

Maat en baat van de vrouwenopvang

Maat en baat van de vrouwenopvang

Onderzoek naar vraag en aanbod

*Judith Wolf
Irene Jonker
Sarala Nicholas
Vivian Meertens
Sanne te Pas*

Maat en baat van de vrouwenopvang
Onderzoek naar vraag en aanbod
Judith Wolf, Irene Jonker, Sarala Nicholas, Vivian Meertens, Sanne te Pas

ISBN-10: 90 6665 809 6
ISBN-13: 978 90 6665 809 7
NUR 895

© 2006 B.V. Uitgeverij SWP Amsterdam

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16B Auteurswet 1912 j° het Besluit van 20 juni 1974, St.b. 351, zoals gewijzigd bij het besluit van 23 augustus 1985, St.b. 471 en artikel 17 Auteurswet 1912, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht (Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp). Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16 Auteurswet 1912) dient men zich tot Uitgeverij SWP (Postbus 257, 1000 AG Amsterdam) te wenden.

Inhoudsopgave

Voorwoord	9
1	Aanleiding en opzet van het onderzoek 11
1.1	Aanleiding en doel- en vraagstellingen 11
1.2	Vrouwenopvang in kort bestek 12
1.3	Uitgangspunten en definities 15
1.4	Onderzoeksactiviteiten en uitvoering ervan 18
1.5	Afstemming vraag en aanbod 23
1.5.1	Verschillende aspecten 23
1.5.2	Gegevensverwerking en -presentatie 24
1.5.3	Representativiteit van geïnterviewde groep 25
1.5.4	Typering van onderzoeksgroep en eerdere opnamen 26
1.5.5	Casuïstiek 28
1.5.6	Herkenning en draagvlak 29
1.6	Opbouw van rapport 29
2	Bestaansvoorwaarden en relaties 31
2.1	Inleiding 32
2.2	Sociaaldemografische gegevens van vrouwen 32
2.3	Maatschappelijke positie 34
2.4	Ervaren kwaliteit van leven en bestaansvoorwaarden 37
2.5	Burgerlijke staat en uithuwelijking 38
2.6	Kinderen 39
2.7	De (ex-)partner 40
2.8	Ervaren geweld 44
2.9	Reacties uit de omgeving 45
2.10	Ervaren kwaliteit van relaties 47
2.11	Noodzakelijke en gewenste hulp 48
3	Eigen kracht en gezondheid 51
3.1	Inleiding 52
3.2	Religieuze achtergrond 52
3.3	Zelfwaardering 54
3.4	Verwachtingen van competenties 55
3.5	Ervaren kwaliteit van eigen kracht 57
3.6	Ervaren kwaliteit van gezondheid 57

3.7	Depressie en traumatisering	58
3.8	Medicijn- en middelengebruik	61
3.9	Noodzakelijke en gewenste hulp	64
4	Aansluiting op de vraag	67
4.1	Inleiding	68
4.2	Zorgbehoeften in kort bestek	68
4.3	Ontvangen hulp	71
4.4	Vraag-aanbod configuraties	72
4.4.1	Vraag-aanbod configuraties bij bestaansvoorwaarden	74
4.4.1	Vraag-aanbod configuraties bij relaties	74
4.4.3	Vraag-aanbod configuraties bij gezondheid	75
4.4.4	Vraag-aanbod configuraties bij eigen kracht	76
4.5	Hulp van binnen en buiten de opvang	77
4.5.1	Verantwoordelijkheid	78
4.5.2	Samenwerking	79
5	Hobbels in de hulp	83
5.1	Inleiding	84
5.2	Taal als barrière	84
5.3	Vragen naar de onbekende weg	87
5.3.1	Zoektocht van vrouwen	87
5.3.2	Informatievoorziening	88
5.4	Een brug te ver	89
5.5	Metten met verschillende maten?	93
5.6	Wat is, is niet wat het lijkt	95
5.7	Niet zo gewend	96
5.8	Ingewikkelde wetten en regels	97
5.9	Andere kijk op kinderen	101
5.10	Familieschakels	103
5.11	Serius genomen worden en onderling vertrouwen	105
5.12	Gedeelde achtergrond?	108
6	Inzet van werkers en ervaren baat	111
6.1	Inleiding	112
6.2	Profiel en inzet van de werkers	113
6.3	Groepen, individuele contacten en systemen	113
6.4	Organisatie en structurering van het hulpverleningsproces	115
6.4.1	Organisatie van de crisisopvang en vervolgovang	115
6.4.2	Structurering	116
6.5	Uitgevoerde taken op diverse domeinen	117
6.5.1	Hulp bij bestaansvoorwaarden	118
6.5.2	Hulp bij relaties	124
6.5.3	Hulp bij gezondheid	127

- 6.5.4 Hulp bij eigen kracht 130
- 6.6 Juistheid van de hulp 135
 - 6.6.2 Juistheid van hulp van externe instanties 136
- 6.7 Ervaren baat 137
 - 6.7.1 Waargenomen verandering 138
 - 6.7.2 Bepalers van ervaren baat 140
- 7 Leven in de opvang 143
 - 7.1 Inleiding 144
 - 7.2 Faciliteiten en inrichting 144
 - 7.3 Behoeftte aan privacy in alle hectiek 146
 - 7.4 Delen en leren 146
 - 7.5 Gedeeld huishouden, andere gewoonten 149
 - 7.6 Regels, inspraak en sfeer 151
 - 7.7 Roddel, achterklap en afgunst 152
 - 7.8 Ruzie om de kinderen 154
 - 7.9 Zeggen wat je denkt 157
 - 7.10 Oververhitting 158
- 8 Beschouwing 161
 - 8.1 Het onderzoek 161
 - 8.2 Model voor reflectie 162
 - 8.3 Inzet en opbrengsten: reflecteren en expliciteren 163
 - 8.4 Primaire proces: helpen tegen de verdrukking in 165
 - 8.5 Verbinding maken: gemeenschappelijke taak 171
 - 8.6 Bedrijfsprocessen: meer continuïteit en voorwaarden voor herstel 173
 - 8.7 Tot besluit 175

Literatuur 179

Lijst met afkortingen 187

Bijlagen

- Bijlage 1 Steekproefkader van onderzoek en deelname van instellingen/
voorzieningen 193
- Bijlage 2 Uitvoering onderzoeksactiviteiten: enquête onder werkers, groepsinterviews
en observaties 200
- Bijlage 3 Interviews met vrouwen 207
- Bijlage 4 Instrumenten 222
- Bijlage 5 Data analyse, toetsgegevens
en data van figuren 228
- Bijlage 6 Klankbordgroep en team
van onderzoekers en interviewers 253

Voorwoord

Mishandelde vrouwen en hun kinderen kunnen al jaar en dag terecht bij de vrouwenopvang. Desalniettemin is er – op jaarverslagen en lokale publicaties na – amper iets bekend over de hier opgevangen vrouwen en de geboden hulp. Informatie is echter dringend nodig met het oog op de legitimering, positionering en financiering van de vrouwenopvang. Want: signalen uit het veld wijzen op een veranderde samenstelling van de bereikte groep vrouwen, maar welke vrouwen komen er precies en wat is hun profiel, wat hun achtergrond en problemen? Er zijn voor de vrouwenopvang via de gemeenten extra financiële middelen vrijgemaakt, onder meer voor capaciteitsuitbreiding, maar wat heeft deze werksoort de vrouwen precies te bieden en wat is de ervaren baat? Steeds meer kan en gaat de vrouwenopvang putten uit diverse financieringsbronnen, waaronder die van de Algemene Wet Bijzondere Ziektekosten. Welk inzicht kan de vrouwenopvang echter geven in de samenstelling en probleemzwaarte van de opgevangen vrouwen? De ontwikkeling van ketens van zorg en justitie in de aanpak van huishoudelijk geweld vragen van de vrouwenopvang een hernieuwde positiebepaling in het lokale en regionale krachtenveld, maar wat kan de werksoort van haar deskundigheid, inspanningen, en baten zichtbaar maken voor derden?

Deze rapportage geeft voor het eerst in Nederland een systematisch beeld van het profiel van de bereikte groep vrouwen bij de vrouwenopvang, de hier geboden hulp en de organisatie van de hulp. Het geeft basale antwoorden op wat de opvang en wat derden over de vrouwenopvang willen weten. Wij koesteren de hoop en verwachting dat de informatie zal worden gebruikt voor een substantiële kwaliteitsimpuls bij de vrouwenopvang ten faveure van de vrouwen en kinderen die hier naar toe komen.

Het ministerie van VWS verleende opdracht tot dit onderzoek en financierde het. Dankzij subsidies van ZonMw Programma Diversiteit en het Fonds Openbare Gezondheidszorg was het mogelijk een aantal facetten van de vrouwenopvang diepgaander te bestuderen en noodzakelijke achtergrondinformatie te genereren.

Dit onderzoek was niet mogelijk geweest zonder de medewerking van zoveel mensen. De samenwerking met de vrouwenopvang, werkers en directies, is gedurende het hele onderzoeksproces geweldig geweest. Wij zijn vooral ook de vrouwen erkentelijk voor hun kracht om zich uit te spreken over hun eigen situatie en hun ervaringen in en met de vrouwenopvang. De interviewers leverden vakkundig en zorgvuldig werk. Wij danken op deze plaats iedereen hartelijk voor de inzet en het in ons gestelde vertrouwen.

Mw. Prof. dr. J. Wolf
Augustus 2006

1

Aanleiding en opzet van het onderzoek

1.1 Aanleiding en doel- en vraagstellingen

Onderzoek in 2002 naar de instroom bij de vrouwenopvang maakte duidelijk dat vrouwen veel moeite moeten doen om bij de vrouwenopvang binnen te komen (Wolf e.a., 2003). Een plaats in de vrouwenopvang bleek een schaars goed. Tegelijkertijd ontstond de indruk dat de moeizame instroom ook te maken had met het aanbod en de manier waarop dit aanbod was georganiseerd, bijvoorbeeld waar de dienstverlening is onderverdeeld in crisisopvang en vervolgovang. Niet bekend was voorts of het aanbod van de intramurale vrouwenopvang voldoende aansloot bij de behoeften en achtergrond van de vrouwen en of zij voldoende handvatten kregen om hun complexe problemen aan te pakken en hun maatschappelijke positie te versterken. Actiepunt van het ‘instroomonderzoek’ was om bij de vrouwenopvang nader onderzoek te doen naar de bereikte groep vrouwen, het aanbod en de mate waarin dit aanbod aansluit op de situatie van de vrouwen. Deze rapportage doet verslag van dit onderzoek.

Doel van dit onderzoek is het krijgen van inzicht in de afstemming van vraag en aanbod bij de bereikte groep vrouwen in de vrouwenopvang. Het onderzoek moet handvatten bieden voor nodige aanpassingen in de methodiek en organisatie van de vrouwenopvang.

De vraagstellingen van het onderzoek zijn:

1. Wat is het profiel van de bereikte groep vrouwen in de vrouwenopvang in termen van sociaaldemografische kenmerken, kwaliteit van leven, gezondheid, zorgbehoeften en zorggebruik?
2. Waaruit bestaat het aanbod in de eerste opvang en in de vervolgovang van de voorzieningen en in hoeverre sluit dit aan op de vraag?
3. Hoe tevreden zijn vrouwen met het aanbod in de vrouwenopvang?

Opdrachtgever en financier van onderhavig onderzoek is het ministerie van VWS. Subsidies van ZonMw (Programma Diversiteit) en van het Fonds Openbare Gezondheidszorg maakten aanvullende onderzoeksactiviteiten mogelijk, met name om nader zicht

te krijgen op de diversiteit in de vrouwenopvang en op de crisisopvang en de redenen voor het meestal korte verblijf van vrouwen.

Dit onderzoek is begeleid door een klankbordgroep met vertegenwoordigers van het ministerie van VWS, de Federatie Opvang, enkele vrouwenopvanginstellingen en gemeenten, en Transact. Het onderzoek is uitgevoerd door een team van onderzoekers van het Trimbos-instituut en het UMC St. Radboud Nijmegen, terwijl enkele onderzoeksactiviteiten ook door werkers van Transact zijn gedaan (zie bijlage 6).

In dit inleidend hoofdstuk schetsen wij eerst in kort bestek de vrouwenopvang en de heroriëntatie bij deze werksoort in de afgelopen jaren, lichten wij onze uitgangspunten en definities in dit onderzoek toe, vatten wij de uitvoering van de onderzoeksactiviteiten samen, bespreken wij de representativiteit van de geïnterviewde groep vrouwen, geven wij een typering van deze groep en beschrijven wij de opbouw van onderhavige rapportage.

1.2 Vrouwenopvang in kort bestek

De vrouwenopvang biedt opvang en hulp aan mishandelde of met mishandeling bedreigde vrouwen en hun eventuele kinderen. Het zijn vrouwen die zich in een crisissituatie bevinden en of kampen met psychosociale en relationele problemen als gevolg van lichamelijk, geestelijk en of seksueel geweld. Doel van de hulpverlening is vrouwen een start te bieden bij het opbouwen van een nieuw bestaan. Omdat bij de meeste meldingen mishandeling het belangrijkste probleem is, vindt de opvang plaats in een veilige omgeving, deels op een geheim adres. Niet zelden is dat buiten de eigen woonomgeving van vrouwen.

Er worden in de vrouwenopvang één of meer van de volgende diensten aangeboden (het gaat om diensten uit het zogenoemde kostprijsmodel).

- Verblijf	- Arbeidstoeleiding	- Dienstverlening
- Budgetbeheer	- Voorlichting	- Verzorging
- Geestelijke zorg	- Probleeminventarisatie	- Informatie en advies
- Verpleging	- Recreatie	- Signalering
- Consultatie	- Coördinatie	- Educatie
- Kinderopvang	- Begeleiding	- Outreachende activiteiten
- Activering	- Behandeling	- Hulpverlening
- Ondersteuning		

De vrouwenopvang omvat Blijf van m'n Lijf huizen, Fiom-huizen en overige vrouwenopvangvoorzieningen. Tot die laatste kunnen worden gerekend: vrouwenopvangvoorzieningen van het Leger des Heils en bijvoorbeeld maatschappelijke opvangvoorzieningen met aparte afdelingen voor vrouwen. De grenzen tussen Blijf van m'n Lijf huizen,

Fiom-huizen en andersoortige vrouwenopvang zijn vager geworden door verregaande samenwerkingsvormen en fusies (Terpstra & Van Dijke, 2001).

Een recente raadpleging bij vrouwenopvanginstellingen in het kader van de ontwikkeling van een kennisprogramma voor deze werksoort werpt licht op de voorgestane missie van de vrouwenopvang. Die missie laat zich typeren in termen van: actieve inzet, vergroten van zelfredzaamheid, toekomstgericht perspectief en praktische hulp. Sterk werksoorteigen in de missie is daarnaast de focus op het bieden van veiligheid, het stoppen van geweld en traumaverwerking (Wolf, 2005). Veel waarde wordt gehecht aan de landelijke toegankelijkheid van de vrouwenopvang. Kortdurende opvang staat, in vergelijking met langerdurende opvang, op de voorgrond. De missie onderstreept dat voor specifieke problemen – psychische en of verslavingsproblemen en of medische en verpleegkundige behoeften – cliënten van de opvang primair te rade moeten bij andere sectoren. Coördinatie en regie van de hulpverlening zijn onmiskenbaar taken van de vrouwenopvang.

Tabel 1.1 Missie van vrouwenopvang o.b.v. enquête over kennisprogramma (december 2004); scoring op 9-puntsschaal; 1=niet relevant - 9=zeer relevant. Uit: Wolf, 2005

De opvang:	Vrouwenopvang (N=45)	
	Gemiddelde	SD*
Werkt actief aan:		
• herstel en uitstroom / toekomstgericht perspectief	8,4	1,1
• grotere zelfredzaamheid van cliënten	8,3	1,0
Geeft praktische hulp bij huisvesting, dagbesteding & financiën	7,8	1,2
Biedt primair een veilig onderdak aan vrouwen en kinderen	8,1	1,3
Is voor klanten zonder drempels beschikbaar	7,4	1,8
Is landelijk toegankelijk	7,9	1,4
Schakelt gespecialiseerde hulp in bij:		
• verslavingsproblemen	7,6	1,6
• psychische problemen	7,5	1,3
• medische en verpleegkundige hulpbehoefte	7,4	1,4
Verwijst klanten door voor specifieke problemen	7,2	1,7
Coördineert hulp en neemt regie	7,6	1,2

* SD=Afwijking van het gemiddelde

Bij de vrouwenopvang is er in de afgelopen vijf à tien jaren sprake van een groeiende behoefte aan verandering en bijstelling (Ligeon, 1994; Van Gurp, 1997; Meintser, 2000). Hierbij speelt onder meer het volgende mee:

VERANDERINGEN IN DE DOELGROEP

Eerder gesignaleerde veranderingen in de doelgroep hebben zich doorgezet (Croes e.a., 1990). De bereikte groep is steeds multicultureler van samenstelling geworden: naar schatting is tegenwoordig 60% van de cliënten van de vrouwenopvang allochtoon (Wolf e.a., 2003). Signalen van opvanginstellingen wijzen verder op ernstiger geweldsvormen bij vrouwen en een toename van complexere, waaronder ook psychische, problematiek. Opvallend is de toegenomen aandacht bij de vrouwenopvang voor specifieke groepen, waaronder tienermeiden en jonge moeders, vrouwen met psychische en of verslavingsproblemen, prostituees en slachtoffers van loverboys.

PROBLEMEN BIJ IN-, DOOR- EN UITSTROOM

Aan de voordeur krijgen vrouwen regelmatig nee als antwoord op hun vraag om een plek voor henzelf en hun kinderen. Hoewel zij zoals gezegd veel moeite moeten doen om bij de vrouwenopvang binnen te komen, laten registratiecijfers zien dat een meerderheid binnen nog geen drie weken de opvang weer verlaat, waarna velen overigens één of meer keren terugkeren (Wolf e.a., 2003). Het aantal (her-)aanmeldingen lijkt te stijgen en was bijna 20.000 in 2001.¹ Het draaideurfenomeen legt een grote druk op de vrouwenopvang. Tegelijkertijd wordt de vrouwenopvang geconfronteerd met een stagnatie in de doorstroom onder meer vanwege vrouwen met een illegale verblijfstatus. De oplossing voor de in-, door- en uitstroomproblemen zoekt de vrouwenopvang niet alleen in capaciteitsvergroting, maar ook in betere benutting van beschikbare capaciteit, verbetering van de toegang, in kwaliteitsverhoging en in een andere organisatie van het aanbod (vergl. IBO MO/VO, 2003).

VERANDERDE POSITIE IN DE KETEN

Waar de vrouwenopvang decennialang vooral sluitstuk was in de opvang van vrouwen-mishandeling, daar houdt de werksoort zich de laatste jaren steeds meer bezig met preventie en begeleiding bij terugkeer. De relatief passieve bescherming van vrouwen tegen geweld als slachtoffers van geweld begint plaats te maken voor een pro-actieve opstelling gericht op het stoppen van geweld waarbij vrouwen nadrukkelijk ook een eigen verantwoordelijkheid krijgen. In dit licht is er ook meer focus op het mishandelende gezin, daderhulpverlening en een samenhangende aanpak. In de lokale zorgketen transformeren vrouwenopvanginstellingen zich langzaam maar zeker tot centra

¹ De cijfers zijn overigens niet heel betrouwbaar vanwege de onmogelijkheid in de registratiebestanden unieke personen te identificeren en recentere landelijke cijfers zijn er nog niet vanwege de invoering van een nieuw registratiesysteem.

voor huiselijk geweld met een verscheidenheid aan doelgroepen en diensten (outreach & ambulante werken, time out, opvang, begeleide terugkeer, begeleid wonen et cetera).

TOEGENOMEN BELEIDSAANDACHT

Huiselijk geweld staat hoog op de lokale en nationale beleidsagenda. Vanaf 1997, met de uitgave van het rapport van Intomart (Van Dijk e.a., 1997) met schrikbarend hoge cijfers van prevalentie van geweld tegen vrouwen, hebben de Ministeries van Volksgezondheid, van Justitie en van Sociale Zaken zich pro-actiever opgesteld in de bestrijding van huiselijk geweld. De in april 2002 verschenen kabinetsnota 'Privé geweld, publieke zaak' kon rekenen op ruime steun van de Tweede Kamer. Geweld achter de voordeur was niet langer een privé-probleem maar behoefde actief optreden van de overheid. De toegenomen beleidsaandacht, onder meer voor de bestrijding van eerwraak en eergegerelateerd geweld en ook tot uiting komend in de stimulering en financiering van lokale advies- en steunpunten huiselijk geweld (zie Cense e.a., 2006), vormen voor de vrouwenopvang aansporingen voor aanpassing van hun aanbod. Trekkkracht in die richting gaat evenzeer uit van lokale initiatieven voor de opbouw van een sluitende keten van zorg en justitie in de aanpak van huiselijk geweld, waarvoor naast de gemeenten zich tal van andere ketenpartners inzetten.

1.3 Uitgangspunten en definities

In dit sterk veranderend krachtenveld is het onderhavige landelijke onderzoek naar vraag en aanbod bij de vrouwenopvang uitgevoerd. In dit onderzoek hanteerden wij de volgende uitgangspunten en definities.

Tot de *vrouwenopvang* zijn gerekend instellingen en voorzieningen die zich expliciet richten op de opvang van mishandelde vrouwen. Uitgegaan is van 39 instellingen, waarvan één op de drie een Blijf van m'n Lijf huis is en twee op de drie een andere vrouwenopvanginstelling. De 39 instellingen omvatten circa vijftig voorzieningen (peiling zomer 2004; zie bijlage 1).

De *doelgroep* van dit onderzoek bestaat uit vrouwen boven de achttien jaar die vanwege mishandeling naar de vrouwenopvang komen. Vrouwen jonger dan achttien en of die om andere redenen dan mishandeling naar de vrouwenopvang komen, bijvoorbeeld vanwege dakloosheid, zijn uitgesloten.

Onder *mishandeling* verstaan wij alle vormen van lichamelijk, seksueel en geestelijk geweld. Voorbeelden van lichamelijk geweld zijn slaan, schoppen, duwen en aan haren trekken. Het gaat hierbij, zoals Römkes (1992) eerder omschreef, om 'handelingen ten gevolge waarvan tegen de wil van de ander inbreuk wordt gemaakt op haar/zijn fysieke integriteit en of pijn of letsel wordt toegebracht.' Seksueel geweld betreft verschillende vormen van gedwongen seksuele handelingen, waaronder verkrachting. Geestelijk ge-

weld bestaat onder meer uit vernederen, isoleren, persoonlijke eigendommen vernielen en dreigen met geweld of met verlaten (Van Stolk & Wouters, 1983; Römkes, 1986; Mastenbroek, 1995; De Ruiters & Veen, 2005). Opvattingen over geweld liggen niet vast, want verschillen langs lijnen van etniciteit, sociaal-economische positie en leeftijd/generatie (Cense e.a., 2006). Hoewel het geweld over het algemeen leidt tot vergelijkbare lichamelijke en psychische gevolgen, kunnen vrouwen met diverse achtergronden wel verschillen in de beleving en duiding van het geweld (Deug, 1990; Cense, 2002). Aanname in dit onderzoek is, dat het geweld waarvoor vrouwen naar de vrouwenopvang vluchten vooral wordt uitgeoefend door de (ex-)partner, hoewel niet wordt uitgesloten dat ook anderen (onder meer uit de directe omgeving) pleger(s) kunnen zijn.

Om een goed beeld te krijgen van de bereikte groep vrouwen en de afstemming tussen vraag en aanbod in de vrouwenopvang is in dit onderzoek rekening gehouden met de herkomst van vrouwen en met de fase van opvang.

De *etnische herkomst*, en in het verlengde daarvan de culturele achtergrond, is in dit onderzoek verdisconteerd omdat diverse nationale en buitenlandse publicaties wijzen op verschillen in zorgbehoeften en wensen voor hulp tussen diverse etnische groepen (zie onder andere Redmond, 1999; Groen, 2001; Cense, 2002). En hoewel geweld tegen vrouwen in alle klassen en culturen voorkomt, kan de manier van ermee omgaan tussen groepen ook anders zijn. Bij voorkeur wilden wij onderzoek doen naar bereikte groepen Marokkaanse, Turkse en Surinaamse vrouwen, omdat dit relatief de grootste groepen in de vrouwenopvang zijn en wij hiertussen verschillen veronderstelden (van de 60% allochtone vrouwen in de vrouwenopvang is 13% Marokkaans, 8% Turks, 8% Surinaams en 4% Antilliaans, 27% anders; zie Wolf e.a., 2003). Financieel was dit echter niet haalbaar.

In dit onderzoek is een onderscheid gemaakt tussen *in Nederland geboren vrouwen* en *in het buitenland geboren vrouwen* (zie bijlage 3). Daarnaast is de CBS-definitie (2002) van *autochtoon* en *allochtoon* toegepast, waarbij allochtone burgers worden omschreven als personen waarvan tenminste één ouder in het buitenland is geboren². Het gaat daarbij enerzijds om personen die zelf in het buitenland zijn geboren (eerste generatie) en anderzijds om personen die in Nederland zijn geboren (tweede generatie). Een nadere uitsplitsing vindt daarnaast plaats naar allochtone personen met een westerse culturele achtergrond (Europa, Noord-Amerika, Oceanië, Indonesië en Japan) en met een niet-westerse culturele achtergrond (Turkije, Afrika, Latijns-Amerika en Azië met uitzondering van Indonesië en Japan).

² De definitie van de Wetenschappelijke Raad voor het regeringsbeleid (WRR) betreft ook de 'derde generatie' in de omschrijving. Voor de WRR (2001) zijn allochtonen alle personen: '(...) die zich komend van elders in Nederland hebben gevestigd en hun nakomelingen tot in de derde generatie, voor zover deze laatsten zich als allochtoon wensen te beschouwen.' Deze omschrijving laat ruimte voor een subjectief criterium; het aantal allochtonen in Nederland hangt met deze omschrijving immers af van het aantal mensen dat zichzelf na tientallen jaren (derde generatie) als allochtoon beschouwt.

De problemen en klachten van vrouwen, hun *ideoms of distress*, zijn meer of minder gekleurd door de etnisch-culturele achtergrond van vrouwen (Boomstra, 2002; Cense, 2004). Daarbij wordt *cultuur* in dit onderzoek niet opgevat als iets statisch, maar als een context- en tijdgebonden fenomeen. Deze dynamische cultuurvisie impliceert dat vrouwen in en door dagelijkse interacties en gebeurtenissen voortdurend hun interpretatie- en verklaringsmodellen (ook die samenhangen met sekse, klasse, leeftijd et cetera) aanpassen en hierdoor hun begrip en hun positie in relatie tot anderen steeds bijstellen (Boomstra, 2001; Cense, 2002).

De *fase van opvang*, zo veronderstelden wij bij de start, heeft invloed op zowel de vraag als het aanbod bij de vrouwenopvang. De problemen en zorgbehoeften van vrouwen die net zijn aangekomen en in crisis verkeren, zullen anders zijn dan die van vrouwen die al langere tijd in de vrouwenopvang verblijven. Ook verwachtten wij dat het aanbod in de eerste opvang meer op de basisbehoeften van de vrouw en haar eventuele kinderen zou zijn toegespitst, en dat naarmate vrouwen langer in de opvang verblijven het aanbod zich zou verbreden. Om die redenen is besloten voor inclusie van een evenredige vertegenwoordiging in dit onderzoek van vrouwen in de eerste opvang en vrouwen in de vervolgoopvang.

De *eerste opvang of crisisopvang* heeft betrekking op de eerste drie weken in de vrouwenopvang, de *vervolgoopvang* op de periode daarna. In dit onderzoek is de eerste opvang of crisisopvang gedefinieerd als de periode van binnenkomst tot en met drie weken omdat de uitstroomcijfers tonen dat een meerderheid van de vrouwen binnen drie weken uit de vrouwenopvang is vertrokken (Wolf e.a., 2003; zie ook bijlage 3). Overigens loopt de duur van de crisisopvang bij de diverse vrouwenopvangvoorzieningen uiteen, namelijk van zo'n twee tot zes à acht weken.

Vraag en aanbod in de vrouwenopvang zijn in dit onderzoek vanuit *twee perspectieven* onderzocht, namelijk die van *vrouwen* en die van *uitvoerend werkers*, om de overeenkomsten en verschillen hierin vast te stellen. Vanuit beide perspectieven zijn onder meer onderzocht de gewenste, nodige hulp op diverse leefdomeneinen, de geboden hulp, de onderlinge verhoudingen tussen vrouwen en tussen vrouwen en werkers, en de tevredenheid met de hulpverlening, de inrichting en de organisatie van de opvang.

Omdat er betrekkelijk weinig over het aanbod van de vrouwenopvang bekend is, hiernaar is in Nederland nooit eerder systematisch onderzoek gedaan, hebben wij gekozen voor een beschrijvend onderzoek. Temeer daar er tot nu toe amper een beeld bestond van de bij de opvang bereikte groep vrouwen. Hoewel het dus te vroeg was voor een evaluatie- of effectstudie hebben wij in dit onderzoek wel een *maatstaf* gehanteerd voor het bepalen van de afstand tussen de beoogde en de gerealiseerde hulpverlening aan mishandelde vrouwen in de vrouwenopvang. De maatstaf bestaat uit een *set van omschreven taken* op diverse leefdomeneinen waarover een expertpanel van betrokkenen in en bij de opvang het eens is dat die zeer relevant zijn voor de eerste opvang en de vervolgoopvang (zie 1.4 en bijlage 2 voor de aanpak). Een taak is bijvoorbeeld 'het inventari-

seren van financiële problemen' of 'het bieden van emotionele ondersteuning aan kinderen'. De uitvoering van de taken is vanuit het perspectief van de vrouwen en van de werkers onderzocht, en verschillen in perceptie hierbij zijn in kaart gebracht.

Bij de start van het onderzoek is nagegaan welke *leefdomeinen* relevant zijn bij het bepalen van de afstemming tussen vraag en aanbod. Op basis van praktijkdocumentatie, literatuur, meetinstrumenten inzake kwaliteit van leven en buiten Nederland verricht onderzoek onder mishandelde vrouwen (zie bijvoorbeeld Sullivan & Rumptz, 1994) is gekozen voor twaalf leefdomeneinen. Die zijn door ons, onder meer bij de rapportage van de onderzoeksgegevens, geclusterd in vier groepen.

<i>Clusters</i>	<i>Leefdomeinen</i>
Bestaansvoorwaarden	Huisvesting Financiën Dagbesteding Huishouding en zelfzorg
Relaties	Relatie met pleger(s) Sociale contacten: familie, vrienden, kennissen, burens, collega's Relatie met kinderen
Gezondheid	Psychische gezondheid Lichamelijke gezondheid
Eigen kracht	Veiligheid Weerbaarheid Spirituele en culturele bronnen

Op elk van deze twaalf leefdomeneinen zijn aan de hand van de genoemde bronnen de taken voor de eerste opvang en de vervolgoopvang geïnventariseerd en zijn ook de verschillen in perceptie over vraag en aanbod tussen vrouwen en werkers in kaart gebracht.

1.4 Onderzoeksactiviteiten en uitvoering ervan

INTERVIEWS MET VROUWEN

De kern van dit onderzoek bestaat uit interviews met vrouwen bij de vrouwenopvang verspreid over het land. De uitvoering van deze activiteit, waaronder de willekeurig getrokken steekproef onder opvanginstellingen en de selectie van de vrouwen, is uitgebreid toegelicht in bijlagen 1 en 3. In totaal zijn er 218 interviews met vrouwen gedaan bij achttien opvanginstellingen, dat is bijna de helft van het totale aantal in Nederland.

Op een enkele instelling na, zegden alle benaderde instellingen vrijwel direct hun medewerking toe aan dit onderzoeksdeel. Alle betrokkenen – management, werkers en vrouwen - werden vooraf via posters en informatiebladen over onderzoek en interviews geïnformeerd. Volgens plan zijn interviews gedaan met: 1) in Nederland geboren vrouwen in de crisisopvang, 2) in het buitenland geboren vrouwen in de crisisopvang, 3) in Nederland geboren vrouwen in de vervolgoopvang en 4) in het buitenland geboren vrouwen in de vervolgoopvang.

Aan de hand van een actuele registratielijst van de voorziening zijn vrouwen willekeurig door een interviewer voor een interview benaderd. Met een screener werd eerst bepaald of de vrouw aan de gestelde criteria voldeed:

- Leeftijd: 18 jaar of ouder
- Geboorteland: in Nederland geboren of in het buitenland geboren
- Reden van verblijf: mishandeling door (ex-)partner of anderen
- Fase van verblijf: crisisopvang of vervolgoopvang

Volgeden vrouwen aan de criteria dan volgde het interview, waarna vrouwen de toestemmingsverklaring ondertekenden. Centraal hielden wij de gerealiseerde interviews in de vier onderscheiden groepen bij en gaven wij de interviewers op basis hiervan aanvullende aanwijzingen bij het doen van de interviews (zie bijlage 3).

De interviews duurden gemiddeld bijna twee uur. Voor een afgerond interview ontvingen vrouwen 15 euro. De interviews zijn afgenomen in de periode van medio november 2004 tot medio maart 2005. In onderstaand schema staat het beoogde en gerealiseerde aantal vermeld.

	<i>Crisisopvang (1 dag tot 3 weken)</i>		<i>Vervolgoopvang (> 3 weken)</i>	
	<i>Beoogd</i>	<i>Gerealiseerd</i>	<i>Beoogd</i>	<i>Gerealiseerd</i>
In Nederland geboren	40	63	40	47
In het buitenland geboren	40	51	40	57

In de interviews is gebruik gemaakt van een vragenlijst met vooral gesloten vragen. Vragen zijn gesteld over:

- Sociaaldemografische kenmerken
- Woon- en leefsituatie
- Zorgbehoeften en geboden hulp
- Ervaren kwaliteit van leven
- Ervaren lichamelijke en psychische gezondheid, alsmede depressie en trauma
- Tevredenheid met de hulp en opvang
- Ervaren soorten geweld
- Zelfbeeld en persoonlijke effectiviteit

- Kenmerken van de (ex-)partner
- Reacties uit de omgeving: ervaren boosheid, bedreiging en steun
- Toekomstplannen

De vragen spitsten zich in de vragenlijst voor een belangrijk deel toe op de eerder genoemde twaalf leefdomeinen. Per leefdomein is steeds een aantal vragen aan de vrouwen voorgelegd:

Subjectief ervaren kwaliteit:

Bent u tevreden met? Wat zou u zeggen? Mijn op dit moment vind ik (keuze uit zeven antwoordmogelijkheden, namelijk van vreselijk tot prima)

Behoeftte aan hulp:

Wilt u hulp bij? (ja/nee)

Geboden hulp:

Heeft u hulp aangeboden gekregen bij? (ja/nee)

Zo ja:

Geboden hulp van buiten de vrouwenopvang:

Krijgt u bij hulp van instanties buiten de vrouwenopvang? (ja/nee)

Krijgt u hierbij de juiste hulp van deze instanties? (ja/nee)

Geboden hulp van de vrouwenopvang:

Krijgt u van de opvang hier hulp bij? (ja/nee)

Krijgt u hierbij de juiste hulp van de opvang? (ja/nee)

Verandering sinds de komst naar de opvang:

Wat vindt u? Is sinds uw komst hier verbeterd, hetzelfde gebleven of verslechterd?

Bij de opstelling van deze vragen is de verkorte kwaliteit van levenlijst van Lehman en het Quality of Life and Care instrument van Wennink & Van Wijngaarden gebruikt (zie bijlage 4).

In de vragenlijst gaven wij, om vrouwen meer houvast te geven bij het antwoorden en voor het verhogen van de betrouwbaarheid van die antwoorden, voor elk leefdomein voorbeelden van wat kon worden verstaan onder de ervaren kwaliteit ervan en wat de hulp op het domein kon omvatten. Een overzicht hiervan is opgenomen in bijlage 3.

De vragenlijst omvatte enkele gestandaardiseerde meetinstrumenten (zie bijlage 4 voor een toelichting), namelijk voor het meten van:

- Depressie, de Center for Epidemiological Studies Depression Scale (CES-D)
- Post traumatische stress stoornis, de SchokVerwerkingslijst (SVL)
- Zelfbeeld, de Rosenberg Self Esteem Scale (RSE)
- Persoonlijke effectiviteit, de Algemene Competentie Schaal (ALCOS)

Op basis van proefinterviews stelden wij de vragenlijst bij. Ook maakten wij een zogenoemde ‘tolkenversie’ van de vragenlijst om er zeker van te zijn dat de meest essentiële onderdelen van de vragenlijst in het gesprek met vrouwen aan bod zouden komen (zie bijlage 3).

De interviews zijn gedaan door acht interviewers (zie bijlage 6) die een tweedaagse training volgden in het gebruik van de vragenlijst en in de benadering van respondenten. Er zijn 34 van de 218 interviews in een andere taal gehouden (16%). Op één uitzondering na, ging het om interviews met allochtone vrouwen van de 1e generatie. Bij 31 interviews werd een tolk ingeschakeld, meestal telefonisch (23 keer). De andere drie interviews zijn door tweetalige interviewers gedaan. Er werd in totaal bij de interviews in zo’n vijftien talen gesproken, waaronder in het (Marokkaans) Arabisch, Somalisch, Turks, Slowaaks, Vietnamees, Servo Kroatisch en Bulgaars.

ENQUÊTE ONDER WERKERS

Onder de uitvoerend werkers van de 39 vrouwenopvanginstellingen is een enquête gehouden, om ook het perspectief van de uitvoerenden mee te nemen op de aansluiting van vraag en aanbod (zie bijlage 2). Behalve naar de kenmerken van hun functie en de contacten met vrouwen, is gevraagd naar de mate van structurering van het hulpverleningsproces, de vanuit hun perspectief noodzakelijk geachte hulp voor mishandelde vrouwen op twaalf leefdomeneinen, de intensiteit van de samenwerking met andere instanties, de verantwoordelijkheid van de vrouwenopvang zelf en van externe instanties voor de hulp aan opgenomen mishandelde vrouwen, de intensiteit waarmee werkers (door het expertpanel vastgestelde) taken uitvoeren en wat zij vinden van het aanbod en van de organisatie en inrichting van de vrouwenopvang. De respons op de enquête was goed. In deze rapportage worden de gegevens gepresenteerd van in totaal 293 werkers.

BEPALING NOODZAKELIJKE TAKEN IN DE VROUWENOPVANG

Een expertpanel van deskundigen werd in het najaar van 2004 in een aantal schriftelijke rondes geraadpleegd om te komen tot een overzicht van noodzakelijke taken in de vrouwenopvang, uitgesplitst naar crisisopvang en vervolgoopvang (zie bijlage 2 voor de aanpak). Deze taken zijn aan vrouwen in interviews voorgelegd en, zoals gezegd, aan werkers in de enquête om zo tussen deze groepen eventuele verschillen in perceptie over de geboden hulp te kunnen bepalen. Overeenstemming werd in het panel bereikt over 12 taken in de crisisopvang en 59 taken in de vervolgoopvang (waaronder de 12 van de crisisopvang die het panel ook voor de vervolgoopvang zeer relevant vond).

GROEPSINTERVIEWS MET WERKERS

Er is twee keer een twee uur durend groepsinterview met werkers uit de vrouwenopvang gehouden (zie bijlage 2). In totaal deden hieraan twaalf werkers van diverse op-

vangvoorzieningen mee (in juni 2005 en in januari 2006). In het eerste gesprek stond de diversiteit in de vrouwenopvang centraal en hoe hierop al dan niet werd ingespeeld, het tweede gesprek had in het algemeen de afstemming van vraag en aanbod als focus. De groepsinterviews zijn onder meer benut om na te gaan of de werkers de onderzoeksresultaten vanuit hun eigen praktijk herkenden, hoe zij die interpreteerden en welke verklaringen zij ervoor boden, en wat voor implicaties de bevindingen volgens hen hadden voor het aanbod en de organisatie van de vrouwenopvang. Beide groepsinterviews zijn opgenomen op band en vrijwel letterlijk uitgetypt met ook letterlijke citaten van werkers.

OBSERVATIES

Er zijn twee series werkbezoeken afgelegd voor het doen van observaties (zie bijlage 2):

- In acht opvanginstellingen zijn in de periode van oktober tot medio december 2004 gedurende enkele dagen observaties gedaan van de geboden dienstverlening aan vooral allochtone vrouwen. Vooraf is op basis van de literatuur en praktijkraadpleging een observatieschema gemaakt. Bij de observaties is aandacht besteed aan eventuele visieverschillen tussen allochtone vrouwen en werkers op mishandeling, de geboden diensten in relatie tot de ervaren (zorg)behoeften van vrouwen, de bejegening van vrouwen en de verdeling van verantwoordelijkheid tussen vrouwen en werkers voor de huidige en toekomstige leefsituatie van eerstgenoemden.
- Bij zes opvanginstellingen zijn in de periode april tot en met juni 2005 meerdaagse observaties uitgevoerd om vooral zicht te krijgen op de eerste opvang van vrouwen en het kortverblijf. Richtvragen waren wat er gebeurt direct na binnenkomst van een vrouw en welke opvang een vrouw dan wordt geboden en wat de redenen voor vrouwen zijn om kort in de voorziening te (ver-)blijven. Opnieuw werd vooraf een observatieschema gemaakt.

Indien hiervoor door betrokkenen toestemming werd gegeven, zijn tijdens de observaties gesprekken op de band opgenomen, zoals bijvoorbeeld een intakegesprek.

GROEPSINTERVIEWS MET VROUWEN

Groepsinterviews zijn ook met vrouwen gedaan om inzicht te krijgen in wat zij van de vrouwenopvang aan hulp verwachten en welke knelpunten en methodische dilemma's zich voordoen in de hulpverlening aan vrouwen, met een focus op allochtone vrouwen. Er zijn in totaal tien groepsinterviews gedaan in acht opvanginstellingen. De groepsinterviews zijn in de voorzieningen gehouden om maximale veiligheid voor de betrokken vrouwen te kunnen garanderen. Er hebben in totaal 81 vrouwen aan de gesprekken meegedaan, waarvan zeker de helft van niet Nederlandse herkomst. Voordeel van de zeer gemêleerde samenstelling van de groepen was de mogelijkheid om verschillen in perspectief en ervaring in kaart te brengen. Tijdens de groepsgesprekken is vrouwen onder meer gevraagd wat zij voor hulp nodig hebben van de vrouwenopvang. Ook is tijdens de groepsinterviews nagegaan met betrokkenen wat zij van de geboden hulp

vinden en hoe in de opvang met eventuele sociaal-culturele spanningen wordt omgegaan en op welke wijze die zijn te verminderen.

Verder zijn in het kader van dit grootschalige onderzoek nog enkele andere activiteiten uitgevoerd, mede mogelijk gemaakt door de aanvullende subsidies van ZonMw en het Fonds OGZ, waarvan de resultaten in deze rapportage zijn meegenomen maar in andere publicaties nadrukkelijker aan bod komen:

- Telefonische exit-interviews met zo'n twintig vrouwen, uit de geïnterviewde groep.
- Een review van internationale literatuur is in de zomer van 2004 uitgevoerd om zicht te krijgen op welke soorten hulp effectief zijn gebleken voor mishandelde vrouwen.
- Via het Platform Vrouwenopvang van de Federatie Opvang is in het najaar van 2005 een oproep gedaan aan vrouwenopvanginstellingen voor informatie over specifiek voor allochtone vrouwen ontwikkelde methodieken. Telefonische interviews zijn gedaan om te inventariseren op welke manieren de vrouwenopvang rekening houdt met de verscheidenheid aan achtergronden van vrouwen en wat de eventueel specifiek voor allochtone vrouwen gerichte interventies zijn.
- Enkele *case studies*, bestaande uit interviews met vrouwen en werkers over de voorkomende problemen, de geboden hulp door de vrouwenopvang tijdens en na verblijf, en de aansluiting van die hulp.

1.5 Afstemming vraag en aanbod

1.5.1 Verschillende aspecten

Er zijn in dit onderzoek, uitgesplitst naar fase en herkomst, verschillende aspecten van de afstemming van vraag en aanbod in de vrouwenopvang in kaart gebracht:

NOODZAKELIJKE EN GEWENSTE HULP

Op de twaalf leefdomeinen zijn de zorgbehoeften van de vrouwen gerelateerd aan de door de werkers ingeschatte noodzaak van hulp op deze domeinen. De gegevens hierover staan in de laatste paragrafen van hoofdstuk 2 (de clusters bestaansvoorwaarden en relaties) en hoofdstuk 3 (de clusters eigen kracht en gezondheid).

ZORGBEHOEFTE, ONTVANGEN HULP EN VRAAG – AANBOD CONFIGURATIES

De zorgbehoeften van de vrouwen op de twaalf leefdomeinen zijn afgezet tegen de hulp die zij op deze domeinen zeggen te ontvangen van de vrouwenopvang en van externe instanties. Ook is, inzoomend op de vrouwenopvang, gekeken naar minstens vier vraag-aanbod configuraties bij de geïnterviewde groep vrouwen, namelijk 1) hulp gewenst én ontvangen, 2) hulp gewenst en niet ontvangen, 3) geen hulp gewenst, wel

hulp ontvangen en 4) geen hulp gewenst en geen hulp ontvangen. Hoofdstuk 4 beschrijft de gegevens hierover.

TAAKUITVOERING

De uitgevoerde activiteiten in de hulpverlening aan vrouwen tijdens hun verblijf in de vrouwenopvang zijn bij werkers en vrouwen nagevraagd en tegen elkaar afgezet om zicht te krijgen op eventuele verschillen in perceptie hierbij. Hierover rapporteert paragraaf 6.5.

ERVAREN JUISTHEID VAN DE HULP

De door vrouwen en werkers ingeschatte juistheid van de hulp in de vrouwenopvang op de twaalf leefdomeneinen is met elkaar in verband gebracht (zie voor de presentatie paragraaf 6.6). Ook is door de vrouwen de juistheid bepaald van de hulp van externe instanties.

ERVAREN BAAT

De ervaren effectiviteit van het verblijf van de vrouwenopvang is bij de vrouwen gepeild door te vragen of hun situatie sinds hun komst was verbeterd, hetzelfde gebleven of verslechterd. Hoewel de verandering niet direct aan de hulp in de vrouwenopvang kan worden toegeschreven geeft deze 'ervaren baat' wel een ruwe indicatie van de meerwaarde van de vrouwenopvang. Paragraaf 6.7 beschrijft de uitkomsten.

1.5.2 Gegevensverwerking en -presentatie

In dit onderzoek zijn de kwantitatieve gegevens geanalyseerd met behulp van het statistische softwarepakket SPSS (versie 11.5) en of STATA (versie 9). Steeds is in de analyses nagegaan of de fase van opvang, de herkomst en of een combinatie van beide verschil maken in onder meer de afstemming van vraag en aanbod. Zoals gezegd, is bij herkomst onderscheid gemaakt tussen in Nederland geboren en in het buitenland geboren vrouwen.

De kwantitatieve gegevens zijn gepresenteerd in percentages, gemiddelden (M), ranges (laagste en hoogste waarde) en standaarddeviaties (SD; spreidingsmaat die de afwijking tot het gemiddelde weergeeft; hoe hoger, des te meer spreiding in de antwoorden).

Lineaire en logistische regressietechnieken zijn gebruikt om te toetsen of er een samenhang bestaat tussen een zogenoemde afhankelijke, te verklaren variabele (denk aan algemene levenskwaliteit of het hebben van schulden) en andere variabelen, waarbij steeds is nagegaan of de fase van verblijf en of het geboorteland van vrouwen hierbij verschil uitmaken. Multinomiale regressie analyse, geschikt voor een afhankelijke variabele met drie categorieën, is gebruikt om na te gaan welke factoren van invloed zijn op

de door vrouwen ervaren baat. Voor een toelichting op de regressietechnieken en de uitvoering ervan in deze studie verwijzen wij naar bijlage 5.

Bij het lezen van de tekst en de tabellen is het volgende van belang:

- Significante verschillen zijn in dit onderzoek bepaald op 10% niveau (p-waarden lager dan 0.10). Dit betekent dat indien de p-waarde kleiner is dan 0.10, het gevonden resultaat (verschil) niet op toeval berust en statistisch significant is. Aangenomen kan dan worden dat de verschillen in gevonden waarden (percentages of gemiddeldes) er werkelijk in de populatie zijn.
- In de tabellen worden uitsluitend de toetsgegevens van significante verschillen vermeld, gegevens van niet significante verschillen zijn achterwege gelaten.
- In de tabellen zijn, om de leesbaarheid ervan te vergroten, geen gegevens opgenomen over in Nederland en in het buitenland geboren vrouwen. Een significant verschil tussen beide groepen is steeds in de tekst vermeld, maar de exacte (toets)gegevens zijn gepresenteerd in bijlage 5.
- De notaties *LinReg* en *LogReg* onderaan de tabellen geven de toetsresultaten weer, dat zijn hier de t- of z-waarden en bijbehorende p-waarden van de gevonden significante verschillen bij de uitgevoerde regressieanalyses (zie bijlage 5, specifiek 5.2, voor een toelichting en voor aanwijzingen hoe de toetsresultaten zijn te lezen). De gevonden significante verschillen staan steeds in de tekst beschreven, dus kennisname van de notaties is voor het volgen van het betoog niet noodzakelijk.

1.5.3 Representativiteit van geïnterviewde groep

Helaas zijn er geen actuele landelijke registratiegegevens van de vrouwenopvang beschikbaar, vanwege de invoering van een nieuw registratiesysteem, aan de hand waarvan wij in dit onderzoek de representativiteit kunnen bepalen van de geïnterviewde groep vrouwen. Registratiegegevens van rond de eeuwwisseling zijn evenmin voor dit doel bruikbaar vanwege de vele dubbeltellingen hierin en het in de registratiebestanden niet kunnen identificeren van unieke personen. Door onze aanpak – de gestratificeerde, a-selecte steekproef en de inschakeling van tolken – menen wij dat de geïnterviewde groep vrouwen een goede afspiegeling vormt van de bereikte groep vrouwen bij de vrouwenopvang (zie bijlage 3).

Hier willen wij benadrukken, zoals vaker is onderstreept, dat de opgenomen vrouwen bij de vrouwenopvang geenszins een goede afspiegeling vormen van de totale groep vrouwen die te maken hebben met geweld van de (ex-)partner. De vrouwenopvang bereikt over het algemeen de minstbedeelde vrouwen – in termen van opleiding, inkomen, werk en sociale steun – met daarom ook de minste alternatieven voor een opname in de opvang (Römkes, 2005; Wittebrood & Veldheer, 2005; Cense e.a., 2006). Bovendien, wellicht ten overvloede, zijn er in de vrouwenopvang vrouwen die door anderen dan hun (ex-)partner worden mishandeld.

1.5.4 Typering van onderzoeksgroep en eerdere opnamen

Vooruitlopend op de resultaten in de volgende hoofdstukken willen wij hier onder meer aan de hand van de selectiecriteria de onderzochte groep vrouwen typeren, alsmede de achtergrond van hun huidige opname, dat is die waarin het interview plaatsvond.

De gemiddelde leeftijd van de vrouwen is 32 jaar ($n=218$; 100%). De jongste vrouw is 18 jaar (vanwege de selectie op meerderjarigheid), de oudste 58 jaar.

Van de 218 geïnterviewde vrouwen (100%) zijn er 110 in Nederland geboren en 108 in het buitenland geboren. Conform de CBS-definitie gaat het hierbij om:

- 79 autochtone vrouwen (36%)
- 31 allochtone vrouwen van de 2^e generatie (14%)
 - Hiervan hebben 22 vrouwen een niet-westerse culturele achtergrond en 9 een westerse culturele achtergrond, en;
- 108 allochtone vrouwen van de 1^e generatie (50%)
 - Hiervan hebben 95 vrouwen een niet-westerse culturele achtergrond en 13 een westerse culturele achtergrond.

In totaal zijn zo'n dertig nationaliteiten bij de geïnterviewde groep vrouwen vastgesteld.

Een meerderheid van de geïnterviewde vrouwen is mishandeld door de mannelijke partner (73%) of mannelijke ex-partner (16%). Mishandeling door (ook) bekenden (vooral ouders en schoonfamilie) rapporteerde 18% van de vrouwen. Slechts enkele vrouwen waren naar de vrouwenopvang gekomen omdat zij slachtoffer waren van vrouwenhandel (twee) of van loverboys (vier). De meerderheid (84%) van de vrouwen noemde één mishandelaar, 15% gaf aan te zijn mishandeld door twee personen en slechts enkele vrouwen noemden drie of vier mishandelaars. Bij twee of meer mishandelaars betrof het vooral de (ex-)partner en leden van de schoonfamilie. Deze rapportage gaat over al deze mishandelde vrouwen, ongeacht achtergrond van de pleger(s).

De in de crisisopvang geïnterviewde vrouwen ($n=104$) waren op het moment van interviewen gemiddeld bijna twee weken in de vrouwenopvang ($M=1,7$; $SD=0,7$) en de in de vervolgoopvang geïnterviewde vrouwen ($n=104$) verbleven hier gemiddeld ruim drie en een halve maand ($M=3,7$; $SD=2,4$ maand).

Bijna de helft van de geïnterviewde vrouwen (45%; $n=206$) was eerder in een vrouwenopvangvoorziening geweest. Zij kwamen ooit in hun leven gemiddeld bijna één keer ($M=0,8$; $SD=1,5$; minimum 0 – maximum 10) eerder naar de vrouwenopvang en in de laatste twee jaar keerden zij gemiddeld 0,6 keer hiernaar terug ($SD=0,9$; minimum 0 – maximum 7). De vier groepen vrouwen verschillen in deze opzichten niet van elkaar.

Het aantal heropnamen in de laatste twee jaar (100 in totaal=100%) bleef meestal beperkt tot één (53%), bij 16% ging het om twee heropnamen, bij 12% om drie, bij 12%

om vier en bij 7% om zeven heropnamen. De vrouwen bleven bij die opnamen gemiddeld zes weken in de vrouwenopvang (met 8,3 weken standaardafwijking). De mediaan is 3,3 weken, wat betekent dat 50% van de heropnamen in de afgelopen twee jaar korter of gelijk was aan drie weken en 50% groter of gelijk aan drie weken. De gevonden mediaanwaarde bij de heropnamen van drie weken ondersteunt onze keuze in dit onderzoek om de crisisopvang te beperken tot de eerste drie weken. De langste verblijfsduur bij de heropnamen komt voor bij de in het buitenland geboren vrouwen in de vervolgovang (gemiddelde verblijfsduur van 9,5 weken).

Hun eerdere opnamen in de afgelopen twee jaar beoordelen vrouwen met een gemiddelde van 4,4 op een 7-puntsschaal die loopt van 1=vreselijk tot 7=prima. Daarmee geven zij aan de vrouwenopvang een krappe voldoende³.

Voorafgaand aan hun huidige opname woonde een meerderheid (83%) van de vrouwen in een zelfstandige woning. Bij de helft hiervan stond de woning op naam van de (ex-)partner, bij 29% op beider naam en bij een vijfde op naam van de vrouw zelf. De overige vrouwen woonden voor de opname in bij familie (9%), woonden op basis van onderhuur, zonder huurcontract (2%) of woonde anders (6%). Ruim een derde van de vrouwen (37%) stond op het moment van interviewen nog steeds ingeschreven in de gemeente waar zij voorheen woonden, de meerderheid (62%) echter was inmiddels ingeschreven in een andere gemeente – waarschijnlijk waar de vrouwenopvangvoorziening is gevestigd – en 1% stond nergens ingeschreven. De meeste vrouwen (75%) woonden voor de opname met hun (ex-)partner en dat was ook de persoon die de vrouw bedreigde of mishandelde. Bij de ouders woonde 5%, bij broers, zussen of andere familieleden 7% en bij de schoonfamilie 4% en 4% bij andere mensen. Slechts 4% van de vrouwen woonde voorafgaand aan hun verblijf in de vrouwenopvang alleen, met eventuele kinderen.

Toen de vrouwen moesten vluchten voor de bedreigingen en mishandelingen kwam 29% direct naar deze vrouwenopvang toe (waar het interview plaatsvond). De overige vrouwen kwamen via andere routes uiteindelijk bij deze opvang uit. Bijna de helft verbleef eerst nog bij een andere vrouwenopvang (47%), 43% trok in bij familie/kennissen, 13% verbleef in een daklozenopvangvoorziening en 41% verbleef (ook) nog ergens anders. In het oog springt, dat van de in het buitenland geboren vrouwen in de crisisopvang 7% op straat bivakkeerde voor ze naar deze opvang kwamen. Deze gegevens lijken de uitkomsten van het 'instroomonderzoek' te ondersteunen die wijzen op een relatief moeizame toegang bij de vrouwenopvang en veel onderlinge doorverwijzingen van vrouwen tussen vrouwenopvangvoorzieningen.

Op één van de laatste vragen van het interview of vrouwen al een beslissing hebben genomen over wat zij na hun verblijf in de opvang gaan doen, geeft maar liefst 89%

³ De score 4 staat voor niet goed/niet slecht, de score 5 voor redelijk. Een score van vier en lager betekent een onvoldoende.

(n=190) aan dat zij ergens anders willen wonen, slechts 3% wil terug naar de partner en 8% weet het nog niet. In hun mening over het vervolg na de opvang verschillen de vier onderscheiden groepen vrouwen niet van elkaar. Ook maakt het voor dit besluit niet uit of vrouwen al eerder bij de opvang zijn geweest. Twee derde had het genoemde idee over het vervolg al voordat zij naar de opvang kwamen, een derde had dat nog niet.

1.5.5 *Casuïstiek*

Om alvast een beeld te krijgen van de vrouwen in de opvang, geven wij hier op basis van de observaties enige casuïstiek. Omdat het gaat om observatiegegevens zijn van alle vrouwen in kwestie niet dezelfde soort gegevens bekend en verschillen daarom de schetsen.

Een in Nederland geboren vrouw van boven de veertig is een jaar in een GGZ-instelling opgenomen geweest en op het moment van de observatie een paar dagen in de opvang. Naar eigen zeggen is ze depressief en gebruikt ze medicijnen. Haar twee kinderen zijn bij een pleeggezin ondergebracht en die ziet ze niet meer dan twee keer per maand. De vrouw vertelt dat ze een psychose heeft gehad vanwege de mishandelingen door haar man.

Een in Nederland geboren vrouw van een jaar of veertig met een kind van onder de vijf verblijft op het moment van observeren vijf maanden in de vrouwenopvangvoorziening. Ze is vanuit een ander vrouwenopvanghuis hiernaar doorverwezen. Destijds waren haar andere drie kinderen in een pleeggezin ondergebracht, en die konden zich later bij haar voegen. De eerste drie maanden waren zwaar, vooral ook omdat de kinderen nog geen school hadden om naar toe te gaan. Ze is druk doende met het vinden van een huis.

Een vrouw uit het Oostblok, tussen de 30 en 35 jaar, twee tienerkinderen, verblijft drie maanden in de vrouwenopvang. Ze is erg jong getrouwd en vanaf het begin van het huwelijk – gedurende bijna twintig jaar – is ze zowel lichamelijk als geestelijk mishandeld. Haar man is veroordeeld voor het geweld. Sinds enkele jaren verblijft ze, na een paar jaar in eigen land geweest te zijn, weer in Nederland met haar man (gekoppelde verblijfsvergunning). Het plan is om vanuit deze opvang een eigen woning te krijgen.

Een in Nederland geboren vrouw van midden veertig is via het maatschappelijk werk anderhalve maand geleden in de vrouwenopvang gekomen. Haar man dwong haar en haar kind tot seksuele handelingen. Zolang zij haar partner ziet, wil haar familie geen contact met haar. Er zijn echter ook mensen in haar omgeving die er juist bij haar op aandringen om naar haar partner terug te gaan. De vrouw wil scheiden en daar is ze nu, met steun vanuit de opvang, ook mee bezig. Er is een forse schuld. Ze wil geen contact met haar partner, maar maakt zich wel veel zorgen over hem – ‘eet hij wel genoeg, zijn z'n kleren wel schoon’ –, geeft aan lang voor hem te hebben gezorgd (er is een vermoeden van psychische problemen bij de partner) en kan dat moeilijk loslaten. Zelf slaapt ze erg slecht, slikt medicijnen, ook voor haar lichamelijke problemen. Haar grootste probleem is dat ze mensen niet wil kwetsen en niet wil worden afgewezen. Ze is bang dat ze niet sterk genoeg in haar schoenen zal staan en toch terug zal gaan.

1.5.6 Herkenning en draagvlak

Al tijdens de onderzoeksperiode zijn de onderzoeksresultaten meermalen met betrokkenen bij de vrouwenopvang besproken. Twee maal is uitgebreid gerapporteerd aan de directies van de vrouwenopvang, twee maal zijn de gegevens gepresenteerd op deels door het Trimbos-instituut georganiseerde studiedagen voor uitvoerend werkers, tijdens twee groepsinterviews zijn met werkers de resultaten ook uitgebreid doorgenomen, en op uitnodiging is twee maal voor instellingen (van Amsterdam & Flevoland en Friesland) verslag van de bevindingen gedaan. Ook is de beschouwing van onderhavige rapportage doorgenomen met een vertegenwoordiging van directies van vrouwenopvanginstellingen. Vanzelfsprekend zijn de resultaten en conceptrapportages ook steeds voorgelegd aan de leden van de klankbordgroep.

Zowel directies als uitvoerend werkers vonden de onderzoeksresultaten zeer herkenbaar en over het algemeen corresponderen met hun eigen waarneming van de praktijk. Bij de betrokkenen bestaat er om die reden ook het nodige draagvlak om op basis van de onderzoeksresultaten te werken aan verbeteringen in de methodiek en organisatie van de vrouwenopvang. De tijd, zo zijn de reacties uit de praktijk samen te vatten, is rijp voor een omslag in de vrouwenopvang.

1.6 Opbouw van rapport

Dit boek doet verslag van de onderzoeksresultaten en bestaat naast dit inleidende hoofdstuk uit zeven hoofdstukken.

Hoofdstuk 2 gaat over de bestaansvoorwaarden en relaties van de vrouwen. Behalve de sociaaldemografische kenmerken beschrijft dit hoofdstuk aan de hand van opleiding, inkomen en werksituatie de maatschappelijke positie van de geïnterviewde vrouwen. Ook worden de kenmerken van de (ex-)partner geschetst, alsmede de reacties uit de omgeving op de mishandelingen. Aan de orde komt ook de door vrouwen ervaren kwaliteit van hun bestaansvoorwaarden en hun relaties.

Hoofdstuk 3 rapporteert over de eigen kracht en de gezondheid van vrouwen. Bij de eigen kracht komt de religieuze achtergrond, de zelfwaardering en de persoonlijke effectiviteit van vrouwen aan de orde, evenals de door vrouwen ervaren kwaliteit van hun eigen kracht (hun veiligheid, weerbaarheid, en spirituele en culturele bronnen als bronnen van zingeving en kracht). Daarna wordt beschreven hoe vrouwen hun lichamelijke en psychische gezondheid beoordelen en in welke mate in deze groep depressieve klachten en post traumatische stress stoornissen voorkomen.

Hoofdstuk 4 beschrijft de aansluiting op de vraag, waarbij veel aandacht uitgaat naar de door vrouwen gewenste en gekregen hulp, zowel van de vrouwenopvang als van externe instanties, uitgesplitst naar fase en herkomst. Aan de hand van de zogenoemde

vraag en aanbod configuraties worden de onvervulde zorgbehoeften besproken en ook de zogenoemde ongevraagde bemoeienis. Aan bod komt ook de intensiteit van de samenwerking van de vrouwenopvang met externe instanties.

In hoofdstuk 5 wordt vooral aan de hand van de observaties en groepsinterviews met vrouwen en werkers een beeld geschetst van de hobbels in de hulpverlening in de vrouwenopvang, op het niveau van het primaire proces. Die variëren van de ervaren barrière door onvoldoende beheersing van de Nederlandse taal bij vrouwen tot obstakels die verband houden met ingewikkelde wetten en regels.

Hoofdstuk 6 gaat gedetailleerd in op vooral de uitvoering van taken in de vrouwenopvang, waarbij naast elkaar wordt gezet wat werkers aan taken uitvoeren en wat vrouwen aan (zelfde soort) hulp menen te krijgen. Aan de orde komt ook de structurering van het hulpverleningsproces. Beschreven wordt verder de door vrouwen ervaren juistheid van de hulp en de door hen ingeschatte baat van hun verblijf in de vrouwenopvang.

In hoofdstuk 7 staat het leven in de opvang centraal, wederom vanuit het perspectief van de vrouwen en dat van de werkers. Naast onderlinge steun en solidariteit is er ook sprake van grote spanningen. Ook dit hoofdstuk is voor een belangrijk deel gebaseerd op de informatie uit de observaties en de groepsinterviews.

Hoofdstuk 8 geeft een beschouwing op basis van de onderzoeksuitkomsten en bespreekt onder meer de missie, baat en functies van de vrouwenopvang, het profiel van de geïnterviewde groep mede in relatie tot indicatoren van sociale uitsluiting, de aansluiting van de geboden hulp en de factoren die hierop van invloed zijn, de verbindingen van de vrouwenopvang met de omgeving en de invloed van de organisatie van de vrouwenopvang op de mate waarin deze werksoort tegemoet kan komen aan de behoeften en problemen van vrouwen en hun kinderen. Tot besluit van dit hoofdstuk worden nog enkele suggesties gedaan voor de verdere professionalisering van de vrouwenopvang.

Behalve het laatste beschouwende hoofdstuk, start elk hoofdstuk met een samenvatting van de belangrijkste resultaten.

De rapportage omvat verder een literatuurlijst, een lijst met gebruikte afkortingen en zes bijlagen. De bijlagen een tot en met vijf beschrijven in detail de uitvoering van de onderzoeksactiviteiten en geven aanvullende toetsgegevens en data. Bijlage 6 geeft een overzicht van de leden van de klankbordgroep en van het team van onderzoekers en interviewers.

In deze rapportage komen de vrouwen uitvoerig aan het woord. Geput is daarbij, zoals gezegd, vooral uit de observaties en groepsinterviews. In de tekst staan steeds enkele achtergrondgegevens van de vrouwen, omdat die van belang zijn bij het kunnen begrijpen en plaatsen van de citaten en gesprekspassages. Voor het beschermen van de privacy van de vrouwen zijn deze achtergrondgegevens gecategoriseerd.

2

Bestaansvoorwaarden en relaties

Resumé

- De geïnterviewde vrouwen in de vrouwenopvang zijn gemiddeld 32 jaar, meer dan de helft is van niet Nederlandse herkomst (Surinaams, Marokkaans, Turks). Vrouwen in de vervolgovang hebben vaker een niet Nederlandse nationaliteit (circa 40%) dan vrouwen in de crisisopvang (20%) (meest Marokkaans en Turks). In de vervolgovang heeft 10% van de geïnterviewde vrouwen geen verblijfsvergunning; in de crisisopvang is dit percentage veel kleiner (2%).
- Vrouwen zijn zeer laag opgeleid; 40 tot 50% heeft geen of uitsluitend lager onderwijs genoten.
- De arbeidsparticipatie is laag. Vrouwen in de crisisopvang hebben significant vaker werk met een arbeidscontract (20%) dan vrouwen in de vervolgovang (8%).
- In de vervolgovang zijn er in vergelijking met de crisisopvang bijna twee keer zoveel vrouwen met een uitkering (65 tegen 35%). In het buitenland geboren vrouwen hebben minder vaak een uitkering dan in Nederland geboren vrouwen. Meer dan de helft (61%) van de vrouwen heeft schulden. Gemiddeld gaat het om 10.000 euro schuld. In Nederland geboren vrouwen hebben significant vaker schulden dan in het buitenland geboren vrouwen.
- De ervaren algemene levenskwaliteit van vrouwen is laag. Vrouwen in de vervolgovang zijn positiever over hun levenskwaliteit dan vrouwen in de crisisopvang. Vrouwen zijn ronduit ontevreden over hun financiële situatie. Het meest te spreken zijn vrouwen over hun huishouding en zelfzorg.
- De helft van de geïnterviewde vrouwen is gehuwd. In het buitenland geboren vrouwen zijn vaker gehuwd dan in Nederland geboren vrouwen, laatstgenoemden zijn significant vaker 'nooit gehuwd'. Circa 10% van de vrouwen met een (ex-)partner is uitgethuwelijk en dat geldt met name voor in het buitenland geboren vrouwen.
- Het merendeel van de vrouwen (81%) heeft kinderen: gemiddeld twee met een gemiddelde leeftijd van 7 jaar.
- Een meerderheid (89%) van de geïnterviewde vrouwen is door hun mannelijke (ex-)partner mishandeld. Ongeveer de helft van de (ex-)partners is van niet Nederlandse herkomst en komt uit Marokko, Turkije en Suriname. Hiervan heeft het merendeel de Nederlandse nationaliteit. De (ex-)partners zijn (zeer) laag opgeleid. Het geweld begon gemiddeld circa drieënhalf jaar na aanvang van de relatie. Vrijwel alle vrouwen (circa 90%) vinden het geweld in de loop der tijd erger geworden.

- Het merendeel van de vrouwen heeft bij de geweldpleger(s), dus bij (ex-)partner en of anderen, geestelijk en lichamelijk geweld meegemaakt en 34%, waarvan significant meer in het buitenland geboren vrouwen, heeft seksueel geweld ervaren.
- Vrouwen zijn erg negatief over de relatie met de geweldpleger(s), in het buitenland geboren vrouwen zijn hierover significant negatiever. Over hun sociale contacten zijn zij niet heel enthousiast.
- Een groot deel van de vrouwen ervaart boosheid vanuit het sociale netwerk, met name van de (ex-)partner en, met name in de vervolgpvang, ook van (schoon)ouders en broers en zussen. In het buitenland geboren vrouwen ervaren significant meer boosheid. Vrouwen, vooral ook in het buitenland geboren vrouwen, vrezen het meest voor hun (ex-)partner. Zij hebben ook significant meer angst voor de schoonfamilie en andere familieleden. Steun wordt met name door in Nederland geboren vrouwen ervaren, vooral van de (schoon)ouders en overige familieleden.
- Er bestaat een forse discrepantie tussen wat vrouwen aan hulp willen bij hun bestaansvoorwaarden en wat werkers op deze domeinen aan hulp noodzakelijk vinden. Het meest in het oog springt, dat werkers in de eerste drie weken hulp bij huisvesting veel minder nodig vinden (48%) dan vrouwen er hulp bij wensen (92%). Omgekeerd geldt, dat werkers op alle onderscheiden leefdomeinen van het cluster relaties hulp noodzakelijker vinden dan vrouwen zelf. Dit gaat op voor beide fasen.

2.1 Inleiding

Dit hoofdstuk behandelt de maatschappelijke positie van vrouwen, hun bestaansvoorwaarden en hun relaties. Het sociaaldemografisch profiel van vrouwen wordt beschreven aan de hand van leeftijd, etnische herkomst en nationaliteit. Daarna komen de hoogst voltooide opleiding, voornaamste inkomstenbron en financiële situatie aan bod. Toegelicht wordt de door vrouwen ervaren kwaliteit van leven en die van de bestaansvoorwaarden. Dit hoofdstuk vervolgt met een uiteenzetting van de burgerlijke staat van vrouwen, het aantal kinderen en enkele kenmerken van de (ex-)partner. Het contact dat vrouwen hebben met anderen, zoals onder meer met de (ex-)partner, familieleden, kinderen, vrienden en burens, komt naar voren als ook de mate waarin vrouwen zich wel of niet gesteund voelen door deze belangrijke anderen. Tot slot van dit hoofdstuk wordt ingegaan op hoe noodzakelijk werkers hulp bij bestaansvoorwaarden en bij relaties in de crisisopvang en in de vervolgpvang vinden en wat vrouwen op deze gebieden zelf aan hulp in beide fasen wensen.

2.2 Sociaaldemografische gegevens van vrouwen

LEEFTIJD

De gemiddelde leeftijd van de geïnterviewde vrouwen in de crisisopvang is 33 jaar, die van vrouwen in de vervolgpvang is 31 jaar (zie tabel 2.1). In het buitenland geboren

vrouwen in de vervolgovang zijn significant jonger dan in het buitenland geboren vrouwen in de crisisopvang (cijfers niet in tabel weergegeven).

ETNISCHE HERKOMST

Van de geïnterviewde vrouwen in de crisisopvang heeft meer dan de helft een niet Nederlandse herkomst; 9% heeft een Surinaamse herkomst, 11% komt uit Turkije, 11% uit Marokko en ruim een kwart heeft een andere etnische herkomst. In de vervolgovang heeft een significant groter deel van de vrouwen een niet Nederlandse herkomst, namelijk twee derde. Hiervan is 20% van Marokkaanse origine, 7% heeft een Surinaamse herkomst, 9% komt uit Turkije en ruim een derde van de vrouwen heeft een andere etnische herkomst. De vrouwen kwamen op de leeftijd van begin twintig naar Nederland.

NATIONALITEIT EN VERBLIJFSVERGUNNING

De nationaliteit van de vrouwen in de crisisopvang en die in de vervolgovang verschilt significant. Vrouwen in de vervolgovang hebben vaker een niet Nederlandse nationaliteit (circa 40%) dan vrouwen in de crisisopvang (20%). Van de vrouwen in de vervolgovang heeft 13% een Marokkaans paspoort, 6% een Turks paspoort en 16% heeft een andere nationaliteit. Het meest voorkomend onder vrouwen in de crisisopvang zijn ook de Marokkaanse nationaliteit (4%) en de Turkse (3%).

In de crisisopvang hebben de meeste vrouwen een verblijfsvergunning (98%). Dit is significant anders dan bij vrouwen in de vervolgovang. Van hen heeft 10% geen verblijfsvergunning op het moment van het interview, maar bij zes van hen is die wel aangevraagd.

Tabel 2.1 Sociaaldemografische gegevens van vrouwen in de vrouwenopvang

	<i>Crisisopvang</i>	<i>Vervolgopvang</i>	<i>Totaal</i>
<i>Leeftijd</i>	<i>N=113</i>	<i>N=103</i>	<i>N=206</i>
Gemiddelde ¹	33.2 jaar	31.1 jaar	32.2 jaar
Standaarddeviatie (SD)	(8,7)	(8,7)	(8,7)
Range	18-58	19-54	18-58
<i>Etnische herkomst (%)</i>	<i>N=114</i>	<i>N=104</i>	<i>N=218</i>
Nederland ²	42	30	36
Suriname	9	7	8
Marokko	11	20	16
Turkije	11	9	10
Anders	27	35	31
<i>Nationaliteit (%)</i>	<i>N=114</i>	<i>N=104</i>	<i>N=217</i>
Nederlandse ³	80	63	72
Surinaamse		1	0
Marokkaanse	4	13	8
Turkse	3	6	4
Anders	14	16	15
<i>Verblijfsvergunning (%)</i>	<i>N=114</i>	<i>N=103</i>	<i>N=217</i>
Ja ⁴	98	90	94
Nee	2	3	2
Aangevraagd	-	6	3

1 LinReg: Crisis x Buitenland geboren $t=1.7$, $p=0.085$

2 LogReg: Nederland vs Ander: Crisis $z=1.9$, $p=0.060$

3 LogReg: Nederlandse vs Ander: Crisis $z=2.3$, $p=0.020$, Buitenland geboren $z=-6.0$, $p=0.001$

4 LogReg: Ja vs Anders: Crisis $z=2.3$, $p=0.020$

2.3 Maatschappelijke positie

Aan de toegang tot maatschappelijke goederen, specifiek die van opleiding, arbeid en inkomen, wordt wel de maatschappelijke positie en ook de maatschappelijke achterstand van groepen afgemeten (zie de armoedemonitor van het SCP). Deze hulpbronnen komen hierna aan bod.

OPLEIDING

Van de vrouwen in de crisisopvang heeft 43% geen of uitsluitend basisonderwijs genoten. Ongeveer een derde heeft een lagere middelbare opleiding met een diploma afgesloten en een nagenoeg gelijk deel (28%) heeft een middelbare of hogere opleiding gehad. Het opleidingsniveau van de vrouwen in de vervolgoopvang is vergelijkbaar. Hier heeft iets meer dan de helft geen of uitsluitend basisonderwijs genoten, ongeveer een kwart heeft lager middelbaar onderwijs gehad en circa een vijfde hoger middelbaar of hoger onderwijs genoten. Er is een significant verschil tussen in het buitenland geboren vrouwen en in Nederland geboren vrouwen in hun hoogste afgemaakte opleiding in Nederland. In het buitenland geboren vrouwen zijn significant lager opgeleid dan in Nederland geboren vrouwen.

Wanneer we rekening houden met in het buitenland afgeronde opleidingen van vrouwen dan verandert het beeld. Het verschil met het opleidingsniveau van in Nederland geboren vrouwen wordt dan aanzienlijk kleiner. Van de in het buitenland geboren vrouwen in de crisisopvang (n=49) heeft 58% geen of lager onderwijs genoten, 18% heeft een middelbaar lage opleiding en 24% een middelbaar hoge of hoge opleiding. De in het buitenland geboren vrouwen in de vervolgoopvang (n=56) zijn in vergelijking, ook met in Nederland geboren vrouwen, nog iets hoger opgeleid; 45% heeft geen of lager onderwijs genoten, 27% een middelbaar lage opleiding en 29% een middelbaar hoge of hoge opleiding.

Een vergelijking met het opleidingsniveau van het vrouwelijke deel van de Nederlandse bevolking maakt duidelijk dat vrouwen die naar de vrouwenopvang komen (zeer) laag zijn opgeleid (CBS, 2005). Zo is het percentage vrouwen met een laag opleidingsniveau in de vrouwenopvang bijna vier keer zo hoog, is het percentage met een middelbaar lage opleiding in de vrouwenopvang vergelijkbaar, is het percentage met een middelbaar hoge opleiding aanzienlijk lager en is het deel hoger opgeleide vrouwen in de vrouwenopvang vergeleken met dat in de Nederlandse bevolking klein.

Tabel 2.2 Hoogst voltooide opleiding uitsluitend behaald in Nederland van vrouwen in de vrouwenopvang en behaald opleidingsniveau van vrouwelijk deel in de Nederlandse bevolking (CBS, 2004)

Opleiding ^a (%)	Crisisopvang	Vervolgopvang	Totaal	Vrouwen in de leeftijd 15-64 in Nederland (CBS)	
	N=114	N=104	N=218	N (x 1000)	%
Laag ¹	43	54	48	687	13
Middelbaar laag	29	24	26	1437	27
Middelbaar hoog	19	22	20	2079	38
Hoog	9	1	5	1160	22

^a Naar de indeling van het CBS. Laag = geen of basisonderwijs; Middelbaar laag = Vmbo, Vbo, Mavo; Middelbaar hoog = Havo, VWO, (post)MBO; Hoog = HBO, WO

¹ LogReg: Laag vs Ander; Buitenland Geboren $z=6.2$, $p<0.001$

ARBEID EN INKOMEN

Vrouwen in de crisisopvang hebben significant vaker werk met een arbeidscontract (20%) dan vrouwen in de vervolgopvang (8%). Het percentage vrouwen in de crisisopvang en vervolgopvang dat in het jaar voorafgaand aan het interview betaald werk had is niet heel verschillend, namelijk zo'n vier tiende deel; een kwart tot een derde was op basis van een arbeidscontract. De arbeidsparticipatie van de vrouwelijke beroepsbevolking in Nederland is aanzienlijk hoger, namelijk zo'n 60%⁴.

In de vervolgopvang zijn er in vergelijking met de crisisopvang bijna twee keer zoveel vrouwen met een uitkering (65 tegen 35%). Dit verschil is significant. Daarnaast blijkt dat in het buitenland geboren vrouwen in zowel de crisisopvang als de vervolgopvang significant minder vaak een uitkering krijgen.

De vrouwen konden meerdere inkomstenbronnen noemen (vandaar dat opgeteld de percentages boven 100 procent komen). Een derde van de vrouwen, zowel in de crisis- als in de vervolgopvang, ontvangt inkomsten uit leningen en voorschotten van de vrouwenopvang. En 15 tot 24% van de vrouwen heeft nog andere inkomstenbronnen, denk aan kinderbijslag en leningen van ouders en familie.

Vrouwen in de crisis- en vervolgopvang verschillen niet in het hebben van schulden (resp. 58 en 63%). Gemiddeld gaat het om een schuld van rond de 10.000 euro. Opvallend is wel, dat in Nederland geboren vrouwen significant vaker schulden hebben dan

⁴ Het gaat hier om de netto arbeidsparticipatie van de potentiële vrouwelijke beroepsbevolking in leeftijd tussen 18 en 55 jaar met een baan van meer dan 12 uur per week (CBS, 2005).

in het buitenland geboren vrouwen. Dit verschil is mogelijk terug te voeren op meer kennis van en makkelijker toegang tot diverse manieren om leningen en kredieten aan te gaan. Het zal echter ook te maken hebben met de levensstandaard die als vergelijk wordt genomen.

Tabel 2.3 *Inkomstenbronnen van vrouwen in de vrouwenopvang (meerdere antwoorden mogelijk)*

	<i>Crisisopvang</i>	<i>Vervolgopvang</i>	<i>Totaal</i>
<i>Inkomstenbronnen (% ja ^a)</i>	<i>N=114</i>	<i>N=104</i>	<i>N=218</i>
Betaald werk met arbeidscontract ¹	20	8	14
Uitkering ²	35	65	50
Lening & voorschot vrouwenopvang	38	31	34
Overig	24	15	20
<i>Schulden (%)</i>	<i>N=109</i>	<i>N=102</i>	<i>N=211</i>
Ja ³	58	63	61

^a De totalen komen boven 100% omdat vrouwen meerdere inkomstenbronnen konden noemen

¹ LogReg: Ja vs Nee; Crisis $z=2.5$, $p=0.013$

² LogReg: Ja vs Nee; Crisis $z=4.7$, $p<0.001$, Buitenland Geboren $z=3.4$, $p<0.001$.

³ LogReg: Ja vs Nee; Buitenland Geboren $z=2.2$, $p=0.026$

2.4 Ervaren kwaliteit van leven en bestaansvoorwaarden

Hoe vrouwen hun algemene levenskwaliteit en bestaansvoorwaarden ervaren, is uitgedrukt met een score op een zevenpuntsschaal die loopt van 1 (vreselijk) tot 7 (prima).

Van een lage kwaliteit van leven wordt uitgegaan bij scores van 4 of lager (wat staat voor: niet slecht/niet goed tot vreselijk). Dit is bij vrouwen in de crisisopvang het geval (3.7). Vrouwen in de vervolgopvang zijn significant positiever over hun algemeen ervaren levenskwaliteit. Dit laat echter onverlet dat die levenskwaliteit nog steeds als matig wordt beoordeeld (4.3).

Tabel 2.4 Ervaren kwaliteit van leven en van bestaansvoorwaarden van vrouwen in de vrouwenopvang

	Crisisopvang	Vervolgopvang	Totaal
Bestaansvoorwaarden ^a Gemiddelde (SD)	$N_{range}=110-113$	$N_{range}=103-104$	$N_{range}=215-218$
Algemene levenskwaliteit ¹	3.7 (1,7)	4.3 (1,7)	4.0 (1,7)
Huisvesting ^{b 2}	5.1 (2,0)	4.6 (1,7)	4.9 (2,1)
Financiën ³	3.0 (1,8)	3.6 (1,8)	3.3 (1,8)
Dagbesteding	4.0 (1,8)	4.4 (1,6)	4.2 (1,7)
Huishouding en zelfzorg ⁴	5.5 (1,4)	5.8 (1,2)	5.6 (1,3)

^a zevenpuntsschaal van 1=vreselijk tot 7=prima; ^b Vaste huisvesting voordat de vrouw vluchtte

¹ LinReg: Crisis $t=-2.6$, $p=0.010$

² LinReg: Crisis $t=3.0$, $p=0.747$. Crisis x Buitenland Geboren $t=2.0$, $p=0.050$

³ LinReg: Crisis $t=-2.1$, $p=0.032$

⁴ LinReg: Crisis $t=-1.8$, $p=0.070$

Vrouwen zijn ronduit ontevreden over hun financiële situatie. Hoewel vrouwen in de vervolgopvang zich significant positiever uitlaten over hun financiën dan vrouwen in de crisisopvang, is het oordeel hierover (3.6) dan nog steeds verre van gunstig. Over de dagbesteding zijn vrouwen in de crisisopvang niet bijzonder te spreken (4.0), en in de vervolgopvang wordt dat niet veel beter (4.4). Tevreden zijn alle vrouwen vooral over hun huisvesting voordat zij naar de opvang vluchtten (4.9). Vermeldenswaard is, dat in het buitenland geboren vrouwen in de vervolgopvang significant minder tevreden met hun huisvesting zijn. Het meest positief zijn vrouwen nog over hun huishouding en zelfzorg; vrouwen in de vervolgopvang waarderen die significant hoger dan vrouwen in de crisisopvang (respectievelijk 5.5 en 5.8).

2.5 Burgerlijke staat en uithuwelijking

Gehuwd is bijna de helft van de vrouwen in de crisisopvang en 42% in de vervolgopvang. Gescheiden is zo'n vijfde deel en nooit gehuwd is circa een derde. In het buitenland geboren vrouwen zijn vaker gehuwd dan in Nederland geboren vrouwen (dit geldt voor zowel vrouwen in de crisisopvang (respectievelijk 61 en 40%) als voor vrouwen in de vervolgopvang (respectievelijk 49 en 34%) (cijfers niet in tabel weergegeven). In Nederland geboren vrouwen zijn significant vaker 'nooit gehuwd' dan in het buitenland geboren vrouwen.

De vraag of de vrouw door haar ouders is uitgehuwelijkt is uitsluitend voorgelegd aan door hun (ex-)partner mishandelde vrouwen (n=194). Het merendeel van deze vrouwen in de crisisopvang (62%) geeft aan niet uitgehuwelijkt te zijn, 8% zegt van wel (bij 30% was de vraag niet van toepassing). In de vervolgoopvang is het percentage uitgehuwelijkte vrouwen iets hoger (11%), maar dit verschil is niet significant. Met name in het buitenland geboren vrouwen zijn uitgehuwelijkt. Bij 4% van de vrouwen is het antwoord op genoemde vraag niet bekend.

Tabel 2.5 Burgerlijke staat van vrouwen in de vrouwenopvang en mate van uithuwelijking bij door (ex-)partners mishandelde vrouwen

	Crisisopvang	Vervolgopvang	Totaal
<i>Burgerlijke staat (%)</i>	<i>N=114</i>	<i>N=104</i>	<i>N=218</i>
Gehuwd	49	42	46
Gescheiden	19	21	20
Nooit gehuwd geweest ¹	32	37	34
<i>Uitgehuwelijkt (%)</i>	<i>N=98</i>	<i>N=88</i>	<i>N=186</i>
Nee	62	55	59
Ja ²	8	11	10
N.v.t. ^a	30	34	32

^a Vrouwen die uithuwelijking niet van toepassing vonden, zijn over het algemeen nooit gehuwde vrouwen.

¹ LogReg: Ja vs Nee: Buitenland Geboren $z=2.7$, $p=0.007$

² LogReg: Ooit gehuwd vs Nooit: Buitenland Geboren $z=2.69$, $p=0.011$

2.6 Kinderen

Het merendeel van de vrouwen in de crisis- en vervolgoopvang heeft kinderen. Het gemiddelde aantal kinderen is twee. In Nederland geboren vrouwen hebben significant vaker kinderen (86%) dan in het buitenland geboren vrouwen (circa driekwart) (gegevens niet in tabel). De gemiddelde leeftijd van de kinderen is acht jaar in de crisisopvang en zeven jaar in de vervolgoopvang. De kinderen van de in Nederland geboren vrouwen zijn in de crisisopvang gemiddeld jonger en in de vervolgoopvang gemiddeld iets ouder vergeleken met de leeftijd van de kinderen van de in het buitenland geboren vrouwen in beide fasen (zeven versus negen jaar en negen versus zes jaar, significant verschil) (gegevens niet in tabel).

Tabel 2.6 Aantal en leeftijd van (meegebrachte) kinderen in de vrouwenopvang

	Crisisopvang	Vervolgopvang	Totaal
<i>Kinderen</i>	N=114	N=104	N=218
Ja ¹ (%)	82	81	81
Gemiddelde	2.1	2.0	2,0
Standaarddeviatie (SD)	(1,1)	(1,1)	(1,1)
Range	1-7	1-5	1-7
<i>Leeftijd van kinderen</i> ²	N=93	N=84	N=177
Gemiddelde	8.2 jaar	7.2 jaar	7.7 jaar
Standaarddeviatie (SD)	(7.4)	(6,9)	(7,2)
<i>Leeftijd van meegebrachte kinderen</i> ³	N=69	N=66	N=135
Gemiddelde	5.2 jaar	4.8 jaar	4.8 jaar
Standaarddeviatie (SD)	(4,3)	(3,6)	(4,0)

¹ LogReg: Ja vs Nee: Buitenland Geboren $z=-1.9$, $p=0.052$

² LinReg: Crisis x Buitenland Geboren $t=2.2$, $p=0.026$

³ LinReg: Crisis x Buitenland geboren $t=4.1$, $p<0.001$

De naar de vrouwenopvang meegebrachte kinderen zijn gemiddeld vijf en vier jaar oud in respectievelijk de crisisopvang en de vervolgopvang. Vergeleken met de leeftijd van alle kinderen, blijken meegebrachte kinderen relatief jonger te zijn. Kinderen van in Nederland geboren vrouwen zijn in zowel de crisis- als de vervolgopvang significant jonger (gemiddeld drie en respectievelijk een jaar).

2.7 De (ex-)partner

Zoals gezegd, is het merendeel van de geïnterviewde vrouwen (89%) mishandeld door de mannelijke (ex-)partner. De overige vrouwen zijn mishandeld door (on)bekenden of zijn slachtoffers van vrouwenhandel of loverboys/ gedwongen prostitutie. Aan de vrouwen met een (ex-)partner ($n=194$) hebben wij enkele vragen over deze relatie voorgelegd, om meer zicht op het profiel van mishandelende (ex-)partners te krijgen, en tussen de 183 en 185 van deze vrouwen beantwoordden de vragen.

PROFIEL VAN (EX-)PARTNER

Van Nederlandse herkomst is 40 tot 50% van de (ex-)partners. De (ex-)partners komen verder vooral uit Marokko, Turkije en Suriname. Een kwart tot een derde van de mannen heeft een andere achtergrond, zoals onder meer Antilliaanse/ Arubaans, Indoneesisch en Chinees.

Het merendeel van de (ex-)partners van vrouwen – iets meer dan 80% – heeft de Nederlandse nationaliteit. Minder dan een vijfde deel (16%) van alle (ex-)partners heeft een dubbele nationaliteit (niet in tabel weergegeven). De meest voorkomende andere nationaliteiten zijn de Marokkaanse en Turkse.

Tussen de (ex-)partners van vrouwen in de crisisopvang en in de vervolgoopvang bestaat een significant verschil in status. Waar in de crisisopvang iets meer dan de helft van de (ex-)partners autochtoon is, is dat in de vervolgoopvang 42%. En tegenover 44% allochtone (ex-)partners van de eerste generatie in de crisisopvang staat 51% van deze subgroep in de vervolgoopvang. Allochtone mannen van de tweede generatie vormen dus een betrekkelijk kleine groep (5 tot 7%).

In het buitenland geboren vrouwen en in Nederland geboren vrouwen verschillen, niet heel verrassend, significant in de achtergrond van hun (ex-)partner. Desondanks is het opvallend, dat van de eerstgenoemden 71% en van de laatstgenoemden een kwart een allochtone partner heeft van de eerste generatie (deze gegevens staan niet in de tabel).

Tabel 2.7 Sociaaldemografische gegevens van (ex-)partners van vrouwen in de vrouwenopvang

	Crisisopvang	Vervolgoopvang	Totaal
<i>Etnische herkomst (%)</i>	N=97	N=86	N=183
Nederland ¹	51	41	46
Suriname	7	7	7
Marokko	11	13	12
Turkije	8	10	9
Anders	23	29	26
<i>Nationaliteit (%)</i>	N=97	N=87	N=184
Nederlandse	88	87	87
Surinaamse	1	0	1
Marokkaanse	1	5	3
Turkse	4	1	3
Anders	6	7	7
<i>Status van (ex-)partner (%)</i>	N=97	N=88	N=185
Autochtoon ²	51	42	46
Allochtoon, 2e generatie	5	7	6
Allochtoon, 1e generatie	44	51	48

¹ LogReg: Nederland vs Anders: Buitenland Geboren $z=5,1$, $p<0,001$

² LogReg: Autochtoon vs Anders: Buitenland Geboren $z=5,5$, $p<0,001$

OPLEIDING VAN (EX-)PARTNER

De (ex-)partners van de vrouwen zijn over het algemeen lager opgeleid. Van de (ex-)partners van de vrouwen in de crisisopvang heeft 51% geen of uitsluitend basisonderwijs genoten. Ongeveer een kwart heeft een lagere middelbare opleiding met een diploma afgesloten en een nagenoeg gelijk deel (22%) heeft een middelbare of hogere opleiding gehad. Het opleidingsniveau van de (ex-)partners verschilt significant naar fase van opvang. Vergeleken met de crisisopvang heeft in de vervolgoopvang een kleiner deel (38%) van de (ex-)partners geen of uitsluitend basisonderwijs genoten, iets meer (30%) heeft lager middelbaar onderwijs gehad en een groter deel heeft middelbaar hoger of hoger onderwijs genoten (circa een derde). Verder zijn de (ex-)partners van in het buitenland geboren vrouwen significant lager opgeleid dan de (ex-)partners van in Nederland geboren vrouwen (gegevens niet in tabel).

Vergeleken met het opleidingsniveau van het mannelijk deel van de Nederlandse bevolking zijn de (ex-)partners van de vrouwen in de vrouwenopvang zeer laag opgeleid (CBS, 2005). Het percentage laag opgeleiden is bijna vier keer zo hoog, het percentage middelbaar hoog opgeleiden is de helft kleiner, en de groep hoger opgeleide (ex-)partners is naar verhouding klein.

Tabel 2.8 Hoogst voltooide opleiding uitsluitend behaald in Nederland van (ex-)partners van vrouwen in de vrouwenopvang en behaald opleidingsniveau van mannelijk deel in de Nederlandse bevolking (CBS, 2005)

	Crisisopvang	Vervolgopvang	Totaal	Mannen in de leeftijd 15-64 in Nederland (CBS)	
Opleidingen ^a (%)	N=84	N=76	N=160	N (x 1000)	%
Laag ¹	51	38	45	664	12
Middelbaar laag	26	30	28	1260	23
Middelbaar hoog	14	22	18	2188	40
Hoog	8	9	9	1381	25

^a Naar de indeling van het CBS. Laag = geen of basisonderwijs; Middelbaar laag = Vmbo, Vbo, Mavo; Middelbaar hoog = Havo, VWO, (post)MBO; Hoog = HBO, WO

¹ LogReg: Laag vs Anders: Crisis $z=1.8$, $p=0.065$; Buitenland Geboren $z=2.1$, $p=0.032$

DUUR VAN RELATIE EN AANVANG GEWELD

Vrouwen hebben gemiddeld zo'n negen jaar een relatie met de (ex-)partner. Bij de in het buitenland geboren vrouwen in de vervolgoopvang is die relatie significant korter dan bij de andere groepen vrouwen. Het geweld begon gemiddeld circa drieënhalf jaar

na aanvang van de relatie. Soms begon het geweld vrijwel direct en bij andere vrouwen werd de man na lange tijd, na bijna twintig jaar, gewelddadig. Vrijwel alle vrouwen (circa 90%) vinden dat het geweld in de loop der tijd erger is geworden.

Tabel 2.9 *Duur van de relatie met (ex-)partners en aanvang en ernst van geweld in deze relatie bij vrouwen in de vrouwenopvang*

	<i>Crisisopvang</i>	<i>Vervolgopvang</i>	<i>Totaal</i>
<i>Duur van de relatie (in jaren)</i>	<i>N=97</i>	<i>N=88</i>	<i>N=185</i>
Gemiddelde ¹	9,2 jaar	8,6 jaar	8,9 jaar
Standaarddeviatie (SD)	(7,3)	(7,3)	(7,2)
Range	0,5 – 36	0,5 – 32	0,5 – 36
<i>Start van geweld na aantal jaren relatie</i>			
Gemiddelde	3,6 jaar	3,2 jaar	3,4 jaar
Standaarddeviatie (SD)	(4,8)	(4,3)	(4,5)
Range	0 – 19	0 – 20	0 – 20
<i>Geweld erger geworden? (%)</i>	<i>N=97</i>	<i>N=87</i>	<i>N=184</i>
Ja	90	93	91

¹ LinReg: Crisis x Buitenland geboren $t=1.8$, $p=0.072$

PROBLEMEN VAN (EX-)PARTNER VOLGENS VROUWEN

Een meerderheid van de vrouwen (80%) meent dat de (ex-)partner psychische problemen heeft. Verder is er volgens de vrouwen bij de mannen sprake van druggebruik (30 tot 40%). Alcoholgebruik wordt significant vaker waargenomen bij de (ex-)partners van vrouwen in de crisisopvang (51%) dan bij die van vrouwen in de vervolgopvang (38%). Werkeloosheid wordt door vrouwen ook vaak als probleem gezien (41 en 46%). Verder scoren 'andere problemen' hoog (64 en 59%).

Tabel 2.10 *Problemen van (ex-)partners volgens vrouwen met een mishandelende (ex-partner die in de vrouwenopvang verblijven (meerdere antwoorden mogelijk)*

	Crisisopvang	Vervolgopvang	Totaal
<i>Problemen van (ex-) partner volgens vrouw (%)</i>	N=92	N=85	N=177
Psychische problemen	84	76	80
Problematisch druggebruik	30	38	34
Problematisch alcoholgebruik ¹	51	38	45
Werkloos	41	46	44
Andere problemen	64	59	62

¹ LogReg: Ja vs Nee: Crisis $z=1.7$, $p=0.090$

2.8 Ervaren geweld

Vrouwen – het gaat vanaf hier weer om de totale groep – vertellen over meerdere typen geweld. Geestelijk geweld hebben bijna alle geïnterviewde vrouwen ervaren. Het merendeel heeft ook lichamelijk geweld meegemaakt (rond de 80%). Van seksueel geweld is sprake bij een derde deel van de vrouwen. In het buitenland geboren vrouwen hebben significant vaker seksueel geweld ervaren dan in Nederland geboren vrouwen (cijfers niet in de tabel weergegeven). In de crisisopvang heeft 44% van de in het buitenland geboren vrouwen seksueel geweld meegemaakt en 32% van de in Nederland geboren vrouwen. In de vervolgopvang is dit respectievelijk 38 en 23%.

Tabel 2.11 *Ervaren typen geweld bij vrouwen in vrouwenopvang*

	Crisisopvang	Vervolgopvang	Totaal
<i>Geweld meegemaakt (% ja)</i>	N=111	N=103	N=214
Lichamelijk geweld	83	77	80
Seksueel geweld ¹	37	31	34
Geestelijk geweld	98	95	97

¹ LogReg: Ja vs Nee: Buitenland Geboren $z=2.0$, $p=0.047$

2.9 Reacties uit de omgeving

BOOSHEID

Op de vraag of er mensen in de omgeving boos zijn op de vrouw om wat er is gebeurd tussen haar en de geweldpleger(s), kon de vrouw meerdere mensen noemen. Rond de 80% van de vrouwen ervaart boosheid van mensen uit de directe omgeving. Hoe verder de mensen van de vrouw afstaan, denk aan andere familieleden, vrienden, kennissen, burens en collega's – hoe minder boosheid ervan uitgaat. Ook is er relatief weinig boosheid bij de kinderen (7%). In de crisisopvang noemden de vrouwen gemiddeld 1,9 boze personen, in de vervolgoopvang gemiddeld 2,1.

In de crisisopvang komt de boosheid hoofdzakelijk van de:

- (Ex-)partner (53%)
- Schoonfamilie (28%)
- Ouders (13%)
- Broers en of zussen (12%)

In de vervolgoopvang gaat het om dezelfde personen, maar verschilt de mate waarin, namelijk:

- Schoonfamilie (39%)
- (Ex-)partner (29%)
- Ouders (26%)
- Broers en of zussen (24%)

In het oog springt, dat er in vergelijking met de crisisopvang, in de vervolgoopvang meer boosheid op de vrouwen afkomt van de schoonfamilie, de eigen ouders en de broers en of zussen en beduidend minder van de (ex-)partner zelf. Deze verschillen zijn significant.

In de crisisopvang én in de vervolgoopvang ervaren in het buitenland geboren vrouwen significant meer boosheid van de (ex-)partner dan in Nederland geboren vrouwen (respectief 79 en 64% in de crisisopvang en 44 en 29% in de vervolgoopvang). Verder is er in de vervolgoopvang meer boosheid bij de schoonfamilie bij in het buitenland geboren vrouwen (59%) dan bij in Nederland geboren vrouwen (40%).

BEDREIGING

Ook is gevraagd of er mensen in de omgeving van de vrouw zijn die haar iets aan willen doen, en waar ze erg bang voor is. Hier kon de vrouw eveneens meerdere personen noemen. Vrouwen in de crisisopvang hebben significant meer angst voor mensen in de omgeving dan vrouwen in de vervolgoopvang. In beide fasen gaat het om gemiddeld 1,3 personen waarvoor vrouwen bang zijn.

In de crisisopvang is 66% van de vrouwen bang voor bepaalde mensen in haar omgeving, en die angst is er vooral voor:

- (Ex-)partner (50%)
- Schoonfamilie (11%)
- Andere mensen (6%)

In de vervolgoopvang hebben vrouwen significant minder angst voor mensen in hun omgeving, iets meer dan de helft, en hierbij gaat het om de:

- (Ex-)partner (35%)
- Schoonfamilie (10%)
- Broers en of zussen (10%)

De (ex-)partner is voor vrouwen in zowel de crisisopvang als de vervolgoopvang de persoon waarvoor zij het meest vrezen. In de vervolgoopvang ervaren in het buitenland geboren vrouwen meer angst voor de schoonfamilie dan in Nederland geboren vrouwen (respectievelijk 23 en 13%). Ook ervaren zij meer bedreigingen van andere familieleden (14%) dan in Nederland geboren vrouwen (4%). In de crisisopvang is eveneens te zien dat in het buitenland geboren vrouwen meer angst hebben voor andere familieleden (10%). De in Nederland geboren vrouwen in de crisisopvang geven aan geen angst te hebben voor andere familieleden.

ONDERSTEUNING

Krijgt u hulp of steun van anderen? Waarbij met steun wordt bedoeld troost, emotionele steun, verhaal kunnen vertellen, wat kunnen lenen, spullen krijgen enzovoorts. Vrouwen konden meerdere personen noemen die hen tot steun zijn. Het merendeel van de vrouwen, circa 90%, zegt steun van anderen te krijgen. Gemiddeld bieden twee personen steun.

In de crisisopvang komt de steun vooral van:

- Vrienden (53%)
- Ouders (30%)
- Broers en of zussen (29%)

In de vervolgoopvang ervaren vrouwen steun van dezelfde mensen in hun omgeving maar in andere mate:

- Vrienden (61%)
- Ouders (43%)
- Broers en of zussen (39%)

In Nederland geboren vrouwen, in zowel de crisis- als de vervolgoopvang, ervaren meer steun van ouders dan in het buitenland geboren vrouwen (in de crisisopvang respectievelijk 40 en 21% en in de vervolgoopvang 57 en 38%). Vrouwen in de vervolgoopvang die in het buitenland geboren zijn, ervaren geen steun van de schoonfamilie. Kennissen lij-

ken deze vrouwen meer tot steun te zijn (16%). Bij de in Nederland geboren vrouwen in de vervolgoopvang is het andersom, zij ervaren steun van schoonfamilie (19%) en veel minder van kennissen (5%). Ondersteuning wordt wel geboden door andere mensen (10%). In het oog springt verder dat van de in het buitenland geboren vrouwen in de crisisopvang 21% steun ervaart van de eigen kinderen en in de vervolgoopvang geen van hen die steun van de kinderen ervaart. Bij de in Nederland geboren vrouwen varieert de ervaren steun van kinderen in beide typen opvang tussen de 12 en 14%. Opvallend is verder, dat in de crisisopvang vrouwen geen steun van hun (ex-)partner zeggen te krijgen, en dit in de vervolgoopvang bij 5% van de vrouwen wel het geval is.

2.10 Ervaren kwaliteit van relaties

Vrouwen in de crisisopvang zijn, niet verbazingwekkend, ronduit slecht te spreken over hun relatie met de geweldpleger(s), zoals gezegd, meestal de (ex-)partner. In de vervolgoopvang beoordelen vrouwen hun relatie met de pleger(s) weliswaar significant beter, maar dit laat onverlet dat zij nog steeds erg negatief over hem/hen zijn (2.6). In het buitenland geboren vrouwen vinden hun relatie met de pleger(s) significant slechter dan in Nederland geboren vrouwen, en dit geldt voor de crisisopvang (1.8 versus 2.2) en voor de vervolgoopvang (2.4 versus 2.9).

Tabel 2.12 Ervaren kwaliteit van relaties bij vrouwen in de vrouwenopvang

	Crisisopvang	Vervolgoopvang	Totaal
Relaties ^a	$N_{range} = 107-112$	$N_{range} = 99-103$	$N_{range} = 206-215$
Gemiddelde (SD)			
Relatie met pleger(s) ¹	2.0 (1,5)	2.6 (1,8)	2.3 (1,7)
Sociale contacten ²	4.5 (1,8)	4.9 (1,7)	4.7 (1,7)
Relatie met kinderen ^{b 3}	5.0 (1,6)	5.2 (1,5)	5.1 (1,6)

^a zevenpuntsschaal van 1=vreselijk tot 7=prima; ^b Scores van vrouwen met meegebrachte kinderen (n=132)

¹ LinReg: Crisis $t=-2.9$, $p<0.001$; Buitenland Geboren $t=-1.9$, $p=0.055$

² LinReg: Crisis $t=-3.0$, $p=0.003$; Crisis x Buitenland Geboren $t=2.4$, $p=0.018$

³ LinReg: Buitenland Geboren $t=-2.4$, $p=0.018$

Hun sociale contacten, omschreven als relaties met familie, vrienden, kennissen, buren, collega's en dergelijke, vinden de vrouwen in de crisisopvang niet echt te wensen overlaten, maar enthousiast zijn zij er ook niet over. In de vervolgoopvang waarderen vrouwen hun sociale contacten significant meer, namelijk als nagenoeg redelijk. In de crisisopvang zijn in het buitenland geboren vrouwen significant positiever over hun so-

ciale contacten dan in Nederland geboren vrouwen. In de vervolgpvang is dit verschil er niet.

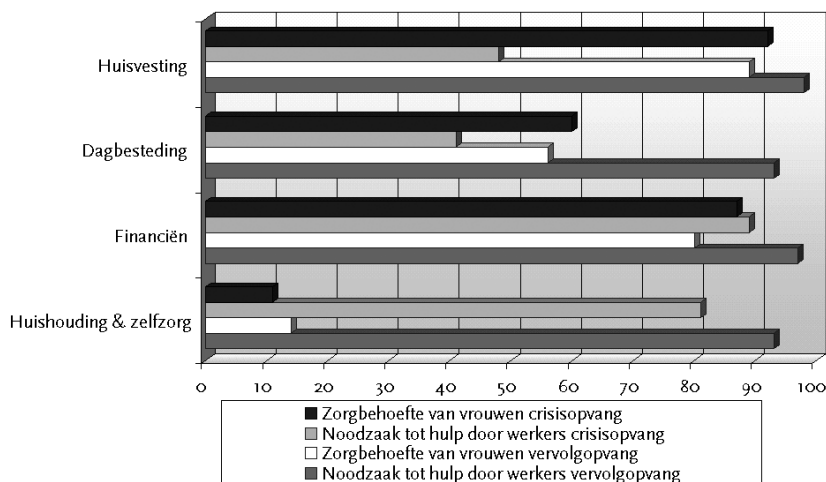
Het meest tevreden zijn vrouwen over hun relatie met de kinderen; die vinden zij redelijk. Dit relatief positieve oordeel over de relatie met kinderen geldt voor de eerste fase en de vervolgpvang. Echter, de in het buitenland geboren vrouwen zijn minder tevreden over de relatie met hun kinderen dan in Nederland geboren vrouwen.

2.11 Noodzakelijke en gewenste hulp

BESTAANSVOORWAARDEN

Uit de interviews blijkt dat vrouwen vooral hulp willen bij huisvesting, en daarna bij hun financiën. Rond de 60% wil hulp bij dagbesteding. Slechts zo'n tiende deel heeft behoefte aan hulp bij huishouding en zelfzorg. Vrouwen in de crisisopvang en in de vervolgpvang verschillen maar weinig in de mate waarin zij op genoemde domeinen hulp willen. Zo is in de vervolgfase de behoefte aan hulp bij financiën nog steeds groot, en is die bij huishouding en zelfzorg nog steeds erg klein.

Figuur 2.1 Behoeften aan hulp bij bestaansvoorwaarden volgens vrouwen en ingeschatte noodzaak van hulp bij bestaansvoorwaarden volgens werkers in de crisis- en vervolgpvang (in percentages)

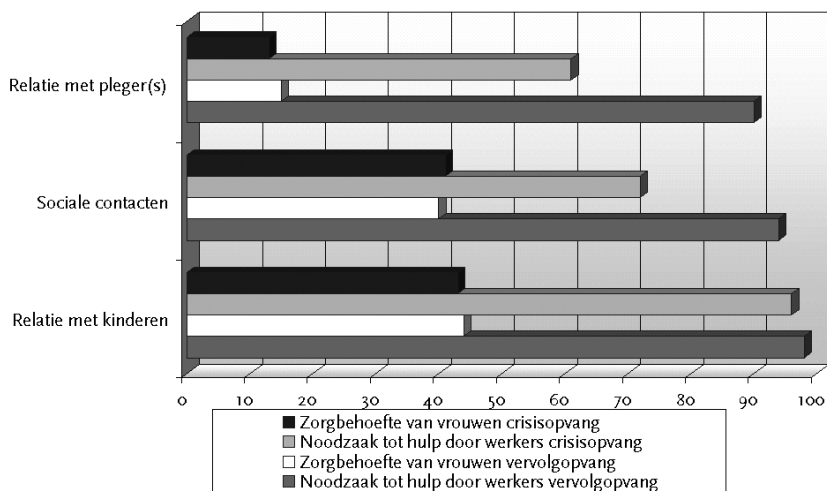
Er bestaat een aanzienlijke discrepantie tussen wat vrouwen aan hulp willen bij hun bestaansvoorwaarden en wat werkers op deze domeinen aan hulp noodzakelijk vinden en derhalve standaard aan bijna alle vrouwen willen aanbieden. Het meest in het oog springt, dat werkers in de eerste drie weken hulp bij huisvesting veel minder nodig vinden (48%) dan vrouwen er hulp bij wensen (92%). Daarentegen vinden zij, anders

dan de vrouwen, in beide fasen hulp nodig bij de huishouding en zelfzorg. En in de vervolgpvang hechten zij veel waarde aan hulp bij dagbesteding terwijl in die fase zo'n 60% van de vrouwen deze hulp wensen.

RELATIES

Opvallend is, dat werkers op alle onderscheiden domeinen van het cluster relaties hulp noodzakelijker vinden dan vrouwen zelf hulp op dit vlak willen. Dit gaat op voor beide fasen. Duidelijk is ook, dat de werkers het werken aan de relatie met de pleger(s) en sociale contacten beter vinden passen in de vervolgfase dan in de crisisopvang. Er bestaat echter tussen de vrouwen in beide fasen geen verschil in behoefte aan relationele hulp. Hun behoefte aan hulp bij sociale contacten en de kinderen (rond de 40%) blijft relatief stabiel. Slechts een minderheid wil hulp bij de relatie met de pleger(s). Hieronder is verstaan: hulp bij het verbeteren van het contact met de pleger(s) en bijvoorbeeld advies over daderhulpverlening, zodat de pleger hulp krijgt om zich te leren beheersen en geen geweld te gebruiken.

Figuur 2.2 Behoeften aan hulp bij relaties volgens vrouwen en ingeschatte noodzaak van hulp bij relaties volgens werkers in de crisis- en vervolgpvang (in percentages)

3

Eigen kracht en gezondheid

Resumé

- Vrouwen in de vervolgpvang, met name de in het buitenland geboren vrouwen, hebben vaker een geloofsovertuiging dan vrouwen in de crisisopvang (Moslim, Katholiek), en zijn ook significant actiever met hun geloof bezig dan in Nederland geboren vrouwen.
- Het zelfbeeld van vrouwen is redelijk tot goed.
- Vrouwen zijn iets minder dan gemiddeld effectief in het aanpakken van problemen (gemeten met de ALCOS). Zij zijn niet erg overtuigd van hun kunnen, hebben een gemiddeld doorzettingsvermogen bij tegenslag en zijn redelijk initiatiefrijk. In het buitenland geboren vrouwen zijn minder initiatiefrijk dan in Nederland geboren vrouwen.
- Vrouwen zijn zeer te spreken over hun veiligheid. In het buitenland geboren vrouwen ervaren in de crisisopvang significant meer veiligheid dan in Nederland geboren vrouwen; in de vervolgpvang is dit juist andersom.
- In de vervolgpvang zijn vrouwen positiever over de eigen weerbaarheid en spirituele en culturele bronnen dan vrouwen in de crisisopvang.
- De eigen lichamelijke gezondheid vinden vrouwen in beide fasen redelijk. Het percentage vrouwen dat de eigen gezondheid als goed tot zeer goed kwalificeert is echter veel lager dan dat in de Nederlandse bevolking.
- Vrouwen in de crisisopvang zijn substantieel minder te spreken over hun psychische gezondheid dan vrouwen in de vervolgpvang, maar in laatstgenoemde fase is de waardering van het psychisch functioneren nog steeds matig. Het percentage vrouwen dat psychische ongezondheid rapporteert is fors hoger dan dat in de Nederlandse bevolking.
- Ruim twee derde van de vrouwen in de crisisopvang en de helft van de vrouwen in de vervolgpvang kampen met een matige tot zware depressie (vastgesteld met de CES-D). In het buitenland geboren vrouwen zijn depressiever dan in Nederland geboren vrouwen.
- In de crisisopvang heeft 87% van de vrouwen een post traumatische stress stoornis en in de vervolgpvang is 81% ernstig getraumatiseerd (gemeten met de SVL-schaal). In de vervolgpvang ervaren vrouwen significant vaker herbelevingen dan vrouwen in de crisisopvang. In het buitenland geboren vrouwen zijn significant meer getraumatiseerd dan in Nederland geboren vrouwen, en bij hen is ook significant vaker sprake van herbeleving en vermijding.
- Circa 60% van de vrouwen slikt medicijnen en dat is in vergelijking met het medicijngebruik van vrouwen in de Nederlandse bevolking hoog. Gebruikt worden vooral pijnstillers en kalmeringsmiddelen, maar ook slaapmiddelen en antidepressiva. Het kleine deel vrouwen dat antipsychotica gebruikt (2%), slikt die bijna dagelijks.
- Een klein deel van de vrouwen zegt drugs en of alcohol te gebruiken (8%). Het gaat vooral om alcohol en cannabis, en nauwelijks om heroïne, methadon en of cocaïne.

- Werkers geven in beide fasen prioriteit aan hulp bij de veiligheid van vrouwen en hun kinderen. Vrouwen vinden hulp bij veiligheid wat minder belangrijk (70%).
- Werkers vinden in de crisisopvang hulp bij de eigen weerbaarheid minder noodzakelijk dan vrouwen er behoefte aan hebben; in de vervolgoopvang is dit juist andersom.
- De behoefte bij vrouwen aan hulp bij spirituele en culturele bronnen is niet groot in beide fasen. Met name in de vervolgoopvang vinden de werkers hulp op dit vlak meer noodzakelijk dan vrouwen er behoefte aan hebben.
- Volgens het merendeel van de werkers is in beide fasen hulp bij de psychische gezondheid en lichamelijke gezondheid van belang. Vrouwen hechten, in beide fasen, ook veel aan hulp bij de psychische gezondheid. Hun behoefte aan hulp bij de lichamelijke gezondheid is naar verhouding minder groot, en hierbij is ook het verschil in perspectief met de werkers het grootst.

3.1 Inleiding

Dit hoofdstuk bespreekt de eigen kracht en de gezondheid van de geïnterviewde vrouwen. Tot de eigen kracht worden hier gerekend de eigen veiligheid, de ervaren weerbaarheid en de spirituele en culturele bronnen waaruit vrouwen kunnen putten. Behandeld wordt de religieuze achtergrond van vrouwen en van (ex-)partners. Ook komen de zelfwaardering van vrouwen en hun probleemoplossend vermogen aan de orde. Wat vinden vrouwen zelf van onder meer hun doorzettingsvermogen bij tegenslagen en nemen zij initiatief bij moeilijke taken? En hoe schatten zij hun eigen kracht in? Dit hoofdstuk vervolgt met de lichamelijke en geestelijke gezondheid van vrouwen. Hoe ervaren vrouwen die zelf? Wat is hun medicijn- en middelengebruik en wat is hun rookgedrag? En in hoeverre is er bij de vrouwen sprake van depressie en traumatisering? Tot slot van dit hoofdstuk wordt ingegaan op hoe noodzakelijk werkers hulp vinden bij het versterken van de eigen kracht en de gezondheid in de crisisopvang en in de vervolgoopvang en wat vrouwen op deze gebieden zelf aan hulp in beide fasen op de onderscheiden domeinen wensen.

3.2 Religieuze achtergrond

RELIGIEUZE ACHTERGROND VROUWEN

Vrouwen in de vervolgoopvang verwijzen significant vaker naar hun religieuze achtergrond dan vrouwen in de crisisopvang. In het oog springt het relatief hoge percentage vrouwen in de vervolgoopvang dat zichzelf Moslim noemt (37% tegen 23% in de crisisopvang). Naast het Katholieke geloof (circa een vijfde deel in beide typen opvang), wordt nog een verscheidenheid aan geloven en achtergronden genoemd (20%), waaronder (orthodox) Christelijk, Joods, Evangelische Gemeente en Pinkstergemeente.

In de vervolgpvang zijn vrouwen ook significant actiever met hun geloof bezig (42%) dan die in de crisisopvang (15%) (zie tabel 3.1). Meespeelt hier ook nog het geboorteland. In het buitenland geboren vrouwen belijden hun geloof significant actiever dan in Nederland geboren vrouwen. In de vervolgpvang houdt van de in het buitenland geboren vrouwen 20% zich een beetje actief en 60% zich actief bezig met het geloof.

RELIGIEUZE ACHTERGROND (EX-)PARTNER

Vrouwen met een (ex-)partner is gevraagd naar de religieuze achtergrond van deze persoon en of hij religieus actief is. De (ex-)partners van de vrouwen in de vervolgpvang hebben vaker een religieuze achtergrond. Vergeleken met de (ex-)partners van vrouwen in de crisisopvang zijn de mannen in de vervolgpvang ook vaker Moslim, en ook, zij het in mindere mate, Katholiek. Deze verschillen zijn echter niet significant. Nadere analyse leert dat in het buitenland geboren vrouwen in de crisisopvang en in de vervolgpvang significant vaker een (ex-)partner hebben die het Moslimgeloof aanhangt dan in Nederland geboren vrouwen (in de crisisopvang respectievelijk 45 en 12% en in de vervolgpvang respectievelijk 53 en 17%).

Vrouwen in de vervolgpvang hebben significant meer van doen met (ex-)partners die religieus actief zijn dan vrouwen in de crisisopvang. Hierbij speelt ook nog een verschil mee tussen in het buitenland en in Nederland geboren vrouwen; de eerstgenoemden hebben significant vaker (ex-)partners die religieus actief zijn dan laatstgenoemden.

In het oog springt, dat de religieuze achtergrond van vrouwen en die van hun (ex-)partners redelijk vergelijkbaar zijn. In de mate van actieve beoefening van de religie of geloofsovertuiging verschillen zij echter. Vrouwen in de vrouwenopvang en met name in de vervolgpvang zijn religieus actiever dan hun (ex-)partners (42 respectievelijk 12%).

Tabel 3.1 Religieuze achtergrond van vrouwen in de vrouwenopvang en die van hun (ex-)partners

	Crisisopvang		Vervolgopvang		Totaal	
	Vrouwen	(Ex-)partner	Vrouwen	(Ex-)partner	Vrouwen	(Ex-)partner
Religieuze achtergrond (%)	N=111	N=93	N=102	N=84	N=213	N=194
Geen ^{1,2}	34	39	14	24	24	31
Moslim	23	29	37	40	30	35
Katholiek	22	20	24	26	23	23
Hervormd / Gereformeerd	5	3	6	4	5	1
Hindoe	3	3	2	1	2	2
Overig	14	5	18	5	16	5
Actieve beoefening (%)	N=111	N=93	N=102	N=84	N=213	N=177
Niet actief ^{3, 4}	59	76	36	77	48	77
Beetje actief	26	18	22	11	24	15
Actief	15	5	42	12	28	8

¹ LogReg: Religieuze Achtergrond vs Geen: Crisis $z=3.1$, $p=0.010$, Buitenland Geboren $z=4.4$, $p<0.010$

² LogReg: (ex-)partner Religieuze Achtergrond vs Geen: Crisis $z=1.7$, $p=0.060$, Buitenland Geboren $z=3.6$, $p<0.010$

³ LogReg: Niet Actief vs Anders: Crisis $z=2.9$, $p<0.01$, Buitenland Geboren $z=5.0$, $p<0.010$

⁴ LogReg: (ex-)partner Niet Actief vs Anders: Alle Vrouwen $z=2.02$, $p=0.040$

3.3 Zelfwaardering

Het gevoelsmatige oordeel dat de vrouwen over zichzelf hebben (globale zelfwaardering) is in dit onderzoek gemeten met de Rosenberg Self Esteem Scale (RSE). Dit is een veelgebruikte schaal bestaande uit 10 items met vier antwoordmogelijkheden (hoogst mogelijke score is 40; zie ook bijlage 4). Met een score van dertig is de door vrouwen beoordeelde zelfwaardering redelijk. Tussen vrouwen in de crisisopvang en in de vervolgopvang bestaat er in zelfwaardering geen noemenswaardig verschil.

Tabel 3.2 Zelfwaardering van vrouwen in de vrouwenopvang, gemeten met de RSE

	Crisisopvang	Vervolgopvang	Totaal
RSE zelfbeeld	N=98	N=75	N=173
Gemiddelde	29,8	30,0	29,9
Standaarddeviatie (SD)	(6,4)	(5,7)	(6,1)

Ter vergelijking; bij twee groepen mishandelde vrouwen in opvangvoorzieningen in Korea was de gemiddelde RSE respectievelijk 25,7 (n=16) en 26,1 (n=17) (gemeten bij baseline) (Kim & Kim, 2001). Een relatief hoge zelfwaardering rapporteerden mishandelde, zwangere vrouwen in de samenleving (gemiddelde RSE: 32,2; n=145; Levendosky et al., 2004). Orava en collega's (1996) vonden in een Canadese studie dat het zelfbeeld van mishandelde vrouwen bij een opvangvoorziening (gemiddelde RSE-score 25,3; SD 4,4) significant negatiever is dan dat van niet-mishandelde vrouwen (gemiddelde RSE-score 32,6; SD 4,8). In diezelfde lijn is de waarneming van Frisch & MacKenzie (1991) dat de zelfwaardering van vrouwen in een actuele mishandelingsrelatie lager is dan die van vrouwen die vroeger werden mishandeld. De aanname in de studie van Frisch & MacKenzie, namelijk dat een lage zelfwaardering is gerelateerd aan 'aangeleerde hulpeloosheid' en daarmee van invloed is op de mate van actieve coping, kon in ander onderzoek (van Campbell et al., 1994) niet worden bevestigd (in: Waldrop & Resick, 2004). Zoals al eerder is aangetoond, vonden ook wij in dit onderzoek een negatieve correlatie tussen zelfwaardering en depressiviteit (Pearsons' $r=-.59$; $p=0.000$) en PTSS (Pearsons' $r=-.43$; $p=0.000$) (Waldrop & Resick, 2004). Verder stelden wij nog een positieve correlatie vast tussen zelfwaardering en algemene levenskwaliteit (Pearsons' $r=.31$; $p=0.000$).

3.4 Verwachtingen van competenties

Met behulp van de zogenoemde Algemene Competentieschaal (ALCOS, zie bijlage 4) is nagegaan hoe vrouwen, zeg maar, hun handelingsvermogen inschatten. Bij deze *self-efficacy* gaat het om het vertrouwen van mensen om bijvoorbeeld noodzakelijke hulpbronnen en materiële goederen te verwerven, basisvaardigheden te ontwikkelen, emotionele en sociale steun te krijgen en de eigen veiligheid te garanderen. Aanname is, dat verminderde of negatieve interacties, zoals mishandelde vrouwen die ervaren, het gevoel van controle en de verwachte effectiviteit van het eigen handelen aantasten (May & Limandra, 2004).

Vrouwen in de crisisopvang en in de vervolgopvang verschillen nagenoeg niet in hun verwachting van hun handelingsvermogen. Zij scoren respectievelijk gemiddeld 42.5 en 42.8 op de ALCOS en het vastgestelde gemiddelde op deze schaal is 46.3. Dit betekent dat de vrouwen in de vrouwenopvang met hun scores iets onder het gemiddelde blij-

ven en over het algemeen zichzelf dus relatief minder competent vinden en niet veel, maar ook niet heel weinig vertrouwen in eigen kunnen hebben.

De ALCOS is verder onder te verdelen in drie subschalen, te weten: competentie, doorzetten bij tegenslag en initiatief nemen. De normering van deze subschalen en van de totale schaal staat in bijlage 4. In deze bijlage is ook te vernemen dat de interne consistentie van de subschaal competentie onbevredigend is.

COMPETENTIES

Met hun inschatting van de eigen competenties bewegen vrouwen van de crisisopvang (11,3) en de vervolgoopvang (11,7) zich op de grens van een lage (4-11) tot een gemiddelde (12-19) competentie. De vrouwen zijn met andere woorden niet erg overtuigd van hun kunnen. Vanwege de lage interne consistentie van de schaal is voorzichtigheid met dit gegeven geboden.

DOORZETTEN BIJ TEGENSLAG

In beide fasen van de opvang vallen de vrouwen met hun score van 21,4 binnen de normen van het vastgestelde gemiddelde van de subschaal doorzetten bij tegenslag (16-23). Het doorzettingsvermogen van vrouwen is dus niet veel kleiner of groter dan gemiddeld.

EIGEN INITIATIEF NEMEN

De vrouwen scoren met een 9,8 zo'n beetje gemiddeld op het nemen van initiatief. Echter, in het buitenland geboren vrouwen zijn significant minder initiatiefrijk dan in Nederland geboren vrouwen.

Tabel 3.3 *Ervaren effectiviteit van vrouwen in de vrouwenopvang*

	<i>Crisisopvang</i>	<i>Vervolgoopvang</i>	<i>Totaal</i>
<i>ALCOS Scores</i> <i>Gemiddelde SD</i>	<i>N_{range}=94-97</i>	<i>N_{range}=76-77</i>	<i>N_{range}=201-214</i>
ALCOS Totaal (range 12-60)	42.5 (8,4)	42.8 (9,0)	42.6 (8,7)
Competentie (range 4 – 20)	11.3 (4,6)	11.7 (4,5)	11.5 (4,5)
Doorzettingsvermogen bij tegenslag (range 5 – 25)	21.4 (3,2)	21.4 (3,3)	21.4 (3,2)
Initiatief nemen (range 3 – 15) ¹	9.8 (3,6)	9.8 (4,0)	9.8 (3,8)

¹ LinReg: Buitenland Geboren $t=-2.6$. $p=0.010$

Voorzover bekend, zijn er geen gegevens over de persoonlijke effectiviteit van mishandelde vrouwen die wij hier ter vergelijking kunnen vermelden. Het onderzoek naar de competenties van mishandelde vrouwen staat, ook internationaal, zo geven May & Li-mandri (2004) ook aan, nog in de kinderschoenen, terwijl het juist kan gelden als een belangrijke uitkomstmaat van interventies in de vrouwenopvang.

3.5 Ervaren kwaliteit van eigen kracht

Vrouwen zijn, ook in vergelijking met hun waardering van andere domeinen, zeer te spreken over hun veiligheid. In de crisisopvang en de vervolgoopvang ervaren zij hun veiligheid als bijna goed (5.8). In het buitenland geboren vrouwen ervaren in de crisisopvang significant meer veiligheid dan in Nederland geboren vrouwen, en in de vervolgoopvang is dit juist andersom (gegevens niet in tabel).

Vrouwen in de vervolgoopvang zijn significant positiever over hun weerbaarheid en spirituele en culturele bronnen dan vrouwen in de crisisopvang. De weerbaarheid krijgt in de vervolgoopvang een gemiddelde waardering van 5.3 waar die in de crisisopvang nog 4.4 was. Ook de waardering van 'spiritualiteit en cultuur' verschilt significant naar fase. Vrouwen in de vervolgoopvang vinden hun spirituele en culturele bronnen redelijk tot goed (5.4), terwijl vrouwen in de crisisopvang die bronnen niet slecht/niet goed tot redelijk (4.8) noemen.

Tabel 3.4 Ervaren kwaliteit van eigen kracht bij vrouwen in de vrouwenopvang

	Crisisopvang	Vervolgoopvang	Totaal
Eigen kracht ^a Gemiddelde (SD)	$N_{range}=108-113$	$N_{range}=99-104$	$N_{range}=207-217$
Veiligheid ¹	5.8 (1,2)	5.8 (1,3)	5.8 (1,3)
Weerbaarheid ²	4.4 (1,6)	5.3 (1,6)	4.8 (1,6)
Spiritualiteit & cultuur ³	4.8 (1,5)	5.4 (1,4)	5.1 (1,5)

^a zevenpuntsschaal van 1=vreselijk tot 7=prima

¹ LinReg: Crisis x Buitenland $t=2.8$, $p<0.010$

² LinReg: Crisis $t=-3.9$, $p<0.010$

³ LinReg: Crisis $t=-2.4$, $p=0.020$

3.6 Ervaren kwaliteit van gezondheid

Vrouwen in de crisisopvang ervaren een slechte psychische gezondheid (3.8). In de vervolgoopvang wordt die significant beter beoordeeld, maar desondanks is de waardering

van het psychisch functioneren dan nog steeds matig (4.3). Uitgedrukt in een percentage is 45% van de vrouwen in de vrouwenopvang niet te spreken over hun psychische gezondheid. Bij vrouwen in de Nederlandse bevolking ligt het percentage vrouwen dat psychische ongezondheid rapporteert fors lager (19,2% in 2003, gemeten met de MHI) (RIVM).

De lichamelijke gezondheid vinden vrouwen in beide fasen matig (gemiddelde score van 4.4 op zevenpuntsschaal). Uitgedrukt in een percentage ervaart 57% van de vrouwen in de vrouwenopvang hun gezondheid als goed tot zeer goed. In de Nederlandse bevolking ligt het percentage vrouwen dat de eigen gezondheid als goed tot zeer goed kwalificeert aanmerkelijk hoger (78%) (RIVM, 2005).

Tabel 3.5 *Ervaren kwaliteit van gezondheid bij vrouwen in de vrouwenopvang*

	<i>Crisisopvang</i>	<i>Vervolgopvang</i>	<i>Totaal</i>
<i>Gezondheid^a</i> <i>Gemiddelde (SD)</i>	<i>N=112</i>	<i>N_{range}=103-104</i>	<i>N_{range}=215-216</i>
Psychische gezondheid ¹	3.8 (1,8)	4.2 (1,8)	4.0 (1,8)
Lichamelijke gezondheid	4.4 (1,7)	4.4 (1,8)	4.4 (1,7)

^a zevenpuntsschaal van 1=verselijk tot 7=prima

¹ LinReg: Crisis $t=-1.8$, $p=0.079$

3.7 Depressie en traumatisering

DEPRESSIE

Depressieve symptomen komen bij vrouwen in de vervolgopvang in mindere mate voor dan bij vrouwen in de crisisopvang. Dit laat onverlet, dat een substantieel deel van de vrouwen in beide typen opvang leidt aan een vorm van depressie. Want ruim twee derde van de vrouwen in de crisisopvang en de helft van de vrouwen in de vervolgopvang kampen met een matige tot zware depressie. Depressieve klachten zijn vastgesteld aan de hand van een gevalideerde zelfbeoordelinglijst van de Center for Epidemiological Studies Depression Scale (CES-D) (zie bijlage 4). Geen depressieve klachten heeft een vijfde deel in de crisisopvang en ruim een derde in de vervolgopvang. De gevonden verschillen in depressie tussen de vrouwen in de crisis- en die in de vervolgopvang zijn significant. Verder zijn in het buitenland geboren vrouwen significant depressiever dan in Nederland geboren vrouwen (gegevens niet in de tabel).

Tabel 3.6 *Depressieve klachten bij vrouwen in de vrouwenopvang*

	<i>Crisisopvang</i>	<i>Vervolgopvang</i>	<i>Totaal</i>
<i>Depressie volgens CES-D (%)</i>	<i>N=95</i>	<i>N=83</i>	<i>N=178</i>
Geen depressie ¹	20	36	28
Lichte depressie (16-20,5)	8	14	11
Matige depressie (21-30,5)	33	27	30
Zware depressie (31 of hoger)	39	23	31
<i>CES-D Score</i>			
Gemiddelde ²	26.7	22.1	24.6
Standaarddeviatie (SD)	(11,0)	(11,6)	(11,5)

¹ LogReg: Geen Depressie vs Depressie: Crisis $z=2.6$, $p=0.01$, Buitenland Geboren $z=2.0$, $p=0.04$

² LinReg: Crisis $t=3.1$, $p<0.01$; Buitenland Geboren $t=3.1$, $p<0.01$

Het percentage depressieve stoornissen bij de geïnterviewde groep vrouwen ligt aanmerkelijk hoger dan dat van 7,2% bij vrouwen in de leeftijd van 18-64 jaar in de Nederlandse bevolking (volgens DSM-IV, zie Vollebergh e.a., 2003). Het is ook hoger dan dat van 35% bij vrouwen in de leeftijd van 20-64 jaar bij huisartspraktijken (Registraties van Landelijk Informatienetwerk huisartsenzorg, RIVM, 2004). In studies naar mishandelde vrouwen, buiten Nederland, worden steevast hoge percentages depressieve stoornissen gevonden (Golding, 1999). Bij een groep zelfstandig wonende mishandelde vrouwen in Amerika ($n=205$) had – ook gemeten met de CES-D – 37% geen depressieve symptomen, 14% was licht depressief, 19% matig en 30% zwaar depressief (Sutherland et al., 2002). Ham-Rowbottom et al. (2005) vonden bij mishandelde vrouwen twee weken na hun opname in een crisisopvangvoorziening een gemiddelde score op de CES-D van 31,3 ($n=31$), dat is dus nog wat hoger dan in onze studie, en bij vertrek uit de voorziening een gemiddelde van 21,8 ($n=29$). In een andere studie stelden Campbell et al. (1995), ook weer aan de hand van de CES-D, bij vertrek uit een opvangvoorziening bij 83% van de vrouwen depressieve symptomen vast ($n=139$; 19% licht, 28% matig en 36% zwaar) en zes maanden later bij 59% van deze groep ($n=129$). De depressiviteit, zo toont ook deze laatstgenoemde longitudinale studie, hangt samen met gevoelens van machteloosheid – door het geweld zelf en door de geweldadige relatie – het gevoel geen controle meer te hebben over het eigen leven en het ervaren gebrek aan sociale steun. Ook bestaat er een relatie tussen de ernst en duur van het geweld en de prevalentie en ernst van depressie (Golding, 1999).

TRAUMATISERING

Aan de hand van de Schokverwerkingslijst (SVL) is vastgesteld in welke mate er sprake is van traumatisering bij vrouwen in de vrouwenopvang. Een score van 26 of hoger op de totale SVL-schaal wijst op het bestaan van een post traumatische stress stoornis

(PTSS) (Brom & Kleber, 1985; Chemtob et al., 1997) (zie bijlage 4). Een meerderheid van de vrouwen is getraumatiseerd. In de crisisopvang heeft 87% volgens de SVL-schaal een post traumatische stress stoornis en in de vervolgoopvang is 81% ernstig getraumatiseerd. In het buitenland geboren vrouwen zijn significant meer getraumatiseerd dan in Nederland geboren vrouwen; in de crisisopvang is het verschil 94 tegen 82% en in de vervolgoopvang is het verschil nog groter, namelijk 97 tegen 71% (gegevens niet in tabel).

In de vervolgoopvang ervaren vrouwen significant vaker herbelevingen dan vrouwen in de crisisopvang. Ook verschillen de in het buitenland geboren vrouwen op de subschalen herbeleving en vermijding significant van de in Nederland geboren vrouwen (gegevens niet in tabel).

Tabel 3.7 Traumatisering bij vrouwen in de vrouwenopvang

	Crisisopvang	Vervolgoopvang	Totaal
Traumatisering volgens SVL (%)	N=89	N=75	N=164
Getraumatiseerd (SVL > 26) ¹	87	81	84
SVL Score Gemiddelde (SD)			
SVL Totaal ²	44.1 (14,8)	41.4 (17,8)	42.9 (16,2)
Vermijding ³	21.3 (8,4)	21.8 (10,5)	21.3 (9,5)
Herbeleving ⁴	22.8 (8,3)	19.6 (9,6)	21.5 (9,4)

¹ LogReg: Getraumatiseerd vs Niet Getraumatiseerd Buitenland Geboren $z=2.8$, $p<0.01$

² LinReg: Buitenland Geboren $t=3.4$, $p<0.01$

³ LinReg: Buitenland Geboren $t=2.9$, $p<0.01$

⁴ LinReg: Crisis $t=2.4$, $p=0.02$; Buitenland Geboren $t=3.0$ $p<0.01$

De prevalentie van PTSS in populaties mishandelde vrouwen is in buitenlandse studies nogal verschillend; de variatie in percentages – van 31 tot 84% – heeft onder meer te maken met de vindplaats van de steekproef. In opvangvoorzieningen (*refuges*) worden steeds hogere percentages gevonden (Golding, 1999; Humphreys et al., 2004). Net als bij depressie bestaat er een samenhang tussen de ernst en duur van het geweld en voorkomen en ernst van PTSS (Golding, 1999; Jones et al., 2001). Hoe langer het geweld duurt en hoe ernstiger de mishandelingen, des te meer komen traumatische stress symptomen voor.

Ter vergelijking met onze bevindingen: Ham-Rowbottom et al. (2005) vonden bij mishandelde vrouwen twee weken na hun opname in een crisisopvangvoorziening, op de totale SVL-schaal een gemiddelde van 52,2 en bij vertrek uit de voorziening een gemid-

delde van 44,1. Net als in veel van de in onderhavig rapport aangehaalde onderzoeken naar mishandelde vrouwen vonden wij een hoge correlatie tussen depressiviteit en PTSS (Pearsons' $r=0.57$; $p=0.000$).

Vaker is betoogd dat mishandeling een substantiële risicofactor is voor het ontstaan van psychische stoornissen (Golding, 1999; Romito et al., 2005). Ook zijn er aanwijzingen dat het stoppen van geweld in de levens van vrouwen de meest effectieve manier is om de ervaren stress en ook de gezondheidsproblemen terug te dringen (Sutherland et al., 2002).

3.8 Medicijn- en middelengebruik

MEDICIJNGEBRUIK

Ongeveer 60% van de vrouwen in de vrouwenopvang slikt medicijnen, en dat is in vergelijking met het medicijngebruik van vrouwen in de Nederlandse bevolking hoog (gemiddeld 36%) (RIVM, 2005). De meeste geïnterviewde vrouwen gebruiken pijnstillers, gevolgd door kalmeringsmiddelen die ongeveer door een vijfde van de vrouwen in de crisisopvang wordt geslikt en door 12% van vrouwen in de vervolgoopvang. Antipsychotica worden nauwelijks gebruikt. Het gemiddeld aantal dagen dat vrouwen in de vrouwenopvang medicijnen gebruiken varieert tussen 9 en 23 dagen in de crisisopvang en tussen 10 en 27 dagen in de vervolgoopvang. Antidepressiva en kalmeringsmiddelen worden samen met slaapmiddelen het vaakst per maand geslikt. Het kleine deel vrouwen dat antipsychotica gebruikt, slikt die bijna dagelijks.

Tabel 3.8 Medicijngebruik van vrouwen in de vrouwenopvang

Medicijngebruik	Crisisopvang <i>N</i> _{range=111-112}		Vervolgopvang <i>N</i> =103		Totaal <i>N</i> _{range=214-215}	
	Gebruik (%)	Aantal dagen (Gem.,SD)	Gebruik (%)	Aantal dagen (Gem.,SD)	Gebruik (%)	Aantal dagen (Gem.,SD)
Ja	57		63		60	
<i>Medicijnen</i>						
Slaapmiddelen	13	11 (9)	13	20 (9)	13	15 (10)
Antidepressiva	13	23 (10)	8	27 (6)	10	24 (9)
Kalmeringsmiddelen	19	19 (12)	12	23 (10)	15	20 (11)
Pijnstillers	41	9 (10)	50	10 (9)	46	9 (10)
Antipsychotica	2	26 (7)	3	26 (6)	2	26 (5)

MIDDELENGEBRUIK

Een klein deel van de vrouwen, zowel in de crisis- als in de vervolgopvang, zegt drugs en of alcohol te gebruiken (8%). Het gaat vooral om alcohol en cannabis, en nauwelijks om heroïne, methadon en of cocaïne. Het gebruik van alcohol is gemiddeld drie dagen in de afgelopen dertig dagen. Opvallend is, dat vier vrouwen in de vervolgopvang aangaven cannabis te gebruiken en zij dit zeer frequent doen (17 dagen per maand!). De in Nederland geboren vrouwen in de vervolgopvang gebruiken significant meer drugs en of alcohol.

In het buitenland uitgevoerd onderzoek wijst op uiteenlopende percentages alcoholmisbruik bij mishandelde vrouwen, namelijk van 6,6 tot 44% met een gewogen gemiddelde van 18,5%. De gevonden percentages drugmisbruik lopen eveneens sterk uiteen, namelijk van 7 tot 25%, met een gewogen gemiddelde van 8,9% (Golding, 1999).

ROOKGEDRAG

Zowel in de crisis- als in de vervolgopvang rookt ruim de helft van de vrouwen. Dat is twee maal zoveel als het percentage vrouwelijke rokers in Nederland (STIVORO 2004). Het aantal rokers is onder de in Nederland geboren vrouwen significant hoger dan onder de in het buitenland geboren vrouwen met name ook in de vervolgopvang. Het gemiddelde aantal sigaretten per dag is in de crisis- en vervolgopvang ongeveer vijftien en dat is vergelijkbaar met het dagelijkse gemiddelde aantal genoten sigaretten in de Nederlandse bevolking (STIVORO, 2004).

Tabel 3.9 Middelengebruik van vrouwen in de vrouwenopvang

Middelengebruik	Crisisopvang N=112		Vervolgopvang N=103		Totaal N=214	
	Gebruik (%)	Aantal dagen (Gem.,SD)	Gebruik (%)	Aantal dagen (Gem.,SD)	Gebruik (%)	Aantal dagen (Gem.,SD)
Ja ¹	8		8		7	
<i>Alcohol/drugs</i>						
Alcohol	6	3(3)	3	3(3)	4	3(3)
Cannabis	2	3(2)	3	17(15)	3	12(14)
Heroïne	–	-	–	-		–
Methadon	–	-	–	-		–
Cocaïne	–	-	–	-		–
<i>Rookwaren (sigaretten, sigaren)</i>	N=112		N=104		N=216	
Ja ²	53		56		54	–
Aantal sigaretten per dag						
Gemiddelde (SD)	14(9)		15(9)		14(9)	
Range	1 – 40		1 – 40		1 – 40	

¹ LogReg: Ja vs Nee: Crisis x Buitenland Geboren, $z=1.8$, $p=0.010$

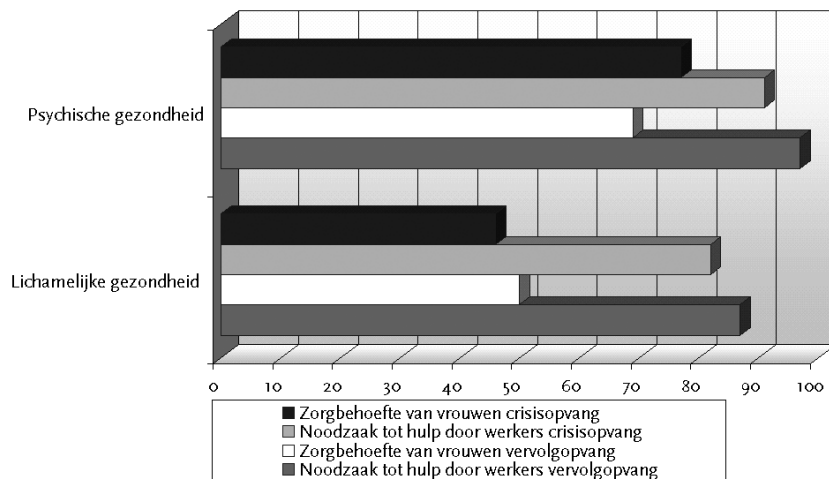
² LogReg: Ja vs Nee: Buitenland Geboren $z=-4.5$ $p<0.010$; Crisis x Buitenland Geboren $z=1.7$, $p=0.100$

3.9 Noodzakelijke en gewenste hulp

GEZONDHEID

Volgens het merendeel van de werkers is in beide fasen hulp bij de psychische gezondheid en lichamelijke gezondheid van belang. Vrouwen hechten, in beide fasen, ook veel waarde aan hulp bij hun psychische gezondheid. Hun behoefte aan hulp bij de lichamelijke gezondheid blijft daarbij iets achter (geformuleerd door de helft van de vrouwen) en hierbij is ook het verschil in perspectief met de werkers relatief het grootst.

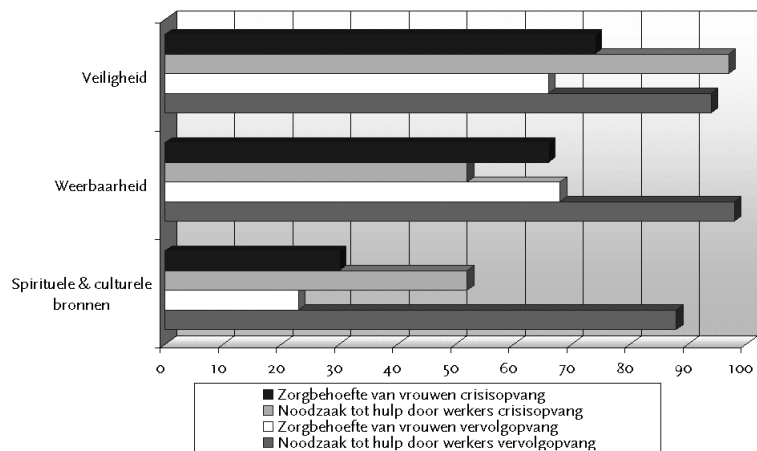
Figuur 3.1 Behoeften aan hulp bij de gezondheid volgens vrouwen en ingeschatte noodzaak van hulp bij gezondheid volgens werkers in de crisis- en vervolgpvang (in percentages)

EIGEN KRACHT

Werkers geven in beide fasen prioriteit aan hulp bij de veiligheid van vrouwen en hun kinderen. Opvallend is, dat vrouwen hulp bij veiligheid wat minder belangrijk vinden, al formuleert rond de 70% hierbij een behoefte. De inschatting door werkers van de noodzakelijkheid van hulp bij de eigen weerbaarheid is in de crisisopvang lager dan de geformuleerde hulpbehoefte van vrouwen op dit vlak; in de vervolgpvang is dit juist andersom. Het verschil in perspectief tussen werkers en vrouwen is nog het grootst bij hulp bij spirituele en culturele bronnen, met name ook in de vervolgpvang. Waar 88% van de werkers meent dat hierbij in deze fase hulp nodig is, wil nog geen kwart van de vrouwen hulp hierbij.

Figuur 3.2 Behoeften aan hulp bij het versterken van de eigen kracht volgens vrouwen en ingeschatte noodzaak van hulp bij de eigen kracht volgens werkers in de crisis- en vervolgpvang (in percentages)

4

Aansluiting op de vraag

Resumé

- De behoefte aan hulp van vrouwen is het grootst bij achtereenvolgens huisvesting, financiën, psychische gezondheid, veiligheid en weerbaarheid. Weinig zorgbehoeften zijn geformuleerd bij spirituele en culturele bronnen, de relatie met de pleger(s) en huishouding en zelfzorg.
- In het buitenland geboren vrouwen hebben significant meer zorgbehoeften dan in Nederland geboren vrouwen.
- Vrouwen ontvangen vooral hulp bij veiligheid, financiën, psychische gezondheid, huisvesting en weerbaarheid. Weinig hulp ontvangen zij bij de relatie met de pleger(s), spirituele en culturele bronnen en huishouding en zelfzorg.
- In het buitenland geboren vrouwen krijgen significant meer hulp bij hun lichamelijke gezondheid en significant minder hulp bij huisvesting en psychische gezondheid.
- Van een positieve *match* – hulp gewenst én gekregen- is in de vervolgfase significant vaker sprake dan in de crisisopvang. Deze *match* is er vooral bij financiën en huisvesting. Ook doet dit zich voor bij hulp bij de kinderen, lichamelijke gezondheid en psychische gezondheid.
- In de crisisopvang komen significant vaker onvervulde zorgbehoeften voor (gemiddeld op 2,8 van de twaalf domeinen) dan in de vervolgoopvang (1,7 domein). In het buitenland geboren vrouwen hebben significant meer onvervulde zorgbehoeften dan in Nederland geboren vrouwen. In het cluster van bestaansvoorwaarden komen de meeste van deze onvervulde zorgbehoeften voor, met name in de crisisopvang, bij huisvesting (46%), dagbesteding (44%) en financiën (28%). Ook in het cluster relaties zijn onvervulde zorgbehoeften, in beide fasen van opvang, evenals bij psychische gezondheid.
- Ongevraagde bemoeienis –geen hulp gewenst, wel gekregen- ervaren vrouwen in de vervolgoopvang significant vaker dan in de crisisopvang. Opvallend is dat de in Nederland geboren vrouwen significant vaker hulp krijgen terwijl zij dit zelf niet nodig vinden. Ongevraagde bemoeienis is er in de vervolgoopvang meer bij lichamelijke gezondheid (20%), dagbesteding (21%), sociale contacten (21%) en veiligheid (28%).
- De configuratie 'geen behoefte aan hulp en geen hulp ontvangen' komt vooral voor bij huishouding en zelfzorg, in zowel de crisis- (82%) als de vervolgoopvang (78%). Deze *match* is ook zichtbaar in beide fasen van opvang bij de relatie met de pleger(s) en spirituele en culturele bronnen (respectievelijk gemiddeld 80% en 65%).
- Werkers vinden op vrijwel alle domeinen de verantwoordelijkheid voor de hulpverlening aan opgenomen vrouwen bij de vrouwenopvang groter dan bij externe instanties.

- Hulp van externe instanties ontvangen vrouwen in de crisisopvang nog het meest bij hun veiligheid, financiën en psychische gezondheid. In de vervolgoopvang is externe hulp er vooral bij lichamelijke gezondheid, financiën, huisvesting en veiligheid.
- De samenwerking met externe instanties is over het algemeen niet heel intensief. Het overleg met externen is niet slecht, zo vinden ook de werkers, maar kan beter. De meeste samenwerking is er met de Gemeentelijke Sociale Dienst, de huisarts/gezondheidszorg en andere vrouwenopvanginstanties.

4.1 Inleiding

In dit hoofdstuk komen verschillende aspecten van de hulpverlening aan vrouwen binnen en buiten de vrouwenopvang aan bod. Eerst gaan wij na wat de behoefte aan hulp bij vrouwen is en in hoeverre deze hulp is ontvangen. Daarna wordt nader ingegaan op de afstemming van vraag en aanbod bij de onderzochte groepen vrouwen door vier zogenoemde vraag-aanbod configuraties onder de loep te nemen, namelijk 1) hulp gewenst én gekregen, 2) hulp gewenst en niet gekregen, 3) geen hulp gewenst, wel hulp gekregen en 4) geen hulp gewenst en geen hulp gekregen. Aan de hand van deze configuraties is na te gaan of er sprake is van een *match* in de hulpverlening, van onvervulde zorgbehoeften of van, wat hier is genoemd, ongevraagde bemoeienis. De configuraties komen in dit hoofdstuk ook aan de orde per cluster van domeinen: bestaansvoorwaarden, relaties, gezondheid en eigen kracht. Vervolgens wordt behandeld in welke mate vrouwen op de domeinen hulp van binnen en of van buiten de vrouwenopvang krijgen. Het hoofdstuk besluit met welke partij – de vrouwenopvang zelf of externe instanties – volgens werkers verantwoordelijkheid draagt voor de hulpverlening aan vrouwen op de verschillende domeinen. Tot besluit wordt ingegaan op de samenwerking van werkers met diverse, wat heet, externe instanties.

4.2 Zorgbehoeften in kort bestek

In de vorige twee hoofdstukken kwam de noodzakelijke en gewenste hulp op de twaalf onderzochte domeinen aan de orde vanuit het perspectief van respectievelijk de werkers en de geïnterviewde vrouwen. Hier vatten wij de zorgbehoeften van de totale onderzochte groep vrouwen nog eens samen en volgt door middel van citaten van vrouwen een impressie hiervan.

De vrouwen willen vooral hulp bij hun:

- Huisvesting (91%)
- Financiën (83%)
- Psychische gezondheid (73%)
- Veiligheid (70%), en;
- Weerbaarheid (67%)

Domeinen waarop vrouwen weinig zorgbehoeften formuleren zijn:

- Spirituele en culturele bronnen (27%)
- Relatie met de pleger(s) (14%), en;
- Huishouding en zelfzorg (13%).

De bereikte groep vrouwen in de vrouwenopvang is zeer heterogeen en de vrouwen hebben zeker niet allemaal dezelfde soort behoeften aan hulp. Wat blijkt?

In het buitenland geboren vrouwen hebben significant meer zorgbehoeften dan in Nederland geboren vrouwen:

- Gemiddeld willen in het buitenland geboren vrouwen op bijna zeven van de twaalf domeinen hulp (in crisis- en vervolgoopvang respectievelijk 6,5 en 6,7).
- Bij in Nederland geboren vrouwen in de crisisopvang zijn gemiddeld op bijna zes domeinen zorgbehoeften geteld en bij die in de vervolgoopvang op gemiddeld 5,2 domeinen.

Tussen de vier in dit onderzoek onderscheiden groepen vrouwen bestaan er op zeven van de twaalf domeinen significante verschillen in zorgbehoeften.

- In het buitenland geboren vrouwen willen, vergeleken met in Nederland geboren vrouwen, significant meer hulp bij hun financiële situatie, dagbesteding, sociale contacten, veiligheid, lichamelijke gezondheid en spirituele en culturele bronnen.
- In het buitenland geboren vrouwen in de vervolgoopvang formuleren bij de huishouding en zelfzorg significant vaker een behoefte aan hulp (21%) dan de andere groepen (14% of minder).
- In Nederland geboren vrouwen wensen, vergeleken met in het buitenland geboren vrouwen, significant meer hulp bij de relatie met de pleger(s).

Vrouwen is in de interviews niet gevraagd hun behoeften aan hulp te prioriteren. De weging van hun behoeften kwam wel tot uiting in de groepsgesprekken met hen.

Wij weten de weg niet en moeten veel leren. De mentor geeft goede begeleiding om stapsgewijs te werken aan praktische zaken en gevoelige zaken komen ook wel aan de orde maar dat is pas later. Eerst een huis..... [30-35 jaar, niet-westerse achtergrond, <2 jaar in Nederland]

Bij mij is het zo dat ik begrijp nooit de brieven die ik kreeg, wat hun daarmee bedoelen, maar daar krijg ik nog altijd begeleiding voor, dadelijk als ik hier wegga, dus daar heb ik nog wel moeite mee [< 20 jaar, westerse achtergrond, kinderen]

Bij het op orde krijgen van hun leven hoort voor veel vrouwen ook het leren van de Nederlandse taal.

Ik had behoefte aan rust, en aan het regelen van heel veel dingen vooral papieren, ziekenfonds, geld et cetera. Ook wou ik veiligheid bieden aan mijn zoon. En vooral de taal leren, omdat ik niets be-

greep van wat er gezegd werd. (...) Maar ik wil nu vooral alles regelen en begrijpen en daarom moet ik ook Nederlandse taal leren [25-30 jaar, niet-westerse achtergrond, 4-6 jaar in Nederland, kinderen]

Hoe kunnen we ons hier in Nederland ontwikkelen zonder taal? Ik had geen kans. Mijn man wilde niet. Ik wil graag dat de maatschappij oplossing voor ons vindt. De meeste vrouwen in Blijf zijn buitenlanders, willen gewoon taal leren. Nederlandse taal. Wil graag opleiding volgen, waarom niet? (...) Mijn dochter zit in de eerste klas van de middelbare school, maar ik weet niet hoe het met mijn meisje gaat. Ik kan niet vragen. [30-35 jaar, niet-westerse achtergrond, > 10 jaar in Nederland, kinderen]

Vrouwen wensen soms minder hulp voor henzelf dan voor de kinderen.

Ik zit hier niet zozeer voor mijzelf maar voor mijn kinderen. Dat de kinderen rust hebben, normaal naar school gaan en niet die gekkigheid allemaal in huis. Daarvoor zit ik hier. Het is niet dat ik bang ben. Natuurlijk, ik zou hem ook niet tegen willen komen.... maar hij moet me met rust laten. Ik ben niet bang voor hem, ik doe hem in een doosje en stuur hem zo terug naar Joegoslavië. Ja, echt. Voor mijn kinderen wil ik gewoon rust, geen gekkigheid meer. Dat je van die verhalen van hen hoort en dan denkt 'mijn god, een kind van vier!' En vooral tegen vreemde mensen, die je helemaal niet kent, beginnen ze. Dan denk je 'mijn god'. [30-35 jaar, westerse achtergrond, kinderen]

Vrouwen geven in de groepsgesprekken ook herhaaldelijk aan dat hun kinderen zijn bedreigd door hun man, soms ook door hem zijn meegenomen, of grote angst hebben dat dit zal gebeuren.

Ja, en hij heeft mij bedreigd en mijn dochter gepakt. Vijf maanden heb ik mijn dochter niet gezien en toch zeg ik tegen hem ik ga scheiden. (...). Het was ook zo; hij nam mijn dochter van vier maanden mee en hij wist dat ik niet weg kon. Als ik thuis ben, deur op slot, ik ga niet weg zonder mijn baby. En toen ben ik toch gegaan. Zonder mijn baby, naar politie, maar ik durf niet te vertellen de waarheid, zelfde tijd en ik durf niet anders te doen, ik ben bang voor mijn dochter, ik ben bang dat mijn man terug gaat slaan naar mijn dochter. Ik zeg alleen dat ik hulp wil om mijn dochter bij hem te halen. Ze hebben mij gebracht naar een... (onverstaanbaar) huis en vanaf die dag, vijf maanden heb ik mijn dochter niet gezien. Ik heb tegen mijn familie gezegd hij is drugsverslaafd enzo en ik ga verder met rechtbank en kinderbescherming. (...) En nu gelukkig heb ik mijn dochter terug, de scheiding hij zegt nu oké. Hij weet dat ik niet terugkom. Doe maar wat jij wilt. [25-30 jaar, niet-westerse achtergrond, 2-4 jaar in Nederland, kinderen, in de vervolgpvang]

Voor mij is mijn zoontje terugkrijgen het allerbelangrijkste wat ik wil regelen, veel belangrijker dan een huis. Alle aandacht gaat uit naar het terugkrijgen van mijn zoontje. [25-30 jaar, niet-westerse achtergrond, 4-6 jaar in Nederland, kinderen]

Ik wil ook scheiden. En ik wil dat mijn dochter bij mij blijft. Ik wil niet dat zij bij haar vader moet. [niet-westerse achtergrond, 4-6 jaar in Nederland, kinderen]

Veiligheid staat voorop in de volgende situaties:

Mijn man is opgesloten. Maar als hij weer vrij komt, ben ik bang dat hij mij weer vindt. Soms ben ik bij het buiten lopen al bang. Ik heb veel bedreigingen gekregen. [niet-westerse achtergrond, 4-6 jaar in Nederland, kinderen]

Maar sorry, ik ben ongerust als mijn kinderen buiten gaan ... Maar de veiligheid op dit moment, als wij zijn binnen, wij zijn veilig. De veiligheid die ik bedoel is niet alleen hier. Hier is het veilig. Niemand kan ons iets doen. Maar als ik ga naar huis, hoe ga ik veiligheid voor mijzelf maken? Als voorbeeld, iets komt, hij komt achter de voorkant, wie gaat mij dan helpen? Die is belangrijk. Eigenlijk niet zo belangrijk op het moment we zijn hier. [niet-westerse achtergrond, >10 jaar in Nederland]

Veilig kunnen zijn. Niet uit huis hoeven. De eerste vier maanden ben ik binnen gebleven. Als ik naar buiten wil, bel ik mijn familie, ze komen naar een andere straat en bellen mij 'wij wachten op jou' en moet ik voor elke afspraak zo doen. Heb hulp gevraagd met ... (onverstaanbaar), een uurtje mij proberen angst te verwerken, dat lukt nu beetje. Toen mijn dochter is terug, want eerste vijf maanden zij was niet bij mij, maar bij vader gebleven. Toen zij is terug, ik dacht 'ik heb een dochter en moet verder met mijn leven.' Nu elke keer ik ga naar buiten. [25-30 jaar, niet-westerse achtergrond, 2-4 jaar in Nederland, kinderen]

4.3 Ontvangen hulp

Vrouwen, hier de totale groep, zeggen vooral hulp te krijgen bij hun:

- Veiligheid (88%)
- Financiën (67%)
- Psychische gezondheid (65%)
- Huisvesting (63%)
- Weerbaarheid (50%)

Het gaat hierbij om de geboden hulp van binnen én van buiten de vrouwenopvang.

Domeinen waarop vrouwen weinig hulp zeggen te ontvangen zijn:

- Relatie met pleger(s) (15%)
- Spirituele en culturele bronnen (13%)
- Huishouding en zelfzorg (12%)

Werkers zeggen, om een indruk te krijgen, over de hulp in de eerste fase:

Nou, er wordt wel wat gedaan. De intake is een heel intensieve fase voor de werkers. Er moet enorm veel geïnvesteerd worden, hoe staat alles en welke noodzakelijke dingen moeten gedaan worden. Er wordt wel veel gedaan, maar misschien niet wat de vrouwen willen.

De behoefte om te spuien is groot, niet eens zozeer over gevoelens, maar ook juist over wat er is gebeurd. Er zijn ook vrouwen die zich helemaal niet kunnen uiten. Praktische zaken worden erg belangrijk gevonden. Belangrijker dan praten, het psychosociale.

De vrouwen komen al binnen met de angst wat moeten we over zes weken. En dan bied je dus nooit genoeg hulp. Want die vraag naar een huis, daar kun je geen antwoord op geven.

Tussen de vier onderscheiden groepen bestaan er op drie domeinen significante verschillen in de ontvangen hulp

- In het buitenland geboren vrouwen krijgen significant minder hulp bij huisvesting en bij hun psychische gezondheid.
- In het buitenland geboren vrouwen krijgen significant meer hulp bij hun lichamelijke gezondheid.

In de vervolgvang krijgen vrouwen significant meer hulp dan in de crisisopvang; gemiddeld op respectievelijk 6,1 en 4,4 domeinen. Significant meer hulp wordt in de vervolgfase geboden bij:

- Dagbesteding: + 28%
- Huisvesting: + 27%
- Weerbaarheid: + 25%
- Sociale contacten: + 23%
- Lichamelijke gezondheid: + 22%
- Psychische gezondheid: + 13%

4.4 Vraag-aanbod configuraties

De aansluiting van vraag en aanbod in de vrouwenopvang kan verder worden onderzocht door, zoals gezegd, te kijken naar minstens vier vraag-aanbod configuraties in de situatie van de bereikte groep vrouwen, namelijk 1) hulp gewenst én gekregen, 2) hulp gewenst en niet gekregen, 3) geen hulp gewenst, wel hulp gekregen en 4) geen hulp gewenst en geen hulp gekregen.

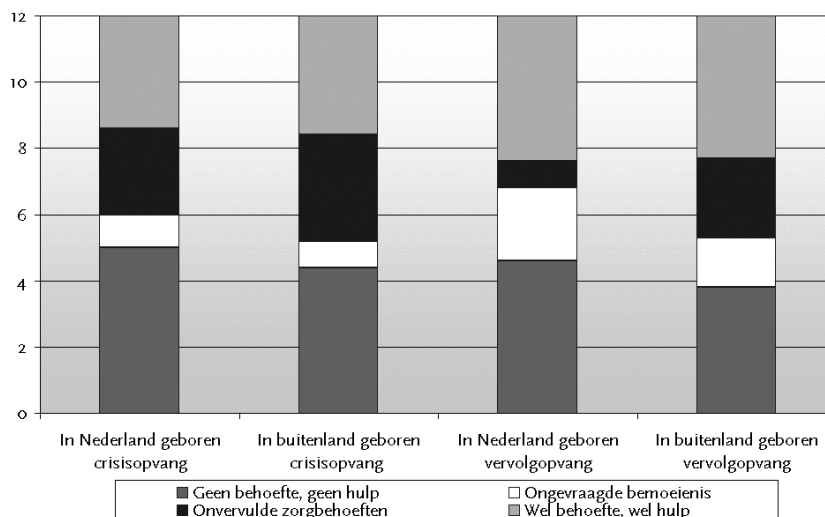
Bij de eerst- en laatstgenoemde optie staan vraag en aanbod in verhouding tot elkaar, is er een *match*. Bij de tweede en derde hiervoor genoemde configuraties zijn er fricties tussen gewenste en gekregen hulp. Let wel, het gaat hier om zelfrapportage. Het kan goed zijn dat een professional of bijvoorbeeld een naaste tot een ander oordeel komt over de gewenste en verleende hulp. Bij de tweede configuratie – hulp gewenst, niet gekregen – is er sprake van *onvervulde zorgbehoeften*. Het kan zijn dat de behoeften zich bij de vrouwen pas zeer recent manifesteerden of al langer bestonden. De derde configuratie – geen hulp gewenst, wel hulp gekregen – verwijst naar vormen van *ongevraagde bemoeienis* en die zijn aan de orde als de geïnterviewde vrouwen hulp krijgen maar die zelf niet nodig vinden of als zij bijvoorbeeld de aangeboden hulp niet passend vinden en daarom niet willen.

In de grafiek hierna staat wat het gemiddelde aantal domeinen is voor elk van de vier configuraties in de crisisopvang en in de vervolgvang, uitgesplitst naar het land van

herkomst van vrouwen: in Nederland geboren en in het buitenland geboren. De grafiek leert ons het volgende:

- Van een positieve match – hulp gewenst én gekregen – is in de vervolgfase significant vaker sprake dan in de crisisopvang (gemiddeld 4,4 domeinen tegen 3,5 domeinen).
- In de crisisopvang komen significant vaker onvervulde zorgbehoeften voor (gemiddeld 2,8 domeinen) dan in de vervolgoopvang (1,7 domein). In het oog springt tevens dat in het buitenland geboren vrouwen significant meer onvervulde zorgbehoeften hebben dan in Nederland geboren vrouwen. Er is, als het om onvervulde zorgbehoeften gaat, ook een relatief sterk verband tussen fase en land van herkomst, wat erop wijst dat in het buitenland geboren vrouwen in de vervolgfase de meeste onvervulde zorgbehoeften hebben.
- Ongevraagde bemoeienis – geen hulp gewenst, wel gekregen – ervaren vrouwen in de vervolgoopvang significant vaker dan in de crisisopvang. Opvallend is verder, dat vergeleken met in het buitenland geboren vrouwen de in Nederland geboren vrouwen significant vaker hulp krijgen terwijl zij dit zelf niet nodig vinden.
- De configuratie ‘geen behoefte aan hulp en geen hulp ontvangen’ komt in de crisisopvang voor bij gemiddeld 4,7 domeinen, in de vervolgoopvang bij gemiddeld 4,1 domeinen (verschil niet significant). ‘Geen hulpbehoefte – geen hulp’ is significant minder aan de orde bij in het buitenland geboren vrouwen dan bij in Nederland geboren vrouwen.

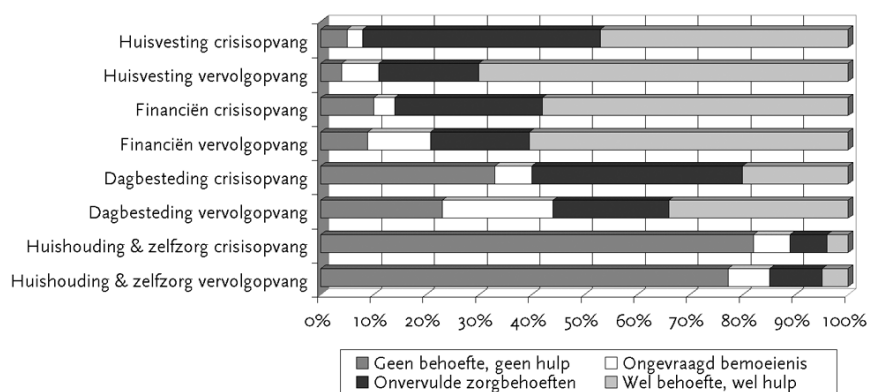
Figuur 4.1 Gemiddeld aantal domeinen naar vraag-aanbod configuraties per fase van opvang en geboorteland van vrouwen in de vrouwenopvang

4.4.1 Vraag-aanbod configuraties bij bestaansvoorwaarden

De vraag-aanbod configuraties bij de bestaansvoorwaarden zijn in figuur 4.2 weergegeven.

Figuur 4.2 Afstemming behoefte aan hulp en ontvangen hulp bij de bestaansvoorwaarden in de crisisopvang en vervolgoopvang

De positieve match 'behoefte aan hulp én ontvangen' is er vooral bij financiën en huisvesting, en die bestaat er nog meer in de vervolgoopvang dan in de crisisopvang. In de vervolgoopvang komt deze positieve match, zij het in beduidend mindere mate, ook voor bij dagbesteding (34%).

In dit cluster van de bestaansvoorwaarden komen, vergeleken ook met de andere domeinclusters, de meeste onvervulde zorgbehoeften voor. In het oog springen vooral de onvervulde zorgbehoeften in de crisisopvang, met name bij huisvesting (45%), dagbesteding (40%) en financiën (28%). Ook met fors lagere percentages blijven deze domeinen in de vervolgoopvang echter tot de top drie horen van de onvervulde zorgbehoeften. Opvallend is verder, dat toch nog 10% van de vrouwen in de vervolgoopvang hulp wenst bij de huishouding en zelfzorg, maar die niet krijgt.

In de crisisopvang is er bij de bestaansvoorwaarden amper sprake van 'ongevraagde bemoeienis'. Die is er naar de ervaring van vrouwen in de vervolgoopvang meer, vooral bij dagbesteding (21%).

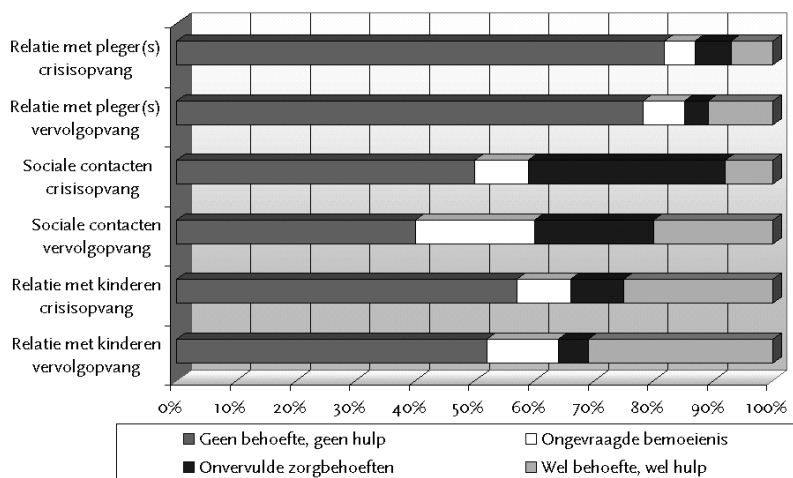
De combinatie van 'geen hulpbehoefte en geen hulp' komt vooral voor bij huishouding en zelfzorg, in zowel de crisisopvang (82%) als de vervolgoopvang (78%).

4.4.1 Vraag-aanbod configuraties bij relaties

De positieve match 'behoefte aan hulp én ontvangen' doet zich vooral voor bij de kinderen, in zowel de crisisopvang (25%) als de vervolgovang (31%). In de vervolgfase is deze match ook aan de orde bij de sociale contacten (20%).

Wat betreft onvervulde zorgbehoeften in dit cluster springt die in relatie tot de sociale contacten van vrouwen er het meest uit. Deze onvervulde zorgbehoefte doet zich niet alleen voor in de eerste fase (33%) maar, zij het in mindere mate, ook in de vervolgovang (20%).

Figuur 4.3 Afstemming behoefte aan hulp en ontvangen hulp bij relaties in de crisisopvang en vervolgovang

Opvallend is vervolgens dat in de crisisopvang er amper door vrouwen melding wordt gemaakt van 'ongevraagde bemoeienis', maar in de vervolgfase wel degelijk en dan vooral ook bij sociale contacten (21%), en in mindere mate bij kinderen (12%).

Op alle drie domeinen in dit cluster – zie de grafiek – is er relatief veel sprake van 'geen hulpbehoefte en geen hulp'. Het meest komt deze match nog voor bij de relatie met de pleger(s) (81% in de crisisopvang en 79% in de vervolgfase).

4.4.3 Vraag-aanbod configuraties bij gezondheid

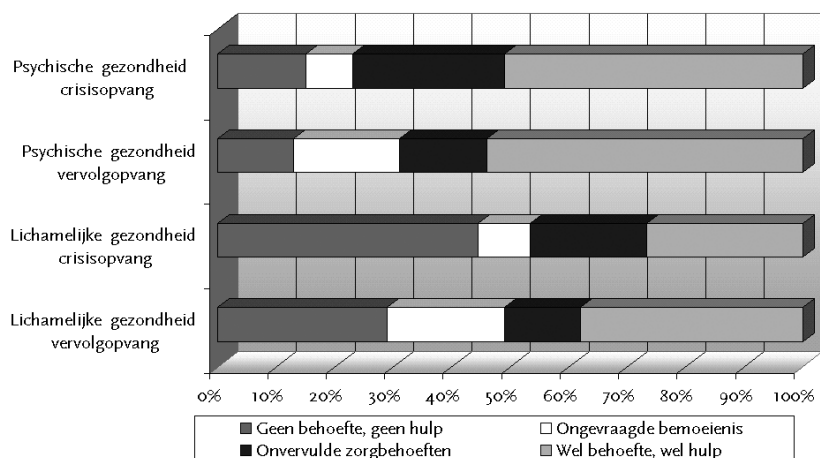
In dit cluster komt de match – 'behoefte aan hulp én hulp ontvangen' – relatief veel voor. Bij de psychische gezondheid is hiervan bij ongeveer de helft van de vrouwen sprake, waarbij er amper verschil is in fase. Bij de lichamelijke gezondheid doet deze positieve match zich in de vervolgovang nog meer voor dan in de crisisopvang (38 versus 27%).

Deze bevinding laat onverlet dat, vooral in de eerste fase, een substantieel deel van de vrouwen (26%) melding maakt bij hun psychische gezondheid hulp te willen maar die niet te krijgen. Die onvervulde zorgbehoefte bij psychische gezondheid wordt in de vervolgpvang door relatief minder vrouwen gerapporteerd (15%). Op het lichamelijke vlak geeft in de eerste fase toch ook 20% van de vrouwen aan een onvervulde zorgbehoefte te hebben, dit loopt in de vervolgfase terug naar 13%.

Ongevraagde bemoeienis bij de gezondheid komt meer voor in de vervolgpvang dan in de crisisopvang; bij de lichamelijke gezondheid gaat het om respectievelijk 9 en 20% van de vrouwen, bij de psychische gezondheid om 8 en 18%.

Van de combinatie ‘geen hulpbehoefte en geen hulp’ is vooral sprake bij de lichamelijke gezondheid en dan vooral in de crisisopvang 45% (tegen 29% in de vervolgpvang).

Figuur 4.4 Afstemming behoefte aan hulp en ontvangen hulp bij gezondheid in de crisisopvang en vervolgpvang

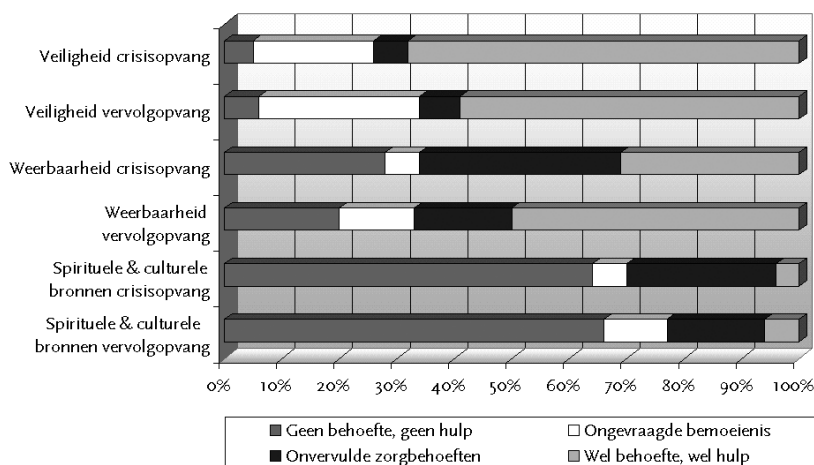
4.4.4 Vraag-aanbod configuraties bij eigen kracht

De positieve match ‘behoefte aan hulp én hulp ontvangen’ doet zich in dit cluster vooral voor bij veiligheid (in de crisisopvang bij 68% en in de vervolgfase bij 59% van de vrouwen). Die match doet zich in de crisisopvang aanzienlijk minder voor bij de weerbaarheid van vrouwen (31%), maar die neemt in de vervolgfase meer toe (50%).

In vergelijking ook met de andere clusters van domeinen zijn er inzake de versterking van de eigen kracht van vrouwen forse hiaten, en die doen zich vooral voor in de crisisopvang bij de weerbaarheid van vrouwen (35%) en bij hun spirituele en culturele achtergrond en bronnen (26%). In de vervolgfase worden deze lacunes deels ongedaan

gemaakt; respectievelijk 18 en 17% van de vrouwen geven aan op deze domeinen on-
 vervulde zorgbehoeften te hebben.

Figuur 4.5 Afstemming behoefte aan hulp en ontvangen hulp bij eigen kracht de crisisopvang en vervol-
 opvang

Van ‘ongevraagde bemoeienis’ is verrassend genoeg vooral sprake bij de veiligheid van vrouwen, in zowel de crisis- als de vervolgoopvang. Verder komt in dit cluster onge-
 vraagde bemoeienis betrekkelijk weinig voor, of het moet in de vervolgoopvang zijn bij
 weerbaarheid (13%) en spirituele en culturele bronnen (11%).

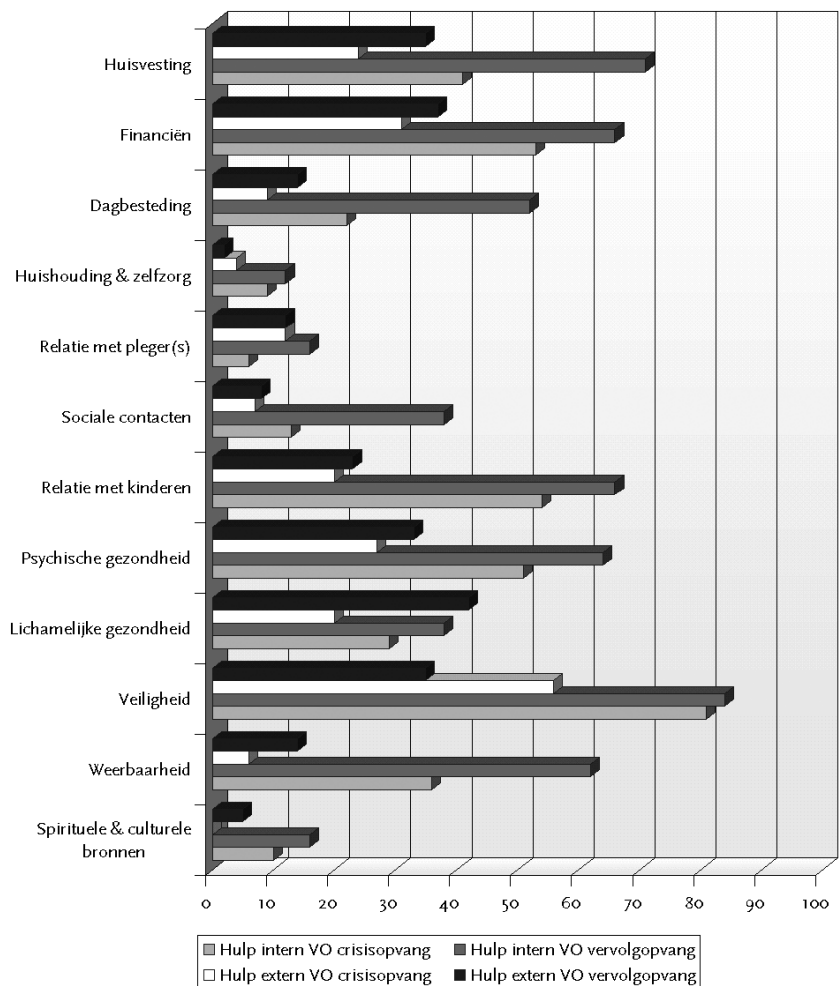
De match ‘geen behoefte aan hulp én niet ontvangen’ komt met name voor bij spiri-
 tualiteit en cultuur (in de crisisopvang bij 64% en in de vervolgfase bij 66%), en in
 mindere mate bij weerbaarheid (28 versus 20%).

4.5 Hulp van binnen en buiten de opvang

In figuur 4.6 is de hulp van binnen en buiten de vrouwenopvang voor de crisisopvang
 en de vervolgoopvang in beeld gebracht. De vrouwenopvang biedt in de eerste plaats
 (hulp bij) veiligheid. Daarnaast wordt hier vooral hulp geboden bij huisvesting en fi-
 nanciën (in de vervolgfase aanzienlijk meer), is er ook hulp bij psychische gezondheid,
 en hulp bij het versterken van de weerbaarheid (ook weer substantieel meer in de ver-
 volgfase). Van buiten de vrouwenopvang, wat hier heet externe instanties, krijgen vrou-
 wen naar eigen zeggen op vrijwel dezelfde, zojuist genoemde gebieden hulp. Want bij
 het weerbaarder maken van vrouwen spelen externe instanties amper een rol. Overi-
 gens bieden externe instanties ook de nodige hulp bij de lichamelijke gezondheid.
 Overlap in het aanbod – vrouwen krijgen hulp van de vrouwenopvang én van externe

instanties – is er ook. Dit meervoudige aanbod (niet in figuur) komt, niet verrassend, het meest voor op de zojuist genoemde domeinen.

Figuur 4.6 Aan vrouwen geboden hulp van binnen en buiten de opvang, in de crisisopvang en in de vervolgoopvang

4.5.1 Verantwoordelijkheid

Als het om de verantwoordelijkheid gaat voor de hulpverlening aan vrouwen op de leef-domeinen dan valt op dat werkers de verantwoordelijkheid van de vrouwenopvang op vrijwel alle domeinen groter vinden dan die van andere instanties. Op een paar domeinen (huisvesting en financiën) lijkt er sprake van een gedeelde verantwoordelijkheid. En de verwachting van werkers dat externe instanties (mede-)verantwoordelijkheid ne-

men voor deze praktische hulp komt ook redelijk overeen met de feitelijk door externe instanties aan vrouwen verleende zorg op deze domeinen. Ook wat betreft de verantwoordelijkheid en de uitvoering van de hulp bij de lichamelijke gezondheid hebben de vrouwenopvang en externe instanties een gedeelde inzet. Anders dan de verantwoordelijkheid die werkers aan externen toedichten in de hulp aan kinderen, ontvangen vrouwen juist erg weinig van dit soort hulp van buiten. En de domeinen waar werkers weinig verantwoordelijkheid zien bij externe instanties voor hulp – denk aan sociaal netwerk, dagbesteding en spirituele en culturele bronnen – wordt die ‘van buiten’ ook niet of nauwelijks aan vrouwen geboden.

Kijken we naar de verantwoordelijkheidsverdeling zoals werkers die zien tussen de vrouwenopvang en externe instanties dan wijst die op een zeker risico voor hiaten in de hulpverlening voor vrouwen bij:

- Dagbesteding
- Sociale contacten
- Relatie met de pleger(s), en
- Spirituele en culturele bronnen

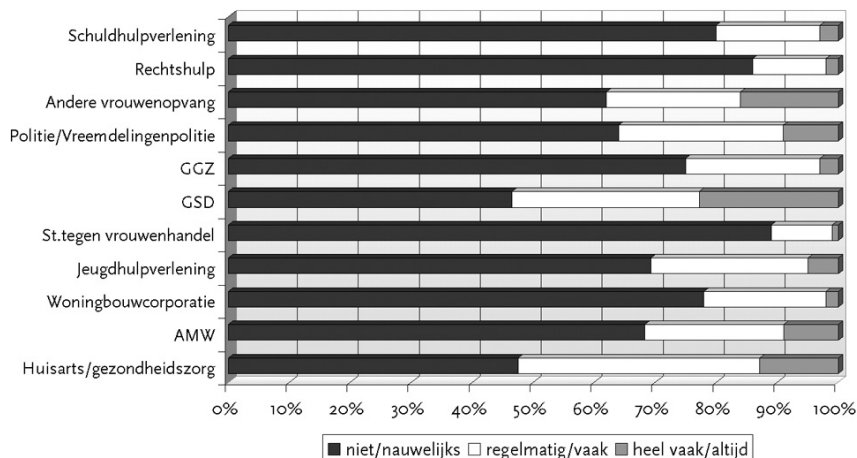
Eerder zagen we al dat, met uitzondering van de relatie met de pleger(s), er op deze domeinen onvervulde zorgbehoeften zijn.

4.5.2 Samenwerking

Gegeven de behoeften en problemen van vrouwen en hun contacten met externe instanties is de samenwerking met externe instanties, zoals ingeschat door werkers, over het algemeen niet heel intensief (zie figuur 4.7). Al eerder werd dit in het zogenoemde instroomonderzoek vastgesteld (Wolf e.a., 2003). Wat er in dit onderzoek uitspringt, is de samenwerking met de Gemeentelijke Sociale Dienst en de gezondheidszorg (huisarts, specialisten, ziekenhuis); iets meer dan de helft van de werkers heeft hiermee regelmatig tot vaak contact. Gezien de (gedeelde) uitvoering van de hulp op deze domeinen door de vrouwenopvang en externe instanties was dit ook te verwachten. Minder dan verwacht is echter het relatief geringe contact met het Algemeen Maatschappelijk Werk (nog geen derde) en de schuldhelpverlening (ongeveer een vijfde). Ook is er gezien de materiële problemen en de verwickelingen van veel vrouwen met echtscheiding, voogdijschap over de kinderen en verblijfstatus, weinig samenwerking met instanties voor rechtshulp. En als huisvesting voor vrouwen de belangrijkste behoefte aan hulp is dan zou meer contact met woningcorporaties in de lijn liggen. Gezien de hoge prevalenties depressie en posttraumatische stressstoornissen ligt ook een intensievere samenwerking met de geestelijke gezondheidszorg voor de hand. Met de jeugdhulpverlening wordt naar verhouding meer door werkers samengewerkt (een derde). Hierbij valt op, dat als vrouwen in de vrouwenopvang hulp krijgen bij de kinderen hierover vaak contact is met externen, terwijl externe instanties zelf relatief weinig inzet plegen bij de kinderen. Werkers hebben, in het kader van de veiligheid van vrouwen, relatief wat meer contact met de politie/vreemdelingenpolitie (36%). Dit is conform de (gedeelde) uitvoering op dit domein. Er is maar een klein deel van de werkers die relatief

intensief zegt samen te werken met de Stichting voor Vrouwenhandel. Meer dan een derde heeft vrij veel contact met andere vrouwenopvanginstellingen (38%).

Figuur 4.7 Intensiteit van de samenwerking van werkers (n=291) in de vrouwenopvang met externe instanties

De samenwerking is, zoals gezegd, niet heel intensief. Dat het overleg met externen niet slecht is, maar beter kan, blijkt uit de reactie van werkers en vrouwen op de stelling 'Er is voldoende overleg tussen werkers hier en andere hulpverleners van buiten de opvang'. Eens met deze stelling zijn namelijk:

- 66% van de werkers
- 73% van de vrouwen in de crisisopvang, en
- 78% van de vrouwen in de vervolgovang

De werkers bij de groepsinterviews geven aan dat er vaak wel vaste contactpersonen zijn bij relevante instellingen, zoals Jeugdzorg en de geestelijke gezondheidszorg. In het realiseren van een doorverwijzing en hulp door externen signaleren zij desondanks de nodige hobbels:

Nee, geen spreekuur (van een hulpverlener van de GGZ in de instelling: auteurs). Dat ontwikkelt zich wel steeds verder. We schakelen zo snel mogelijk in, want er zijn wachtlijsten bij de GGZ. Zorgen dat ze met drie maanden ergens ingestroomd is.

Maar echt doorstromen... Als je een traject wilt hebben voor een vrouw dan moet ze net als iedere andere cliënt via verwijzing, wachtlijst...

Er komt iemand van de GGZ bij ons en doet de eerste intake om te kijken of iemand geschikt is maar daarna krijg je gewoon dezelfde wachtlijst en...

Die wachtlijsten, bij Jeugdzorg. We zitten nu met een heel problematisch gezin. Dat zit bij ons in huis, er moet ondersteuning komen maar,....er is een melding gedaan, alles moet gegrond worden dat is ook logisch, maar een cliënt is dan een half jaar verder en dan moeten wij haar in een huis proppen en dan moet je nog steeds wachten op Jeugdzorg.

Meer werkers geven, als de laatst geciteerde werker, aan dat de (gespecialiseerde) hulpverlening pas in actie komt en hulp wil verlenen als de vrouw in een stabiele situatie verkeert, over eigen huisvesting beschikt.

Maar vrijwillige Jeugdzorg zet je om die reden al niet op poten omdat je niet weet waar zo'n vrouw over een aantal weken verblijft en Jeugdzorg is daar heel duidelijk in dan doen ze niets. Dat geldt ook voor de GGZ. Dat vind ik wel heel moeilijk. Die blijven maar zeggen die vrouwen zitten bij jullie niet in een rustige, stabiele situatie en dan slaat onze hulpverlening niet aan.

Daar hebben we ook een enorme discussie over want je moet juist nu beginnen bij de RIAGG of zo. Dan hebben ze bij ons nog die intensieve begeleiding en kunnen ze nog op ons terugvallen, terwijl als ze een eigen huis hebben dan zitten ze..... Maar het RIAGG zegt wat jij ook zegt: 'We wachten eerst tot ze zelfstandig woont.'

Het gebeurt dat er pas aan de schulden kan worden gewerkt als vrouwen een eigen huis hebben, maar omgekeerd is ook aan de orde dat vrouwen pas een urgentie voor een woning krijgen als de schulden zijn aangepakt.

En ze hebben ook nog eens hun eigen eisen. Bij ons is het zo dat een vrouw in een eigen huis moet zitten voordat ze met schuldhulpverlening aan de slag gaan.

Ik heb een cliënt waarvan ik net heb gehoord dat ze in traject komt, die is in zes maanden in de vrouwenopvang,, want een vrouw krijgt geen urgentie van ons als zij nog schulden heeft.

5

Hobbels in de hulp

Resumé

- Vaak ontstaan er misverstanden over afspraken die met taal te maken hebben. Tolken worden niet altijd ingeschakeld.
- Themagroepen en cursussen in de opvang zijn over het algemeen sterk verbaal van aard. Deze ‘taligheid’ maakt de dienstverlening moeilijk toegankelijk voor vrouwen die de Nederlandse taal niet (voldoende) machtig zijn.
- Vrouwen zijn zich er sterk van bewust dat zij in de Nederlandse samenleving een bestaan moeten opbouwen. Het vinden van de juiste weg kost, vooral vrouwen die niet in Nederland zijn geboren, veel energie en tijd.
- Vrouwen zijn minder tevreden over de informatie die zij bij binnenkomst over de vrouwenopvang krijgen dan de werkers. De informatievoorziening in de vervolgoopvang wordt beter gewaardeerd.
- Nederlandse vrouwen nemen meer initiatief om bij werkers van de vrouwenopvang om advies en informatie te vragen dan in het buitenland geboren vrouwen. Dit hangt samen met onder meer niet goed Nederlands kunnen spreken en begrijpen.
- Uit observaties en groepsgesprekken blijkt dat vrouwen met een andere achtergrond en herkomst soms moeite hebben met de manier waarop bepaalde zaken worden besproken én met de voorstellen die worden gedaan. Dit omdat ze vanuit hun eigen cultuur niet gewend zijn zich zo openlijk en direct te uiten.
- Vrouwen raken verdwaald in de Nederlandse bureaucratie. In het bijzonder geldt dit voor vrouwen van niet Nederlandse herkomst. Ingewikkelde wetten en regels bepalen dikwijls het onzekere perspectief.
- Uit de groepsinterviews met vrouwen blijkt dat werkers niet altijd goed op de hoogte zijn van (snel veranderende) wet- en regelgeving bij bijvoorbeeld verblijfsvergunningen. Vrouwen krijgen hierdoor moeilijk hoogte van wat er precies speelt.
- Over het aanspreken van kinderen zitten vrouwen en werkers niet altijd op één lijn. De manier waarop werkers proberen om vrouwen meer inzicht te geven in hoe zij kinderen kunnen corrigeren stuit soms op weerstand.
- Vrouwen met familie in het buitenland zijn veel kosten kwijt aan het instandhouden van het contact door middel van telefoontjes en brieven. In een aantal groepsgesprekken is de wens uitgesproken om via email met de familie te kunnen communiceren, hetgeen nu vaak niet mogelijk is.
- Door een andere sociaal-culturele achtergrond heeft de familie niet altijd begrip voor de keuzes die vrouwen maken. Soms laten zij expliciet hun afkeuring blijken. Door bij hun man weg te gaan, maken zij hun familie te schande.

- Meer nog dan taal en achtergrond lijken vertrouwen en het gevoel serieus te worden genomen beslissend voor het contact tussen vrouw en werker. Werkers zijn significant positiever dan vrouwen in de crisis- en vervolgoptvang over het serieus hanteren van de vrouwen en hun mening.
- Werkers en vrouwen zijn in grote mate tevreden met de contacten tussen werkers en vrouwen als het gaat om wederzijds vertrouwen.
- Vrouwen stellen het vooral op prijs als er geen vooroordelen zijn, als er contact is op basis van gelijkwaardigheid.
- Is er behoefte aan werkers met dezelfde sociale en culturele achtergrond als die van de vrouwen? Uit de reacties van vrouwen lijkt dit niet echt noodzakelijk. Vrouwen zien als voordeel van Nederlandse werkers dat zaken beter en sneller worden geregeld omdat zij beter op de hoogte zijn van allerlei regels en instanties. Tegelijkertijd laten vrouwen weten waarschijnlijk meer hun verhaal kwijt te kunnen en op meer begrip van hun situatie te kunnen rekenen bij iemand met dezelfde achtergrond.

5.1 Inleiding

In dit hoofdstuk worden de hobbels beschreven die zich voordoen in de hulpverlening aan de verscheidenheid aan vrouwen in de vrouwenopvang. Hierbij wordt de informatie benut uit verschillende bronnen, waaronder de groepsinterviews en de observaties in opvanghuizen, maar ook de gegevens uit de enquête van de werkers en die uit de vragenlijst van vrouwen.

5.2 Taal als barrière

In de hulpverlening worden wel tolken ingeschakeld, meestal via de telefoon, soms ook mondeling, en dan vooral bij cliëntbesprekingen of gesprekken over belangrijke zaken. In de dagelijkse communicatie tussen werkers en vrouwen en tussen vrouwen onderling is het dan vooral zelf behelpen. In hoofdstuk 7 meer hierover. Als er gebruik wordt gemaakt van een tolk per telefoon dan moet de vrouw naar het kantoor komen en vindt hier het gesprek plaats. In dit kantoor gaan echter de gewone activiteiten vaak door, wat soms tijdens het gesprek voor de nodige drukte en onrust zorgt.

Er is niet altijd een tolk beschikbaar, maar niet duidelijk is of op het bewuste tijdstip er geen zijn of dat werkers zijn vergeten er een voor dat moment in te schakelen. De aanwezigheid van een tolk wordt ook wel verhinderd vanwege de geheime locatie. De ervaring heeft geleerd, dat ook bij vrouwen die redelijk Nederlands lijken te spreken of te verstaan, het belangrijk is om gebruik te maken van een tolk. Want vaak ontstaan er toch misverstanden over afspraken en dergelijke die met taal te maken hebben. Als er niet direct een tolk beschikbaar is dan worden ook wel medebewoonsters gevraagd om voor het vertalen in te springen. Gesprekken zijn dan echter niet meer vertrouwelijk.

De voor vrouwen georganiseerde activiteiten in de voorzieningen, denk aan themagroepen over opvoedingsondersteuning of omgaan met geweld, zijn over het algemeen sterk verbaal van aard. Dat beamen ook de werkers tijdens de groepsinterviews. Het taalgebruik is soms verre van eenvoudig. Denk aan termen als assertiviteit en subassertiviteit. Die ‘taligheid’ maakt de dienstverlening moeilijk toegankelijk voor vrouwen die de Nederlandse taal niet (voldoende) machtig zijn. Uit de observaties blijkt dat de taal soms zelfs letterlijk een onoverbrugbare drempel tot het aanbod betekent:

In de woonkamer zal de themaochtend opvoeden plaatsvinden. Het is erg onrustig in deze ruimte, in een nabij gelegen kamer wordt door werklieden geschilderd, en boven op het dak lopen ook werklied. Een vrouw is bezig met koffiezetten, een andere vrouw zit met een kindje op de bank. Dan verzamelen zich een aantal vrouwen rondom de tafel. Een vrouw van Roemeense afkomst heeft slecht geslapen door kiespijn. Twee Marokkaanse vrouwen komen erbij zitten. Een Vietnamese vrouw komt met haar dochtertje erbij zitten, maar wordt door de groepswerker geadviseerd om weg te gaan. Het heeft geen zin om deel te nemen omdat de tolk niet is gekomen, of dat het niet (tijdig) geregeld is. In het begin snapt de Vietnamese vrouw niet goed wat er bedoeld wordt, en denkt ze dat ze er niet bij mag zitten vanwege haar dochtertje. Na veel heen en weer gepraat, ook in het Engels, wordt duidelijk dat ze beter niet kan deelnemen. Ze vertrekt. [Observatie]

Met vrouwen die de Nederlandse taal niet goed beheersen, is het, zo geven alle betrokkenen aan, vooral een kwestie van rustig en duidelijk praten, moeilijke woorden vermijden, en vooral ook handen en voeten gebruiken. Het is, zo meent een werker, de vertrouwensband die de meeste taalproblemen uiteindelijk slecht. Aanvankelijk maakt de taalbarrière het niet gemakkelijk om vertrouwen te winnen. Het niet kunnen volgen van wat wordt gezegd beïnvloed ook het gevoel van veiligheid in negatieve zin.

Ik kreeg wel hulp toen ik hier net was. Maar ik vertrouwde het allemaal niet, ook niet omdat ik de Nederlandse taal niet begreep en de taal van de andere vrouwen niet kon verstaan. (...) Ik had behoefte aan rust, en aan het regelen van heel veel dingen vooral papieren, ziekenfonds, geld et cetera. Ook wou ik veiligheid bieden aan mijn zoontje. En vooral de taal leren, omdat ik niets begreep van wat er gezegd werd. Maar toen kreeg ik een hulpverlenster, en daar ben ik eigenlijk tevreden over. Met behulp van een tolk kon ik van alles zeggen en werd ik ook geholpen. In de loop van de tijd, leerde ik de omgeving kennen, de mensen en de hulpverlenster. En toen ging ik me beter en veiliger voelen. Ik ben nu blij dat van alles geregeld wordt, met de advocaat en papieren en daar ben ik erg tevreden over. Ik begrijp niet alles, maar mijn hulpverlenster heeft enorm geholpen. [25-30 jaar, niet-westerse achtergrond, 4-6 jaar in Nederland, kinderen]

Vrouwen voelen zich ronduit ongelukkig als zij zich niet duidelijk kunnen maken en zich niet begrepen weten.

Ik ben hier echt moeilijk begrijpen. Mensen begrijpen mij niet. Niemand hier Turks praten. Als er iets gebeurt... (...) Ik kan niet zo goed praten, niet zo goed alle dingen uitleggen. Ik ben denk ik, als je mij tijd geven. Ik ben verteld twee drie keer, maar zij begrijpen niet mij. Als niet zo, moet met tolk spreken. Ik alles goed vertellen, ik heb alles meegemaakt. Als er iets gebeurt, ja. [onverstaanbaar] Ik zeg

nee beter voor mij hier. Niet goed praten. [25-30 jaar, niet-westerse achtergrond, >10 jaar in Nederland, kinderen]

Een Marokkaanse werker meent dat als er gezocht moet worden naar een plaats in een andere opvangvoorziening de eerste vraag van de vrouw is of daar ook een Marokkaanse of Turkse hulpverleenster is.

Iemand die haar kan begrijpen. Ik heb ervaren dat ze heel bang zijn om niet begrepen te worden. Of dat ze, terwijl ze zo'n grote stap hebben gezet.. dat ze er toch nog alleen voor staan. En ze zijn al vaak iedereen kwijt: familie, verstoting, schaamte, eer. Dat speelt allemaal mee.

Een andere werker signaleert dat de taalbarrière de hulpverlening aan vrouwen dreigt in te perken.

Je weet wat er aan de hand is, je wilt dat ze zich ook kunnen uiten. Maar aan de andere kant versta je niet wat ze zeggen en dan houd je je inderdaad ook alleen maar op de praktische zaken. Dan heb je in ieder geval dat probleem een beetje weggewerkt zodat de vrouwen misschien met problemen op andere vlakken bij iemand haar verhaal kan doen.

De taalbarrière brengt de communicatie onbedoeld vaak terug tot de kern van de boodschap, ook als het om ingrijpende gebeurtenissen gaat en er een tolk bij is. Ter illustratie volgt hier een weergave van een uitsnede van een gesprek met een Marokkaanse vrouw over de aanstaande bevalling (met tolk Berbers).

De werker (W), legt uit waar het gesprek over gaat en heet V welkom. De leefgroepwerker (LW) die ook aanwezig is, heeft een A4 voor zich met tekst van de wijkverpleging. Ze leest de eerste zin in het Nederlands voor en vraagt: 'Weet je in welk ziekenhuis je gaat bevallen?' V schudt haar hoofd. De werker zegt: 'nee, ik ook niet. Maar de verloskundige weet dat wel.' Zij vervolgt met de vraag of V begrijpt wat er op het papier staat. V zegt van nee. W gaat zin voor zin voorlezen, die de tolk weer zin voor zin vertaalt. Het gaat over stappen die je moet zetten als de vliezen gebroken zijn, et cetera. V geeft aan: 'Als ik terugkijk naar mijn eerste bevalling, in Marokko, daar zijn de vliezen niet gebroken. Er was alleen bloed.' LW laat weten: 'Oké, kan ook. De volgende gaat over weeën. Als je ongerust bent, kom je bij ons binnen en dan kunnen wij iemand bellen. Bijvoorbeeld als je bloed verliest.' V knikt. LW: 'Wel spannend, hè.' V glimlacht kleintjes: 'Beetje'. LW: 'Nog vragen?' V: 'Ik hoop dat het een goede bevalling zal zijn.' [Observatie]

Het niet beheersen van het Nederlands vormt voor vrouwen ook vaak een obstakel in hun eigen ontwikkeling en in de mate waarin zij zaken zelf kunnen oppakken. Straks daarover meer. Hier volgt een voorbeeld van een vrouw die het Nederlands als een belemmering ervaart bij het leggen van nieuwe contacten. In het gesprek waarin een werker en zij systematisch verschillende domeinen doornemen, komt dit als volgt aan bod:

W: Wil je nieuwe mensen ontmoeten?

V: Ja, waarom niet?

(...)

W: Ben je er niet onzeker in, vind je dat niet moeilijk?

V: Niet moeilijk. Wel taal, altijd een probleem voor ons. Ik zal mijn best doen.

W: Je hebt het gemerkt in je eigen ervaring.

V: Ik ben al acht jaar in Nederland.

W: Daar ga je aan werken.

V: Ja.

W: Kunnen wij je helpen, stel je doel is meer vriendinnen. Dan is iets om te leren daarin misschien de taal.

V: Ja. [lacht] Dat is een belangrijk doel. [Observatie]

Vrouwen geven zonder uitzondering aan graag de Nederlandse taal te willen leren. Dit komt echter tijdens het verblijf al gauw op een tweede plan. Prioriteit heeft het krijgen van een woning. Bovendien moet er zoveel geregeld worden dat ze moeilijk vaste lessen kunnen volgen. In een enkele vrouwenopvangvoorziening wordt Nederlandse les geboden.

In andere Blijf komt vrouw twee keer per week, dat zou ik echt graag willen. [30-35 jaar, niet-westerse achtergrond, >10 jaar in Nederland, kinderen]

Een enkele keer geven Nederlandse vrouwen die in de opvang verblijven aan hun allochtone medebewoonsters taalles. Soms wordt vanuit de instelling taalles geboden.

5.3 Vragen naar de onbekende weg

5.3.1 Zoektocht van vrouwen

De vrouwen zijn zich er veelal sterk van bewust dat zij in de Nederlandse samenleving een bestaan moeten opbouwen, en willen zich hier ook voor inzetten. Zij die niet in Nederland zijn geboren, nog niet lang in Nederland zijn of nooit de gelegenheid hebben gehad zich op de Nederlandse samenleving te oriënteren voelen zich over het algemeen als een kat in een vreemd pakhuis.

Op straat wordt een werker (W) aangesproken door V, een Poolse vrouw. Zij is in de war over de bus die ze moet nemen. Zij is ervan overtuigd dat het bij de halte is recht voor het huis, maar er staat niet aangegeven dat bus 15 daar stopt. De Poolse vrouw spreekt de werker aan: ik moet bus 15 hier nemen [laat briefje zien; onderzoekers]

W: Moet je eerst naar het station?

V: Ik moet de bus hier nemen.

W: Volgens mij moet je naar de overkant, eerst naar het station.

V: Ze hebben gezegd hier.

V herhaalt steeds dat het hier moet zijn. W wil uitleggen dat ze eerst naar het station moet omdat hier de bus niet stopt, maar V kijkt alle kanten op en begint weer te praten.

W: V, je moet wel naar me luisteren. Je moet naar de overkant gaan en daar kijken of lijn 15 stopt, anders bus naar station nemen.

V knikt van ja, maar loopt nog niet die kant op. W loopt met mij naar het huis. Later belt een andere werker met de vraag wat er moet gebeuren met de bus van V, kennelijk staat zij dan nog steeds te wachten. [Observatie]

Het vinden van de juiste weg kost de vrouwen vaak veel energie en tijd. Menige vrouw is voor haar oriëntatie ook afhankelijk van haar kinderen. Het alleen de weg moeten zoeken in een vreemde omgeving werpt vrouwen sterk op zichzelf terug en genereert hieraan gerelateerde gevoelens van eenzaamheid.

Mijn zoontje was weg en ik werd naar allerlei instanties gestuurd, vond dat heel moeilijk. Ik kreeg een briefje mee en mij werd verteld dat ik met de bus naar de politie moest. Geen van de Marokkaanse vrouwen wou me helpen omdat ze hun kinderen niet alleen willen laten. Toen ben ik op pad gegaan en heb gebeden dat iemand me zou helpen. Omdat ik de taal niet machtig ben, de omgeving niet kende, voelde ik me zo alleen en eenzaam en was ook zo bang of ik niet zou verdwalen. Uiteindelijk stonden er bij de bushalte twee Marokkaanse vrouwen en zij hebben me geholpen. [20-25 jaar, niet-westerse achtergrond, 4-6 jaar in Nederland, kinderen]

Als ik weet, liever ga ik zelf doen, maar soms moeilijk, als ik geen straat ken, geen plattegrond niet. Kom je er dan wel, zo vraagt de interviewer? Ja, maar vragen en ik ga vroeg, een uur eerder. (...) Weet je, wij gaan later alleen wonen, wij moeten ook.... Ik mocht nooit naar buiten van mijn man. [30-35 jaar, niet-westerse achtergrond, >10 jaar in Nederland]

5.3.2 Informatievoorziening

Vrouwen zijn significant minder tevreden over de informatie die zij bij binnenkomst over de vrouwenopvang krijgen dan de werkers. Een grote meerderheid van werkers en vrouwen is het ermee eens dat alleen informatie wordt doorgegeven als vrouwen hiermee instemmen. Over het werkelijk gebruiken van de beschikbaar gekomen informatie zijn vrouwen in de opvang significant minder tevreden dan de werkers. Bovendien vinden in het buitenland geboren vrouwen, vergeleken met in Nederland geboren vrouwen, dat werkers meer met de informatie zouden moeten doen. Dit verschil tussen in het buitenland en in Nederland geboren vrouwen is in dit opzicht significant. Wat betreft het zorgvuldig omgaan met afspraken, delen werkers en vrouwen dezelfde mening. Echter, in Nederland geboren vrouwen vinden significant minder dat met afspraken zorgvuldig wordt omgegaan dan in het buitenland geboren vrouwen.

Tabel 5.1 Informatievoorziening beoordeeld door werkers en vrouwen in de vrouwenopvang

	Werkers <i>N</i> _{range} =286-293 % eens ^a	Vrouwen <i>N</i> _{range} =181-204 % eens ^a
Wanneer ze net binnenkomen krijgen vrouwen voldoende informatie over de hulp hier ¹	85	75
Werkers kunnen vrouwen precies vertellen waar zij welke hulp kunnen krijgen	78	83
Werkers geven alleen informatie over vrouwen door als zij dat goed vinden	90	93
Werkers doen veel met de informatie die vrouwen geven ²	95	79
Werkers gaan zorgvuldig om met de afspraken die zij met vrouwen maken ³	87	89

^a % eens en helemaal eens

¹ Logreg: Werkers vs vrouwen: Vrouwen $z=-2.8$, $p=0.050$

² Logreg: Werkers vs vrouwen: Vrouwen $z=-4.9$, $p<0.001$, Buitenland Geboren: $z=-1.9$, $p=0.054$

³ Logreg: Buitenland Geboren: $z=1.7$, $p=0.082$.

5.4 Een brug te ver

Van vrouwen in de vrouwenopvang wordt veel zelfwerkzaamheid verwacht, vooral ook in het werken aan een betere situatie voor henzelf en de kinderen. Uit de groepsinterviews ontstaat het beeld dat Nederlandse vrouwen dit veel gemakkelijker aangaat dan vrouwen met een uiteenlopende achtergrond en herkomst. Dat is ook wat de Nederlandse vrouwen zelf signaleren. Zij nemen ook substantieel meer initiatief om bij de werkers van de vrouwenopvang advies en informatie te vragen als zij er zelf niet helemaal uitkomen (zie nog eens 3.4, voor de uitkomsten op de competentieschaal). Hier volgt een fragment uit een groepsgesprek:

V1: Ik ben hartstikke nuchter. Het is logisch dat we veel zelf moeten doen en ik vind het ook fijn om dingen zelf te doen. Sommige dingen zoals naamswijziging dan denk ik 'hoe moet ik daar nu achterkomen', dan zeggen ze 'we hebben een advocaat, ga hem even bellen en vraag hoe het zit'. Dus heb ik zelf eigenlijk in mijn hoofd wat ik allemaal recht wil zetten. (...) In principe moet je het allemaal zelf doen, maar een maatschappelijk werker kan wel helpen. Ze leert je een beetje kennen en weet ook of iets serieus is of een fabeltje. Ze zegt dan bijvoorbeeld 'waar wil je je toekomst op gaan bouwen?' en dan ga je denken 'Ja, ik moet ook een huis'. En ze gaat je helpen met brieven, dat kan. [30-35 jaar, westerse achtergrond, kinderen]

V2: Sommige dingen is goed om zelf te doen, omdat als je op jezelf gaat... Sommige dingen moet je regelen, maar dan vertellen ze je er net niet bij wat je erbij nodig hebt. Kom je daar binnen en dan zeggen ze dit en dit heb je ook nodig en dit had je moeten laten invullen. Dus dan kom je daar en dan sta je voor aap. En dan zeggen ze 'maar daar moet de maatschappelijk werkster jou bij helpen' en dan moet je bewijzen dat je wel echt een gesprek gehad hebt met je maatschappelijk werkster, omdat zij het zo vreemd vinden dat het niet ingevuld is, begrijp je wat ik bedoel? [20-25 jaar, niet-westerse achtergrond, in Nederland geboren]

I: Ja. V1, Heb jij dat ook?

V1: Nee, voordat ik weg ga ergens heen, ga ik met de papieren naar de maatschappelijk werkster en zeg 'wat moet ik nou doen'. Dan zegt zij 'invullen' en dan zeg ik 'zullen we het even samen doen?'

I: Dus jij neemt papieren naar haar mee op eigen initiatief en dan helpt ze.

V2: Dat heb ik ook gedaan, maar dan zegt ze 'dat kun je zelf ook', maar dan blijkt dat je nog veel meer mee moet nemen.

I: Vind je dan dat zij dat had moeten zeggen of had je zelf beter moeten lezen?

V2: Nee, gaat over aangifte bij de politie, dat zij daarheen had moeten bellen, allemaal dingen die je bij had moeten voegen, zij weet dat wel.

Wat het voor vrouwen van niet Nederlandse herkomst moeilijk maakt om zichzelf te redden hangt samen met onder meer niet goed Nederlands kunnen spreken, de moeilijkheid die dit geeft om zelf de vele telefoontjes te doen, onbekendheid met hoe instanties werken, de ingewikkeldheid van regels en wetten (waarover straks meer), het niet snappen van brieven en formulieren, het niet altijd op familie kunnen terugvallen, en het letterlijk de weg niet weten. Het gebrek aan praktische vaardigheden maakt dat sommige vrouwen in het regelen van hun zaken achterop raken.

Ik krijg soms het gevoel dat ik het wil proberen, en zelf wil doen, alleen de taal speelt dan een grote rol. [25-30 jaar, niet-westerse achtergrond, 4-6 jaar in Nederland, kinderen]

Ik heb geen familie hier, ben alleen. Ben echt kapot. Ben alleen hier met mijn drie meisjes. Ik vecht voor die drie meisjes. Als ik familie, ja makkelijk, ik bellen, maar ik alleen. [30-35 jaar, niet-westerse achtergrond, >10 jaar in Nederland, kinderen]

Ja, soms, bepaalde dingen moet je zelf regelen, en daarna zeggen ze je moet het zelf doen, dan krijg je van: ach laat maar hoor. Dan raak je achter. [40-45 jaar, niet-westerse achtergrond, 2-4 jaar in Nederland, kinderen]

Zoals een Nederlandse vrouw zegt, hangt het sterk van de vrouwen zelf af of ze zich kunnen redden.

Hangt van je eigen af. Ik zit in een iets makkelijker positie. Praktische dingen kan ik wel zelf, maar anderen die alles moeten regelen hebben het wel moeilijk ja. Je kan aangeven wat je zelf wilt doen, in welk tempo en wat je zelf wilt regelen of dat je hulp nodig hebt. [40-45 jaar, westerse achtergrond, kinderen]

In dit groepsgesprek geven de meeste vrouwen aan dat de hulp in de opvangvoorziening goed is afgestemd op waar zij zelf aan toe zijn en er geen druk op hen staat om zaken aan te pakken waar zij nog niet aan toe zijn of die om andere redenen nog niet binnen hun bereik zijn. Er is in de groepsgesprekken echter ook gewag gemaakt van andere ervaringen. Voor vrouwen zijn sommige stappen echt een brug te ver, zij willen daarom graag meer ondersteuning, maar krijgen die naar hun oordeel niet altijd in voldoende mate. Een passage:

V: Maar ik durf niet naar Amsterdam, naar hun vader, ik ben heel erg bang. Ik durf niet. In die punt ik ben echt bang. Daar zou ik hulp willen van dit huis. Ik kom van mijn man, niet veilig en ik moet zelf kinderen brengen, naar kantoor van Raad voor Kinderbescherming. Mijn angst blijft. Bijvoorbeeld iemand die met mij meegaat. [30-35 jaar, niet-westerse achtergrond, >10 jaar in Nederland, kinderen, in de vervolgpvang]

I: Heb je dat gevraagd?

V: Ik heb gevraagd, zij zeggen 'nee'. Op jouw benen staan. Ik weet wat zij bedoelen, is goed voor ons, maar wij zijn bang. We komen ook echt uit serieuze problemen. Ik ben bijna 1 jaar en 3 maanden in Blijf en de angst is er nog steeds.

Soms zijn vrouwen nog niet toe aan stappen vanwege de gevoelde bedreigingen van de man. Het (nog) niet willen scheiden wordt dan gezien als een strategie om 'oorlog' met de man te voorkomen. De procedure niet in gang zetten, kan de vrouw omgekeerd echter in een moeilijk parket brengen. Dat is ook wat een werker een vrouw wil duidelijk maken aan het einde van een gesprek over haar situatie.

W: Ik wil je twee dingen zeggen. Dit is wat je wil. Ook Blijf is niet ideaal. En daarna nadenken, serieus... Ik vind het duidelijk. Behalve bij het probleem van je kinderen, die wil je 100% bij je houden. Ik heb toen gezegd dat het mogelijk is om een voorlopige voorziening aan te vragen. Tot de scheiding blijven ze bij jou. De rechter vindt dat goed, in afwachting op de scheiding. Ik weet niet hoe dat is als je geen scheiding aanvraagt. Om duidelijkheid te krijgen geef ik je het advies om informatie in te winnen. Sta ik sterk of niet? Je moet een goede keuze kunnen maken, zonder in je vingers te snijden. Zo zeggen we dat in Nederland, dat begrijp je, hè?

V knikt.

W: Dit is een dringend advies. Ik zet de informatie in het plan. Dan kan je kiezen of je dit snel wil of later. Ik wil even de tijd vragen, weet jij hoe laat het is? [Observatie]

Hoewel een meerderheid van de vrouwen in de vrouwenopvang meent dat werkers voldoende taken en verantwoordelijkheden overnemen van vrouwen, zijn zij die mening toch significant minder toegedaan dan de werkers zelf. Want vrijwel alle werkers menen dat zij voldoende van vrouwen overnemen. De cijfers laten er geen twijfel over bestaan dat in het buitenland geboren vrouwen significant minder tevreden zijn over het overnemen van taken en verantwoordelijkheden door werkers dan in Nederland geboren vrouwen (resp. 77% in crisisopvang en 74% in de vervolgoopvang).

	Werkers N=285 % eens ^a	Vrouwen N=198 % eens ^a
Werkers nemen te veel taken en verantwoordelijkheden van vrouwen over ¹	94	82

^a % eens en helemaal eens

¹ LogReg: Werkers vs vrouwen: Vrouwen z=-3,3, p=0.001; Buitenland Geboren z=-2.2, p=0.030

De werkers:

Wat mij betreft zit er ook een visie achter. Dat je vrouwen zelfstandigheid en zelfredzaamheid wil aanleren. Door alles uit handen te nemen, geef je ze de indruk dat ze niets kunnen.

Wij proberen het altijd vrouwen zelf te laten doen en probeer ook bij je groepsgenoten, want die steun bij elkaar is in mijn ogen net zo wezenlijk als de steun die ik kan bieden. En ik heb binnen een week duidelijk of iemand het kan of niet..... Ik maak eigenlijk nooit mee dat iemand het niet voor elkaar krijgt. Behalve bij onveiligheid, als iemand echt niet de straat op durft, dan moet je een ander plan bedenken.

Ik kan me voorstellen dat vrouwen zouden willen dat wij erbij helpen in plaats van dat ze de moeite moeten nemen om andere vrouwen te vragen, omdat ze weten dat iedereen zijn eigen problemen heeft en juist die assertiviteit die je dan van ze vraagt om te vragen wil je me helpen is een grote opgave.

Ik denk dat er ook een grote groep vrouwen is die niet weten dat het zo geregeld moet worden. De regelzaken, de wetgeving. Als je kijkt naar de allochtone vrouwen die weten dat niet. Die moet je eerst gaan informeren hoe het in Nederland werkt, voordat je ze op pad stuurt om iets te regelen.

Autochtone vrouwen zijn beter op de hoogte van wat er van hun verwacht wordt. Als een allochtone vrouw, die niet of nauwelijks Nederlands spreekt, in de crisisopvang komt dan verwacht ze dat het wordt opgelost. Er zijn mensen daar die mij helpen. ... Ja, en het moment dat ze op pad wordt gestuurd heeft ze zoiets van: 'Dat is geen helpen, moet ik zelf gaan verdwalen, het zelf gaan uitzoeken.'

Er is een enorm verschil in ... als het om eigen verantwoordelijkheid gaat, ik weet dat bij allochtonen dat een totaal ander begrip is als bij de gemiddelde Nederlander. Ik denk ik vind dat zo tricky.

Je kiest niet alleen voor jezelf, je kiest altijd voor de groep in je achterhoofd. "Wat denkt moeder ervan, wat vindt die ervan". En daar zijn we ons te weinig bewust van.

5.5 Meten met verschillende maten?

Zowel werkers als vrouwen geven in meerderheid aan dat eerstgenoemden voldoende tijd en aandacht geven aan laatstgenoemden. Over de 'aansluiting van de hulp bij de religieuze en culturele achtergrond van allochtone vrouwen' wordt door werkers en vrouwen wel verschillend gedacht. Ruim driekwart van de werkers vindt de aansluiting van de hulp op dit vlak voldoende, terwijl naar verhouding verassend genoeg veel meer vrouwen die mening zijn toegedaan. Dit verschil tussen werkers en vrouwen is significant.

	Werkers <i>N</i> _{range=280-289} % eens ^a	Vrouwen <i>N</i> _{range=198-204} % eens ^a
Werkers geven voldoende tijd en aandacht aan vrouwen	74	79
De hulp hier sluit goed aan bij de religieuze, culturele achtergrond van allochtone vrouwen ¹	77	89

^a % eens en helemaal eens

¹ LogReg: Werkers vs vrouwen: Vrouwen $z=3.4$, $p=0.010$

Helaas is werkers en vrouwen niet gevraagd of in het buitenland geboren vrouwen mogelijk meer tijd en aandacht krijgen dan in Nederland geboren vrouwen. Want de groepsgesprekken doen vermoeden dat vrouwen zelf die indruk nogal eens hebben.

V1: Bij haar is het verschil, zij komt uit Iran, zij is een paar jaar in Nederland, en voor haar wordt meer gedaan dan voor mij. Ik ben goed opgeleid, ik kan goed Nederlands spreken, ik heb alles moeten doen, zoek het maar uit. [20-25 jaar, westerse achtergrond]

V2: Nee, ik heb het ook zelf gedaan... [niet-westerse achtergrond, >10 jaar in Nederland]

V1: Ja, maar bij jou ...

V2: Nee, ik heb alles zelf gedaan. Maar ze zien bij mij wat is fout, ik moet zo doen. Maar ze zeggen, ik moet ook zelf doen. Ik heb alles zelf gedaan.

V1: Maar ze zitten wel naast jou, ze begeleiden jou.

V2: Ja, dat is ook door mijn taal, mijn taal is niet perfect. Jouw taal is perfect. Als aan de telefoon ik iets niet begrijp, zij kunnen ook mij weer begeleiden en helpen. Is anders dan jou.

V3: Laten we eerlijk wezen, we zijn hier allemaal vrouwen... Oké, de één spreekt slechter Nederlands als de ander, maar elke vrouw, ook een Nederlandse vrouw hier, kan hulp daarbij nodig hebben. En dat wordt vaak niet geboden. [25-30 jaar, westerse achtergrond]

V2: Ik weet niet, maar dat is niet voor veiligheid, voor maatschappelijk, ik heb alles, mijn mentor was hier en ik heb zelf gebeld.

V1: Maar als wij het emotioneel moeilijk krijgen met een maatschappelijk werker bijvoorbeeld of met de politie aan de telefoon, zitten wij alleen op een kamer te doen. Terwijl er wel op dat moment een maatschappelijk werker naast jou zit, die je zowel kan helpen op het gebied van praktische dingen, die ook je hand kan vasthouden als je het emotioneel moeilijk krijgt.

De vrouwen – hiervoor – gaan in het gesprek na waar het ook aan kan liggen. Is er verschil in de aanpak van de mentoren? Of is er sprake van een meer systematisch verschil tussen in Nederland en in het buitenland geboren vrouwen? Wat gaat er schuil achter de volgende expressies van vrouwen?

Ik ben een goed Nederlands sprekende, goed opgeleid en heel zelfstandig dus ik krijg bijna geen hulp. Moet alles zelf doen. Wil meer begeleiding, nu teveel zelf doen. [gele post-it notitie van een vrouw in een groepsgesprek]

Maar dat voorbeeld van jouw 'case' (andere vrouw; onderzoekers), dat is ook makkelijker. Ten eerste jij bent Nederlander, de taal heb je minder moeite. Je hebt geen cultuur, je weet hoe je moet. Dat is twee punten heel belangrijk. En dan, het is makkelijker voor jou zonder kinderen. Begrijp je? En omdat direct therapeut, je hebt gevraagd en je krijgt gewoon zo. Maar eigenlijk iedere vrouw moet hier therapeut hebben, en iedere vrouw moet met kind. Begrijp je. Dit is wat ik bedoel met gelijkwaardig behandelen. Waarom als je grote mond hebt, je kan alles bedenken wat je kan, maar als je komt meestal buitenlander, je weet ook niet de verschillende wegen. Niemand zegt, weet je je kan dat vragen, of je kan dat vragen, of je kan dat vragen.

(...)

Gelijk behandeld is niet zo vaak een doel, maar als je hier komt je hebt heel veel regels, je moet heel veel doen. Verplichting. Maar dan merk je dan achteraf dat bij sommigen worden ze meer soepel en bij anderen niet. Dus dan het gevoel is meer van tussen ouders en kinderen, van de ouders hebben toch meer preferences. (...) Of ze doen minder bij die vrouw omdat die vrouw die een hele grote mond heeft, of met die vrouw die. Of omdat die vrouw langer was, toen met baby hier bevallen, wordt het kind van het huis, dus ze heeft meer bescherming. Maar het probleem is voor de hele groep dat geeft een hele slechte sfeer. Want dan denkt hij, sorry waarom zijn geen... waarom die niet? Waarom zo zo? Dat geeft het gevoel van sorry, wat moet ik doen dan? Maar als ik niet doe, consequentie direct subtiel. Subtiel. Maar we zijn hier voor helpen. Maar subtiel is: we helpen je niet. [35-40 jaar, westerse achtergrond, kinderen]

5.6 Wat is, is niet wat het lijkt

Een werker merkt tijdens een werkbezoek op dat vrouwen met een niet Nederlandse achtergrond over het algemeen minder gewend zijn om van alles te vragen (hetgeen dit onderzoek bevestigt; zij nemen significant minder initiatief; zie 5.4). En als zij vragen stellen dan is het niet vanzelfsprekend dat de boodschap is begrepen, aldus de werker.

Soms lijkt het of ze dingen snappen, maar bij navraag blijkt dat niet het geval te zijn.

Het lastige is ook dat voor vrouwen wat is niet altijd is wat zij denken. Een impressie uit een gesprek met een hoogzwangere Marokkaanse vrouw die ongeveer een jaar in Nederland is (met tolk Berbers):

W: Nog iets anders?

V: Is er nog nieuws van mijn man of zijn advocaat?

W: Bij mij niet, de post komt bij jou binnen.

V: Het is niet duidelijk wat hij wil.

W: Volgens mij wel.

V: Bedoel je scheiding?

W: Ja

V: De brief gaat over afstand doen van het huis. Maar niet over de scheiding.

W: Ja, maar dat is onderdeel van een scheidingsprocedure. Heeft de advocaat het daar niet over gehad?

V: Nee, die zegt eerst huis, dan scheiden.

W: Klopt, dat heet een voorlopige voorziening. En dat betekent... (uitleg volgt)

Als iemand van je wil scheiden, kun je dat niet tegenhouden.

V: Snap ik niet.

W: Als jouw man wil scheiden, maar jij niet, gaat de rechter toch een scheiding uitspreken.

V: [stemverheffing] Ook als ik nog niet bevallen ben?

W: Ja

V: [huilt] Ik heb met mijn man door de telefoon gesproken. Hij zei bedenk jij maar wat je wilt. Ik kan het niet geloven. [huilt]. Hij had moeten wachten tot na de bevalling.

W: Heeft dat ook invloed op hoe andere mensen naar jou of naar de baby kijken?

V: [schudt haar hoofd] (...) Als bevallen bent, kun je rustiger denken, overleggen.

Omgekeerd gaan achter Nederlandse wetten en regels diverse betekenissen schuil, die niet direct evident zijn voor autochtonen.

In de zigeunerwet ben ik nog steeds met hem getrouwd, ik mag niet scheiden. Een vrouw mag niet van een zigeunerman af. Wel andersom. Als hij zegt wat een klerewijf ben jij donder lekker op... dan ben je klaar. Maar dat doet ie niet. Dan ga je naar de hogere hand... de zigeunerbazen. En dan krijg je een briefje en dan ben je klaar... Ben nu 6 jaar weg en ben je even weg van huis is hij weer binnen geweest. Heel eng idee. [westerse achtergrond, kinderen]

Vrouwen met uiteenlopende achtergrond en herkomst geven bijvoorbeeld ook aan dat voor hun man het woord scheiding niet in het woordenboek voorkomt. Bovendien betekent een scheiding voor de Nederlandse wet niet altijd dat de scheiding een feit is.

V1: Nee, ik wist het (dat slaan niet normaal is; onderzoekers). Maar het probleem bij mij is dat ik niet kon zeggen: 'ik ga scheiden'. Elke keer, vanaf de eerste drie maanden huwelijk, ik wist dat hij drugs gebruikte, ik zeg wij gaan scheiden. Die woord, hij kan niet in een woordenboek vinden. [25-30 jaar, niet-westerse achtergrond, 2-4 jaar in Nederland, kinderen]

V2: Nee, zij kunnen niet zeggen. [30-35 jaar, niet-westerse achtergrond, >10 jaar in Nederland, kinderen]

V1: Scheiden? Als jij zegt, ik ga jou verdrinken, zegt hij. (...) Toen ik hier kwam, ik zie de waarheid en de waarheid was helemaal... En komt achter mij twee dingen: als ik verder met hem wil, is moeilijk, als ik wil scheiden is ook moeilijk. Ik was de hele tijd ziek, spanningsklachten. Twee jaar was ik in ziekenhuis, allemaal ziekte, hij gebruikte drugs, kwamen drugs mensen, problemen financiën, problemen van alles. Als jij zegt scheiden, voor hem nee, jij bent zijn vrouw, moet jij blijven. (...). Het probleem voor ons, Marokkaans, wij moeten twee maal scheiden, hier en in Marokko. Hij zegt tegen mijn moeder, ja, ze gaat scheiden hier, want als zij wil en ik niet, zij gaat toch scheiden, maar in Marokko zij gaat nooit.

V2: Hij wil niet, niet scheiden. Een jaar en drie maanden al mee bezig, hij wil niet. Marokkaan, in Nederland ja, maar in Marokko, jij bent mijn vrouw.

5.7 Niet zo gewend

Uit de observaties en groepsgesprekken blijkt ook dat vrouwen met een niet Nederlandse herkomst soms moeite hebben met niet alleen de manier waarop zaken worden besproken, maar ook met de voorstellen die worden gedaan. Vanuit hun cultuur zijn ze dat niet gewend. Tijdens een gesprek met een werker en een Iraakse vrouw (30-35 jaar, niet-westerse achtergrond, 8-10 jaar in Nederland, kinderen) worden systematisch verschillende domeinen langsgegaan. Over het aanknopen van 'nieuwe relaties' bestaan duidelijk andere opvattingen. Het afhouden van de vrouw wordt aanvankelijk uitgelegd als geslotenheid van haar kant.

W: Het volgende punt. Nieuwe relaties. Hoe kijk je daartegen?

V: Ik denk er niet aan [lacht]

W: [lacht] Geen tijd. Geen behoefte?

V: Nee, echt niet. Ik wil andere dingen bezighouden. Ik heb vorige keer ook uitgelegd. Bij onze cultuur is...

W: hmm [knikt nee]

V: Hoe moet ik het uitleggen. Iemand anders komt bij mij, gaat dan tegen mijn kinderen zeggen. Dat kan voor mij niet.

W: Je bent gesloten daarin.

V: Even.

W: Nu niet belangrijk.

V: Nu over die.

W: Nieuwe relaties

V: Ook weet niemand wat later gebeurt.

W: Nu speelt het niet hoor ik je zeggen, later weet je niet.

V benadrukt dat en herhaalt het nog een keer, W ook en schrijft het op [onderzoekers]

W: Ook met cultuur te maken en je ervaring. Dat zei je net ook.

V: Op dit moment komen de kinderen op 1.

Vrouwen wijzen er ook op dat ze niet gewend zijn om zich gemakkelijk bloot te geven. Een werker bevestigt dat een aantal vrouwen nooit de kans heeft gehad zich te uiten, en het daarom soms ook zo moeilijk is om bijvoorbeeld in groepen over gevoelige zaken te discussiëren.

Je moet je zelf bloot geven, en daar heb ik moeite mee, om dingen te vertellen, gevoelens te uiten, maar daar word je toe gedwongen en daar word je wel bij geholpen en omdat de hulpverlening dieper gaat graven, dan kom je er wel uit, maar daar heb ik soms moeite mee. [20-25 jaar, niet-westerse achtergrond, in Nederland geboren]

5.8 Ingewikkelde wetten en regels

In het bijzonder in de situatie van vrouwen met een uiteenlopende achtergrond en herkomst bepalen ingewikkelde wetten en regels wat het, vaak ook onzekere, perspectief is van vrouw en kinderen. De vrouwen raken al snel verdoemd in de Nederlandse bureaucratie.

Moet gescheiden om bij uitkering te krijgen? Nee, in ons land, ik ben christelijk, bij ons land ik mag niet christelijke mensen gescheiden. Als hier gescheiden, ook blijf bij mijn land getrouwd. Maar ik wil uitkering voor eten. Moet voor geld krijgen voor uitkering. Moet gescheiden, kan ik blijven? Zonder gescheiden, kan ik krijgen voor uitkering en thuis en mijn kinderen ook? Dit is ook van regels van Nederland. Ik begrijp het niet, van Nederland regels, wat kan ik zeggen. [25-30 jaar, niet-westerse achtergrond, 4-6 jaar in Nederland, kinderen]

Hier [in Nederland; onderzoekers] is het goed voor kinderen. Maar wij hebben geen papieren, we weten het niet. Als we mag niet papieren, we gaan terug naar ander land. Is niet goed voor kinderen. Bij ons land geen uitkering ... geen werk, geen alles. Ons kind, samen gaat dood van [onverstaanbaar]. Wat kan ik doen? Ik woon drie jaar hier, drie jaar met mijn man hier. ... Ik heb een verblijfsvergunning, mijn man heeft die document gestolen. Wij begrijpen niet de Nederlandse regels. [25-30 jaar, niet-westerse achtergrond, 4-6 jaar in Nederland, kinderen]

Werkers staan voor de taak om moeilijke zaken, zoals de regels rond een verblijfsvergunning goed en eenvoudig uit te leggen. Soms is er in een opvanginstelling een werker aangesteld specifiek voor het bijhouden van kennis over de regelgeving rond verblijfsvergunningen. Die is echter niet altijd aanwezig en dus worden ook werkers op die – snel veranderende – kennis aangesproken. De vrouwen zelf geven in de groepsgesprekken aan dat werkers niet altijd op de hoogte zijn, en op hun beurt zaken moeten uitzoeken. De tijd die procedures kost, maakt vrouwen ongerust. Zij krijgen moeilijk hoogte van wat er nu precies speelt.

Ja [ik krijg begeleiding bij verblijfsvergunning; onderzoekers]. Maar mijn begeleider ook, zij weten een klein beetje. Ze gaat zoeken, zij gaat vragen naar advocaat, maar ook zij weet niet wat mag en wat niet. [25-30 jaar, niet-westerse achtergrond, 4-6 jaar in Nederland, kinderen]

Mijn mentor helpt wel. Toch maak ik me druk. Het is al zo lang in behandeling, en ik heb geen bericht gekregen. Ja, ik heb wel een bericht gekregen, dat het in behandeling is. Toch maak ik me ongerust. (...) Ik krijg wel advocaat, hulp om dat te regelen. Maar ja, ik wil ook graag hulp van de naturalisatie, want het is al één jaar en ik maak me zoveel zorgen, dat ik elke dag soms kapot ga van binnen. Of ik hier kan blijven, en ik ben al één jaar hier, en ik heb al betaald, en mijn kind is hier geboren. [niet-westerse achtergrond, 4-6 jaar in Nederland, kinderen]

Vooraf de vrouwen die het Nederlands niet voldoende machtig zijn, zijn in dit soort zaken sterk afhankelijk van de werkers. Die doen vaak alle telefoontjes naar bijvoorbeeld advocaten, de immigratie- en naturaliseringsdienst (IND) en andere instanties. Hierna volgt een weergave van een gesprek dat plaatsvond met een Irakese vrouw. Hieruit blijkt ook hoeveel extra werk aan het krijgen van een verblijfsvergunning vast zit, zoals het aanvragen van bijzonder bijstand bij de sociale dienst.

De vrouw (V1) ... klopt op de deur van het kantoor en vraagt aan de werker (W) of zij haar advocaat al gebeld heeft. De werker geeft aan dat het handig is als de Irakese (V1) een andere vrouw vraagt om te tolken. De Irakese (V1) loopt naar buiten, en komt al snel weer terug [met V2-Tolk; onderzoekers].

W: Wil je even helpen. Je kan een stoel pakken. Ik heb met de advocate gebeld. Op 18 oktober is er een brief geweest over haar verblijfsvergunning. Hierop is niet gereageerd omdat ze er niet was. De brief is naar Amsterdam gebracht.

[V2 tolkt; de telefoon gaat en W. beantwoordt de telefoon. Dit gesprek duurt niet lang en is afgelopen wanneer V2 klaar is met vertalen; onderzoekers]

W: Ik ga eerst even vertellen, oké? Dit is wat de advocaat heeft uitgelegd. Heeft de advocaat uitgelegd in een brief [aan IND; onderzoekers] dat jij niet kon reageren. Maar toen was de beschikking al gevallen.

V2: Wat is beschikking?

W: [Legt in andere woorden uit wat een beschikking is; onderzoekers].

W: Nú heb je geen verblijfsdocument. Nu moeten ze volgens bepaalde regels dingen doen. Niets meer aan te doen.

[V2 tolkt; onderzoekers]

W: Zij [advocaat; onderzoekers] is nu bezig met de procedure. Door procedure recht op verblijf in Nederland. Zij hebben al gezegd dat ze wel recht heeft op verblijf in Nederland.

[V2 tolkt; onderzoekers]

W: Nu hebben ze even gezegd – nee, u moet het land uit. Advocaat heeft gereageerd. Dat klopt. Er moet een wijzigingsverzoek ingevuld omdat de huwelijksrelatie verbroken is. Zij was hier voor man, nu is echtscheiding rond, wijziging. Elke wijziging kost heel veel geld. Dat kost 430 euro. Ik ben nu hard bezig bijzondere bijstand aan te vragen bij de sociale dienst om het te betalen. Ik ben aan het bellen. Dat gaat vandaag op de bus.

[V2 vraagt om welk formulier het gaat; onderzoekers]

W: Een ander formulier moet ik erbij doen. Ik denk dat ze het in behandeling nemen. De advocaat zei: probeer het maar.

[V2 vertaalt; onderzoekers]

W: Dat is het. Ja. Ik ga vanmiddag nog met de andere advocaat bellen. Deze advocaat heeft nu al gezegd dat de echtscheiding wel snel gaat. Maar het duurt nog even om gezag over je kind te krijgen. Maar je hoeft niet bang te zijn dat je man gezag achter je rug om kan regelen.

[Iemand van de facilitaire dienst komt binnen; onderzoekers]

W: Het verzoek wordt ingediend.

[V2 tolkt, en vertaalt een vraag van V1; onderzoekers]

V2: Zij vraagt dat zij niet wist van 18 oktober brief. Waarom heb ik brief niet. Alleen haar man weet het. Hij reageert niet.

W: Dus daarom heeft de advocaat een brief gestuurd met uitleg. En zij zeiden oké, we snappen het. Maar de beschikking is al gegeven en die mogen ze niet terugdraaien. Maar mevrouw heeft wel recht. Dit [het wijzigingsformulier; onderzoekers] had sowieso moeten gebeuren. Dit gaat omdat je gescheiden bent, omdat je niet meer bij je man woont.

[V2 tolkt; onderzoekers]

W: Ja? Duidelijk genoeg?

V1: Ja.

W: Ja, snap je het? Dus dit moest toch gebeuren. Ik hoop dat het lukt. Ik doe mijn best. Het moet vandaag gebeuren, ik doe het op de post.

V2: Waarheen?

W: Naar de sociale dienst.

[V2 vertaalt; onderzoekers]

W: Heb jij de envelop van de belastingdienst nog?

[V2 vertaalt; onderzoekers]

V1: Ja

W: Mag ik die nog even terug, even naar kijken? Heb je geen vragen meer?

V1: Nee

[W tegen V2: Mooi dat je even kon tolken; onderzoekers]

V2: Ik doe mijn best.

[V1 praat met V2 in eigen taal. W. praat met het kind van V1, K. Zij gaat een kleurplaat pakken, en geeft dat met stiften aan K. Zegt tegen V1 dat zij denkt dat K in zijn broek gepoept heeft; onderzoekers]

V2 vertaalt voor V1: Eigenlijk niemand weet hier hoe lang het [verblijfsvergunning; onderzoekers] duurt.

W: Het duurt zes maanden.

V2: En toch zij kan een huis krijgen?

W: Ja hoor, gaat gewoon door. Je mag hier in Nederland blijven, het gaat gewoon door.

V1: Zes maanden?

W: Zes maanden moet je wachten op je verblijfspasje. Totdat ze zeggen dat het allemaal klopt. De advocaat doet goed haar best. De rest gaat door. Op naar de toekomst. Een mooie toekomst. Het komt wel goed. [tegen K: breng je zo de kleurtjes terug?]

[W. loopt met V1, K en V2 naar de deur; onderzoekers].

W: Daaaag.

Later geeft de Irakese aan het fijn te hebben gevonden dat V2 kon tolken en dat ze met haar kan praten. V2 komt er weer bijzitten. Zij vindt het ook prettig dat ze hier met Irakese vrouwen kan praten. Zij vond het niet moeilijk om te tolken omdat W rustig praat, geen moeilijke woorden gebruikt en de dingen goed kan uitleggen.

In het gesprek met de hoogzwangere Marokkaanse vrouw is er eerst vreugde omdat haar kind een verblijfsvergunning heeft gehad, maar die slaat al snel om in verdriet als de stand van zaken duidelijk wordt van de verblijfsvergunning voor haarzelf (tolk Berbers).

V1: [blij; onderzoekers] Kijk, K's pasje gekregen. Voor vijf jaar. [verblijfsvergunning; onderzoekers]

W: Dat is mooi, en die van jou?

V1: Nee, moet nog wachten. Is normaal?

W: Pasjes gaan pas kort via de gemeente. Nog onduidelijk wat normale wachttijd is.

V1: Wel tegelijk aangevraagd en betaald.

W: Het is wel onderweg, ik heb erover gebeld.

V1: Als ik dat pasje heb, kan ik dan een huurwoning krijgen?

W: Als jij een pasje hebt, is dat nog steeds afhankelijk van jouw man. Je moet eerst een onafhankelijk pasje aanvragen, en dat kan best moeilijk worden om te krijgen. Ik zal je uitleggen hoe het gaat. Als je korter dan drie jaar in Nederland bent, en korter dan drie jaar getrouwd bent, is het niet mogelijk om een onafhankelijk pasje te krijgen. Als je aangifte gedaan hebt en een doktersverklaring van mishandeling hebt, kan het volgens de wet wel.

V1: En zonder dat?

W: Kan het heel moeilijk worden.

[V1 kijkt heel bedrukt; onderzoekers]

V1: Ik hield het altijd voor mezelf, heb de huisarts niet gezegd wat hij deed.

W: Snap ik, het is ook heel moeilijk om aan iemand te vertellen. Maar de IND vraagt die verklaring wel.

[V1 knikt; onderzoekers]

W: Als je nieuw pasje hebt, kun je pas gaan kijken of je in Nederland kunt blijven. Is dat een grote zorg voor je?

V1: [knikt; onderzoekers] Ja, dacht dat dit pasje al genoeg was. Geen beperking had. Dit geeft veel zorgen.

W: Ja, maar dit pasje is wel een eerste stap. In Zwolle is een informatiepunt. Daar hebben ze veel kennis van verblijfsvergunning. Laten we daar een afspraak maken na je bevalling. Als je weer uitgerust bent.

[V1 kijkt sceptisch; onderzoekers]

[W legt uit dat ze er een specialist bij wil; onderzoekers]

V1: Moet ik nieuw pasje aanvragen of kan ik beter deze houden?

W: Dat is een goede vraag, dat gaan we aan die man vragen. Met dit pasje is eigen woning onmogelijk, maar goed.

V1: Op dit pasje dus geen woning?

W: Nee

V1: Zou betekenen dat ik nog twee of drie jaar in dit huis moet blijven wonen?

W: Dat kan, maar is voor mij ook de vraag. We gaan eerst uitzoeken wat de mogelijkheden zijn. Dan komt de rest.

V1: Oké.

W: En eerst bevallen!

[V1 knikt; onderzoekers]

W: Het is niet erg als dit (wijst op pasje) nog een tijdje duurt, daarover geen zorgen. Denk je er veel over na?

V1: Ik heb het wel fijn in dit huis. Maar ik dacht, met dit pasje is afgelopen. Ik heb hier geen rekening mee gehouden.

W: Nee, maar het is wel zo. Dat is niet fijn.

[Stilte; onderzoekers]

[V1 haalt diep adem; onderzoekers]

W: Als je vragen hebt, blijf ze stellen.

V1: Eerst een goede bevalling, dan komt rest wel goed.

Werkers geven aan dat al het regelwerk – regelen van een verblijfsstatus, aanvragen bijstand, doen van aangifte enzovoort, enzovoort – hen bijzonder veel tijd kost, en er dagdelen mee heen gaan om de juiste persoon te bereiken. Bovendien blijken instanties niet altijd even bereikbaar en toegankelijk.

Het komt voor dat je vijftig minuten bij de IND in de wacht hangt. [werker, observatie]

Omdat er betrekkelijk weinig voortgang wordt geboekt, hebben de vrouwen volgens de geïnterviewde werkers nogal eens de neiging om bij allerlei instanties en hulpverleners te gaan *shoppen*, om toch wat te bewerkstellingen.

5.9 Andere kijk op kinderen

De kijk op kinderen en opvoeden kan verschillen al naar gelang de etnisch-culturele achtergrond van vrouwen. Anders is het omgaan met belonen en straffen, het met kinderen bespreken van gevoelige kwesties, en ook met het al dan niet samen spelen.

Een werker (W) vertelt dat het haar gisteren weer erg duidelijk werd hoe moeizaam het contact tussen V (Surinaams-Hindoestaanse vrouw) en haar dochtertje K van twee jaar loopt. Zij zat met V en K op hun kamer om iets kleins te bespreken. K vroeg de hele tijd om aandacht, onder andere door te roepen: 'Ik ga je doodmaken'. W deed haar best om in gesprek te blijven met V, en zo K een tijd te nege-

ren. Dit vond ze moeilijk om te doen. Later vroeg ze ook aan V of ze K dan ook negeert als ze op zo'n negatieve manier om aandacht vraagt. V zei dat ze dat eigenlijk nooit doet, dat ze toch boos wordt op K. W vertelt dat ze vermoeden (en ook wel een keer gezien hebben) dat V K slaat. Dit is in huis niet toegestaan. Ik (de observator) vraag aan W hoe ze daar mee omgaan, zeker wanneer ideeën over opvoeding en slaan van kinderen deels ook cultureel verschillend kunnen zijn. W zegt dat de regels van niet slaan op zich duidelijk zijn, maar dat ze proberen om een open houding tegenover de moeders te hebben, ongeacht herkomst, waarbij wel erkenning gegeven wordt voor het feit dat het soms heel moeilijk is om kinderen op te voeden en dat in de eigen opvoeding slaan vaak heel gewoon is. Tegelijkertijd worden op papier wel afspraken gemaakt dat slaan niet mag, en daar wordt wel naar verwezen. W vindt dit in de praktijk wel één van de moeilijkste aspecten van het werken met allochtone vrouwen. [Observatie]

Werkers en vrouwen zitten niet altijd op één lijn als het om het aanspreken van kinderen gaat. De manier waarop werkers proberen om vrouwen meer inzicht te geven in hoe zij bijvoorbeeld hun kinderen kunnen corrigeren stuit soms op weerstand. Voorbeeldgedrag van werkers wordt dan al gauw ervaren als betweterij. Hun manier van communiceren met de kinderen sluit niet altijd aan bij wat vrouwen zelf in dit opzicht zijn gewend. Een fragment uit een huiskamervergadering illustreert dit:

Een vrouw (40-45 jaar, westerse achtergrond, in Nederland geboren, kinderen) geeft aan dat ze afgelopen week een conflict heeft gehad met een groepswerker die zich bemoeide met de opvoeding. En dat zit haar nog helemaal niet lekker. Ze is er erg boos over. De groepswerker maakte een ruzie tussen haar en haar dochter mee en vroeg haar vervolgens 'als het uit de hand loopt, sla jij je kinderen dan ook?' Dat is haar helemaal verkeerd gevallen, ze voelt zich veroordeeld. Alsof zij haar kinderen zou slaan! En het is al kwetsbaar genoeg met de Raad en de Jeugdzorg die er bovenop zitten.

De werker die de huiskamervergadering voorziet vraagt wat haar precies zo boos maakt.

De vrouw maakt duidelijk dat het de toon is waarmee het gezegd wordt. Maar ook waar bemoeit iemand zich mee. "Ik kan mijn kinderen beter dan wie ook. Groepswerk heeft zelf niet eens kinderen. Wat maken jullie nu van ons mee? Hoe kunnen jullie daarover oordelen? Het is mijn opvoeding. Ik heb nu eenmaal een zware stem, maar dat wil nog niet zeggen dat ik mijn kinderen sla. Ik ben vader en moeder tegelijk. Jullie zijn van de theorie. Ik ben 23 jaar geleefd door een man, ik laat me door niemand meer zeggen wat ik moet doen. De groepsleiding weet weinig van wat er gebeurt, moeders lossen het onderling wel op."

"Wij zijn moeders, wij weten meer over onze kinderen dan werkers." (30-35 jaar, niet-westerse achtergrond, kinderen)

Andere vrouw: "Maar bepaalde mensen hier denken dat ze het beter weten." (30-35 jaar, westerse achtergrond, in Nederland geboren, kinderen) [Observatie]

Er worden in de opvangvoorzieningen wel themabijeenkomsten of cursussen opvoedingsondersteuning gegeven. Tijdens een themaochtend over opvoeden geven Marokkaanse vrouwen zelf de verschillen aan die zij signaleren tussen wat in Nederland ge-

bruikelijk is en wat zij in hun eigen cultuur en opvoeding gewend zijn. De vraag die tijdens de bijeenkomst centraal staat is: Wat is een ideale moeder en bestaat die wel?

Een ideale moeder willen zijn is heel lastig. Je maakt ook veel fouten. Wel wil ik graag duidelijk zijn. Mezelf kunnen corrigeren. En vooral ook sorry kunnen en durven zeggen. In onze cultuur is het moeilijk om sorry te zeggen tegen je kinderen. Dat gebeurt niet, er wordt alleen maar gestraft. Ik wil mijn kinderen met meer gelijkwaardigheid behandelen. Ik wil dat ze dit leren ook naar elkaar te doen in de toekomst, omdat ze hier in Nederland zijn en zullen opgroeien. [Observatie]

Wel vind ik het spelen met mijn kinderen lastig. Dat heb ik zelf nooit gehad, mijn moeder speelde nooit met mij. Daar moet ik me nog in verbeteren. [Observatie]

Over de kinderen en de opvang ervan volgt meer in paragraaf 7.8.

5.10 Familieschakels

Een deel van de vrouwen heeft familie in het buitenland. Zij proberen daar met telefoontjes en brieven contact mee te onderhouden. Dat brengt, zo geven zij aan, veel kosten met zich mee. In een aantal groepsgesprekken is de wens uitgesproken om via e-mail met familie te kunnen communiceren; die mogelijkheid doet zich nu niet voor.

Door hun andere etnisch-culturele achtergrond heeft de familie niet altijd begrip voor de keuzes die vrouwen maken. Integendeel; zij laten soms expliciet hun afkeuring blijken. Door bij hun man weg te gaan, maken zij hun familie te schande.

Ja, die heb ik wel (familie; onderzoekers) maar die willen niets van mij weten. Mijn moeder vindt mij niet goede vrouw. Zij zegt: niemand in onze familie gescheiden. Jij bent eerste en dat is schande. Ik heb geen contact meer met familie daar. [niet-westerse achtergrond]

Omdat zij weten dat zij familie met hun boodschappen, zoals over een echtscheiding, zullen shockeren, kiezen vrouwen er soms voor om die informatie dan maar niet of veel later te geven. Als voorbeeld volgt een passage uit een gesprek tussen een Irakese vrouw (30-35 jaar, niet-westerse achtergrond, 8-10 jaar in Nederland) en een werker.

W: Gezin en familie, sociaal netwerk. Wat ik weet is dat je geen familie hebt in Nederland. Wel een schoonbroer waar je steun hebt. Heb je contact met je familie?

V: In Irak?

W: Ja

V: Ja, telefoon en soms briefjes. Zij sturen ook soms briefjes. Alleen, verder kan ik niks doen.

W: Is het contact wat er is goed?

V: Ja. De situatie van mijn moeder is niet goed. Ik heb helemaal niks gezegd. Ik wil het er later over hebben. Als alles hier geregeld is, dan vertellen. Nu is mijn moeder net uit het ziekenhuis. Ik wil geen stress geven.

W: Je beschermt haar nu, hoor ik.

V: Dat moet. Ik ben bezorgd.

W: Dat is nu je keuze daarvoor. Dat betekent wel dat zij niet kunnen steunen.

V: Aan de telefoon zeg ik: 'alles goed ... met jullie?' Verder niks. Als alles in orde is, ga ik overleggen, ga ik uitleggen.

W: Snap je dat als ik zeg: 'Nu bescherm je hen?'

V: Ja, het moet. Ik vind het nu het beste. Ik weet niet wat er gaat gebeuren als mijn moeder het niet kan dragen. Onze cultuur, scheiding is voor de familie moeilijk.

W: Is scheiden binnen jullie cultuur zwaar?

V: Ja. In ons land kunnen mensen het niet accepteren. Dan moet je met de jongste en kleine kinderen alleen wonen. Meestal trouwen vrouwen dan niet nog een keer. Niet mooi.

W: Ouders willen een andere toekomst voor hun dochter.

V: Ja.

W: Dus ik denk dat dat best moeilijk zal zijn.

V: Nu is het mijn keuze. Later wel vertellen. [Observatie]

Ook bij vrouwen die in Nederland zijn geboren, en onder hen ook zij met een Nederlandse nationaliteit, blijkt de etnisch-culturele achtergrond van grote invloed op de relatie en communicatie met de directe familie.

In principe ben ik van zigeunerafkomst en ik ben dan wel in Nederland geboren maar ik ben een zigeuner. Het houdt niet op, je familie staat ook niet achter je en ze blijven je zoeken ... en dat vind ik heel erg. Ik kan me niet losmaken van mijn eigen cultuur, van mijn eigen *roots*. Zigeuners vinden vrouwen helemaal niets, ik ben getrouwd met hem, moet daar blijven en naar hem luisteren... klaar Of het nou heel erg is of niet, of je nou 24 uur wordt geslagen. Ze zien het gewoon niet. Het interesseert ze niets. [westerse achtergrond, kinderen]

In een groepsgesprek waarin deze vrouw en een andere vrouw aangeven wat zij van hun familie kunnen verwachten, concludeert een Nederlandse vrouw dat dat in haar situatie toch anders is en oordeelt dat er bij de familie geen respect is.

V1: Jij bent hun bezit. Zo zien ze het. Mijn vader zei ook altijd: 'Ik heb jou op de wereld gezet en ik ben degene die jou daar ook weer af kan halen.' [westerse achtergrond, zwanger]

V2: Ja, zo zegt mijn moeder dat ook: 'Ik heb je op de wereld geschopt en ik schop je er weer vanaf als je niet doet wat ik zeg.' Ja, zij met die Joegoslaven en ik met die zigeuners. Die cultuur is anders. Het gaat niet alleen om jou en je ex maar om zijn familie en je eigen familie. [westerse achtergrond, kinderen]

V3: Bij mij gaat het om mijn man en de familie bemoeit zich er niet negatief mee. Bij hun hebben ze geen respect. [westerse achtergrond]

Met een mengeling van onbegrip en ongeloof hebben vrouwen naar eigen zeggen te maken die door hun familie worden bedreigd en of mishandeld. Het gaat hier zeker niet alleen om vrouwen van niet Nederlandse herkomst.

Ja. Ook minder hulp, maar ook wel vaak... Ik heb in bepaalde tehuizen heb ik er minder begrip ervoor gekregen. Het gaat boven hun pet uit. Zij kunnen het niet voorstellen. Ja, ik zit hier dan met een kindje. De meeste denken dan dat ik op de vlucht ben voor haar vader (wijst naar baby; onderzoekers), maar dat is niet zo, het is gewoon voor mijn eigen vader. En dat kennen ze niet. Dat begrip, dat is op één of andere manier ook moeilijk aan te peuten. (...) Om dat aan te kunnen nemen. [25-30 jaar, westerse achtergrond, in Nederland geboren, kinderen]

Een aantal keren is door vrouwen aangegeven dat er voor deze specifieke vorm van geweld geen passende begeleiding is. Er zijn wel groepen of cursussen zoals 'Leven na geweld' en 'Geweld in relaties', maar hierin staat het geweld door (ex-)partners volgens hen centraal.

Nee, ik voel me niet begrepen. (...) Maar ze weten ook niet hoe ze het moeten aanpakken. En als je iets zegt dan moeten ze soms weken erover nadenken over wat ze moeten doen. (...) Ik krijg minder hulp. [20-25 jaar, westerse achtergrond]

De interviewer vraagt na of het onbegrip mogelijk te maken heeft met de mishandeling door familie of met haar achtergrond.

Met mijn achtergrond, er wordt te Hollands nagedacht. Dan zeggen ze dat ik een brief moet schrijven, of in contact moet treden met een familielid. Maar dat kan niet. Dus hun opties zijn al gegeven, daarna moet je het zelf maar uitzoeken. (...) Als ik een brief schrijf, dan krijg ik daarna een pistool op mijn hoofd. [20-25 jaar, niet-westerse achtergrond, in Nederland geboren]

De werkers in de groepsinterviews herkennen en erkennen wat er in dit opzicht mis kan gaan in de communicatie:

Het schrijven van brieven naar familie betekent dat je niet in contact durft te treden. Dat wordt niet echt gewaardeerd.

Je ziet mensen ook dichtklappen en zich van lieverlee terugtrekken. Ik denk wat een groter eenzaamheidsgevoel geeft. Want als je een gesprek aangaat met de vrouw en je zegt: 'Daar gaat je moeder toch niet over, dat is je eigen keuze.' Nog twee of drie keer..... Ze kan daar gewoon helemaal niets mee.

5.11 Serieus genomen worden en onderling vertrouwen

Meer nog dan taal en achtergrond lijken vertrouwen en serieus genomen worden beslissend voor het contact.

Ik vind het best wel goed met een Nederlandse hulpverleenster, ze is een prettige vrouw en met de tolkentelefoon gaat het prima. Ik vertrouw haar en heb haar alles verteld. Dit is ook beter dan in de opvang in [noemt gemeente; onderzoekers], daar vertrouwde ik echt niemand. [20-25 jaar, niet-westerse achtergrond, 4-6 jaar in Nederland, kinderen]

Weet je wat het is, als je Marokkaans of Turks bent, is het heel moeilijk om je hier thuis te voelen, maar ook in het land van herkomst. Het is de omgeving, de mensen, wanneer je echt hulp nodig hebt, je hebt wel het gevoel dat je anders behandeld wordt. Ik wil serieus genomen worden, maar dat is hier niet bij iedereen zo. Sommigen nemen je wel, anderen niet serieus. Maar het is heel moeilijk om te zeggen, want dan zeggen ze: 'Oh, heb ik iets verkeerd gedaan.' Begrijp je wat ik bedoel? [westerse achtergrond, kinderen]

Dat ligt aan de persoon. [30-35 jaar, niet-westerse achtergrond, > 10 jaar in Nederland]

Nee, ik krijg ook hulp van leefgroepwerkster, is een die heeft gestudeerd en heeft ervaring, psychologisch diploma. Wij gaan praten over wat er is gebeurd met mij en hoe kan ik verder met mijn leven en hoe kan ik dat. Dan voor mij is anders. Hier in Nederland ik dacht te gaan studeren, en leven, maar ik had nooit verwacht dat ik slaaf zou worden van die man. Die mensen leven nog in 14^e eeuw, die schoonmoeder. Ik was drie jaar helemaal stil en alles laten achter mij, koffie gedronken en weg. Toen ik hier kwam ik zat helemaal vol stress en spanning. Ik heb goede hulp gehad hier en voel ik mij thuis en veilig – meer dan thuis. Daar durfde ik nooit te slapen, altijd bang mijn man komt, hij gebruikt drugs, hij verzint dingen, hij kent allerlei mensen, hij bedreigt mij. Ik praat over mijn situatie, niet over die van anderen, ik krijg hier hulp, ik verwacht niet dat er zo hulp is. Gelukkig, ik krijg goed hulp. Blijf problemen met school en zo, moeten wachten tot huis krijgen, dan jij krijgt ander contactpersoon en die gaat verder met jou. Dat is normaal; dat is voor alle mensen. [25-30 jaar, niet-westerse achtergrond, 2-4 jaar in Nederland]

Het is gewoon heel belangrijk als je ergens mee zit, dat je het gaat vertellen. Dingen die heel klein zijn, kunnen groter worden en op gegeven moment barst de bom. Je wordt hier ook vanaf het begin al verteld, als je ergens mee zit, kom ermee. Dan merk je dat de ene je meer serieus neemt dan de ander en denk je: 'Ik houd mijn mond dicht'. Maar als je er lang mee zit, ga je praten, of het nu met de leefgroepwerkers of met medebewoners is. Tegen wie zeg je het? Ik ga geen hulp vragen aan iemand van mijn leeftijd, dat vind ik een beetje moeilijk. [20-25 jaar, niet-westerse achtergrond, in Nederland geboren]

Vrouwen stellen het buitengewoon op prijs als er geen vooroordelen zijn, als er contact is op basis van gelijkwaardigheid.

Je hebt afspraken maar ook tussendoor kan je bij ze terecht.... Hoe zit dat of dat en ze zijn heel vriendelijk. Als je het ergens over wilt hebben moet je dat zeggen. Anders gaat het over hoe het met je gaat. [20-25 jaar, niet-westerse achtergrond, in Nederland geboren, kinderen]

Nee, er wordt gezegd, je komt hier, je wordt geholpen met jouw verhaal. Niets met mijn verhaal. Ik ben hier zeven maanden, nooit niets met mijn verhaal. Echt niks. Je wordt geholpen, je krijgt een grotere kamer. Ik had grotere kamer daar op crisisafdeling. [35-40 jaar, westerse achtergrond, kinderen]

Nou, ik heb toch altijd het gevoel gehad dat ze bij mij het liefst mijn mond willen snoeren. Dus... Niet luisteren.... Dat [het verleden; onderzoekers] wordt weggestopt. (...) Weet je wat het is, je hebt cliëntbesprekingen. En iedere keer vragen ze hoe gaat het ermee. Eén keer in de maand krijg je dus een gesprek met alle hulpverleners erbij. En ze vragen wel hoe het er nu uitziet voor jou, maar ze vragen niet naar je verleden. Er wordt niet aandacht besteed aan je verleden. (...) En weet je wat het is... Ik heb heel veel meegemaakt, ik stond op het punt ooit om er een eind aan te maken, en het is geen grap. En het lijkt net hier of alles als een grapje wordt beschouwd. Dus... [20-25 jaar, niet-westerse achtergrond, in Nederland geboren, kinderen]

Een meerderheid van de vrouwen in de opvang voelt zich met respect bejegend. Significanter meer werkers dan vrouwen zijn van mening dat werkers de vrouwen en hun mening serieus nemen. En alle betrokkenen menen dat er doorgaans veel wederzijds vertrouwen is tussen werkers en vrouwen.

	Werkers <i>N</i> _{range} =279-287 % eens ^a	Vrouwen <i>N</i> _{range} =181-205 % eens ^a
Werkers behandelen mij met respect	–	93
Werkers nemen vrouwen en hun mening serieus ¹	94	86
Er is doorgaans veel wederzijds vertrouwen tussen de werkers en vrouwen	82	85

^a % eens en helemaal eens

¹ LogReg: Werkers vs vrouwen: Vrouwen: $z=-2.8$, $p=0.058$

Bij de open vragen over wat goed is aan de opvang en wat beter kan, is het aantal (door interviewers opgetekende) uitspraken van vrouwen dat positief is over het contact met werkers groter dan het deel dat vindt dat hierin iets moet veranderen. Positieve uitingen over het contact zijn bijvoorbeeld:

“Je wordt als gelijkwaardige behandeld, niet denigrerend. Ze laten je voelen dat het je gewoon overkomen is, dat het hen bij wijze van spreken ook zou kunnen overkomen.”

“Wordt gezien als mens, en niet als nummer.”

“Werkers geven je zelfvertrouwen en zijn eerlijk tegenover je.”

“Begeleiding heeft veel begrip voor je emotionele (gewelds-)problemen.”

“Als je je verhaal kwijt wilt, kun je dag en nacht met iemand praten.”

Voorbeelden van een negatieve beoordeling van het contact met werkers vormen soms het spiegelbeeld van de positieve:

“Er zou meer gevoel van vertrouwen gecreëerd moeten worden naar begeleiders toe. Is er nu niet.”

“Wat menselijker hulpverlening: ik ben niet hun werk, ik ben een persoon.”

“Iemand die voor mij opkomt, mis ik.”

“Soms mist mevrouw de troostende arm. Als mevrouw verdrietig was en troost of steun zocht bij de leiding, bleven ze heel afstandelijk (dat was als de mentor niet beschikbaar was, meerdere malen voorkomen).”

“De omgang met de werkers is slecht: te veel controle, ze zitten te veel op je huid. Respondent moet nu over een week weg omdat ze haar afspraken niet altijd nakomt.”

“Werkers behandelen je als een klein kind, terwijl je zelf een gezin hebt gehad, word je aangesproken op kleine dingen, en public. Dit ervaart de respondent als neerbuigend. Je hebt al veel aan je hoofd en dan is het vervelend als je wordt aangesproken op al die taken.”

Dat de communicatie met vrouwen niet altijd even fijnzinnig is, illustreert onderstaande passage [uit observatie].

Een werker (W) aan het einde van de inschrijving:

Zo, dat is dan dat. Verder is het ook belangrijk dat je weet dat je twee à drie keer per week een gesprek hebt met je mentor. In dit gesprek gaan we dieper in op je problemen.

V: Moet dat? (vrouw met niet-Westerse achtergrond)

W: Ja, we gaan er vanuit dat je problemen hebt waarvoor je hulp hebt gezocht bij ons. Als je alleen maar hier komt om te wonen kun je beter naar een hotel gaan.

V: Dat snap ik ... Ik kan nergens anders heen.

5.12 Gedeelde achtergrond?

Is er behoefte aan werkers met dezelfde sociale en culturele achtergrond als die van de vrouwen? Uit de reacties van de vrouwen lijkt een gedeelde achtergrond niet echt noodzakelijk. Sterker nog, als voordeel van Nederlandse werkers zien vrouwen dat zaken beter en sneller worden geregeld, omdat deze werkers beter op de hoogte zijn van allerlei regels en instanties. Voordeel is ook, zo geven vrouwen aan, dat zij op die manier Nederlands leren. Tegelijkertijd laten vrouwen weten dat zij bij werkers met een gedeelde achtergrond waarschijnlijk meer hun verhaal kwijt kunnen en ook op meer

begrip van hun situatie kunnen rekenen. Bovendien, zo geven zij aan, communiceert het vanwege de taal ook wel gemakkelijker.

Ik hoopte eigenlijk al een Nederlandse hulpverleenster, het gaat mij niet om de taal, maar meer om het dingen regelen en daarvoor heb je een Nederlandse hulpverleenster nodig. In het huis in [noemt gemeente; onderzoekers] waar ik heb gezeten, had ik een Marokkaanse hulpverleenster, waar ik meer dingen kon vertellen, maar verder maakt het me niet uit. [20-25 jaar, niet-westerse achtergrond, 4-6 jaar in Nederland, kinderen]

Mijn hulpverleenster maakt gebruik van een tolk en dat gaat goed. Maar Nederlandse vrouw schrikken vaak van de zwaarte van de mishandelingen en ervaringen, denk ik soms. Een Arabische vrouw zou het beter begrijpen, omdat ze de ervaringen kennen, er wordt meer over gepraat. Ik maakte me wel eens zorgen dat de Nederlandse vrouw me niet begrijpt of me niet gelooft dat het zo erg is of dat het waar is. [25-30 jaar, niet-westerse achtergrond, 4-6 jaar in Nederland, kinderen]

Op de vraag van de gespreksleider of mogelijk ook culturele verschillen in man-vrouw verhouding een rol spelen in de keuze voor een werker met een gedeelde achtergrond, antwoordt een Turkse vrouw:

Ik vind dat die verschillen in man-vrouw verhoudingen niet meer in onze generatie gelden, wij zijn 2^e generatie en mijn kinderen 3^e generatie. Ik wil hun ook de Nederlandse cultuur meegeven en dus maakt dit voor de hulpverlening niets uit, misschien beter een Nederlandse, maar het is enkel voor het makkelijk communiceren met een Turkse vrouw. [20-25 jaar, niet-westerse achtergrond, in Nederland geboren, kinderen]

De reacties van vrouwen lopen uiteen op de vraag of de leeftijd van de werkers er toe doet.

Ik ga geen hulp vragen aan iemand van mijn leeftijd, dat vind ik een beetje moeilijk. [20-25 jaar, niet-westerse achtergrond, in Nederland geboren]

Mij maakt het niet uit welke leeftijd. Ik heb mijn dochter terug, ik kan niet vergeten dat. Ze hebben veel dingen geregeld voor mij, alles wat mijn man wil mij zwart maken. Zij zetten deur open. [25-30 jaar, niet-westerse achtergrond, 2-4 jaar in Nederland]

Eerst had ik vooroordelen.... Moet die jonge meid mij helpen? Maar ik heb dat weggenomen en ze zijn gewoon goed. [westerse achtergrond, in Amerika geboren, 4-6 jaar in Nederland]

Een jonge leeftijd wordt door sommige vrouwen in verband gebracht met een minder goed inlevingsvermogen.

Ik denk dat het komt omdat het jonge meisjes zijn, zonder levenservaring. Als er oudere mensen, van een jaar of 40-50 hier zouden werken, die kunnen zich beter inleven. [35-40 jaar, westerse achtergrond, kinderen]

Van belang is vooral ook continuïteit in het contact.

Ja. En ook in negen maanden krijg je drie verschillende begeleidsters. Dus dan ben je het ook zat. (...) Ik heb nu sinds twee maanden een nieuwe begeleidster, maar die weet helemaal niets wat ik heb mee gesproken met de vorige begeleidster. En dan moet ik dus mijn verhaal doen. En zij komt met hulpvragen opeens aan wat ik al had gehad. Dus.. Om ermee aan te werken. En ik vind het niet goed voor mij heeft gedaan. [20-25 jaar, niet-westerse achtergrond, in Nederland geboren, kinderen]

Ook hechten vrouwen er aan als zij zelf hun begeleider mogen kiezen, zeker als het niet echt klikt met de persoon die hen is aangewezen.

6

Inzet van werkers en ervaren baat

Resumé

- De meeste werkers (n=293) zijn vrouw, gemiddeld 38 jaar oud, driekwart is van Nederlandse herkomst en heeft een MBO opleiding. De gemiddelde aanstelling is 27 uur waarvan gemiddeld dertien uur per week opgaat aan hulpverlening aan mishandelde vrouwen; meer dan de helft (57%) vindt dit aantal uren te weinig.
- De meeste werkers werken met groepen (61%), individuele vrouwen (82%) en of met systemen (58%). Eén op één begeleiden werkers in de crisisopvang gemiddeld vier vrouwen, in de vervolopvang gemiddeld bijna vijf vrouwen. In de eerste en vervolfase werken werkers met gemiddeld bijna vier cliëntsystemen.
- Nog niet de helft van de werkers (44%) stelt een begeleidingsplan op en dit is aanmerkelijk minder dan zij zelf nodig vinden. In de vervolopvang wordt significant vaker een begeleidingsplan opgesteld (70%) dan bij vrouwen in de crisisopvang (40%), en dit is conform de waarde die werkers in beide fasen aan een plan hechten.
- Werkers vinden een veiligheidsplan voor vrouw en kinderen nodig, en hechten meer belang aan een plan voor tijdens dan voor na het verblijf. Werkers maken naar verhouding minder veiligheidsplannen dan zij zelf noodzakelijk vinden. Slechts vier tiende deel van de werkers werkt met een veiligheidsplan dat binnen de instelling als standaard geldt.
- De crisisopvang kent vaak een tijdslimiet en doorstroom naar de vervolopvang in dezelfde instelling is niet altijd mogelijk; vrouwen moeten regelmatig om die reden omkijken naar een nieuwe opvangplek in een andere instelling.
- Werkers en vrouwen verschillen – op taakniveau – vaak over de mate van uitvoering. Vrouwen zien op sommige gebieden – huisvesting, financiën, veiligheid – werkers meer doen dan werkers zelf aangeven op te pakken. Omgekeerd komt ook voor; werkers geven op sommige vlakken – dagbesteding, de kinderen, sociale contacten, ondersteuning bij de psychische gevolgen van geweld, hulp bij de lichamelijke gezondheid – veel meer spanningen aan dan vrouwen die in hun situatie uitgevoerd zien.
- Het merendeel van de werkers vindt de geboden hulp aan mishandelde vrouwen in de opvang op de meeste leefdoelgebieden juist. In de vervolopvang vinden de vrouwen de hulp van de opvang over het algemeen meer passend dan vrouwen in de crisisopvang. Minder te spreken zijn alle betrokkenen over de hulp bij dagbesteding en hulp bij de relatie met de pleger(s) en de vrouwen zijn wat minder positief over de hulp bij de kinderen dan de werkers. Het meest juist vinden alle betrokkenen nog de hulp bij veiligheid, lichamelijke gezondheid en weerbaarheid.

- Een substantieel deel van de vrouwen in de crisisopvang vindt hun bestaansvoorwaarden minder geworden sinds hun verblijf in de opvang. De verslechtering wordt het sterkst gevoeld bij dagbesteding en financiën. In de vervolgoopvang zien vrouwen bij alle bestaansvoorwaarden meer verbetering.
- De relatie met de pleger(s) is slecht en blijft slecht ongeacht de fase van opvang. Sociale contacten verbeteren sinds het verblijf in de crisisopvang en die verbeteren verder in de vervolgoopvang, en dit geldt ook voor de relatie met de kinderen.
- Een substantieel deel van de vrouwen ervaart een forse vooruitgang van hun lichamelijke en psychische gezondheid sinds hun verblijf in de crisisopvang, in de vervolgoopvang verbetert de gezondheid nog verder, met name de psychische.
- Vrouwen ervaren door hun verblijf een forse verbetering in hun veiligheid en weerbaarheid en dit zet zich door in de vervolgoopvang. Wat betreft spiritualiteit & cultuur ervaren zij een verslechtering, vooral in de crisisopvang.
- In het buitenland geboren vrouwen ervaren een verbetering bij dagbesteding en een verslechtering bij de relatie met de kinderen. In Nederland geboren vrouwen ervaren met name een verbetering in de relatie met de pleger(s).
- Oudere vrouwen ervaren een significante verbetering bij dagbesteding, sociale contacten, gezondheid (lichamelijk & psychisch), weerbaarheid en spirituele & culturele bronnen. Jongere vrouwen ervaren een significante verbetering van financiën.
- De geboden hulp in de vrouwenopvang draagt significant bij aan een verbetering van de relatie met de pleger(s), de relatie met de kinderen, de psychische gezondheid, weerbaarheid, veiligheid en spirituele & culturele bronnen.

6.1 Inleiding

In dit hoofdstuk wordt aandacht besteed aan het profiel, de inzet van de werkers, de wijze waarop zij werken (met groepen, individuen en of systemen) en de structurering van het hulpverleningsproces. Daarna komt de aansluiting van vraag en aanbod in detail aan de orde. Per cluster van domeinen wordt inzicht verschaft in hoe intensief werkers taken uitvoeren afgezet tegen de mate waarin de groepen vrouwen de genoemde hulp krijgen. Vervolgens komt aan de orde of vrouwen sinds hun komst naar de vrouwenopvang, vergeleken met voordat zij naar de opvang vluchtten, op (het cluster van) onderzochte domeinen hun situatie verbeterd of verslechterd vinden, of menen dat die hetzelfde is gebleven. Dit wordt kortweg aangeduid als ‘ervaren baat’. Tot besluit van dit hoofdstuk worden de factoren geïdentificeerd die significant samenhangen met de door vrouwen ervaren baat op de besproken domeinen van hun verblijf in de vrouwenopvang.

6.2 Profiel en inzet van de werkers

Het overgrote deel van de uitvoerend werkers in de vrouwenopvang is vrouw (96%; n=293=100%), driekwart is van Nederlandse herkomst, een kwart is allochtoon. De gemiddelde leeftijd is 38 jaar, met een spreiding van 18 tot 68 jaar. Het aantal dienstjaren is gemiddeld zes jaar, maar de spreiding hierin is groot (van een paar weken tot veertig jaar). Gemiddeld zes jaar wordt er ook gewerkt met de doelgroep mishandelde vrouwen. Driekwart van de werkers in de vrouwenopvang heeft een opleiding voltooid op MBO-niveau, voor 13% is het hoger voortgezet onderwijs de hoogst afgeronde opleiding, en 8% heeft een wetenschappelijke opleiding genoten.

De beroepsgroep die het meest voorkomt is die van maatschappelijk werker (44%). Een bijna even groot deel (39%) is sociaal pedagogisch werker. Iets meer dan de helft (55%) van de werkers geeft aan casemanager te zijn. De helft zegt groepswerker te zijn en 28% vervult de functie van intakewerker. Een klein percentage (3%) heeft een andere, niet nader omschreven, rol.

De aanstelling van de werkers omvat gemiddeld bijna 27 uur per week. Tussen de werkers is er veel verschil in het aantal werkuren. Dit aantal varieert van minimaal twee uur in de week tot maximaal 38 uur (afstand tot het gemiddelde is 6 uur). Gemiddeld dertien uur per week zeggen werkers te besteden aan de hulpverlening aan mishandelde vrouwen. Wat vinden zij van dit aantal uren?

- 43% vindt dit aantal precies goed
- 57% meent dat het te weinig uren zijn
- 0% vindt dit aantal te veel

6.3 Groepen, individuele contacten en systemen

Van de werkers (n=293) werkt 61% met groepen, 82% met individuele vrouwen en 58% met systemen. Maar weinig werkers werken uitsluitend met individuele vrouwen, groepen of systemen (zie tabel 6.1). Nog geen vijfde deel (17%; n=274) werkt alleen met individuele vrouwen. De meest voorkomende combinatie is die van groepen, systemen en individuele vrouwen (39%), gevolgd door groepen en individuele vrouwen (16%) en systemen en individuele vrouwen (16%).

Tabel 6.1 *Uitvoering van werk in (combinaties van) groepen, individueel cliëntcontact en of cliëntsystemen, volgens werkers (n=274)*

Combinaties	Uitvoering	
	N	%
Groepen en systemen en individueel cliëntcontact	108	37
Individueel cliëntcontact	46	16
Systemen en individueel cliëntcontact	43	15
Groepen en individueel cliëntcontact	44	15
Groepen	15	5
Groepen en systemen	11	4
Systemen	7	2

Werkers draaien gemiddeld zo'n drie groepen per week, of ze die groepen nu doen in de crisisopvang, de vervolgoopvang of in beide fasen. Het aantal groepen dat werkers per week doen loopt nogal uiteen, gelet ook op de afstand tot het gemiddelde (zie tabel 6.2). Het gevonden minimum is nul en het maximum is twintig.

Een één op één begeleiding of behandeling hebben werkers in de crisisopvang met gemiddeld vier vrouwen. In de vervolgoopvang wordt er per werker gemiddeld per week met bijna vijf individuele vrouwen gewerkt. De verschillen tussen de werkers in actieve caseload zijn relatief groot (afstand tot gemiddelde 4 à 5, minimum 0 en maximum 24).

Behalve met de vrouw, kan er in dezelfde periode, ook met de kinderen en de (ex-)partner of pleger(s) worden gewerkt, in afzonderlijke en of gezamenlijke begeleidingsgesprekken. In de crisisopvang en de vervolgoopvang werken werkers met gemiddeld twee à drie cliëntsystemen. De verschillen tussen de werkers in het aantal systemen waarmee wordt gewerkt zijn relatief groot⁵. Het minimum aantal in beide fasen is 0, het maximum aantal in zowel de crisis- als vervolgoopvang is vijftien.

⁵ Enkele uitschieters naar boven – werkers met 20, 22, 24 en 50 cliëntsystemen – zijn in de analyse buiten beschouwing gelaten, omdat die het beeld vertekenden.

Tabel 6.2 Aantallen groepen, individuele cliënten en cliëntsystemen in de vrouwenopvang, volgens werkers

	Crisisopvang Gem./SD (min-max)	Vervolgopvang Gem./SD (min-max)	Crisis- én vervolgopvang Gem./SD (min-max)
Groepen	N=105 2,9/3,9 (0-20)	N=127 2,8/3,5 (0-20)	N=105 2,8/3,6 (0-20)
Individueel cliëntcontact	N=182 4,0/4,6 (0-24)	N=219 4,7/4,3 (0-24)	–
Cliëntstelsysteem	N=109 2,5/2,8 (0-15)	N=143 3,1/2,9 (0-15)	–

6.4 Organisatie en structurering van het hulpverleningsproces

6.4.1 Organisatie van de crisisopvang en vervolgopvang

De crisisopvang en de vervolgopvang gaan voor vrouwen lang niet altijd naadloos in elkaar over. De eerste opvang is niet zelden – ook in locatie – gescheiden van de vervolgopvang, en hier is voor vrouwen lang niet altijd plaats om naartoe door te stromen. Deze wijze van organiseren is, in combinatie met de beperkte tijd in de crisisopvang, van invloed op wat vrouwen in die eerste fase wordt geboden. Dit is tijdens de besprekingen van de tussentijdse onderzoeksresultaten met betrokkenen van de vrouwenopvang ook bevestigd (zie 1.5.6). En voorbeelden hiervan worden hierna in paragraaf 6.5 beschreven. Tijdens het groepsinterview met zeven werkers wordt er het volgende over opgemerkt:

De vrouw weet dat ze in de crisisopvang zit en zes weken mag blijven, en binnen die zes weken moet ze wel op zoek gaan naar andere vervolgopvang. Als je een besluit hebt genomen om bij je partner weg te gaan, moet je nu al verder kijken. Vervolg in dezelfde organisatie is meestal druk bezet, dus dan wordt er naar ergens anders in het land gekeken. De druk voor de vrouwen is waar moet ik naar toe, want zes weken zijn zo om.

Ik had laatst een intake met iemand die uit een crisisopvang wegmoest ... Huilen en een verdriet: 'Als ik dit had geweten dan was ik nooit weg gegaan.' (waarop een andere werker vraagt: 'Van huis bedoel je?'; onderzoekers). Ja: 'Als ik had geweten dat ik dit moest meemaken dan was ik nooit weg gegaan.'

Ik denk dat in de praktijk de vrouw zelf verantwoordelijk is voor vervolgopvang, want het is niet zo dat de vrouwenopvang zegt indien het jou niet lukt dan blijf je hier nog. Wij zijn er heel stellig in. Nee, na zes weken is het afgelopen, hier heb je nummers en je moet zelf bellen. Maar dat heeft er mee te maken dat wij net zo onmachtig zijn, dat wij niet andere opvang kunnen bellen en zeggen wij hebben hier een vrouw en jullie hebben plek, en 1 en 1 is 2. Heel vaak is het zo dat die vrouw weer opnieuw een intakeprocedure in moet, en we allemaal net zo onzeker zijn: Mag ze wel naar binnen?

En ook al die intakes die ze overal weer moeten doen. Overal moeten ze weer hetzelfde verhaal vertellen.

Hoewel alle geïnterviewde werkers het principe van de eindigheid van de eerste opvang erkennen, geven enkelen van hen aan dat er wel verlenging mogelijk is als de vrouw nergens anders heenkan.

We hebben de mogelijkheid van zes weken verlenging. Als we vinden dat een vrouw naar een vervolgplek moet dan kan ze bij ons blijven tot er plek is, omdat we vinden dat het niet een tweede crisis mag opleveren. ... Ja, we hebben de mogelijkheid tot verlenging van zes weken. En die tweede zes weken lukt het bijna altijd om...

Intern is dat ook nog wel mogelijk, om uitzonderingen te maken, kun je nog wel wat schuiven. Maar als het vrouwen zijn die van buiten komen dan begint het hele liedje weer opnieuw. En hoewel we die vrouw heel graag willen helpen blijft zij verantwoordelijk.

We gooien een vrouw niet uit huis. We helpen haar tot ze een andere plek heeft. We zoeken samen een plek, maar we gaan niet voor haar bellen.

Eén van de zeven werkers geeft aan dat vrouwen in haar instelling kunnen blijven:

Ja, we krijgen wel vrouwen die vragen: 'Hoe lang kan ik dan bij jullie blijven.' En dan zeggen we: 'Zolang als je nodig hebt.' En dan zeggen ze: 'Wauw, ik ben al drie keer doorgeschoven.'

6.4.2 Structurering

PLAN, MONITORING EN COÖRDINATIE

In de eerste fase van drie weken, de crisisopvang, vindt 54% van de werkers het maken van een begeleidingsplan noodzakelijk. Voor de fase daarop achten vrijwel alle werkers (98%) een begeleidingsplan van belang. Volgens een meerderheid van de werkers (84%) bestaat er in hun instelling een zekere standaard voor een begeleidingsplan. Het merendeel (86%) van de werkers registreert gegevens en houdt dossiers bij.

Iets meer dan driekwart van de werkers (79%) vindt in de crisisopvang begeleiding van vrouwen bij het maken van een keuze voor een vervolgstap noodzakelijk. In de vervolopvang is die begeleiding bij een vervolg volgens vrijwel alle werkers (99%) een *must*.

Van de werkers (n=281) geeft 44% aan daadwerkelijk een begeleidingsplan op te stellen. Dat is dus aanmerkelijk minder dan de werkers zelf nodig vinden. Het bewaken van het hulpverleningstraject gebeurt door twee derde van de werkers, en een iets kleiner deel (59%) houdt zich bezig met zorgcoördinatie, ook over de grenzen van de vrouwenopvang heen.

Vanuit het perspectief van de vrouwen zelf ontstaat het volgende beeld op de structuring en uitvoering van de hulp:

- Bij vrouwen in de vervolgoptvang wordt, afgaande op wat vrouwen hier zelf over zeggen, significant vaker een begeleidingsplan opgesteld (70%) dan bij vrouwen in de crisisoptvang (40%). Dit is in lijn met de waarde die werkers in beide fasen aan zo'n plan hechten.
- Als er een begeleidingsplan is dan stemt het merendeel van de vrouwen hier mee in, hoewel die instemming in de crisisoptvang (88%) significant lager is dan in de vervolgoptvang (97%).
- Vrouwen in de crisisoptvang ervaren vaker te kunnen meebeslissen over de ontvangen hulp dan vrouwen in de vervolgoptvang (87 versus 76%). Dit verschil is significant.
- In het oog springt dat met eerstgenoemden significant minder vaak wordt gesproken over andere vormen van hulp, buiten de vrouwenoptvang (41 versus 62%). Mogelijk dat, vanwege het vrij snelle vertrek van vrouwen, de tijd hiervoor te kort is.
- Volgens een meerderheid van de vrouwen voeren werkers het begeleidingsplan naar wens uit; hierin bestaat geen verschil in de fase waarin dat gebeurt (84 en 83% in crisis- en vervolgoptvang)⁶.

AFSLUITING BIJ VERTREK

Iets meer dan de helft van de werkers (57%) vindt in de crisisoptvang een exitgesprek en of een tevredenheidspeiling bij vertrek noodzakelijk. In de vervolgoptvang hechten vrijwel alle werkers (96%) hieraan. In het oog springt, dat nog geen vijfde van de geënquêteerde werkers (19%) zegt ook daadwerkelijk deze vormen van afsluiting te doen.

6.5 Uitgevoerde taken op diverse domeinen

Hierna komt de aansluiting van vraag en aanbod in de vrouwenoptvang meer in detail aan de orde. Behandeld wordt de mate van uitvoering van de taken die bij de start van het onderzoek door een expertpanel zijn vastgesteld als belangrijk om in de vrouwenoptvang uit te voeren. Aan de werkers is in de enquête gevraagd om aan te geven hoe intensief zij die taken doorgaans uitvoeren, daarbij het afgelopen jaar als richtsnoer nemend. Hun antwoorden konden zij scoren op een zespuntsschaal die loopt van 0=nooit tot 6=dagelijks. Omdat, zoals zojuist is toegelicht, het gaat om taken die eigenlijk altijd moeten worden gedaan, presenteren wij hierna het percentage werkers die de betreffende activiteiten dagelijks tot een paar keer per maand doen (dat zijn de scores 3 t/m 6⁷). Deze percentages zetten wij steeds af tegen het percentage vrouwen dat zegt de genoemde hulp daadwerkelijk te krijgen. Hierna spreken wij afwisselend over taken

⁶ De instemming met het begeleidingsplan en de waardering van de planuitvoering zijn berekend op het aantal vrouwen met een begeleidingsplan.

⁷ Niet meegerekend zijn de scores 0=nooit, 1=een paar keer per jaar of minder, en 2=eens per maand of minder.

en activiteiten, waarmee wij hetzelfde bedoelen. In de bespreking wordt een relatie gelegd met de eerder in deze rapportage gepresenteerde gegevens over de afstemming van vraag en aanbod in de vrouwenopvang.

6.5.1 Hulp bij bestaansvoorwaarden

HUISVESTING

Wat, zo bleek eerder, vrouwen in de crisisopvang het meest willen is hulp bij huisvesting (92%), zelfs nog meer dan hulp bij veiligheid (74%). Huisvesting blijkt in die eerste opvangfase ook één van de grootste onvervulde zorgbehoeften. Opmerkelijk is in dit verband dat het expertpanel dat bij de start van het onderzoek de belangrijkste uitvoerende activiteiten definieerde voor de vrouwenopvang, in de crisisopvang op dit domein geen taken voor werkers onderscheidde. En de werkers zelf blijken de behoefte van vrouwen op dit domein in die eerste fase ook te onderschatten (zie 2.10). Uiteindelijk krijgt 63% van de vrouwen hulp bij huisvesting. Deze hulp wordt beduidend meer geboden in de vervolgoopvang dan in de crisisopvang.

De vraag naar woonruimte bij vrouwen is substantieel. Heel vreemd is dit niet, want de vrouwen waren voor hun woonruimte voorafgaand aan de opname sterk aangewezenen op anderen, vooral de partner. En een meerderheid wilde, zoals eerder vermeld, na hun verblijf ergens anders wonen en dit idee was er bij de meesten al voordat zij naar de opvang gingen. De geïnterviewde werkers bevestigen de nadrukkelijke vraag van vrouwen op dit vlak:

Sommige vrouwen willen ook een huis. Die willen bij die partner weg, maar je kunt niet zomaar weg. Daar probeer je op te screenen bij de intake of het geen huisvestingsvraag is. Maar het lukt niet altijd want wie ben ik om te zeggen dat hun verhaal niet klopt.

Ik heb een cliënt gehad en de volgende ochtend bij de koffie zei ze: 'Wie is mijn mentor, want ik wil een urgentie.'

Ik maak wel relatief vaak mee dat vrouwen komen en zeggen: 'Ik mag hier komen, ik ben acuut dakloos en mijn probleem is toch het huis.' Die scheiding was al langer duidelijk en dan zeggen ze: 'Geef me maar een huis.' Ik zeg dan: 'Ik heb geen huis.'

Wij hebben zes weken opvang. De eerste twee, drie weken ben je alleen maar bezig met financiën en praktische zaken. Om vervolgens hopelijk te komen tot hoe gaan we de volgende drie weken in om jou op een vervolgplek te krijgen na zes weken. Een huis, dat hebben ze natuurlijk allemaal nodig, kunnen wij gewoon weg in zes weken niet bieden. We schrijven bij iedereen een urgentie, maar we krijgen hem nooit. Dus ik kan me voorstellen dat vrouwen die aangeven: 'Waar ik voor kom, dat wordt niet gerealiseerd.' Dat klopt. Misschien moet je dat in de intake ook veel duidelijker zeggen. 'Luister, zes weken, maar dat garandeert geen huis.' Bij ons is dat een groot struikelblok.

Ik heb juist het idee dat het een groot deel is. Bij de aanmelding en de intake is het bijna alleen maar: 'Ik heb onderdak nodig. Ik wil hier weg, mijn man zoekt het maar uit. Ik wil een nieuw leven.'

Opvallend is, dat wat werkers zelf in de vervolgpvang in het contact met vrouwen aan taken bij huisvesting zeggen te doen minder is dan wat de vrouwen aan hulp op dit vlak zeggen te krijgen. Die verschillen in perceptie tussen werkers en vrouwen (zie overzicht hierna) zijn significant.

In het oog springt ook, dat in de vervolgfase de in Nederland geboren vrouwen significant meer begeleiding krijgen bij het vinden van huisvesting na vertrek dan in het buitenland geboren vrouwen. Dit strookt met de eerdere constatering dat in het buitenland geboren vrouwen significant minder hulp bij huisvesting krijgen dan in Nederland geboren vrouwen. Zij hebben ook significant minder te kiezen als het gaat om de plaats van de toekomstige woning.

	Werkers <i>N</i> _{range} =288-290	Vrouwen <i>N</i> _{range} =95-97
<i>Taken bij huisvesting in vervolgpvang</i>	%	%
Bemiddelen in contact met instellingen op het gebied van huisvesting (woningbouwverenigingen e.d.) ¹	25	53
Begeleiden bij het vinden van huisvesting na vertrek (zelfstandig, semi-zelfstandig) ²	29	65
Mogelijkheid om mee te beslissen over de plaats van uw toekomstige woning ³	–	65

¹ LogReg: Werkers vs vrouwen: Vrouwen $z=-4.9$, $p=0.001$; ² LogReg: Werkers vs vrouwen: Vrouwen $z=6.06$, $p<0.001$, Buitenland Geboren: $z=-2.0$, $p=0.040$; ³ LogReg: Buitenland Geboren: $z=-1.7$, $p=0.082$.

FINANCIËN

Werkers en vrouwen zijn het er over eens dat hulp bij financiën zeer relevant is, in beide opvangfasen (zie 2.10). Hoeveel vrouwen er (ook) naar de opvang komen om van hun schulden af te raken, is niet bekend. Een werker zegt:

Dan weet ik nog wel een reden waarom ze komen: schulden. Al je schepen achter je verbranden en opnieuw beginnen. En dan denken ze dat je dan van je schulden af bent, als je gewoon naar een andere plaats verhuist. En dat is niet zo en dat valt dan heel erg tegen.

Eerder zagen we, dat in de crisisopvang vrouwen minder hulp bij hun financiële situatie krijgen dan zij zelf en werkers wenselijk achten, en financiën ook één van de grootste onvervulde zorgbehoeften in die fase is (28%). Dit laat onverlet dat een meerderheid in de crisisopvang hulp bij financiën wilde en kreeg (58%). Een taak die in de crisisopvang zeker moet worden vervuld (volgens het expertpanel) is het regelen van inkomen, verzekeringen en documenten. Het percentage werkers dat zegt dit regelmatig te doen (44%) komt overeen met dat van de vrouwen die zegt dat dit is gebeurd (41%). Er is wat betreft dit regelwerk geen significant verschil tussen de in het buitenland en in Nederland geboren vrouwen.

Ik heb een huisje, maar verder weet ik het niet meer. Ik heb opeens te horen gekregen dat ik dus schulden had, maar ze wisten al van tevoren dat ik schulden had en zo, maar ineens dat ik geld heb, moest ik wel meteen duizend euro af gaan betalen alleen al van dat inrichtingsgeld (voorschot van vrouwenopvang; onderzoekers). En dan moet ik ook nog schuldsanering. Waarom is mij dat niet eerder uitgelegd? Waarom komt alles op mij af? [20-25 jaar, niet-westerse achtergrond, in Nederland geboren, kinderen]

Bij ons zijn de eerste twee weken een intakefase waarbij je alles op een rijtje zet. De noodzakelijke dingen worden gedaan, zoals aanvragen van een uitkering en zo, maar de schuldenproblematiek pakken we nog niet op in de eerste twee weken, want twee weken is ook de tijd waarin je kijkt hoort iemand hier. En bovendien zijn vrouwen toch vaak zodanig in de war, hebben ze überhaupt geen papieren bij zich en dergelijke. Je kunt heel weinig doen. En dat ze denken dat er heel weinig gebeurt, kan ik me wel voorstellen, want ze komen binnen met problematiek die al drie jaar sleept, en dan verwachten ze dat het in drie weken bij ons opgelost is. En dat is natuurlijk niet realistisch. [werker]

In de vervolgfase nemen de onvervulde zorgbehoeften bij financiën af, maar neemt het percentage vrouwen toe waarbij op dit vlak ongevraagde bemoeienis aan de orde is (van 4 naar 12%). Bijna driekwart van de vrouwen krijgt in deze fase hulp bij financiën. Anders dan op de meeste andere domeinen signaleren vrouwen significant meer uitgevoerde activiteiten bij hun financiële problemen dan werkers die zelf zeggen uit te voeren (zie overzicht). Zo zien vrouwen vaker hun financiële problemen geïnventariseerd (59%) dan werkers dat regelmatig doen (40%). En vrouwen krijgen naar eigen zeggen meer begeleiding bij het regelen van inkomen en dergelijke (58%) dan werkers menen die begeleiding te geven (44%). Omgekeerd menen werkers significant vaker vrouwen te begeleiden bij het leren omgaan met geld en het bieden van budgetbeheer (42%) dan vrouwen dit zelf als activiteit in hun situatie herkennen (28%). Verder valt op dat, afgaande op wat werkers en vrouwen aangeven, toeleiding naar schuldhulpverlening weinig voorkomt. Dit verbaast, gezien de forse schuldenproblematiek van vrouwen (gemiddeld 60% van de totale groep en een gemiddeld schuldbedrag van 10.000 euro). In dit licht bezien is het percentage vrouwen dat met geld leert omgaan en budgetbeheer krijgt ook relatief laag. Daar staat tegenover dat ongeveer de helft van de vrouwen advies krijgt over financiële regelingen en subsidies en de helft ook hulp krijgt in hun contacten met instellingen. Er zijn in de ontvangen financiële hulp – hier uiteengegrafeld in verschillende activiteiten – geen significante verschillen tussen de in Nederland en in het buitenland geboren vrouwen.

	Werkers <i>N</i> _{range} =289-293	Vrouwen <i>N</i> _{range} =94-97
<i>Taken bij financiële situatie in vervolgpvang</i>	%	%
Inventariseren van financiële problemen ¹	40	59
Advies over financiële regelingen en subsidies	–	52
Begeleiden bij het regelen van inkomen, verzekeringen en documenten ²	44	58
Begeleiden bij het (leren) omgaan met geld en het in balans houden van uitgaven en inkomsten ³	42	28
Toeleiden/doorverwijzen naar schuldhulpverlening ⁴	14	10
Hulp in de contacten met instellingen die gaan over inkomen en administratie	–	48

¹ LogReg: Werkers vs vrouwen: Vrouwen $z=3.0$, $p<0.001$; ² LogReg: Werkers vs vrouwen: Vrouwen $z=2.30$, $p<0.001$; ³ LogReg: Werkers vs vrouwen: Vrouwen $z=-2.51$, $p<0.010$

DAGACTIVITEITEN

Eerder bleek dat meer dan de helft van de vrouwen hulp wil bij dagbesteding, in zowel de eerste als de vervolgfase. Net als bij huisvesting, stelde het expertpanel voor de eerste fase bij dagactiviteiten geen activiteiten vast. De noodzaak van hulp op dit gebied zien werkers, hier de lijn van het panel volgend, minder in de crisisopvang (41%), maar des te meer in de vervolgfase (93%). Dagbesteding hoort in de crisisopvang tot één van de grootste onvervulde zorgbehoeften (40%).

In de vervolgpvang wordt daarop ingelopen, maar hier heeft bij dagbesteding toch 21% van de vrouwen geen hulp terwijl zij die wel willen. Er is in die vervolgfase, zoals gezegd, overigens een even groot deel (20%) dat hulp bij dagbesteding niet wenst maar wel krijgt. Werkers besteden in de vervolgfase veel tijd aan taken bij dagbesteding, vergeleken met hun inzet bij andere bestaansvoorwaarden (zie onderstaand overzicht). Opvallend is weer, dat werkers aangeven de onderscheiden taken regelmatig uit te voeren, terwijl naar verhouding significant minder vrouwen waarnemen dat die in hun situatie daadwerkelijk worden uitgevoerd. Het gaat om het inventariseren van behoeften aan dagactiviteiten (59 versus 40%), het verstrekken van informatie over mogelijkheden voor dagactiviteiten (62 versus 41%), en het ondersteunen bij het vinden en afronden van een taal- en of inburgeringscursus (15 versus 2%). De meningen van werkers en vrouwen lopen niet uiteen over het inventariseren van behoeften aan opleiding en of (vrijwilligers-)werk en het bemiddelen in het contact met instellingen op het gebied van leren en werken.

Er zijn in de ontvangen hulp bij dagbesteding – hier uiteengehaald in verschillende activiteiten – geen significante verschillen tussen de in Nederland en in het buitenland geboren vrouwen in de vervolfase.

	Werkers <i>N</i> _{range} =290	Vrouwen <i>N</i> _{range} =97-98
<i>Taken bij dagbesteding in vervolgovang</i>	%	%
Inventariseren van behoeften aan dagactiviteiten ¹	59	40
Verstrekken van informatie over mogelijkheden voor dagactiviteiten ²	62	41
Inventariseren van behoeften aan opleiding en of (vrijwilligers-)werk	35	39
Bemiddelen in contact met instellingen op het gebied van leren en werken	23	23
Ondersteunen bij het vinden en afronden taal- en of inburgeringscursus ³	15	2

¹ LogReg: Werkers vs vrouwen: Vrouwen $z=-3.24$, $p<0.001$; ² LogReg: Werkers vs vrouwen: Vrouwen $z=-3.45$, $p<0.001$; ³ LogReg: Werkers vs vrouwen: Vrouwen $z=-2.92$, $p<0.001$

De helft van de werkers geeft aan (niet in overzicht) ook regelmatig bezig te zijn met het ondersteunen van vrouwen bij het vinden en behouden van dagactiviteiten. Aan de vrouwen is een specifiekere vraag voorgelegd, namelijk of zij in de opvang ook hulp krijgen bij het vinden van werk of het opnieuw gaan werken. Bijna een vijfde deel van de vrouwen geeft hierop een bevestigend antwoord.

In het groepsinterview geven de werkers aan dat vanwege de onzekerheid over het verloop na de crisisopvang met vrouwen in die eerste periode niet heel nadrukkelijk aan dagactiviteiten wordt gewerkt.

Ik denk dat er een groot verschil is tussen de crisis- en vervolgovang. Bij vervolgovang kun je meer met motivatie, hebben ze een doel. Als ze in de crisisopvang zitten, drie à vier weken, en het is nog steeds onduidelijk wat er gaat gebeuren dan wordt het moeilijk om ze een vervolgtraject aan te bieden.

Sommigen menen dat de crisisopvang daar ook niet de meest geschikte periode voor is:

Als je het hebt over dagbesteding, of hoe ga je de rest van je leven inrichten, dat is een veel te grote stap in de crisisopvang, nou je kunt het bespreken...

Je ambities, wat zijn je wensen, daar heb ik het wel over. Jonge meiden die bij ons komen of oudere dames, die zeggen, die opleiding zou ik nog wel willen doen, of ik wil echt aan het werk. Natuurlijk heb je het daarover. Maar in de zin van praktisch aanreiken dat kan bij ons bijna nooit omdat je niet weet waar ze na die zes weken zijn. Als ze in de instelling blijven kun je dingen in traject zetten, maar dat is bij ons bijna nooit. Dat maakt waarom we het niet bespreken op die manier.

Andere werkers laten weten dat de psychische toestand van vrouwen nogal eens een rol speelt bij het al dan niet oppakken van dagbestedingsmogelijkheden.

Bij ons kunnen vrouwen meedoen aan activiteiten, dat is nogal een eindje van elkaar, maar dat krijgen ze vergoed, ze worden gehaald en teruggebracht, ze geven zich massaal op en als puntje bij paaltje komt gaan ze niet. Cursussen idem dito, mogen ze bij de instelling doen, dat zijn volgens mij heel leuke cursussen voor vrouwen. Maar er is altijd iets waardoor het niet kan en dat heeft denk ik te maken met trauma, depressie waar ze toch in zitten, waar wij niet mee aan de slag zijn. We zijn maar activiteiten aan het aanbieden, maar we zijn niet bezig met die depressie of die traumatische ervaring, dat is niet echt voldoende om ze ook echt die stap te laten zetten.

Ik denk dat we er ook verder in moeten gaan. Nu zeggen we dan kun je naar school ... Ik heb van een werker gehoord die twee weken lang met een vrouw is meegegaan, naar de bushalte en van alles heeft uitgelegd. Uiteindelijk heeft zij het diploma gehaald. En dat heeft heel veel moeite gekost. Ik denk dat we veel te snel opgeven.

HUISHOUDING EN ZELFZORG

Bij 'huishouding & zelfzorg' gaat het om zaken als: schoonmaken van woonruimten, de was doen, boodschappen doen, zelfzorg en verzorging van de kinderen. Ook als vrouwen in de vrouwenopvang verblijven moeten zij deze taken zelf uitvoeren. Eerder bleek dat werkers de noodzaak van hulp op dit vlak veel hoger inschatten dan de vrouwen aangeven bij huishouding & zelfzorg hulp te willen (zie 2.10). Iets meer dan 10% van de vrouwen formuleert bij huishouding & zelfzorg een zorgbehoefte en een even groot deel krijgt hierbij uiteindelijk hulp. De combinatie 'geen behoefte, geen hulp' komt het meest voor, in de crisis- én in de vervolgoopvang, en dit laat zich moeilijk rijmen met de inschatting van werkers dat hulp op dit domein bij een meerderheid van de vrouwen noodzakelijk is. Het expertpanel formuleerde op dit domein geen specifieke activiteiten.

Aan de weinige vrouwen die aangaven hulp te krijgen bij huishouding & zelfzorg zijn nog twee vragen voorgelegd. Uit de antwoorden daarop blijkt dat zo'n 5% van deze vrouwen in de opvang leert hoe zij zelfstandig hun huishouden kunnen doen. En een iets kleiner percentage beaamt dat zij in de opvang advies krijgen over hoe zij de kinderen het beste kunnen verzorgen.

6.5.2 Hulp bij relaties

RELATIE MET PLEGER(S)

Werkers vinden hulp bij de relatie met de geweldpleger(s) veel meer nodig; in de vervolgpvang (90%) nog meer dan in de crisisopvang (64%), dan de vrouwen zelf (in beide fasen gemiddeld 14%) (zie 2.10). Daadwerkelijke hulp bij deze relatie krijgt slechts een minderheid van de vrouwen (15%). Ongevraagde bemoeienis is in beide fasen, zoals we zagen, niet echt aan de orde; de combinatie geen behoefte – geen hulp komt het meest voor. Activiteiten specifiek in relatie tot de geweldpleger(s) worden naar de optiek van vrouwen in de vervolgfase amper uitgevoerd (zie overzicht).

	Werkers N=290	Vrouwen N=101
<i>Taken bij relatie met pleger(s) in vervolgpvang</i>	%	%
Hulp in het contact met de geweldpleger(s)	–	11
Advies over daderhulpverlening	–	1
Hulp samen met (ex-)partner en of kinderen	45	4

SOCIALE CONTACTEN

Eerder bleek, dat werkers hulp bij sociale contacten veel belangrijker vinden dan vrouwen die zelf aangeven te willen. Desondanks krijgen de vrouwen aanzienlijk minder hulp bij hun sociale contacten, in de crisisopvang 17% en in de vervolgfase 41%, dan de werkers nodig vinden (zie 2.10). Vooral in de eerste fase bestaat bij vrouwen bij sociale contacten een forse onvervulde zorgbehoefte (36%). Ongevraagde bemoeienis op dit vlak komt vooral in de vervolgpvang voor; bij bijna een vijfde deel van de vrouwen.

Alle als relevant onderscheiden taken in de vervolgpvang doen werkers significant vaker dan de vrouwen zien uitgevoerd in hun situatie. Dit verschil is het grootst bij het ondersteunen van vrouwen in het mobiliseren van steun en het doorbreken van het isolement; waar 70% van de werkers aangeeft dit regelmatig te doen, geeft slechts een kwart van de vrouwen aan dat dit in hun situatie gebeurt. Bij de in het buitenland geboren vrouwen worden de taken niet vaker uitgevoerd dan bij de in Nederland geboren vrouwen, terwijl zij, zoals we eerder zagen, wel significant meer hulp willen bij hun sociale contacten.

	Werkers <i>N</i> _{range} =288-293	Vrouwen <i>N</i> _{range} =96-101
<i>Taken bij sociale contacten in vervolgovang</i>	%	%
Inventariseren van problemen in het contact met familie en of betrokkenen in het sociaal netwerk ¹	52	31
Ondersteunen van vrouwen in hun contact met familie en of betrokkenen in hun sociale netwerk ²	59	21
Ondersteunen van vrouwen in het mobiliseren van steun, het doorbreken van isolement ³	70	26

¹ LogReg: Werkers vs vrouwen: Vrouwen $z=-3.57$, $p<0.001$; ² LogReg: Werkers vs vrouwen: Vrouwen $z=-6.27$, $p<0.001$; ³ LogReg: Werkers vs vrouwen: Vrouwen $z=-7.21$, $p<0.001$

HULP IN RELATIE TOT DE KINDEREN

Ook wat betreft de hulp bij de kinderen schatten werkers de noodzaak aan hulp veel hoger in dan vrouwen er behoefte aan zeggen te hebben (96 versus 43% in de crisisopvang en 98 versus 44% in de vervolgovang). De ontvangen hulp (gemiddeld 47%) staat niet in verhouding tot wat de werkers op dit vlak nodig vinden. Desondanks zijn er in beide fasen in de hulp bij de kinderen, mede in vergelijking met andere domeinen, relatief weinig onvervulde zorgbehoeften en is er weinig ongevraagde bemoeienis.

Alle drie als relevant onderscheiden taken *in de crisisopvang* in relatie tot de kinderen doen werkers significant vaker dan de vrouwen zien uitgevoerd in die fase. Het gaat hierbij om het inventariseren van problemen en behoeften van kinderen, het bieden van emotionele steun aan kinderen en het bemiddelen bij afspraken over de bezoekerregeling voor kinderen (zie overzicht). Er zijn geen verschillen tussen in Nederland en in het buitenland geboren vrouwen wat betreft de hulp bij kinderen.

	Werkers <i>N</i> _{range} =288-293	Vrouwen <i>N</i> _{range} =106-109
<i>Activiteiten in crisisopvang</i>	%	%
Inventariseren van problemen en behoeften van kinderen ¹	71	23
Bieden van emotionele ondersteuning aan kinderen: er zijn, luisteren ²	61	21
Bemiddelen bij afspraken over bezoekerregeling voor kinderen ³	20	10

¹ LogReg: Werkers vs vrouwen: Vrouwen $z=-7.99$, $p<0.001$; ² LogReg: Werkers vs vrouwen: Vrouwen $z=-6.7$, $p<0.001$; ³ LogReg: Werkers vs vrouwen: Vrouwen $z=-2.22$, $p=0.027$

Vrouwen in de vervolgovang moesten bij de taken omtrent hun relatie met de kinderen afgaan op hun herinnering, waarbij voor de één de crisisopvang korter terug was in de tijd dan voor de ander. Alle van de voor de vervolgfase onderscheiden taken in relatie tot de kinderen doen werkers significant vaker dan de vrouwen zelf in hun situatie zien uitgevoerd (zie overzicht). Waar bijvoorbeeld 71% van de werkers in de vervolgfase zegt regelmatig te praten over hoe het met de kinderen gaat om hierbij de hulpbehoefte vast te stellen, geeft iets meer dan een derde van de vrouwen aan dat dit gebeurt. Een zelfde forse discrepantie is er bijvoorbeeld bij het bieden en ontvangen van emotionele steun aan de kinderen; 61% van de werkers zegt dit te doen terwijl 31% van de vrouwen meent dat kinderen die steun krijgen. Tussen de in het buitenland geboren en in Nederland geboren vrouwen is er geen significant verschil in de ontvangen activiteiten in relatie tot hun kinderen.

	Werkers <i>N</i> _{range=288-293}	Vrouwen <i>N</i> _{range=94-96}
<i>Taken in relatie tot kinderen in vervolgovang</i> ¹	%	%
Inventariseren van problemen en behoeften van kinderen	71	38
Bieden van emotionele ondersteuning aan kinderen: er zijn, luisteren	61	31
Signaleren en met vrouwen bespreken van problemen bij kinderen	75	34
Ondersteunen van vrouwen in het regelen van oppas/ kinderopvang/ naschoolse opvang/ school	51	25
Ondersteunen van vrouwen in het ontwikkelen van een positieve moeder-kind relatie	76	33
Toeleiden naar instellingen voor hulpverlening aan kinderen	28	13
Bemiddelen bij afspraken over bezoeksregeling voor kinderen	20	14

¹ Alle activiteiten significant verschil: LogReg: Werkers vs vrouwen: Vrouwen z-value range
z=-2.93 -7.19, p<0.001

Op de vraag of hun kinderen thuis wel eens geweld hebben gezien of meegemaakt en of zij daarbij in de vrouwenopvang hulp krijgen, bijvoorbeeld door erover te leren praten, geeft bijna een vijfde deel van de vrouwen in de vervolgovang een bevestigend antwoord. De helft van de werkers zegt in de opvang kinderen te ondersteunen bij de psychische gevolgen van de mishandelende situatie. Wat werkers naar verhouding nog meer doen (bijna driekwart) is het begeleiden van vrouwen bij de verzorging van de kinderen.

Van de werkers geeft 7% aan regelmatig een melding te doen bij het AMK in geval van ernstige verwaarlozing en of kindermishandeling. Een meerderheid van de vrouwen (88%) is het ermee eens dat als kinderen worden verwaarloosd of mishandeld de leiding hiervan melding maakt bij instanties die hiervoor bestaan. Als verbeterpunt voor de opvang noemen vrouwen soms ook:

“Beter letten op de meegenomen kinderen als deze verwaarloosd worden door hun moeders”.

6.5.3 Hulp bij gezondheid

PSYCHISCHE GEZONDHEID

Op dit domein bestaat er, bij wijze van uitzondering, tussen werkers en vrouwen overeenstemming over de noodzakelijke hulp en de gewenste hulp. Hulp bij psychische gezondheid krijgt 65% van de vrouwen. Van de werkers zegt 66% psychische problemen en stoornissen te signaleren en die, en de gevolgen daarvan, met vrouwen te bespreken. De combinatie van ‘behoefte aan hulp en hulp gekregen’ komt relatief veel voor, in beide fasen. In de crisisopvang wordt bij zo’n kwart van de vrouwen niet tegemoet gekomen aan de hulpvraag op dit vlak. In de vervolgovang wordt meer in de vraag voorzien, maar is er meer dan in de eerste fase sprake van ongevraagde bemoeienis met het psychisch welbevinden van vrouwen. Het percentage vrouwen die in beide fasen geen psychische hulp willen en ook niet krijgen is relatief klein (18%).

In zowel de crisis- als de vervolgovang verschillen de in Nederland en in het buitenland geboren vrouwen significant van mening over de onmiddellijke beschikbaarheid van hulp mocht de vrouw tijdens haar verblijf in een acute crisissituatie verkeren. In het buitenland geboren vrouwen zijn hier significant minder van overtuigd dan de in Nederland geboren vrouwen.

	Vrouwen in crisisopvang ¹ N=105	Vrouwen in vervolgovang ² N=98
<i>Crisisinterventie</i>	% (ja)	% (ja)
Bieden van onmiddellijke hulp bij een acute crisissituatie, ook 's nachts	51	39

¹ LogReg: Buitenland geboren, $z=-2.4$, $p=0.020$; ² LogReg: Buitenland geboren, $z=3.0$, $p=0.010$

In onderstaand overzicht staan de taken op het gebied van psychische gezondheid *in de vervolgovang*. Bijna driekwart van de werkers zegt vrouwen te ondersteunen bij de psychische gevolgen van lichamelijk, geestelijk en of seksueel geweld, en bijna de helft van de vrouwen in de vervolgovang meent dit soort steun te krijgen: dit verschilt significant. In het buitenland geboren vrouwen ervaren die steun significant minder dan

in Nederland geboren vrouwen. Ook krijgen zij naar eigen zeggen significant minder informatie over psychische problemen/stoornissen, middelengebruik en (bij-)werkingen van medicatie. De gevonden verschillen zijn in overeenstemming met de eerdere bevinding dat in het buitenland geboren vrouwen, vergeleken met in Nederland geboren vrouwen, significant minder hulp bij hun psychische gezondheid krijgen. Niet verschillend tussen beide groepen vrouwen is de hulp die zij in de vervolgpvang krijgen bij het vasthouden van een dag- en nachtritme (niet in overzicht). Waar een derde van de werkers in de vervolgpvang vrouwen regelmatig toeleidt naar instellingen voor hulpverlening bij psychische en verslavingsproblemen, zegt 18% van de vrouwen daadwerkelijk te zijn doorverwezen naar dit soort instellingen. Dit verschil is significant.

	Werkers <i>N</i> _{range} =288-293	Vrouwen <i>N</i> _{range} =94-96
<i>Taken bij psychische gezondheid in de vervolgpvang</i>	%	%
Verstrekken van informatie over psychische problemen/stoornissen, middelengebruik en (bij-)werkingen van medicatie ¹	42	36
Ondersteunen van vrouwen bij de psychische gevolgen van lichamelijk, geestelijk en of seksueel geweld (trauma's, angsten, stress, schaamte- en schuldgevoelens, problemen bij seksualiteit/intimiteit) ²	72	48
Toeleiden naar instellingen voor hulpverlening bij psychische en of verslavingsproblemen (GGZ, RIAGG, zelfhulpgroepen, AA, verslavingszorg, etc.) ³	32	18

¹ LogReg: Buitenland geboren: $z=-1.8$, $p=0.064$; ² LogReg: Werkers vs vrouwen: Vrouwen $z=-4.34$, $p<0.001$; Buitenland geboren, $z=-2.0$, $p=0.050$; ³ LogReg: Werkers vs vrouwen: Vrouwen $z=-2.74$, $p=0.006$

Op de vraag of in de vervolgpvang met vrouwen is gepraat over het middelengebruik en hoe zij dit zelf onder controle kunnen houden, antwoordt 20% van de in Nederland geboren vrouwen bevestigend en slechts 2% van de in het buitenland geboren vrouwen. Dit significante verschil is niet zo vreemd, want eerder bleek al dat in deze fase in Nederland geboren vrouwen wezenlijk meer alcohol en drugs gebruiken dan in het buitenland geboren vrouwen (zie 3.8). Van de in Nederland geboren vrouwen voor wie het middelengebruik een probleem vormt krijgt 3% steun vanuit de opvang. In het buitenland geboren vrouwen krijgen die steun niet maar bij hen vormt het middelengebruik ook geen probleem.

LICHAMELIJKE GEZONDHEID

Een meerderheid van de werkers vindt, zoals gezegd, hulp bij de lichamelijke gezondheid noodzakelijk. Bijna de helft van de vrouwen wil die hulp, en een even groot deel zegt die hulp ook te krijgen. In de crisisopvang wordt bij bijna een vijfde deel van de vrouwen niet tegemoet gekomen aan hun behoefte aan somatische zorg, in de vervolgoopvang is dat nog 13%. In het oog springt, dat in de vervolgoopvang 20% van de vrouwen geen hulp bij de lichamelijke gezondheid wenst, maar die wel krijgt. Het percentage vrouwen die in die fase geen somatische hulp willen en die ook niet krijgen is relatief klein. In het buitenland geboren vrouwen willen, zoals we zagen, niet alleen significant meer hulp bij hun lichamelijke gezondheid maar krijgen die, vergeleken met in Nederland geboren vrouwen, ook significant meer. Dit hangt waarschijnlijk samen met de bij deze vrouwen vaker geconstateerde ontwikkeling van psychosomatische klachten (RIVM, 2004).

Voor de *in de crisisopvang* (zie overzicht) essentieel gevonden taken bij de lichamelijke gezondheid valt opnieuw de discrepantie op tussen het percentage werkers die zeggen die taken regelmatig uit te voeren en het percentage vrouwen die aangeeft die specifieke hulp te krijgen. Zo geeft 67% van de werkers aan met vrouwen te praten over lichamelijke klachten en problemen, terwijl een vijfde deel van de vrouwen dat beaamt. Ook herkennen maar weinig vrouwen dat zij hulp hebben gehad bij de lichamelijke gevolgen van het geweld (5%), terwijl de helft van de werkers dit zegt te doen. *In de vervolgoopvang* doet zich bij de op de lichamelijke gezondheid betrokken activiteiten dezelfde discrepantie voor, hoewel een hoger percentage vrouwen aangeeft hulp bij deze activiteiten te ontvangen. Zo erkent een derde van de vrouwen dat werkers lichamelijke klachten bij vrouwen signaleren en bespreken. Het zelfde significante verschil tussen werkers en vrouwen geldt bij de ontvangen ondersteuning bij de lichamelijke gevolgen van fysiek en of seksueel geweld.

	Werkers <i>N</i> _{range} =288-293	Vrouwen in crisisopvang <i>N</i> =102	Vrouwen in vervolgoopvang <i>N</i> _{range} =97-99
<i>Taken bij lichamelijke gezondheid</i>	%		%
Signaleren en met vrouwen bespreken van lichamelijke klachten en problemen en de gevolgen daarvan ¹	67	18	31
Ondersteunen van vrouwen bij de lichamelijke gevolgen van fysiek en of seksueel geweld ²	51	5	17

¹ LogReg: Werkers vs vrouwen: Vrouwen $z=-2.22$, $p<0.001$; ² LogReg: Werkers vs vrouwen: Vrouwen $z=-7.53$, $p<0.001$

Een meerderheid van de werkers (59%) zegt vrouwen regelmatig toe te leiden naar huisartsenzorg, tandartsenzorg en of tweedelijns-gezondheidszorg.

6.5.4 Hulp bij eigen kracht

VEILIGHEID

De werkers menen, vrijwel zonder uitzondering, dat hulp bij veiligheid noodzakelijk is. Veiligheid is echter niet, zoals zou mogen worden verwacht, de belangrijkste zorgbehoefte van vrouwen. Hulp bij hun veiligheid wil 70% van de vrouwen en bijna 90% krijgt die. Hoewel de zorgbehoefte bij veiligheid bij de vrouwen in de crisisopvang groter is (74%) dan in de vervolgoopvang (66%) krijgt in beide fasen een gelijk deel van de vrouwen hulp op dit gebied. En waar in de eerste fase al bij een vijfde deel van de vrouwen bij hun veiligheid sprake is van ongevraagde bemoeienis, neemt dit percentage in de vervolgfase toe tot ruim een kwart. Een verklaring voor de bevindingen dragen werkers in de groeps gesprekken aan:

Wat ik zie is dat maar een klein deel van de vrouwen veel veiligheid nodig heeft, en een ander deel de eerste weken en dan stabiliseert het zich wat en dan zitten ze toch in een Blijf van mijn Lijf huis waar ze zich aan heel veel regels moeten houden, zoals geen bezoek. En dat vinden ze heel lastig, omdat het meevalt met de dreiging als ze eenmaal uit de omgeving zijn en aan de andere kant van het land. Dat geldt voor veel, niet voor allemaal.

Wij zijn ook een geheime locatie. Bij opname zeggen vrouwen bijna altijd dat ze dat nodig hebben, die geheime locatie. Daar zit denk ik ook iets anders achter, ze hebben een plek nodig, dus dan heb je ook die geheime locatie nodig. Daarnaast denk ik na een aantal weken voelen ze dat het gevaar toch niet zo groot is als ze dachten en aan de andere kant is de veiligheid nog wel nodig maar zij durven die onveiligheid weer aan. En dan zeggen wij: 'Nee, dat ga je niet aan, althans niet hier Wij gaan dat niet samen met jou ontdekken.' En dat betekent einde verblijf soms en dat vind ik wel lastig. Een kleine club heeft die veiligheid nodig. Ik praat met heel veel vrouwen, is het niet zo zeer voor jezelf dan is het wel voor je groepsleden, dat het hier zo werkt en dat is lastig.

Bij ons in de intake wordt heel sterk de nadruk gelegd op Het is een geheime locatie en dan zul je je aan de regels moeten houden. En daarop zeggen vrouwen toch heel gemakkelijk 'ja natuurlijk', zonder te beseffen wat het werkelijk betekent om op een geheime locatie te zitten.

Maar vrouwen weten het niet. Als je vraagt gaat je partner je zoeken dan zeggen ze: 'Dat weet ik niet.' Als ze vaker weggeweest zijn dan weten ze het wel, maar anders niet. En dan moet je gewoon voor zekerheid kiezen, ook bij de opname, dan ga ik niet zeggen ga het eerst maar uitvinden of En dan blijkt het vaak mee te vallen.

Wij hebben verschillende huizen en we hebben bijvoorbeeld ook een aantal Blijf van mijn Lijf huizen en ook waar we mee samenwerken en die hebben de regel dat vrouwen die niet die veiligheid nodig hebben wel kunnen komen als je wel met dezelfde hulpvraag binnenkomt. Dat betekent dat die wel zitten met een overdosis veiligheid.

Interessant in dit verband is de bevinding, dat vrouwen bij hun veiligheid, anders dan op zoveel van de andere domeinen, veel meer specifieke activiteiten zien uitgevoerd dan werkers zeggen te doen. Dit gaat op voor beide fasen (zie onderstaand overzicht). Als voorbeeld noemen wij dat drie tiende deel van de werkers zegt in de eerste fase een veiligheidsplan te maken voor de periode in de opvang, terwijl zes tiende van alle geïnterviewde vrouwen meent dat hieraan is gewerkt.

Overigens blijkt dat *in de crisisopvang* de in het buitenland geboren vrouwen significant vaker vinden dat er een inventarisatie van het type geweld wordt gemaakt en ze naar een veilig adres worden toegeleid, dan de in Nederland geboren vrouwen. Het in de crisisopvang maken van een veiligheidsplan voor tijdens het verblijf, en overigens ook voor na dit verblijf, gebeurt bij de in het buitenland geboren vrouwen significant vaker dan bij de in Nederland geboren vrouwen. In de vervolgfase is er tussen de twee groepen vrouwen wat betreft deze veiligheidsplannen geen significant verschil.

	Werkers <i>N</i> _{range} =288-293	Vrouwen in crisisopvang <i>N</i> =102	Vrouwen in vervolgopvang <i>N</i> _{range} =97-99
<i>Taken bij veiligheid</i>	%	% (ja)	% (ja)
Inventariseren van soort en ernst van geweld en van problemen in contact met (ex-)partner en of dader(s) ¹	56	68	78
Mogelijkheid bieden, als dat nodig is, voor begeleiding naar een veilig adres ²	29	37	54
Maken van een veiligheidsplan voor de periode in de opvang ³	30	62	65
Maken van een veiligheidsplan voor de periode na vertrek uit de opvang ⁴	18	12	21

¹ LogReg: Werkers vs vrouwen: Vrouwen $z=2.20$, $p=<0.030$; Buitenland geboren $z=2.0$, $p=0.050$;

² LogReg: Buitenland geboren $z=3.4$, $p=0.020$; ³ LogReg: Werkers vs vrouwen: Vrouwen $z=5.43$, $p<0.001$; Buitenland geboren $z=1.8$, $p=0.070$; ⁴ LogReg: Buitenland geboren $z=2.1$, $p=0.040$.

Over de veiligheidsplannen is uit de enquête onder het personeel nog bekend dat vrijwel alle werkers (91%) in de crisisopvang een veiligheidsplan voor vrouw en kinderen tijdens hun verblijf in de opvang noodzakelijk vinden. In de vervolgopvang is het percentage dat waarde hecht aan zo'n veiligheidsplan niet veel lager (87%). In de crisisopvang vinden werkers een veiligheidsplan voor ná het verblijf relatief minder nodig (61%) dan in de vervolgopvang (89%). Waarom is niet duidelijk. Op grond van de bij werkers gemeende noodzaak van veiligheidsplannen zou in beide fasen een (veel) hoger percentage mogen worden verwacht van werkers die die plannen ook maken. Op-

vallend is ook, dat slechts vier tiende deel van de werkers meent met een veiligheidsplan te werken dat als zodanig in hun instelling geldt als standaard.

WEERBAARHEID

De behoefte van vrouwen om de eigen weerbaarheid te versterken is groot, in beide fasen (gemiddeld 67%). Het gaat dan om: voor jezelf opkomen, je sterker voelen, je eigen weg bepalen en zelfstandiger worden. Zeker in de crisisopvang onderschatten de werkers de vraag van vrouwen hiernaar. De helft van de vrouwen krijgt hulp bij de eigen weerbaarheid, in de crisisopvang significant minder (38%) dan in de vervolgoopvang (63%). Het verbaast dan ook niet dat in die eerste fase bij een substantieel deel van de vrouwen niet aan hun vraag wordt tegemoet gekomen (35%), in de vervolgfase is dat deel, met bijna een vijfde, minder groot. Relatief weinig is er sprake van ongevraagde bemoeienis, hoewel dit deel in de vervolgfase toeneemt tot 13%.

Het expertpanel formuleerde geen specifieke taken voor het in de eerste fase versterken van de weerbaarheid van vrouwen. Bij alle activiteiten *in de vervolgoopvang* is het deel werkers dat aangeeft die regelmatig te doen significant groter dan het deel vrouwen dat die specifieke activiteiten in hun situatie zien uitgevoerd. In het oog springt tevens, dat in het buitenland geboren vrouwen significant minder van deze activiteiten kunnen profiteren dan in Nederland geboren vrouwen. Eerder stelden we overigens vast dat de eerstgenoemde groep over het algemeen niet significant minder hulp bij hun weerbaarheid krijgt dan de laatstgenoemde groep.

	Werkers <i>N</i> _{range} =288-293	Vrouwen <i>N</i> _{range} =91-92
<i>Taken bij eigen weerbaarheid in vervolgovang</i> ^{1,2}	%	%
Begeleiden bij het vergroten van fysieke en psychische weerbaarheid	71	52
Begeleiden bij het vergroten van zelfredzaamheid/ probleemoplossend vermogen	83	51
Ondersteunen van vrouwen bij verkrijgen van inzicht in stereotype man-vrouw patronen/ partnerkeuze	62	37
Ondersteunen van vrouwen bij het verkrijgen van inzicht in 'spiraal van geweld'	58	29
Begeleiden bij het vergroten van uitdrukkingsvaardigheid (expressie van gevoelens onder meer t.a.v. het geweld, doorbreken van taboes)	65	49

¹ Alle activiteiten: significant verschil tussen werkers en vrouwen, LogReg: Werkers vs vrouwen: Vrouwen z-range z=-3.3 tot -5.94, p<0.001; ² Alle activiteiten: significant verschil naar geboorteland, Buitenland geboren z-range z=-2.2 tot -2.9, p=0.000 tot p=0.029

Er zijn nog andere taken door het expertpanel onderscheiden om de weerbaarheid en tevens de veiligheid van vrouwen te versterken (zie onderstaand overzicht). Bijna de helft van de vrouwen in de vervolgovang blijkt informatie te krijgen over juridische kwesties en nog geen derde wordt doorverwezen naar juridische bijstand. De beoordeling van deze activiteiten verschilt niet significant tussen werkers en vrouwen. Opvallend is wel, dat in het buitenland geboren vrouwen significant vaker aangeven dat voor hen wordt bemiddeld met politie en justitie dan de in Nederland geboren vrouwen.

	Werkers <i>N</i> _{range} =288-293	Vrouwen <i>N</i> _{range} =91-92
<i>Taken bij juridische kwesties in vervolgovang</i>	%	%
Verstrekken van informatie over juridische kwesties (waaronder rechten, verkrijgen van legale status, echtscheiding, omgangs- en voogdijregelingen)	42	48
Toeleiding naar juridische bijstand (raadslieden, advocaat etc.)	31	28
Bemiddelen in contact met instellingen op het gebied van politie en justitie (politie, rechtbank, raadslieden, kindbescherming, vreemdelingendienst etc.) ¹	39	33

¹ LogReg: Buitenland geboren, z=1.9, p=0.500

SPIRITUELE EN CULTURELE BRONNEN

Ten aanzien van spiritualiteit en cultuur leven er bij de vrouwen geen grote vragen. Be-doeld wordt de manier waarop vrouwen zin en diepte geven aan hun leven door bij-voorbeeld een bepaalde religie of overtuiging, door tradities, gewoonten en gebruiken of een bepaalde levensstijl. De werkers schatten de noodzaak van hulp hierbij veel gro-ter in, zeker in de vervolgpvang (88% waar 23% van de vrouwen een zorgbehoefte op dit vlak formuleert; zie 3.9). Desondanks is er in de crisisopvang bij maar liefst 26% sprake van onvervulde zorgbehoeften bij spiritualiteit en cultuur en die is er in de ver-volgfase bij bijna een vijfde deel van de vrouwen. De meerderheid van de vrouwen (ge-middeld 65%) heeft echter geen behoefte aan hulp op dit gebied en krijgt die ook niet.

Er zijn door het expertpanel voor de eerste opvang geen specifieke activiteiten bij spiri-tualiteit en cultuur geformuleerd; voor de vervolgfase gebeurde dat wel. En ook hierbij lopen de visies van werkers en vrouwen sterk uiteen. Afgaande op wat vrouwen aange-ven lijkt er in de opvang amper iets te gebeuren met cultuurgebonden dilemma's en het bespreken van (wrijvingen als gevolg van) verschillen in culturele achtergrond en religie. Toch geeft (iets) meer dan de helft van de werkers aan hiermee regelmatig be-zig te zijn (zie onderstaand overzicht). Vrouwen herkennen niet dat deze activiteiten in hun situatie zijn uitgevoerd. Er zijn geen significante verschillen tussen in Nederland en in het buitenland geboren vrouwen in de vervolgpvang waar het gaat om het met hen signaleren en bespreken van cultuurgebonden dilemma's en eventuele verschillen in culturele achtergrond.

	Werkers <i>N</i> _{range} =288-293	Vrouwen <i>N</i> _{range} =91-92
<i>Taken bij spiritualiteit & cultuur in vervolgpvang</i>	%	%
Signaleren en met vrouwen bespreken van cultuurgebonden dilemma's in hun situatie en in hun pogingen die te veranderen ¹	59	2
Signaleren en met vrouwen bespreken van (wrijvingen als gevolg van) verschillen in culturele achtergrond en religie binnen de opvang ²	54	9

¹ LogReg: Werkers vs vrouwen: Vrouwen $z=-5.8$, $p<0.001$; ² LogReg: Werkers vs vrouwen: Vrouwen $z=-6.7$, $p<0.001$

6.6 Juistheid van de hulp

JUISTHEID VAN HULP VAN VROUWENOPVANG

Het merendeel van de werkers vindt de geboden hulp op de meeste leefdoelgebieden juist. Juiste hulp slaat op hulp waarbij volgens de werkers (bijna alle) mishandelde vrouwen in de opvangvoorziening baat en voordeel hebben (percentage omvat de scores 3=beetje juist en 4=juist en sluit uit de scores 1=onjuist en 2=beetje onjuist). Twijfel hebben werkers vooral bij de geboden hulp bij de relatie met de pleger(s), en ook, zij het in mindere mate, bij hulp bij dagbesteding en bij spiritualiteit en cultuur.

Het oordeel over de juistheid van de hulp van werkers en van vrouwen in de vervolgoegang ontloopt elkaar niet heel veel. Vanuit het perspectief van de vrouwen is 'juiste hulp' (met als antwoorden ja/nee) omschreven als hulp die de vrouw sterk maakt, de weg wijst, steun geeft en haar problemen helpt oplossen. In deze vervolgfase zijn relatief minder vrouwen dan werkers te spreken over de juistheid van de hulp bij de psychische gezondheid en de hulp bij de kinderen, zijn zij net als de werkers nog het minst te spreken over de juistheid van de geboden hulp bij dagbesteding, en zijn zij ook niet enthousiast over de hulp bij de relatie met de pleger(s).

Vrouwen in de crisisopvang vinden de hulp naar verhouding wat minder vaak juist, en hierbij zijn vergeleken met de twee andere groepen dezelfde leefdoelgebieden in het geding. Want ook zij vinden de geboden hulp bij de relatie met de pleger(s), dagbesteding en in relatie tot de kinderen minder passend. De meeste waardering gaat in die eerste fase nog uit naar de geboden hulp bij de veiligheid en de lichamelijke gezondheid (even afgezien van de waardering voor hulp bij huishouding & zelfzorg die slechts 10% van de vrouwen kreeg).

Tabel 6.3 *Ervaren juistheid van door de vrouwenopvang geboden hulp aan mishandelde vrouwen, volgens werkers en vrouwen (in procenten)*

<i>Juistheid van geboden hulp binnen VO</i>	<i>Werkers</i>		<i>Vrouwen in crisisopvang*</i>		<i>Vrouwen in vervolgoopvang*</i>	
	<i>N</i>	<i>%</i>	<i>N</i>	<i>%</i>	<i>N</i>	<i>%</i>
Huisvesting	267	93	39	85	69	93
Financiën	274	96	49	82	64	94
Dagbesteding	211	75	19	76	39	72
Huishouding & zelfzorg	270	95	10	100	12	100
Relatie met pleger(s)	187	69	4	50	11	79
Sociale contacten	237	85	11	85	33	87
Kinderen	251	89	26	72	33	79
Psychische gezondheid	267	94	46	84	58	87
Lichamelijke gezondheid	258	92	27	90	35	92
Veiligheid	274	95	74	88	81	95
Weerbaarheid	261	92	29	83	55	92
Spiritualiteit & cultuur	227	82	8	73	14	88

* % van vrouwen die zeggen hulp te hebben ontvangen

6.6.2 *Juistheid van hulp van externe instanties*

Vanwege de kleine aantallen vrouwen die hulp van externe instanties krijgen, past enige voorzichtigheid bij de interpretatie van de gegevens hierna. In de crisisopvang valt de minder positieve beoordeling op van de externe hulp bij de relatie met de pleger(s), maar het gaat hierbij om slechts vier vrouwen. Over de externe hulp bij huisvesting zijn de vrouwen in de eerste fase ook niet enthousiast. In gunstige zin springt voor vrouwen in de crisisopvang de externe hulp eruit bij sociale contacten en bij de kinderen. In de vervolgfase wordt de externe hulp bij dagbesteding duidelijk minder goed ontvangen. En ook in deze fase kan de externe hulp bij sociale contacten bij vrouwen op bijval rekenen.

Tabel 6.4 *Ervaren juistheid van door externe instanties geboden hulp aan mishandelde vrouwen, volgens vrouwen (in procenten)*

Juistheid van geboden hulp buiten VO	Vrouwen Crisisopvang*		Vrouwen Vervolgopvang*	
	N	%	N	%
Huisvesting	18	67	25	71
Financiën	25	76	32	89
Dagbesteding	7	78	7	58
Huishouding & zelfzorg	3	75	1	100
Relatie met pleger(s)	4	50	8	73
Sociale contacten	7	100	8	100
Kinderen	11	92	11	85
Psychische gezondheid	22	76	24	77
Lichamelijke gezondheid	15	71	28	72
Veiligheid	50	86	28	85
Weerbaarheid	5	83	10	83
Spiritualiteit & cultuur	0	0	5	100

* % van vrouwen die zeggen hulp te hebben ontvangen

6.7 Ervaren baat

Kunnen vrouwen door hun verblijf in de vrouwenopvang hun problemen steeds beter oplossen? Antwoord op deze vraag geeft een zeer ruwe indicatie van de meerwaarde van de vrouwenopvang. In het oog springt, dat werkers en vrouwen in de crisisopvang en die in de vervolgopvang nauwelijks hierover van mening verschillen. Een meerderheid stemt in; respectievelijk 88, 82 en 88%.

De betekenis van het verblijf in de vrouwenopvang is in dit onderzoek ook gepeild door aan vrouwen te vragen of hun situatie op de diverse domeinen is verbeterd, gelijk gebleven of verslechterd. Deze subjectief waargenomen verandering wordt hier kortweg aangeduid als 'ervaren baat'. De ervaren baat is berekend, en wordt hierna gepresenteerd, per cluster van domeinen, voor zowel de crisisopvang als de vervolgopvang. Daarna komt aan de orde welke factoren significant samenhangen met de ervaren baat.

6.7.1 Waargenomen verandering

BESTAANSVOORWAARDEN

Een substantieel deel van de vrouwen in de crisisopvang vindt hun bestaansvoorwaarden minder geworden sinds hun verblijf in de opvang. De verslechtering wordt het sterkst gevoeld bij dagbesteding (43%) en financiën (36%), maar toch ook bij huisvesting (28%) en huishouding & zelfzorg (23%). In de vervolgoopvang zien de vrouwen bij alle bestaansvoorwaarden, in vergelijking met de ervaren baat op dit materiële vlak in de eerste fase, meer verbetering. Desondanks maakt 12 tot 21% van de vrouwen in de vervolgoopvang melding van een verslechtering, met het financiële domein als negatieve uitschieter (30%).

RELATIES

Een aanzienlijk deel van de vrouwen in de crisis- en vervolgoopvang vindt de relatie met de pleger(s) onveranderd of verslechterd. Ongeveer een derde van de vrouwen in de crisisopvang ervaart een verslechterde relatie met de pleger(s). Dit beeld verandert nauwelijks in de vervolgoopvang. Ten aanzien van de sociale contacten doet zich een positieve ontwikkeling voor in die eerste fase en zeker ook in de vervolgoopvang: 40% van de vrouwen ervaart hierin een verbetering, in de vervolgoopvang is dat 56%. In de crisisopvang ervaart meer dan een kwart van de vrouwen een verslechtering van de sociale contacten, in de vervolgoopvang is dit afgezwakt tot slechts 16% van de vrouwen. Een aanzienlijk deel van de vrouwen in de crisis- en vervolgoopvang ziet de relatie met hun kinderen verbeterd. De helft van de vrouwen vindt dit in de eerste periode en dit loopt op tot twee derde van de vrouwen in de vervolgoopvang. In zowel de crisis- als de vervolgoopvang vindt ongeveer een vijfde van de vrouwen dat de relatie met hun kinderen is verslechterd.

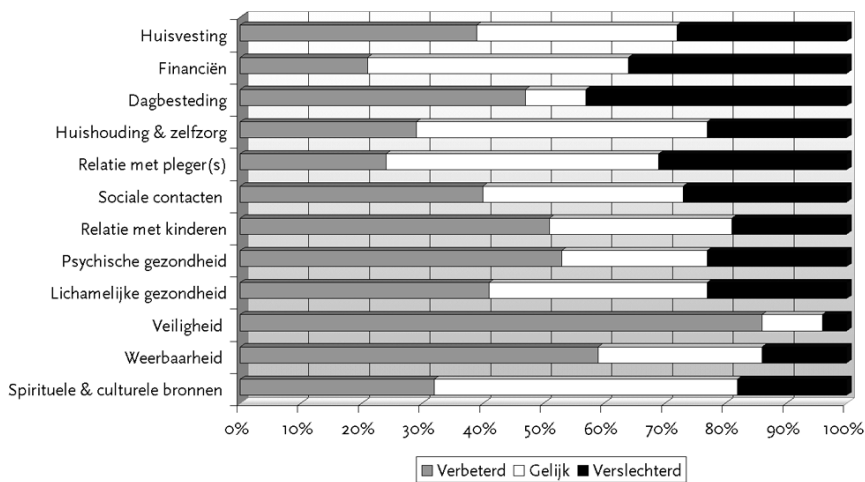
GEZONDHEID

Een substantieel deel van de vrouwen vindt hun lichamelijke (41%) en psychische gezondheid (54%) beter geworden sinds hun verblijf in de opvang. Dit is een forse vooruitgang, indien men rekening houdt met de ronduit slecht ervaren kwaliteit van de lichamelijke en psychische gezondheid in die eerste weken (zie 3.6). Maar daarnaast ervaart ongeveer een kwart van de vrouwen in de crisisopvang een verslechtering van de lichamelijke en psychische gezondheid. In de vervolgoopvang zien de vrouwen hun psychische gezondheid (65%) meer verbeteren. Ook zijn zij positiever over hun lichamelijke gezondheid (54%) dan de vrouwen in de crisisopvang. Daarentegen maakt 28% van de vrouwen in de vervolgoopvang melding van een verslechtering van hun lichamelijke gezondheid. Vergeleken met de crisisopvang (23%), en met hun psychische gezondheid (16%) in de vervolgoopvang, is dit een substantieel deel.

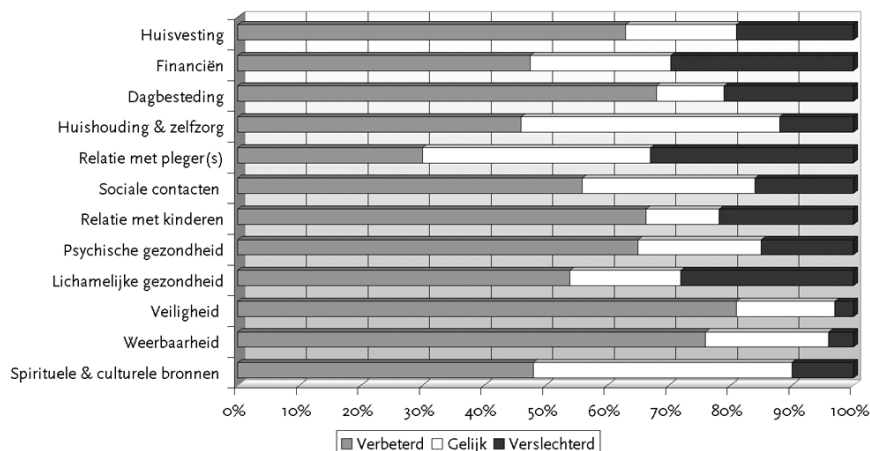
EIGEN KRACHT

Gedurende hun verblijf in de vrouwenopvang blijkt de veiligheid van vrouwen sterk te verbeteren. In zowel de crisis- als de vervolgoopvang vindt een meerderheid van de vrouwen hun veiligheid verbeterd (respectievelijk 86 en 81%). Maar weinig vrouwen zijn van mening dat hun veiligheid er in de vrouwenopvang op achteruit is gegaan. 10 tot 16% van de vrouwen ziet geen verandering in hun veiligheid sinds hun komst naar de vrouwenopvang. Bijna 60% van de vrouwen voelt zich weerbaarder in die eerste fase dan voor hun komst naar de vrouwenopvang. In de vervolgoopvang is dit percentage nog hoger, namelijk 76%. Vergeleken met de andere 'eigen kracht' domeinen wordt er minder verbetering waargenomen bij de spirituele en culturele bronnen. Overigens merken vrouwen in de vervolgoopvang op dit domein meer verbetering (48%) dan vrouwen in de crisisopvang (32%). In deze eerste fase ondervindt bijna een vijfde deel van de vrouwen een verslechtering op het spirituele en culturele vlak. In vergelijking met gesignaleerde verslechtingen op de andere 'eigen kracht' domeinen in de crisisopvang is dat substantieel. Ook in de vervolgoopvang ervaart 11% van de vrouwen een verslechtering wat betreft spiritualiteit en cultuur.

Figuur 6.1 *Ervaren baat in de crisisopvang sinds de komst naar de vrouwenopvang*

Figuur 6.2 Ervaren baat in de vervolgoptvang sinds de komst naar de vrouwenopvang

6.7.2 Bepalers van ervaren baat

Aan de hand van multinomiale logistische regressie-analyse is vastgesteld welke factoren significant samenhangen met de door vrouwen ervaren baat van hun komst naar de vrouwenopvang op de twaalf onderzochte domeinen (zie ook bijlage 5). Elke hierna genoemde factor is bepalend voor de ervaren baat, los van de overige factoren⁸.

De in de vrouwenopvang geboden hulp hangt significant samen met ervaren verbeteringen in de:

- Psychische gezondheid
- Relatie met pleger(s)
- Sociale contacten
- Weerbaarheid
- Veiligheid
- Spirituele en culturele bronnen

Het maakt voor de ervaren baat niet uit of vrouwen de in de vrouwenopvang geboden hulp als juist inschatten of niet.

Er is geen significante samenhang tussen de ervaren baat en de door vrouwen gekregen hulp van externe instanties. Evenmin is de ingeschatte juistheid van de door externe instanties geboden hulp bepalend voor de ervaren verandering.

⁸ Bijvoorbeeld: vrouwen in de vervolgoptvang ervaren een significante verbetering van hun financiële situatie en dit is onafhankelijk, en staat los van hun behoefte aan hulp, de ontvangen hulp, of de hulp al dan niet als juist is ingeschat, en of ze in het buitenland dan wel in Nederland geboren zijn.

De fase van het verblijf heeft een significante invloed op de ervaren baat. Een verblijf in de vervolgpvang draagt bij aan door vrouwen ervaren verbeteringen in de:

- Huisvesting
- Financiën
- Relatie met de kinderen
- Spirituele en culturele bronnen
- Lichamelijke gezondheid.

En let wel, een deel van de vrouwen in de vervolgpvang ervaart een verslechtering van de lichamelijke gezondheid!

Maakt het voor de ervaren baat uit of vrouwen aangeven behoefte aan hulp te hebben?

Op deze vraag is geen eenduidig antwoord mogelijk, want:

- Vrouwen die zeggen hulp te willen bij hun sociale contacten, ervaren een verbetering in hun sociale contacten. Maar:
- Vrouwen die aangeven hulp te willen bij hun lichamelijke gezondheid rapporteren een verslechtering in die lichamelijke gezondheid.
- En het niet formuleren van een zorgbehoefte bij de psychische gezondheid hangt samen met een significant ervaren verbetering in die psychische gezondheid.

De relatie tussen het geboorteland en ervaren baat is evenmin eenduidig:

- In het buitenland geboren vrouwen ervaren een verbetering in hun financiën, maar bemerken een verslechtering in hun relatie met de kinderen.
- In Nederland geboren vrouwen ervaren een verbetering in hun relatie met de geweldpleger(s).

De leeftijd is onmiskenbaar van invloed op de ervaren baat. Vooral oudere vrouwen lijken winst te halen uit hun komst naar de opvang. Zij ervaren een significante verbetering bij de:

- Financiën
- Sociale contacten
- Lichamelijke gezondheid
- Psychische gezondheid
- Weerbaarheid
- Spirituele en culturele bronnen

Jongere vrouwen merken een significante verbetering in hun huisvesting.

7

Leven in de opvang

Resumé

- Vrouwen delen in de vrouwenopvang vaak verschillende leefruimten als woonkamer en keuken. Ruimten vinden vrouwen veelal krap en gehorig. De faciliteiten en inrichting van de vrouwenopvang worden als iets meer dan redelijk ervaren, hoewel vrouwen hierbij tevens relatief veel verbeterpunten noemen. Werkers zijn significant negatiever dan de vrouwen zelf over de beveiliging van het gebouw en de kwaliteit van de ruimten.
- Van alle onderzochte aspecten van het verblijf in de vrouwenopvang scoort privacy relatief het laagst, desondanks nog behoorlijk, en werkers zijn hierover minder te spreken dan vrouwen zelf.
- De vrouwenopvang wordt door veel werkers en vrouwen als zeer hectisch en druk ervaren.
- Een meerderheid van de vrouwen zegt in de opvang hun problemen met elkaar te kunnen delen en ook veel van elkaar te kunnen leren. Werkers zijn over de mogelijkheden van samen delen en leren optimistischer dan vrouwen. In de vervolgfase kunnen in het buitenland geboren vrouwen significant minder hun problemen delen dan in Nederland geboren vrouwen.
- Over de ruimte in de vrouwenopvang voor de mening van vrouwen denken werkers en vrouwen niet verschillend. De sfeer in de vrouwenopvang is volgens betrokkenen redelijk, hoewel vrouwen in de vervolgoopvang hierover significant minder zijn te spreken dan werkers en vrouwen in de crisisopvang.
- In een gedeeld huishouden komen andere gewoonten en verschillende achtergronden van vrouwen sterker naar voren. Het al dan niet naleven van bepaalde huisregels, bijvoorbeeld over het schoonhouden van de ruimten, kan (forse) spanningen opleveren. Door de spanningen worden (culturele en andere) verschillen uitvergroot.
- Werkers en vrouwen in de crisisopvang denken significant verschillend over het aantal gehanteerde huisregels, waarbij laatstgenoemden hierover positiever zijn dan eerstgenoemden. Tussen werkers en vrouwen in de vervolgoopvang bestaat dit verschil in beoordeling van de huisregels niet. De huisregels vinden vrouwen een belangrijk verbeterpunt (begrijpelijker formulering, flexibeler hantering etc.).
- Verschillen tussen vrouwen in een groep, ook wat betreft toekomstperspectief, bijvoorbeeld het hebben van zicht op een eigen woning, kan onderling tot jaloezie leiden. Vrouwen geven aan roddel en achterklap in de groep sfeerbederwend te vinden.
- Verschillen in manieren van opvoeden kunnen tot ruzies en conflicten tussen vrouwen leiden. Kinderen hebben vaak veel meegemaakt en hebben hulp nodig bij het verwerken van trauma's. Vrouwen wensen betere kinderopvang, betere faciliteiten voor de kinderen en ook meer begeleiding.

- Een meerderheid van de werkers en vrouwen vindt dat werkers voldoende toezicht houden op wat er in de voorziening gebeurt. In Nederland geboren vrouwen, in beide fasen, zijn over het toezicht significant minder tevreden dan in het buitenland geboren vrouwen.
- Werkers zijn veel tijd kwijt aan het oplossen van groepsconflicten en het sussen van ruzies die in de groep spelen. Er bestaat tussen werkers en vrouwen een significant verschil van mening over het meehelpen oplossen door werkers van problemen bij ruzie tussen vrouwen en of kinderen. Vrijwel alle werkers menen dat dit doorgaans gebeurt, terwijl van de vrouwen hier 83% van overtuigd is.

7.1 Inleiding

Dit hoofdstuk gaat nader in op hoe vrouwen het leven in de vrouwenopvang ervaren en waarderen. Aan de orde komen de faciliteiten en inrichting van de vrouwenopvang, de privacy en drukte en bijvoorbeeld de huisregels. Ook wordt, mede aan de hand van citaten van vrouwen, geïllustreerd wat het betekent om met veel vrouwen en kinderen in kleine ruimten te moeten samenleven en het huishouden te moeten delen. Aandacht is er voor groepsprocessen; de waargenomen positieve, bindende en voor vrouwen energiegevende, maar ook de geobserveerde negatieve, schiftende en voor vrouwen belastende processen.

7.2 Faciliteiten en inrichting

Over het algemeen vinden werkers en vrouwen de faciliteiten en inrichting van de vrouwenopvang net iets meer van redelijk. Er zijn echter twee uitschieters, namelijk de beveiliging van het gebouw en de kwaliteit van de ruimten. Werkers zijn significant negatiever dan de vrouwen zelf over de beveiliging van het gebouw en de kwaliteit van de ruimten. Maar over de veiligheid van de vrouwen zelf zijn zij redelijk positief (gemiddelde score 5,0; niet in tabel). Verder zijn vrouwen significant meer tevreden met de kwaliteit van de ruimten dan de werkers. Daarnaast zijn vrouwen in de crisisopvang significant beter te spreken over de kwaliteit van de ruimten dan vrouwen in de vervolgoopvang (gemiddelde scores niet in overzicht).

	Werkers ^a N=289 Gemiddelde (SD)	Vrouwen N=203 Gemiddelde (SD)
Beveiliging van gebouw ¹	4.6 (1,5)	5.8 (1,2)
Kwaliteit van de ruimten ²	4.3 (1,6)	5.1 (1,6)

^a Op zevenpuntsschaal: van 0=vreselijk tot 7=prima

¹ LinReg: Vrouwen versus werkers; Vrouwen $t=10.0$, $p<0.001$

² LinReg: Vrouwen versus werkers: Vrouwen $t=5.50$, $p<0.001$; Fase: Crisis $t=2.2$, $p=0.026$

Vaak delen vrouwen woonkamer, keuken en bijvoorbeeld een speelvertrek voor de kinderen. Van de geïnterviewde vrouwen ($n=205=100\%$) heeft 14% een eigen woonkamer en 12% een eigen keuken. Vrijwel alle vrouwen hebben een eigen slaapkamer (95%). Een eigen TV op de (slaap)kamer is een uitzondering.

Ik persoonlijk zit met twee Marokkaanse vrouwen in een groep, en dat is eigenlijk best wel goed, ik heb eerlijk gezegd geen problemen, ik heb eigenlijk nooit gemerkt dat iemand mij scheef aankijkt, zo van eh... ik mag jou niet. Ik heb nooit zelf problemen veroorzaakt maar andersom ook niet. Sociaal ... samen eten enzo, video kijken doen we ook, kan soms best gezellig worden, als wij de kinderen naar bed hebben gebracht, samen thee drinken ..., dus ja dat is allemaal positief. [20-25 jaar, niet-westerse achtergrond, 4-6 jaar in Nederland, kinderen]

Je bent wel met veel mensen in krappe huisvesting. Je moet wel wennen aan dat iedereen eigen dingen heeft, hoe ze dingen doen, kinderen die een groot huis gewend zijn, je vraagt veel aanpassingsvermogen van iedereen. Vooral voor allochtone vrouwen, zij zien dingen misschien anders, hebben hier moeite mee. [30-35 jaar, westerse achtergrond]

Wat betreft de leefruimten ... Ja, wat moet ik er van zeggen ... Ruimte kun je enkel creëren in je hart. Je draagt zo veel mee en je wil opruimen maar dat doe je in je hart. [20-25 jaar, niet-westerse achtergrond, 4-6 jaar in Nederland, kinderen]

In diverse groeps gesprekken geven de vrouwen aan dat de ruimten, ook de slaapruiden, krap zijn en niet zelden ook gehorig. Gevraagd naar verbeteringen in de vrouwenopvang worden de faciliteiten en inrichting nog het meest genoemd. De uitspraken erover lopen uiteen van iets doen aan de kleine ruimten en de gehorigheid, vervanging van meubels ("bij elkaar geraapt zootje") tot de aankleding en sfeer van de ruimten ("minder een instelling maken") en meer huishoudelijke apparaten, ook voor op de eigen kamer.

7.3 Behoeftte aan privacy in alle hectiek

Tijdens de groeps gesprekken kwam de behoefte aan privacy nadrukkelijk en veel naar voren. Het even weg willen uit alle drukte, het zelf of in kleinere kring willen beleven van en deelnemen aan tradities en bijvoorbeeld feestdagen (denk aan de Ramadan), geen zin in TV kijken, even op jezelf zijn en of met je kinderen samen zijn, werden veel genoemd. Van alle onderzochte aspecten van het verblijf in de vrouwenopvang scoorde de privacy relatief het laagst. Werkers zijn dan nog minder te spreken over de privacy van vrouwen dan de vrouwen zelf. Vrouwen in de crisisopvang zijn significant beter te spreken over hun privacy dan vrouwen in de vervolgovang. Hoewel in Nederland geboren vrouwen zich over hun privacy minder positief uitlaten dan in het buitenland geboren vrouwen (een gemiddelde van 4,9 tegen 5,1 bij in het buitenland geboren vrouwen) is dit verschil niet significant ($p < .109$) (cijfers niet in overzicht).

	Werkers ^a N=289 Gemiddelde (SD)	Vrouwen N=204 Gemiddelde (SD)
Privacy van vrouwen in voorziening ¹	4.5 (1,6)	5.0 (1,7)

^a Op zevenpuntsschaal: van 0=vreselijk tot 7=prima

¹ LinReg: Werkers versus vrouwen: Vrouwen $t=3.60$, $p < 0.001$, Fase: Crisis $t=2.1$, $p=0.037$, Buitenland Geboren: $t=1.8$, $p=.109$

Behalve naar de privacy, is ook navraag gedaan naar de ervaren drukte in de vrouwenopvang. De uitspraak 'het is hier voor vrouwen te druk en te hectisch' kon op de nodige instemming rekenen. Eens tot helemaal mee eens met deze uitspraak is:

- 58% van de werkers
- 45 % van de vrouwen in de crisisopvang
- 65% van de vrouwen in de vervolgovang

Een werker geeft aan:

Vrouwen komen vaak in heel verdrietige situaties binnen en groepen zijn vaak heel erg druk, vaak door de kinderen die er zijn. En ik heb vaak de indruk, en ik betrek het op mijzelf, dat ik heel erg triest zou worden en een beetje toch de indruk zou hebben van de regen in de drup te komen in zo'n leefgroep. Dat ik denk van: 'eigenlijk zou ik het niemand willen aandoen.'

7.4 Delen en leren

Een meerderheid van de vrouwen geeft aan, zo blijkt uit de interviews, hun problemen met elkaar te kunnen delen, namelijk drie kwart in de crisisopvang en twee derde in de vervolgovang. Werkers zijn hier optimistischer over want vrijwel zonder uitzonde-

ring beamen zij dit in de enquête en zij verschillen hierin ook significant met de opvatting van vrouwen, in beide fasen. In de groepsinterviews bevestigen werkers de positieve kanten van de leefgroepen, waarbij ook wel wordt gewezen op de relatieve eindigheid van het delen van ervaringen:

Het zijn wel dezelfde voordelen: herkenning, kunnen delen, elkaar wegwijs kunnen maken, een stukje kunnen opvangen.

In het begin is het heel plezierig om dingen te delen. Je ziet ook sterke vrouwen die voelen zich daar sterker door, groeien mee. Die hebben echter op een gegeven moment een punt van 'nu heb ik het wel gehoord, ik heb al zoveel keer die verhalen gehoord, nu wordt het een belasting.'

In het oog springt, dat in de vervolgfase in het buitenland geboren vrouwen (58%) significant minder hun problemen zeggen te kunnen delen. Taalproblemen zullen hier zeker mede debet aan zijn. Opvallend is ook, dat in de crisisopvang en in de vervolgoopvang respectievelijk twee derde en driekwart van de vrouwen meent veel te kunnen leren van andere vrouwen, terwijl veel meer werkers menen dat dit gebeurt (88%). Dit verschil tussen werkers en vrouwen is significant.

	Werkers ^a N=289 %	Vrouwen N=203 %
Vrouwen kunnen hier hun problemen delen met andere vrouwen ¹	95	70
Vrouwen kunnen hier veel leren van andere vrouwen ²	88	69

^a % eens en helemaal eens

¹ LogReg: Werkers versus vrouwen: Vrouwen $z=-6.6$, $p<0.001$; Crisis * Buitenland Geboren $z=-2.3$, $p=0.021$

² LogReg: Werkers versus vrouwen: Vrouwen $z=-5.0$, $p<0.001$

In diverse groeps gesprekken bevestigen vrouwen niet alleen van de leiding, maar ook veel van de aanwezige vrouwen te leren. Een passage uit een groeps gesprek illustreert dit:

Ja, en vooral ook... het is niet alleen de leiding... het is ook met de vrouwen, met je medebewoners daar leer je ook van.

Ja precies, door naar elkaars verhaal te luisteren.

Ik ben meer met mijn medebewoners bezig om me te uiten, je doet dat veel vlugger met je medebewoners dan met de leiding.

Het onderlinge contact en het praten over eigen ervaringen geeft vrouwen warmte, troost en het gevoel er niet meer helemaal alleen voor te staan. Een Iranese vrouw [8-10 jaar in Nederland] geeft aan:

V: Praten is voor mij relaxen. Alles. Vroeger had ik niet vriendinnen, familie of met andere mensen contact. Daarom voel ik me hier met vrouwen van hier, gezellig zitten en praten. Daarom rustiger en veiliger.

W: Dus met de mensen van hier praten is goed?

V: Ook luisteren. Anderen hebben ook veel meegemaakt. Wij hebben samen gehad, bijna hetzelfde.

W: Je voelt je niet alleen hier?

V: Ja, daarom.

In andere groepsgesprekken vertellen vrouwen bijna letterlijk hetzelfde, en dan blijkt ook hoezeer vrouwen anders gewend zijn. Een passage:

V: All the girls have the same problems, we understand each other. (...) I know what they feel because I've been through the same. Maybe not the same, but almost the same. [20-25 jaar, westerse achtergrond, <2 jaar in Nederland]

I: Does it feel that you're not alone with your problems?

V: Yes

Sommige vrouwen geven tegelijkertijd aan toch ook veel behoefte te hebben aan contact met mensen die geen geweldservaringen hebben en of, in het geval van de vrouw hierna, zich hebben moeten prostitueren:

Sometimes you need to speak with somebody who is outside. A lot of girls have problems like me. And when she speaks with me, I have another problem. It's not each other, but it is good understanding each other. Because I believe her and she believes me. But I need to speak with somebody who is outside, who is normal, like you, like you [doelt op interviewers; onderzoekers]. [20-25 jaar, westerse achtergrond, <2 jaar in Nederland]

Naast het positief delen van ervaringen, vormen vrouwen voor elkaar soms ook een rolmodel.

We hebben echt geleerd wat. Ik leer ook hoe sterk zij is, andere vrouw. Tegen problemen, hè; hoe kan zij haar kinderen naar haar man brengen. Ik wil ook zo doen. Ik wil ook op mijn benen staan. Ik leer ook. [30-35 jaar, niet-westerse achtergrond, > 10 jaar in Nederland]

Verder zijn er heel praktische vaardigheden die vrouwen van elkaar overnemen, zoals bijvoorbeeld bij het koken. En vrouwen van niet Nederlandse herkomst geven als groot voordeel van het leven in groepen ook aan dat zij Nederlands leren spreken.

Ik van anderen leren. Koken, bijvoorbeeld Mexicaans koken, Turks brood, cakes, hartstikke lekker, allemaal recepten. [30-35 jaar, niet-westerse achtergrond, > 10 jaar in Nederland]

Heel goed voor mij. Taal leren. Klein beetje probleem, vooral voor het Nederlands leren spreken erg belangrijk. Dus geen probleem met het Nederlands. [30-35 jaar, niet-westerse achtergrond, <2 jaar in Nederland, kinderen]

7.5 Gedeeld huishouden, andere gewoonten

Ook bij de meest eenvoudige handelingen, zoals bij het koffie drinken en eten, manifesteren zich de verschillende achtergronden van vrouwen. Een observatie:

Het blijkt dat de Thaise gisteren jarig was en dat ze dat niet gezegd had. Vandaag is er cake om het alsnog te vieren. Als iedereen er is, zijn we met zes vrouwen (qua achtergrond een gemêleerd gezelschap: een Thaise, een Afrikaanse, een Marokkaanse, en drie Nederlandse meiden), een Nederlandse begeleider en drie kinderen. Een andere Marokkaanse doet aan de Ramadan en wil hier dus niet bijzitten volgens de Marokkaanse die wel aanwezig is en niet aan de Ramadan doet. Iemand merkt op dat de Thaise gisteren jarig was, en dat ze heel lekker gekookt had. Alleen vonden de meeste het te scherp. [Observatie]

De verscheidenheid aan vrouwen geeft bij het eten een breed palet aan voorkeuren en gewoonten. Ook als er een centrale keuken is, probeert men in het menu rekening te houden met verschillende eet- en dieetwensen, ook vanuit de verschillende culturen. Door vrouwen de gelegenheid te geven mee te helpen bij het bereiden van maaltijden kunnen zij hun eigen wensen kenbaar maken. Dat het lastig is aan alle wensen te voldoen is evident.

Een Antilliaanse vrouw mengt zich in de discussie over het eten en zegt dat ze rijst en bakbanaan wil. Ze vindt steeds aardappels maar niks. De andere vrouwen vinden rijst geen goed idee. De groepsleiding merkt op dat het altijd lastig is om iedereen tevreden te stellen en dat het misschien wel goed is dat een van de vrouwen dan eens een boterham eet. Boodschappen worden op deze afdeling centraal gedaan, door de leiding. [Observatie]

Het koken op zich lijkt doorgaans niet voor hele grote problemen te zorgen. Als er geen centrale keuken is, en vrouwen voor het koken gebruik moeten maken van dezelfde keuken, dan is het vaak wel nodig bij toerbeurt te koken en te eten.

Dat gaat ook wel goed, zo samen in de keuken, alleen met de Ramadan was het te klein. Dan wil iedereen op hetzelfde tijdstip eten koken en is het niet zo makkelijk om met elkaar rekening te houden. Maar normaal gebeurt dat wel, dan koken en eten de vrouwen vaak na elkaar. [werker tijdens observatie]

Lijkt het koken minder een knelpunt, het schoonmaken van de ruimten, waaronder de keuken, is dat wel degelijk. In enkele groeps gesprekken geven vrouwen aan bij binnenkomst zo geschrokken te zijn van de troep en viezigheid dat ze het liefst rechtsomkeer hadden gemaakt. Tijdens een observatie geeft een vrouw die net binnen is dit ook als reactie terug aan een werker die haar in één van de eerste gesprekken vraagt of ze nog vragen heeft over hoe het gaat in het huis:

V1: Ja ik heb vraag over schoonmaken. Regels worden niet door vrouwen gehouden. Ik vind het vies in keuken [vrouw begint te huilen; onderzoekers]. Ik net voor andere vrouwen ook afgewassen. Zij doen niets, praten en zitten koffie drinken. Mij uitlachen als ik zeg dat het vies is [niet-westerse achtergrond, kinderen].

W: Ja, dat is wel vaker een probleem. Jullie moeten dat onderling oplossen en je kan de vrouwen aanspreken als ze dingen niet doen. Er is een rooster voor huishoudelijke karweitjes.

[W. staat op om het rooster te halen. Ondertussen komt de zoon van V1 in de woonkamer en sluit een spel aan op de tv. Hij zet het geluid keihard. Niemand zegt er iets van. Uiteindelijk zet W het zachter. In de loop van het gesprek bemoeit de zoon zich regelmatig met het gesprek. Hij geeft soms antwoord voor zijn moeder].

[Het rooster blijkt niet te kloppen en sommige vrouwen die erop staan zijn al weg. De huishoudelijke medewerkster die verantwoordelijk is voor het rooster is deze week op vakantie. Een andere vrouw V2 [westerse achtergrond] komt erbij en zegt dat zij zich ook stoort aan sommige vrouwen omdat die heel slonzig zijn met de schoonmaak].

V1: Maar thuis moeten ze toch ook schoonmaken?

V2: Ja, maar je kan er iets van zeggen en dat helpt niet dus als je het vies vindt moet je het gewoon zelf schoonmaken.

V1: Ik wil dan als eerste koken op een schoon fornuis. Ik vind het ook vies dat vrouwen verpakking van vlees niet gelijk opruimen.

W: Ja, het is inderdaad heel anders dan thuis, maar je kan wel zeggen als iets je stoort. Wel op een gewone manier zeggen en niet gelijk ruzie maken.

Het schoonhouden van de voorzieningen is vrijwel overal een taak van de vrouwen zelf. Soms is er een huishoudelijk medewerkster die hierop toeziet. Doorgaans worden ook wel roosters opgesteld en taken onderling verdeeld. Uit de groeps gesprekken valt op te maken dat leiding en werkers heel verschillend omgaan met schoonmaaktaken. Waar in sommige voorzieningen hierop streng wordt toegezien en het schoonmaken ook binnen aangegeven tijdstippen moet gebeuren, daar wordt dit elders – ook als er huisregels zijn die dit voorschrijven – veel meer aan vrouwen overgelaten en moeten vrouwen vooral elkaar aanspreken als dat niet gebeurt.

Een Marokkaanse staat de wc's schoon te maken. Ze geeft aan dat ze wel eerlijk moet zeggen dat ze over de dagtaak niet erg tevreden is. De taak wisselt wel, maar er wordt volgens haar zo streng met die regel omgegaan. Ze mocht niet eens even wakker worden met een kopje koffie, maar moest meteen aan het werk. En zij doet dan niet aan de Ramadan. Een andere vrouw doet daar wel aan en die moet hoe dan ook de dagtaak doen op dit specifieke uur. [Observatie]

Vrouwen die werken buitenshuis, die maken rommel in de keuken enzo en dan moeten wij dat opruimen, we hebben dat aan de leiding gemeld maar die doen er niets aan. [20-25 jaar, niet-westerse achtergrond, 4-6 jaar in Nederland, kinderen]

Nu gebeurt er nog niets, maar volgende week wel, dan krijgen we gele kaarten. Als je de afspraken niet nakomt, dus als je je corvee niet doet, te laat thuiskomt, of liegt waar je heengaat of waar je bent geweest, dan krijg je gele kaarten. Als je tien gele kaarten hebt, dan moet je hier weg. [westerse achtergrond, kinderen]

Uit de groepsgesprekken blijkt hoezeer ook vrouwen verschillend omgaan met de taken, maar ook met het elkaar hierop aanspreken.

Natuurlijk! Ik wil het wel een keer voor een ander doen, maar iedereen heeft zijn taken in dit huis. Om het schoon te houden moeten we het samen doen. [20-25 jaar, westerse achtergrond, <2jaar in Nederland]

Diverse malen wordt een oproep gedaan voor flexibiliteit en aanpassingsvermogen. Eén van de vrouwen brengt dit als volgt onder woorden:

Iedereen in dit huis doet wel eens dingen waarvan ik denk: 'Wat doe jij nou...?', maar het is niet aan mij om er iets van te zeggen, want je bent verantwoordelijk voor je eigen dingen en ik vind dat als iemand om half acht een keer een sigaret opsteekt, dat is niet het einde van de wereld. Als we daar nu al problemen over gaan maken, wat komt er dan zo meteen? (...) Respecteer elkaar een beetje, leven en laten leven. Een keer rook ik, andere keer heeft zij geen zin om af te wassen, dan doe ik de borden in de kast. Als je zo met elkaar kan leven, rustig, ga niet zitten zeiken op ieder ding. Zo is het. [30-35 jaar, westerse achtergrond, in Nederland geboren, kinderen]

Als er al de nodige onderlinge spanningen zijn, dan kunnen onenigheden over het gedeelde huishouden tot forse ruzies uitgroeien.

7.6 Regels, inspraak en sfeer

Werkers en vrouwen denken significant verschillend over het aantal gehanteerde huisregels, waarbij de laatstgenoemden zich hierover positiever uiten dan de eerstgenoemden. Over de ruimte die er in de vrouwenopvang is voor de mening van vrouwen wordt door werkers en vrouwen niet significant anders gedacht. De sfeer in de vrouwenopvang is volgens de betrokkenen ook redelijk, hoewel vrouwen hierover significant

minder zijn te spreken dan de werkers en ook de vrouwen in de crisisopvang. In het buitenland en in Nederland geboren vrouwen oordelen niet wezenlijk anders over genoemde aspecten van de opvang.

	Werkers ^a N=289 Gemiddelde (SD)	Vrouwen N=202 Gemiddelde (SD)
Aantal huisregels ¹	5.1 (1,1)	5.3 (1,4)
Ruimte voor inspraak van vrouwen	5.3 (1,1)	5.4 (1,2)
Sfeer in de voorziening ²	5.3 (1,0)	5.1 (1,3)

^a Op zevenpuntsschaal: van 0=vreemd tot 7=prima

¹ LinReg: Werkers versus vrouwen: Vrouwen $t=1,70$, $p=0.090$;

² LinReg: Werkers versus vrouwen: Vrouwen; Vrouwen $t=-1.70$, $p=0.090$; Fase: Crisis $t=-1,9$, $p=0.065$

Als naar verbeterpunten voor de opvang wordt gevraagd dan worden huisregels relatief vaak genoemd. Voorbeelden van uitspraken zijn:

“Duidelijke regels over onderhoud, taakverdeling. Als het een rotzooi is, dan is het niet goed.”

“Huisregels lopen niet altijd goed.”

“Regels te moeilijk, maar wel goed.”

“Teveel huisregels waar star mee om wordt gegaan.”

7.7 Roddel, achterklap en afgunst

Vrouwen vertellen in de groepsgesprekken dat zij rekening houden met elkaar – door bijvoorbeeld rustig te zijn om Moslimvrouwen de gelegenheid te geven om uit te slapen in de periode van de Ramadan, dat zij elkaar helpen door op elkaars kinderen te passen of met elkaar mee te gaan naar bijvoorbeeld instanties, en dat zij soms ook samen koken en eten. Zoals gezegd, bieden Nederlandse vrouwen soms ook aan om Nederlandse les te geven aan hen die deze taal niet voldoende machtig zijn. Tegelijkertijd melden vrouwen dat onenigheden snel uit de hand kunnen lopen en er met enige regelmaat flinke botsingen tussen vrouwen zijn. Wat de sfeer echt grondig bederft zijn, zoals vrouwen dit zelf noemen, roddel en achterklap. Andere genoemde trefwoorden in dit verband zijn jennen, afgunst en zwart maken.

V1: Wat voor mij de groep goed maakt is gewoon elkaar respecteren, en niet achter elkaars rug om roddelen, want dat is iets wat mij kapot kan maken. [20-25 jaar, niet-westerse achtergrond, in Nederland geboren]

V2 beaamt, anderen ook. [Observatie]

De roddel en achterklap worden in een enkel gesprek in verband gebracht met een specifieke achtergrond en cultuur, namelijk de Marokkaanse. Niet is uit te maken of die verwijzing niet gewoon op toeval berust. In sommige opvangvoorzieningen wordt expliciet aandacht besteed aan (het tegengaan van) roddelen.

V1: Er is veel aandacht voor roddelen en het niet doen, ook via een stuk op het prikbord. [65-70 jaar, westerse achtergrond]

V2: Als het wel gebeurt of iemand heeft ergens last van dan wordt daar op de bewonersvergadering over gesproken, met de leiding. [40-45 jaar, westerse achtergrond]

V3: In deze groep komt dit niet voor. Bij de vorige groep was dit wel zo, vertelde een hulpverlener. Toen waren er ook veel problemen tussen vrouwen onderling, het ging met name om allochtone vrouwen van Marokkaanse afkomst. [45-50 jaar, westerse achtergrond]

De vele verschillen tussen vrouwen maken het leven in de groepen niet gemakkelijk. Meespelen niet alleen de verschillende achtergronden, culturen, nationaliteiten en diverse talen. Uitmaakt ook of vrouwen kinderen hebben of niet en of zij al dan niet werk buitenshuis hebben. Van invloed is tevens of vrouwen een zeker wenkend perspectief binnen bereik weten en of zij kort of al veel langer in de voorziening verblijven. Tijdens de observaties maakten werkers gewag van een zekere jaloezie tussen vrouwen over het verschil in tempo waarin zaken geregeld (kunnen) worden. Waar er sprake is van gemengde groepen van kort- en langverblijvende vrouwen ontstaan er soms spanningen tussen vrouwen die al een huis hebben en bijna weg gaan en vrouwen die al lang in de opvang verblijven en hierop nog geen uitzicht hebben. In die situaties kunnen vrouwen, zoals ze zelf ook aangeven, hun frustratie gemakkelijk op elkaar afreageren.

V1: Er hangt een bepaalde sfeer en spanning als er een vrouw een huis heeft kregen toegewezen, een soort van jaloezie, of ook wantrouwen dat men ervaart. Je wilt dat ook zo graag; een huis hebben, want een huis betekent toekomst, spullen kopen, dat willen vrouwen ook zo graag. [20-25 jaar, niet-westerse achtergrond, 4-6 jaar in Nederland, kinderen]

V2: Ik bevind me nu ook in een fase van frustratie dat ik geen huis krijg, ik zie vrouwen komen en vrouwen na twee maanden gaan omdat ze een huis krijgen. Dat is balen en frustratie, als jou dat niet lukt. Ik zit al bijna 7 maanden hier. [25-30 jaar, westerse achtergrond, in Nederland geboren, kinderen]

V1: Ik weet dat ik geen huis krijg voorlopig omdat ik pas hier ben en ik nog niet alle papieren bij elkaar heb. Dus dan ben ik ook niet zo gefrustreerd, en ik weet dat de hulpverleenster mij helpt, er wordt dus aan dingen gewerkt en dat stelt mij gerust.

In één van de groeps gesprekken wijst een Marokkaanse vrouw [30-35 jaar, <2 jaar in Nederland] – via een andere Marokkaanse vrouw die het Nederlands beter spreekt – in dit verband op het belang van een ‘schoon hart’:

Ja, een schoon hart, dat is letterlijk vertaald uit het Marokkaans naar het Nederlands en dat houdt in dat je iedereen het goede gunt, dat je niet dat achterbakse hebt, dat andere mensen meer hebben dan jij... dat je anderen gelukt gunt... dat je eerlijk bent, vertrouwen geeft en krijgt van anderen. Met een heel hart zeggen dat je blij bent voor de anderen, geen afgunst, geen jaloezie.

Een Nederlandse vrouw [45-50 jaar, westerse achtergrond, in Nederland geboren, kinderen] vraagt na of dit hetzelfde is als het hebben van een rein geweten.

Ik denk meer dat het echt zo is dat je niet mensen iets niet gunt omdat je het zelf ook niet hebt. Stel je voor ik zou vandaag een huis krijgen en dan zou zij kunnen zeggen dat ze heel blij voor mij is. En met een schoon hart zeg je dat niet alleen maar, maar voel je dat ook zo. Je bent dan heel blij voor iemand.

7.8 Ruzie om de kinderen

De manier waarop vrouwen met hun kinderen omgaan is niet strikt gebonden aan een specifieke achtergrond of herkomst. Ook binnen een bepaalde groep, zo ook binnen de groep autochtone vrouwen, bestaan er verschillen in opvoeding. Die verschillen leiden niet zelden tot conflicten tussen vrouwen. Mede debet aan de ruzies is vaak ook de door vrouwen ervaren spanning in relatie tot hun kinderen. De kinderen hebben vaak veel meegemaakt, zijn niet zelden zelf getraumatiseerd, soms ook zelf mishandeld, en hebben vaak extra hulp nodig. Soms komen de kinderen na kortere of langere tijd te zijn weggeweest (zoals in het geval dat vaders hun kinderen meenemen) weer onder de hoede van de vrouwen, die aan die nieuwe situatie hun handen vol hebben en daar graag extra steun bij willen.

V1: Ik word 42 jaar, ik heb drie kinderen, die twee heb ik niet opgevoed. Mijn moeder. Dus nu sta ik plotseling opeens met deze ..., en problemen, de stress en...[niet-westerse achtergrond, 2-4 jaar in Nederland, kinderen]

De tolk vertaalt het relaas van V2: Haar man heeft haar zoontje van haar meegenomen op weg van Nederland naar Marokko. Hij heeft al haar papieren, verblijfsvergunning, paspoort etc. Hij is bij de douane aangehouden. Maar daarna toch weer vrijgelaten en naar Marokko gegaan. Ze heeft aangifte gedaan en wil haar zoontje terug. ‘Ik was ontzettend bang toen ik hier kwam, ik wist helemaal niks, de

eerste week voelde alsof alles zwart was, ik voelde me in een zwart gat gevallen.' [20-25 jaar, niet-westerse achtergrond, 4-6 jaar in Nederland, kinderen]

V3: Ja gewoon, ik ben één maand hulp krijgen mijn zoon (...). Ik ben drie maanden hier echt kapot. Echt niet goed. Andere kinderen spelen, mijn kind alleen, contact moeilijk met andere kinderen. Andere moeder, andere kinderen ook echt moeilijk gemaakt voor mij. Maar ik denk hier is, alle vrouwen problemen, kinderen ook, kinderen veel meegemaakt. Mijn kind ook. Andere kinderen ook. Alles begrijpt een vrouw meestal, praten ik denk geen probleem hier. Maar twee, drie vrouwen gewoon ruzie maken (...). Kinderen kunnen ook echt niet goed. Nu hulp voor mijn kind. Maar sommige mensen nog moeilijk maken voor mij. Hier hulp voor mijn kind, maar sommige mensen echt moeilijk gemaakt. Mijn kind moet weg naar opvanghuis. Als ik 's nacht met hem slaap, ik ben echt huilen, slapen niet slapen. Ja. [25-30 jaar, niet-westerse achtergrond, > 10 jaar in Nederland, kinderen]

In het groepsgesprek beaamt de vrouw dat de problemen van haar kind ook forse problemen geven voor de andere kinderen en vrouwen. Zij is blij dat haar kind, na twee maanden, eindelijk hulp heeft, maar ze heeft grote behoefte aan meer uitleg over wat er in die hulpverlening precies gebeurt en ook aan meer begrip voor haar situatie.

Vrouwen ervaren in de voorziening dat hun eigen manier van opvoeden wordt ondermijnd. Dit is ook wat een Marokkaanse vrouw tijdens de themabijeenkomst over opvoeden naar voren brengt.

Het lukt me hier niet om de opvoeding goed te kunnen doen. Ik heb een eigen woning nodig om goed voor mijn kinderen te kunnen zorgen. De kinderen slapen slecht, eten slecht en luisteren niet goed. Ik heb extra hulp voor mijn kinderen nodig. Ik kan pas een ideale moeder zijn als ik een eigen huis heb. [Observatie]

Tijdens observaties en in groepsgesprekken geven vrouwen herhaaldelijk aan dat de kinderen weinig fraaie woorden gebruiken, die ze van elkaar of van vrouwen overnemen en waarvan ze de betekenis zelf niet kennen, minder passend gedrag overnemen en ook met lastig gedrag op hun nieuwe situatie in de voorziening reageren.

Voor kind hier paradijs. Alles stout leren. En ze leren alles; scheldwoorden, slaan. En dan terug in jouw huis moet je weer heropvoeding. Alleen omdat omstandigheden hier zo slecht is. En we zeggen niet, ja, we zeggen niet we willen de hemel. We willen alleen iedere dag kinderen bezig zijn. [35-40 jaar, westerse achtergrond, kinderen]

De vrouw geeft aan dat de verantwoordelijkheid voor de kinderen in de voorziening niet alleen en altijd bij de moeders kan liggen. Zij pleit voor goede kinderopvang, niet alleen gedurende enkele uurtjes, maar dagelijks en structureel. Zoveel vrouwen en kinderen op een doorgaans klein oppervlak onder zoveel spanning doet de gemoederen nogal eens oververhitten. Zij vervolgt:

We komen hier niet voor niks. En dan hier meer problemen. Echt meer problemen. En dan kinderen natuurlijk drukker, drukker. En dan moeder drukker, kinderen drukker, en dan klats, klats, klats. Ruzie tussen kinderen, ruzie moeders, ruzie tussen moeder – kinderen. Dat is echt...

Uit de cijfers blijkt dat werkers en vrouwen in de crisisopvang de kinderopvang iets meer dan redelijk vinden, terwijl vrouwen in de vervolgfase hierover significant negatiever zijn. En, niet onverwacht vinden werkers en vrouwen, als dit aan de orde is, het niet hebben van kinderopvang een serieuze tekortkoming.

	Werkers ^a N=250 Gemiddelde (SD)	Vrouwen N=165 Gemiddelde (SD)
Opvang van de kinderen ^{b,1}	5.4 (1,3)	5.3 (1,6)
Mening over niet beschikbaar zijn van kinderopvang ^c	2.8 (1,4)	2.8 (1,7)

^a Op zevenpuntsschaal: van 0=vreselijk tot 7=prima

^b Berekend voor vrouwen met kinderen in de vrouwenopvang (n=116)

^c Berekend voor werkers en vrouwen in voorzieningen zonder kinderopvang (n=65)

¹ LinReg: Fase: Crisis t=1.80, p=0.071

Bij de verbeterpunten voor de vrouwenopvang wordt de opvang van kinderen ook regelmatig genoemd. Het gaat enerzijds om betere faciliteiten en inrichting: meer (uren) kinderopvang, meer speelruimte en speeltoestellen, meer en kwalitatief beter speelgoed, meer bewegingsruimte voor kinderen en betere kindveiligheid (stopcontacten, traphekjes). Maar daarnaast is er een grote behoefte aan meer en intensievere begeleiding van de kinderen.

“Hulp aan kinderen onder de vier jaar, zowel geestelijk als praktisch, geen knutselmiddagen.”

“Er zou meer aandacht en steun voor de kinderen moeten zijn, de kinderen worden een beetje op de achtergrond gehouden.”

Er bestaan soms ook regels voor de kinderen waar vrouwen moeite mee hebben, zoals de regel dat baby's 's avonds niet beneden mogen zijn of dat kinderen niet in de keukens mogen zijn. Vrouwen voelen zich daarmee in een spagaat geplaatst; ze moeten koken, maar kunnen dan niet bij hun kinderen zijn of omgekeerd. In een groepsgesprek gaven vrouwen aan vaak van koken af te zien, brood te eten of naar de Mc Donalds te gaan.

7.9 Zeggen wat je denkt

Het zijn vaak kleine irritaties die voor spanningen zorgen; een TV die te hard staat, roken tegen de afspraak in, rotzooi laten liggen, schoonmaaktaak niet doen, kinderen die hardhandig door een moeder tot de orde worden geroepen..... Ook grotere problemen dragen bij aan spanning en stress, zoals een kind met zoveel (gedrags-)problemen dat hij amper in de voorziening is te handhaven. In hoeverre laten vrouwen elkaar dit weten, proberen zij zaken op te helderen?

V1: Mijn dochter heeft astma. Gelukkig, er waren twee vrouwen, zij rookten veel, zijn weg nu. Zij (wijst op iemand) rookt niet veel. Maar toen was groep vrouwen. Veel vrouwen hebben last van ogen, maar durven niet over te praten. En ik, ik heb gepraat want mag niet van dokter dat mijn dochter blijft in ruimte met rook. [25-30 jaar, niet-westerse achtergrond, 2-4 jaar in Nederland]

I: Is er geen huisregel?

V1: Jawel, je mag roken van 8.30 tot 12.00 en van 14-16 en van 20.00-00.00, als kinderen er niet zijn.

V2: Ik heb ook wel eens meegemaakt dat mensen zich niet aan die regels houden. Dat je onverwacht binnenkomt, toen het nog geen Ramadan was, terwijl er wel kinderen waren. [20-25 jaar, niet-westerse achtergrond, in Nederland geboren]

I: Bespreken jullie dit in huisvergaderingen?

V2: Nee

V3: Nee, nou, ze durven niet. [30-35 jaar, niet-westerse achtergrond, >10 jaar in Nederland, kinderen]

Uit meerdere groeps gesprekken ontstaat de indruk dat vrouwen van een niet Nederlandse achtergrond en herkomst moeite hebben om hun zegje te doen bij verschillen van mening en inzicht. De vrouwen hebben niet het gevoel dat ze gemakkelijk kunnen aangeven als er iets niet goed gaat. Er ontstaan dan al snel nieuwe problemen. Die hebben volgens hen minder van doen met de aanwezige vrouwen, maar des te meer met hun eigen gebrekkige manier van Nederlands praten. Bovendien is ruzie maken in het Nederlands veel te lastig, omdat de vrouwen dan ook veel te snel praten. En zelf schakelen zij het liefst over op hun eigen taal, wat hen door Nederlandse vrouwen niet in dank wordt afgenomen.

V1: Bij conflict en dan niet Nederlands kunnen praten is niet goed. Praten in Arabisch is dan makkelijker bij ruzie maken. Hierdoor niet snel zeggen wat ik vind omdat ik toch niet kan uitleggen... Ja ik zonder me dan gewoon af. (...) Vrouwen praten hier te snel, ik nooit snappen.... [25-30 jaar, niet-westerse achtergrond, <2jaar in Nederland, kinderen]

V2: Ja, dat is waar. Ik probeer het wel vaak ook met makkelijke woorden maar soms lukt het gewoon niet en dan lachen we wat en dat is het. [45-50 jaar, westerse achtergrond, in Nederland geboren, kinderen]

7.10 Oververhitting

De vele verschillen tussen vrouwen maken het samenleven in relatief kleine ruimten voor alle betrokkenen tot een serieuze opgave. De communicatieproblemen en het niet altijd en tijdig uitspreken van wat er irriteert en wringt doen verder afbreuk aan het onderlinge begrip. Als roddel, achterklap en afgunst dan nog gaan meespelen, ontstaat al gauw een onveilig klimaat. In zo'n klimaat worden de vele verschillen tussen vrouwen als het ware uitvergroot en naar het schijnt onoverbrugbaar. Tijdens de observaties is door werkers gerept van blokvorming die zich wel voordoet tussen vrouwen. Als de problemen te hoog oplopen worden tolken ingeschakeld om de lucht te helpen klaren.

Een Colombiaanse vrouw meldt in een gesprek met een werker de problemen die er in de groep zijn met Turkse vrouwen. De werker vertelt dat er een groepsgesprek is geweest met een Turkse en Spaanse tolk over de problemen die er heersen, en wijst op het feit dat er te sterke blokvorming is. Ze zegt tegen de vrouw dat ze ook moet proberen te zien wanneer het wel goed gaat, als de vrouwen hun best proberen te doen. En voegt eraan toe dat het goed is niet altijd gelijk partij te kiezen, maar dingen ook een kans te geven. [Observatie]

Soms lopen conflicten zo hoog op dat er wordt ingegrepen, en er een vrouw wordt overgeplaatst.

Er is een ruzie geweest, zo vertelt een werker, tussen een vrouw uit Azerbeidzjan en twee jonge vrouwen uit Marokko. Onder begeleiding van de leefgroep is er een gesprek over de ruzie georganiseerd, maar tijdens dit gesprek werd de Azerbeidjaanse zo agressief dat ze vastgehouden moest worden door de werkers. De Marokkaanse vrouwen schrokken en waren ook kwaad omdat de leefgroep hen aan het sussen was, om verdere escalatie te voorkomen. De vrouw uit Azerbeidzjan is vervolgens overgeplaatst. Die had daar wel vrede mee, omdat de nadruk gelegd werd op de rust die ze zelf nodig had. De twee Marokkaanse vrouwen hoorden dit pas later. Na het gesprek waren ze erg boos. Zij hadden het gevoel dat er niet naar hen geluisterd was, dat alleen de andere vrouw haar boosheid mocht uiten en waren van plan een klacht in te dienen. Nadat uitgelegd werd dat de vrouw uit Azerbeidzjan overgeplaatst ging worden, hebben ze geen klacht ingediend. De werker hoorde pas na de overplaatsing dat deze vrouw al langer de baas speelde over de anderen. 'Vrouwen komen te laat naar ons toe. En ze trekken te snel hun eigen conclusies, omdat ze niet over alle informatie kunnen beschikken. Maar dat komt ook door hun vorige situatie, omdat ze te maken hebben gehad met een mishandelende man, daar zijn ze afwachtend en passief van geworden en ze vullen veel voor anderen in. Maar de vrouwen hier waren echt bang voor deze vrouw.' [Observatie]

In één van de groeps gesprekken laat een vrouw weten zich zo onveilig te hebben gevoeld dat zij aan de leiding zelf vroeg om overplaatsing.

Er is hier in de groep de laatste tijd heel veel gebeurd. En onderling ook. En ook vervelende ruzie met de kinderen en ruzie met de moeders. Er gebeurt hier heel veel. Dat er zoveel gebeurt dat ik me dus niet meer veilig voelde, en dat het dan bij de leiding wordt neergelegd door meerdere vrouwen, eigenlijk door de hele groep, van we willen hier een oplossing in hebben. En wat hun altijd zeiden: 'Ja maar we zijn druk bezig en er komt een oplossing.' Maar dan ben je alweer weken verder en er is geen verandering. Dus ik heb mij verleden week was het, heb ik mij zo onveilig gevoeld dat ik bij de huisvergadering op woensdagochtend dus ook echt heb gezegd van ik laat me overplaatsen en ik wil hier niet meer wonen want ik voel me buiten nog veiliger dan binnen. [50-55 jaar, westerse achtergrond, kinderen]

Dat vrouwen onderling ook erg hard naar elkaar kunnen zijn, blijkt uit de volgende observatie.

Tijdens het groepsinterview gaat de deur open en V1 komt binnen (een Nederlandse die die dag vertrekt) om even gedag te zeggen. Een aantal vrouwen roept: 'Doeg'. Een jonge Marokkaanse vrouw zegt: 'Je komt er wel, hè schat.' V1 reageert: 'Ik wel, zij niet' en wijst naar V2, een jonge Turkse vrouw. Dan slaat ze met de deur. De vrouwen praten onderling. V2 reageert emotioneel. Een Surinaamse zegt dat ze niet had moeten reageren. V2 geeft een verklaring, maar een aantal vrouwen zegt tegen haar dat ze het maar beter kan laten. De interviewster informeert of het wel gaat. [Observatie]

Tijdens de observaties was herhaaldelijk van werkers en de leiding te vernemen dat heel veel tijd opgaat aan het oplossen van groepsconflicten en het sussen van ruzies die in de groep spelen.

Een meerderheid van de werkers en vrouwen vindt dat over het algemeen werkers voldoende toezicht houden op wat er in de voorziening gebeurt. In Nederland geboren vrouwen, in beide fasen, zijn over het toezicht echter significant minder tevreden dan in het buitenland geboren vrouwen. Verder bestaat er tussen de werkers en vrouwen een significant verschil van mening over het meehelpen oplossen door werkers van problemen bij ruzie tussen vrouwen en of kinderen. Vrijwel alle werkers menen dat dit doorgaans gebeurt, terwijl van de vrouwen hier 83% van overtuigd is. Fase en herkomst van vrouwen doen er hierbij niet toe.

	Werkers ^a N=289 %	Vrouwen N=204 %
Werkers houden voldoende toezicht op wat er in de voorziening gebeurt ¹	77	73
Als er hier ruzie is tussen vrouwen en of kinderen dan helpen werkers om de problemen op te lossen ²	97	83

^a % eens en helemaal eens

¹ LogReg: Fase: Buitenland Geboren $z=2.3$, $p=0.021$

² LogReg: Werkers versus vrouwen: Vrouwen $z=-4.80$, $p<0.001$

In de groepsinterviews wijzen de werkers erop hoezeer de ruimte en de inrichting van gebouwen van invloed is op het methodisch werken.

Het is wel zo dat de ruimte bepaalt hoe je werkt. Ik ben van het ene gebouw naar het andere gegaan. Het ene gebouw was voor de lange termijn (relatief zelfstandige kamer met een aparte kinderslaapkamer). ... Nu zitten we in het oude Blijf, en nu zit een vrouw met vier kleine kinderen op een kleine kamer, nou, dat vinden ze heel erg. ... En ik merk dat ik daardoor ook anders in mijn werk ben gaan staan, ik moet ook andere dingen gebruiken, wil je mensen kunnen benaderen. Die oude methode werkt niet meer, dus het verhaal met de ruimte, hoe gek het ook klinkt, dat klopt wel.

8

Beschouwing

8.1 Het onderzoek

Dit onderzoek naar de afstemming van vraag en aanbod in de vrouwenopvang is uniek voor Nederland. Voor het eerst kan een gedetailleerd profiel worden geschetst van de vrouwen die gebruik maken van de vrouwenopvang. Ook biedt dit onderzoek voor het eerst zicht op de afstand tussen wat deze vrouwen aan hulp wensen en wat zij aan hulp krijgen, en in relatie daarmee op de hulp die werkers bij de vrouwenopvang nodig vinden en zelf bieden. Bovendien geeft deze studie een impressie van de door vrouwen ervaren baat bij de opvang en de door hen ervaren juistheid van de geboden hulp binnen en buiten deze opvang. Omdat per deelnemende voorziening het aantal betrokken vrouwen en werkers betrekkelijk gering was, laat dit onderzoek over de aansluiting en de passendheid van de hulp geen uitspraken toe op het niveau van voorzieningen en instellingen.

Het onderzoek is in grote lijnen volgens plan uitgevoerd. Wel bleek het veel lastiger dan gedacht om vrouwen in de eerste drie weken van hun opname te interviewen en dit nam daarom meer tijd in beslag dan ingeschat. De verkenning van vraag en aanbod vanuit twee perspectieven – vrouwen en werkers – en de combinatie van kwantitatieve en kwalitatieve onderzoeksmethoden geven een meervoudige onderbouwing van de resultaten.

Aangenomen mag worden, dat de geïnterviewde groep vrouwen representatief is voor de bereikte groep vrouwen bij de vrouwenopvang (zie bijlage 3). Daarentegen mag niet worden verondersteld, zoals ook in het eerste hoofdstuk is benadrukt, dat het profiel van de onderzochte groep overeenkomt met dat van de totale groep mishandelde vrouwen in Nederland. Dit onderzoek geeft, kijkend ook naar de profielen van de vrouwen bij ambulante vormen van hulp, eerder steun aan de opvatting dat de vrouwenopvang zeer kwetsbare vrouwen bereikt met ernstige geweldservaringen (zie jaarverslag Vrouwenopvang Amsterdam & Flevoland, 2005). Als vrouwen met geweldservaringen meer en eerder terecht kunnen bij deze ambulante vormen van opvang dan zal de trend bij de vrouwenopvang van een steeds kwetsbaarder groep zich vermoedelijk doorzetten.

8.2 Model voor reflectie

Bij de reflectie op de vrouwenopvang aan de hand van de in dit onderzoek verkregen resultaten maken wij hier gebruik van een door ons ontwikkeld model van vier kwadranten. Die kwadranten zijn opgebouwd uit een combinatie van twee dimensies (Tregunno et al., 2004). De horizontale as is gerelateerd aan de focus van de vrouwenopvang, en varieert van een microperspectief op primaire processen en bedrijfsvoering tot een macroperspectief met de nadruk op de positie en prestaties van de werksoort in een veranderende omgeving. De verticale as omvat de dimensie van uitvoering naar voorwaarden & verantwoording.

Vrij recent zijn aan de hand van dit model door vrouwenopvanginstellingen en gemeenten prioriteiten gesteld voor het kennisprogramma van de vrouwenopvang (Wolf, 2005). Primaire processen kregen van de respondenten voor het beoogde kennisprogramma de hoogste prioriteit. Een goede tweede focus vormden de verbindingen met de omringende omgeving, waarbij het gaat om relaties in het netwerk op uitvoerend niveau en op het beleidsniveau. Nagenoeg daarmee gelijk was de prioritering van de externe verantwoording, en de laagste prioriteit kenden de respondenten toe aan interne bedrijfsprocessen.

Figuur 8.1 *Prioritering van aspecten van de vrouwenopvang voor kennisprogramma (schaal van 1=laagste prioriteit tot 4=hoogste prioriteit; de figuur geeft de gemiddelde scores)*

	Interne focus	Externe focus
Uitvoering	Primaire processen 3,0	Verbindingen met de omgeving 2,6
Verantwoording	Bedrijfsprocessen 1,9	Inzet en opbrengsten 2,5

Hierna worden per kwadrant de meest in het oog springende onderzoeksresultaten besproken (een samenvatting van de resultaten staat immers al aan het begin van de hoofdstukken), gevolgd door hiermee samenhangende aanbevelingen voor verbetering.

8.3 Inzet en opbrengsten: reflecteren en expliciteren

BAAT EN MISSIE

Het goede nieuws van dit onderzoek is dat vrouwen sinds hun komst naar de vrouwenopvang verbeteringen waarnemen in hun relatie met de pleger(s), de relatie met hun kinderen, psychische gezondheid, weerbaarheid, veiligheid en hun spirituele en culturele bronnen. Deze 'ervaren baat' is overigens niet automatisch toe te schrijven aan de geboden hulp in de vrouwenopvang, want ook andere factoren sinds hun vertrek uit de mishandelingssituatie kunnen die mede bepalen. Hoe langer vrouwen in de vrouwenopvang verblijven, des te meer baat zij ervaren. Verder valt op, dat oudere vrouwen veel meer dan jongere vrouwen verbeteringen in hun situatie waarnemen.

Gezien de meervoudige kwetsbaarheid van vrouwen dringt de vraag zich op wat voor verschil de vrouwenopvang in de levens van haar cliënten precies wil maken. De voorgestane missie, zo staat ook in hoofdstuk 1, is te vatten in termen van vergroten van zelfredzaamheid, herstel & toekomstgericht perspectief, praktische hulp, stoppen van geweld en traumaverwerking. De observaties in dit onderzoek bevestigen nog eens dat aanbod, uitvoering en organisatie bij de vrouwenopvanginstellingen sterk verschillend zijn (zie Wolf e.a., 2003). Bij het preciseren van haar inzet kan de vrouwenopvang veel baat hebben bij een nadere theoretische onderbouwing van haar aanbod. Die onderbouwing moet onder meer zijn gestoeld op kennis van risicofactoren en beschermende factoren bij zowel vrouwenmishandeling als sociale uitsluiting en op kennis over de dynamiek van mishandeling en processen van in- en uitsluiting (Wileman & Wileman, 1995; Grauerholz, 2000; WHO, 2004; Stith et al., 2004; Wilkinson & Hamerschlag, 2005).

EEN MIX VAN FUNCTIES

De theoretische fundering kan leiden tot verheldering van functies die de vrouwenopvang voor vrouwen kan vervullen. De onderzoeksresultaten geven ook aanleiding tot bezinning op die functies. Wij onderscheiden (vergl. Krishnan et al., 2004):

- Een asielfunctie met een accent op bescherming tegen geweld;
- Een herstelfunctie met een focus op rust en het hervinden van eigen kracht, en;
- Een transitiefunctie bij de overgang naar een zelfstandig en veilig bestaan.

Deze complementaire functies vergen in de uitvoering elk specifieke inspanningen en condities. De vrouwenopvang moet expliciteren voor welke functies zij borg staat en hoe die in methodiek en organisatie worden verankerd. Bij individuele vrouwen zal, afhankelijk van hun vragen en behoeften, steeds een bepaalde combinatie van functies passend zijn, die vanzelfsprekend in de tijd ook weer zal veranderen. Van groot belang is om bij binnenkomst zo snel mogelijk goed zicht te krijgen op welke mix van functies bij vrouwen is aangewezen, en welke inspanningen en condities daar dan – binnen en buiten de opvang – bij nodig zijn.

De onderzoeksresultaten maken duidelijk dat vooral de asielfunctie van de vrouwenopvang sterk is ontwikkeld. Zodanig sterk zelfs, dat een deel van de vrouwen de veiligheidsmaatregelen – afgestemd op de totale groep – bovenmatig vinden. In de herstell-functie schiet de vrouwenopvang duidelijk te kort. Vrouwen en werkers zijn het er over eens dat de opvang te hectisch is en eerder werkt als een hogedrukpan dan als een herstellingsoord. Terwijl een rustige, empathische, niet kritische omgeving noodzaak is (Levendosky et al., 2004). Het leven in groepen met zoveel getraumatiseerde vrouwen en kinderen in over het algemeen kleine ruimten geeft niet zelden extra stress, die soms zo hoog oploopt dat vrouwen besluiten te vertrekken. De transitiefunctie van de vrouwenopvang kan ook beter uit de verf komen. In het bieden van met name praktische hulp bij het voorzien in de noodzakelijke bestaansvoorwaarden bestaan hiaten. Terwijl praktische hulp niet alleen helpt bij het opbouwen van een zelfstandig bestaan, maar ook, en nog meer dan emotionele steun, positief inwerkt op de zelfwaardering en het psychisch welbevinden van vrouwen (Levendosky et al., 2004). In die zin laat materiële hulp zich moeilijk van immateriële hulp scheiden. Meer inspanningen zijn ook nodig bij de ontwikkeling van een steunend sociaal netwerk en het toegang krijgen tot hulpbronnen, als belangrijke buffers bij het voorkomen van herhaalgeweld (Tan et al., 1995; Pauli, 2004; Goodman et al., 2005) en als manier om de depressiviteit te verminderen (Campbell et al., 1995). Waarbij direct de kanttekening past dat maatschappelijke instituties ook niet even responsief naar vrouwen zijn, niet in de laatste plaats vanwege de weinige speelruimte van regels en wetten. Responsiviteit van deze instituties blijkt voor vrouwen echter juist een stimulans te zijn bij het aanpakken van hun situatie (Waldrop & Resick, 2004).

MAATSCHAPPELIJK OFFENSIEF

Het is zaak de missie, functies en doelen van de vrouwenopvang te bepalen in het licht van de wetenschap dat vrouwen hier over het algemeen relatief kort verblijven. Tegelijkertijd moeten de opties hier optimaal worden benut omdat bij uitstek de vrouwenopvang deze kwetsbare vrouwen bereikt. Vanzelfsprekend zijn en blijven de vrouwen aangewezen op wat de samenleving hen biedt aan bescherming en participatiemogelijkheden en aan kansen op volwaardig burgerschap. Gezien de zorgwekkende situatie van de vrouwen en hun grote sociaal-economische achterstand is niet minder dan een maatschappelijk offensief nodig om voor vrouwen dit kapitaal meer binnen bereik te krijgen. Natuurlijk gebeurt er al het nodige. Zo worden vrouwen en hun partners de laatste jaren met ambulante vormen van vrouwenopvang in een eerder stadium bereikt. Desalniettemin blijft de vraag wat er zou moeten gebeuren om in de Nederlandse samenleving voor deze vrouwen de structurele obstakels te slechten bij het krijgen van de noodzakelijke steun en hulpbronnen. Wat zijn de bijdragen hieraan van het emancipatie- en integratiebeleid? En wat die van maatschappelijke instituties? En wat kunnen verder de bijdragen zijn vanuit de strafrechtketen?

Actiepunten

- Betere theoretische fundering van de functies van de vrouwenopvang, gebaseerd op kennis van risicofactoren en beschermende factoren inzake mishandeling en sociale uitsluiting en op kennis over de dynamiek van mishandeling en in- en uitsluiting.
- Uitwerken van wat er aan inspanningen en condities nodig is om de asiel functie, de herstellfunctie en transitiefunctie in de vrouwenopvang te waarborgen, gegeven haar positie in de keten van zorg en justitie.
- Bepalen wat de doelen zijn van de vrouwenopvang op het niveau van het primaire proces en die vertalen in indicatoren voor de evaluatie van de hulpverlening bij de vrouwenopvang.
- Onderzoeken wat er landelijk en lokaal aan offensief nodig is om meervoudig kwetsbare, mishandelde vrouwen sneller te bereiken en een betere toegang te geven tot maatschappelijke hulpbronnen (taal, opleiding, inkomen, steun, huisvesting, zorg, verblijfstatus).

8.4 Primaire proces: helpen tegen de verdrukking in

DE BEREIKTE GROEP: KWETSBAAR EN DIVERS

Bij de geïnterviewde groep vrouwen is er een zorgwekkende opeenstapeling van geweld en sociale uitsluiting. Vrijwel alle vrouwen hebben geestelijk geweld ervaren, een meerderheid (80%) heeft ook lichamelijk geweld meegemaakt, terwijl een derde seksueel geweld rapporteert. De gevonden traumatisering (84%) en depressiviteit (72%) zijn, zo blijkt ook uit ander onderzoek, kenmerkend voor mishandelde vrouwen (Campbell et al., 1995; Jones et al., 2001; Resick, 2004; Ham-Rowbottom et al., 2005; De Ruiter & Veen, 2005). Het voor de vrouwenopvang opgestelde cliëntenprofiel gaat ervan uit dat zo'n 45% van de hier bereikte groep vrouwen klachten heeft binnen het psychiatrisch spectrum (Wegelin, 2004). De geïnterviewde vrouwen scoren hoog op de door SCP ontwikkelde index voor sociale uitsluiting. Waarbij aangetekend moet worden dat eerder onderzoek laat zien dat de door mishandelde vrouwen ervaren stress sterker samenhangt met de mishandelingen dan met de armoede (Sutherland et al., 2002). Hierna plaatsen wij bij de indicatoren voor uitsluiting ter illustratie de gegevens naast elkaar van de groep geïnterviewde vrouwen en die van de Nederlandse bevolking, indien mogelijk van het vrouwelijke, meerderjarige deel.

Figuur 8.2 Factoren van belang voor sociale uitsluiting en de vraag naar voorzieningen

Indicatoren	Onderzoeksgroep vrouwen-opvang	Bevolking in Nederland
1 Slechte gezondheid	35% ervaart gezondheid als niet goed/niet slecht tot zeer slecht. Medicijngebruik: 60%	22% van de vrouwelijke bevolking ervaart de gezondheid als niet goed/niet slecht tot zeer slecht. Medicijngebruik: 36%
2 Gering psychisch welbevinden	Matige tot zware depressie: 61% (CESD) Post traumatische stress stoornis: 84%	Depressie bij vrouwen van 20-64 jaar: 35% (jaarprevalentie 2003 huisartsenpraktijk) Depressieve stoornis bij vrouwen van 18-64 jaar volgens DSM-IV: 7,2%
3 Inkomen onder 105% van sociaal minimum	Niet onderzocht, maar: bijna alle vrouwen hebben een inkomen op uitkeringsniveau, als zij al een inkomstenbron hebben	10% van alle huishoudens, ofwel 657.000 huishoudens, in 2004
4 Onderdeel van éénoudergezin	19% (n=218) is gescheiden én heeft kinderen In principe vormen alle vrouwen met meegebrachte kinderen tijdens hun verblijf in de opvang een eenoudergezin	18% van de Nederlandse huishoudens is een eenoudergezin, januari 2005
5 Meerdere werkloosheidsperiodes	Niet onderzocht, maar: slechts weinig vrouwen hebben een betaalde baan (zie indicator 10)	–
6 Een WAO, WW of bijstandsuitkering	50% heeft overwegend bijstandsuitkering 34% heeft geen eigen inkomen en wordt tijdelijk van inkomen voorzien door een lening of voorschot van de vrouwenopvang	14,6% van de vrouwen (15-65 jaar) in Nederland heeft een uitkering in 2004 (WAO, WW, bijstand) 7,9% van de vrouwen (15-65) in Nederland heeft een bijstanduitkering in 2004
7 Inkomen in laagste inkomenskwartier	Niet onderzocht, zie indicator 3	–

Indicatoren	Onderzoeksgroep vrouwen-opvang	Bevolking in Nederland
8 Niet-westere allochtoon	54% (n=218), waarvan: 1 ^e generatie 44% 2 ^e generatie 10%	10% van de Nederlandse bevolking (16-64 jaar), in 2004 waarvan: 1 ^e generatie 4% 2 ^e generatie 6% Percentages konden niet worden uitgesplitst naar geslacht. Man-vrouw verhouding in bevolking is: 52%-48%
9 Slechte beheersing van Nederlandse taal	Een substantieel deel, percentage niet exact aan te geven 16% van de vrouwen (n=218) is m.b.v. tolk geïnterviewd	Geen exacte cijfers bekend
10 Huishouden waarin niemand betaalde of onbetaalde arbeid verricht	14% van de vrouwen heeft betaald werk 86% van de vrouwen werkt niet en 44% van de (ex-)partners is volgens vrouwen werkloos	57,3% van vrouwen in Nederland (2004) heeft werk (netto; 12 arbeidsuren of meer per week) Van circa 8% van de paren in de beroepsbevolking (18-64 jaar) werken beide partners niet

Gebruikte bronnen bij indicatoren: 1) CBS Permanent onderzoek leefsituatie, gezondheid en welzijn, 2003; 2) Registraties van Landelijk Informatienetwerk huisartsenzorg, 2004, www.rivm.nl/vtv en Vollebergh et al., 2003 (NEMESIS); 3) SCP Armoedemonitor, Vrooman et al., 2005 en Armoedemonitor CBS, 2005, www.armoedemonitor.nl; 4) CBS Webmagazine januari 2005; 6) SCP Armoedemonitor, Vrooman et al., 2005; 8) CBS Bevolkingsstatistiek, 2004 www.cbs.nl/statline; 9) SCP Jaarrapport Integratie 2005, Gijsberts & Dagevos, 2005; 10) CBS Webartikel Arbeidsparticipatie naar leeftijd en geslacht, 2006.

De subjectief ervaren levenskwaliteit is laag, en bij vrouwen in de eerste opvang is die zelfs bijzonder laag. Uitgesproken negatief zijn vrouwen over hun financiële situatie (gemiddelde van 3,3 op zevenpuntsschaal).

De in het buitenland geboren vrouwen zijn nog het slechtst af. De bedreiging en boosheid vanuit de familie zijn substantieel groter dan bij de in Nederland geboren vrouwen, de ervaren steun is geringer. Door hun achtergrond (6% heeft geen of een onzekere verblijfsstatus, zo'n 10% van de vrouwen met een (ex-)partner is uitgehuwelijkt) zijn zij nog sterker van hun partner afhankelijk, terwijl zij significant meer seksueel geweld ervaringen hebben en (nog) meer zijn getraumatiseerd. Dat deze vrouwen zelf significant minder initiatief nemen dan in Nederland geboren vrouwen en op eigen

initiatief ook minder informatie en advies vragen kan cultureel zijn bepaald, maar kan evenzeer samenhangen met de ernstiger mishandelings situatie en de significant hogere prevalenties van depressiviteit en traumatisering.

Het successievelijk afgesneden worden van belangrijke maatschappelijke hulpbronnen en omgevingssteun is kenmerkend voor partnermishandeling (Mastenbroek, 1995). Sociale en financiële isolatie en totale afhankelijkheid van de partner zijn meestal het gevolg. De weinige hulpbronnen maken het vrouwen juist ook erg moeilijk om uit de mishandelende situatie te stappen en een zelfstandig en veilig bestaan op te bouwen (vergl. Haw-Rowbottom et al., 2005; Waldrop & Resick, 2004). Bovendien hebben de uitsluiting en de emotionele pijn die daarmee samenhangt een verdovend, verlamdend effect op degenen die het betreft (DeWalt & Baumeister, 2006; zie ook De Bruin, 2006). Sociale steun kan direct beschermend werken tegen toekomstig geweld en indirect vrouwen meer mogelijkheid geven tot het gebruik van bronnen en strategieën (Pauli, 2004; Waldrop & Resick, 2004; Goodman et al., 2005). En inkomen, betaalbare huisvesting en werk worden wel beschouwd als kritische succesfactoren bij het verlaten van een mishandelde partner en het daarna hervinden van psychisch welzijn (Ham-Rowbottom et al., 2005). In dit verband dringt zich overigens de vraag op of de bereikte groep vrouwen over voldoende competenties beschikken om die stap te kunnen maken. Basisvaardigheden als taalbeheersing zijn niet zonder meer beschikbaar. Terwijl een slechte taalbeheersing een relatief grote invloed heeft op de mate van sociale uitsluiting (Jehoel-Gijsbers, 2004). Daarbij moet nog het signaal vanuit de vrouwenopvang serieus genomen worden, namelijk dat bij een deel van de vrouwen sprake is van verstandelijke beperkingen.

Belangrijk met het oog op passende interventies is ook de grote verscheidenheid van vrouwen. De bereikte groep vrouwen in de vrouwenopvang verschillen onderling op welhaast alle kenmerken; leeftijd, sociaal-culturele achtergrond, maatschappelijke positie, etnische herkomst, religieuze achtergrond, nationaliteit en beheersing van de Nederlandse taal. Alleen al om deze reden is een specifieke, op de cultuur van vrouwen toegesneden hulpverlening niet aan de orde. Daarover straks meer. Het gedoodverfde onderscheid tussen autochtone en allochtone vrouwen is een grove simplificatie van de werkelijkheid en niet langer meer bruikbaar. Immers; van de Nederlandse vrouwen heeft 35% een allochtone partner, terwijl een kwart van de in het buitenland geboren vrouwen een relatie heeft met een partner van Nederlandse komaf.

AANSLUITING KAN EN MOET BETER

Vrouwen zijn over hun contact met werkers over het algemeen redelijk tevreden, voelen zich doorgaans met respect behandeld en serieus genomen, en vinden de hulp – als zij die van de opvang krijgen – tevens vaak juist. Tegenover deze positieve waardering staan forse negatieve uitschieters. Opvallend was tijdens de serie werkbezoeken, observaties en groepsinterviews hoezeer vrouwen van uiteenlopende voorzieningen anders oordeelden; van uitgesproken negatief tot heel positief met alle schakeringen daar-

tussen. Wat betreft de aansluiting vraag – aanbod geeft dit onderzoek drie belangrijke conclusies, namelijk:

- 1 In het buitenland geboren vrouwen krijgen substantieel minder hulp dan zij zelf nodig vinden, terwijl de in Nederland geboren vrouwen juist meer hulp ontvangen dan zij zelf wensen.
- 2 Er zijn duidelijke hiaten in de hulpverlening aan vrouwen in de vrouwenopvang, specifiek waar het gaat om praktische hulp bij huisvesting, inkomen en dagbesteding, hulp bij sociale contacten en psychologische hulp bij het versterken van de eigen weerbaarheid en bij traumaverwerking.
- 3 De crisisopvang komt aanzienlijk minder tegemoet aan de vragen en behoeften van vrouwen dan de vervolgoopvang.

De volgende factoren spelen een rol bij de minder optimale aansluiting tussen vraag en aanbod in de vrouwenopvang:

- De in de vrouwenopvang toegepaste methodische principes van zelfredzaamheid, eigen verantwoordelijkheid en motivatie-eisen passen, zo was ook de constatering in het zogenoemde instroomonderzoek (Wolf e.a., 2003), niet meer bij de huidige bereikte groep vrouwen bij de vrouwenopvang. Nog even afgezien van de belastbaarheid van vrouwen gegeven de forse depressiviteit en traumatisering. De tijdens dit onderzoek geraadpleegde werkers (zie 1.5.5) ervaren de nodige urgentie om het methodisch werken op een nieuwe leest te schoeien.
- De perspectieven van vrouwen en werkers op de benodigde en geboden hulp verschillen sterk. Werkers vinden op de meeste domeinen meer hulp nodig dan vrouwen. De langdurige stresssituatie kan vrouwen mogelijk het zicht ontnemen op de volle omvang van de problematiek. De discrepantie kan ook wijzen op een door vrouwen in de loop der tijd bijgestelde norm voor het ervaren geweld en daarmee samenhangende problemen. Niet is overigens uit te sluiten dat werkers in hun beoordeling te zeer uitgaan van hun eigen norm. Bij de vastgestelde incongruentie tussen wat werkers zeggen aan hulp te bieden en wat vrouwen menen aan hulp te ontvangen, spelen taalproblemen een niet te onderschatten rol en, algemener, de onderlinge communicatie. Misverstanden gaan nogal eens schuil achter ogenschijnlijk onderling begrip. Bovendien laat het zich aanzien dat veel door werkers verzet werk, door onvoldoende terugkoppeling, voor vrouwen onzichtbaar blijft.
- De communicatie zorgt ook op andere manieren voor ruis in het primaire proces. Te denken valt aan het niet altijd inzetten van tolken waar dat wel is aangewezen, maar ook aan de dominantie van de ‘taligheid’ van de interventies. Veel van de dienstverlening – individueel of in groepen – verloopt primair via taal, de Nederlandse taal, en dit leidt de facto tot uitsluiting van niet-Nederlands sprekende vrouwen. Verschillen in sociaal-culturele achtergronden tussen vrouwen en werkers – overwegend blank en autochtoon – kunnen afstand en onbegrip creëren. Duidelijk is echter ook geworden dat vanuit een gelijkwaardig contact met vrouwen en een respectvolle betrokkenheid die verschillen zeker zijn te overbruggen (zie ook 8.7).
- Bij de minder optimale aansluiting tussen vraag en aanbod speelt verder de lage graad van structurering van het hulpverleningsproces mee. Er wordt betrekkelijk

weinig met begeleidingsplannen gewerkt (40 en 70% in respectievelijk de crisis- en vervolgpvang) en dit is ook minder dan de werkers zelf nodig vinden. Opvallend is ook, dat nog geen vijfde deel van de werkers exit-gesprekken doet bij vrouwen, terwijl die terugkoppeling vitaal is – zeker ook gezien het kortverblijf van vrouwen – voor de evaluatie en bijstelling van het aanbod.

Verder moeten wij ons realiseren, dat de geïnterviewde vrouwen in de crisisopvang gemiddeld nog geen twee volle weken in de vrouwenopvang waren en die periode betrekkelijk kort is om aan de vragen en behoeften tegemoet te komen. Desalniettemin wijzen de onderzoeksresultaten nadrukkelijk op de noodzaak van een professionaliseringslag in de vrouwenopvang; welke inspanningen mogen van werkers worden verwacht en wat zijn daarbij essentiële kwalificaties en competenties? Parallel daaraan is het van belang vrijwel alle elementen van het methodisch werken – uitgaande van doelgroep en context – opnieuw tegen het licht te houden en te funderen.

Actiepunten

- Ontwikkelen van een betrouwbare en gefaseerde beoordeling na binnenkomst. Denk aan: risicotaxatie, screening van lichamelijke en psychische problemen, maar ook aan inschatting van prognose: op welke functies van de vrouwenopvang doet de vrouw en haar kinderen een beroep en wat betekent dit voor het vervolgtraject. De beoordeling moet de binnenkomst en het hulpverleningsproces van individuele vrouwen ondersteunen en faciliteren, niet belemmeren.
- Methodiekontwikkeling, aansluitend bij de eerdere prioritering in het kennisprogramma, waartoe onder meer hoort:
 - Formuleren van passende werkprincipes, aansluitend bij het profiel van de bereikte vrouwen, en zorgdragen voor terugkoppeling op toepassing van die principes
 - Innoveren van methodisch werken in crisisopvang en vervolgpvang en het in deze fasen meer inzetten van minder ‘talige’ interventies (creativiteit, beweging, ontspanning et cetera)
 - Werken met begeleidingsplannen en met veiligheidsplannen voor in en na vertrek uit de vrouwenopvang
 - Verbeteren van de inhoud en timing van de informatievoorziening aan vrouwen
- Ontwikkelen van een zogenoemde etiquette voor de omgang en communicatie tussen vrouwen en werkers, waartoe ook horen regels voor de inschakeling van tolken.
- Ontwikkeling van een kwaliteitskader voor de evaluatie en bijstelling van het dagelijkse werk op basis van de principes ‘what works’. Dit kader, waarin de genoemde werkprincipes en omgangsetiquette worden geïntegreerd, moet de basis gaan vormen van continue en intensieve bijscholing van werkers met het oog op hun competentieverhoging.
- Uitvoeren van systematische exit-gesprekken en benutten van informatie hieruit bij de evaluatie en bijstelling van aanbod, uitvoering en organisatie.

8.5 Verbinding maken: gemeenschappelijke taak

Gezien de vele en uiteenlopende problemen zijn vrouwen aangewezen op diverse instanties, waaronder sociale dienst, politie, Jeugdzorg en de (geestelijke) gezondheidszorg. Vrouwen, in het bijzonder die zijn geboren in het buitenland, hebben doorgaans grote moeite om zich te verstaan met deze maatschappelijke instituties en om zelfstandig het voorkomende papierwerk af te wikkelen. Bovendien weten zij zich dikwijls geen raad met het woud aan regels en wetten waarmee zij worden geconfronteerd bij bijvoorbeeld het krijgen van huisvesting, inkomen of schuldhulpverlening, een verblijfstatus of het aanvragen van een scheiding. Professionals, waaronder die in de vrouwenopvang, hebben niet zelden ook de nodige moeite om een actueel overzicht te houden op wet- en regelgeving, mede vanwege de vele elkaar snel opeenvolgende wijzigingen hierin. Het halen van hulpverleningsdoelen wil nog wel eens stranden in bureaucratie. Zo kunnen vrouwen pas na enkele maanden een urgentieverklaring voor woonruimte krijgen, komen zij vaak pas voor een woning in aanmerking als hun schulden zijn gesaneerd, terwijl de schulden niet altijd kunnen worden aangepakt omdat vrouwen niet voldoen aan de bij schuldsanering gestelde toelatingseisen.

Een belangrijke conclusie van dit onderzoek is, dat de vrouwenopvang in de hulpverlening aan vrouwen vooral veel zelf doet – ook vanwege de betrekkelijk geringe responsiviteit en speelruimte van maatschappelijke instituties – en de samenwerking met externen niet heel intensief is. Werkers vinden de verantwoordelijkheid voor de hulp aan vrouwen over het algemeen ook veel meer bij de vrouwenopvang liggen dan bij externe instanties. Domeinen waarop er bij de geïnterviewde vrouwen sprake is van inzet van buitenaf zijn veiligheid, financiën, huisvesting en lichamelijke en psychische gezondheid. Het overleg met ‘externen’ is niet slecht, maar kan beter. Zo’n 60% van de werkers zegt de zorg te coördineren, ook over de grenzen van de vrouwenopvang heen. De onderzoeksbevindingen zijn niet congruent met de in het kennisprogramma geformuleerde missie van de vrouwenopvang, want die onderstreept dat voor specifieke problemen – psychische en of verslavingsproblemen en of medische en verpleegkundige behoeften – cliënten primair te rade moeten bij andere sectoren. Het in de missie onderschreven uitgangspunt dat de opvang klanten voor specifieke problemen doorverwijst, onderstreept dat nog eens (zie tabel 1.1 hoofdstuk 1).

De volgende factoren spelen mee bij de relatief weinige verbindingen met externe organisaties:

- De vrouwenopvang is, geworteld in specifieke ideologische uitgangspunten, nog steeds een tamelijk naar binnen gerichte werksoort. Lange tijd nam de vrouwenopvang in het lokale netwerk een relatief geïsoleerde positie in. Vandaag de dag positioneert de vrouwenopvang zich nadrukkelijk in de keten van zorg en justitie bij huiselijk geweld en ontstaan er, zeker in de beleidsuitvoering, meer verbindingen met de omgeving. Op uitvoerend niveau moet die omslag verder gestalte krijgen.
- Mede omdat er niet echt een traditie in samenwerking bestaat, is het vaak niet duidelijk wat in de hulpverlening aan vrouwen precies de taken en verantwoordelijkhe-

den van de vrouwenopvang zijn en wat die van andere partijen in de keten. En omdat de kernactiviteiten van de vrouwenopvang mede door het ketendenken sterk aan verandering onderhevig zijn – er wordt meer en meer preventief en ambulant gewerkt – is het ook niet gemakkelijk om in dit tijdsgewricht tot een transparante rolverdeling te komen. Bovendien wordt de samenwerking sterk ingegeven door lokaal beleid en aanbod wat ook maakt dat vrouwenopvanginstellingen hierin sterk kunnen verschillen.

- Hoewel er vanuit de vrouwenopvang meer samenwerking wordt gezocht, wordt lokaal tegelijkertijd de nodige onderlinge concurrentie waargenomen tussen instellingen. Een concurrentie die lijkt te worden versterkt door beleidsmaatregelen, zoals de invoering van de Wet maatschappelijke ondersteuning.
- Van invloed op de verbindingen met andere professionals en voorzieningen zijn verder, zoals op zoveel andere terreinen, de verschillen in uitgangspunten, doelen en werkwijze. Daarnaast speelt de moeizame toegang tot lokale voorzieningen zowel vrouwen als werkers vaak parten. Denk aan gehanteerde intakecriteria en aan bijvoorbeeld lange wachttijden en wachtlijsten. Werkers rapporteren verder over staand beleid bij Jeugdzorg en GGZ dat voorschrijft dat de gevraagde professionele hulp pas kan starten als de vrouw beschikt over stabiele huisvesting; zolang vrouwen in de opvang verblijven is hulpverlening niet aan de orde.

Elke twijfel aan de noodzaak tot samenwerking met ketenpartners verdwijnt bij kennis van het in dit rapport gepresenteerde profiel van de geïnterviewde vrouwen. Expertise van buitenaf is nodig op vrijwel alle leefdomeinen. Prioriteit heeft praktische hulp bij de bestaansvoorwaarden, hulp bij het opbouwen van een sociaal netwerk, en psychologische hulp bij het versterken van de eigen weerbaarheid en bij traumaverwerking. Bij de taakverdeling en samenwerking op onder meer deze vlakken is het van belang te differentiëren naar crisisopvang en vervolgoopvang; wat is er in beide fases aan activiteiten en verbindingen nodig en nuttig? Gezien de complexe, meervoudige problemen van vrouwen zal er met lokale partners ook aan terugkeer- en nazorgtrajecten moeten worden gewerkt. Evident gezien het profiel van de cliëntengroep is ook de noodzaak om samen met partners te investeren in preventie en vroegtijdig ingrijpen. De vrouwenopvang en lokale partners hebben een maatschappelijke – dus gemeenschappelijke – verantwoordelijkheid bij het voorkomen en het stoppen van geweld en de aanpak van daaraan gerelateerde problemen.

Actiepunten

- Drempels slechten bij maatschappelijke instanties en gespecialiseerde hulpverlening door het maken van landelijke afspraken over toegankelijkheid en beschikbaarheid van aanbod voor mishandelde vrouwen en hun kinderen die in de opvang verblijven (vastleggen in normdocument).
- Structurele verbindingen maken tussen de vrouwenopvang en de maatschappelijke instanties & gespecialiseerde hulpverlening (GGZ) en samenwerkingsafspraken maken over een verdeling van taken en verantwoordelijkheden, specifiek voor de crisisopvang én voor de vervolgoopvang.

- Bundelen en toegankelijk maken van externe expertise voor werkers van de vrouwenopvang via onder meer consultatie en supervisie.
- Toegankelijk maken voor werkers van (veranderingen in) belangrijke wet- en regelgeving door de inzet van (super)specialisten die voor alle vrouwenopvang beschikbaar zijn alsmede door het inzetten van lokale helpdesks voor vragen over gedecentraliseerd gemeentelijk beleid.

8.6 Bedrijfsprocessen: meer continuïteit en voorwaarden voor herstel

Hoewel dit onderzoek niet specifiek was gericht op de organisatie en de infrastructuur van de opvang en hierover daarom gedetailleerde inzichten ontbreken, is wel komen vast te staan dat die een niet te onderschatten negatieve invloed hebben op de mate waarin de vrouwenopvang tegemoet komt aan de problemen en behoeften van vrouwen. Dit onderzoek geeft in dit verband twee belangrijke conclusies, die wij hierna toelichten:

- 1 De organisatie van de crisisopvang en de vervolgoopvang beperkt de mogelijkheden van hulp aan vrouwen in de eerste fase en geeft vrouwen vanwege de gestelde verblijfslimiet extra stress.
- 2 Het leven in groepen in de vrouwenopvang geeft vrouwen, mede gegeven hun slechte lichamelijke en psychische toestand, een ontoelaatbare extra belasting bovenop de chronisch ervaren stress als gevolg van geweld, armoede en uitsluiting.

TEVEEL ONZEKERHEID, ONVOLDOENDE CONTINUÏTEIT

Dit onderzoek geeft zicht op de problematische relatie tussen de crisisopvang en de vervolgoopvang. De crisisopvang heeft zich in de afgelopen jaren in veel instellingen verzelfstandigd van de vervolgoopvang met een uitsplitsing naar vaak ook fysiek verschillende voorzieningen. Aan de crisisopvang is niet zelden een limiet in verblijfsduur verbonden, vooral om hier open plaatsen beschikbaar te hebben voor vrouwen die zich aanmelden. Deze verblijfslimiet maakt het hoogst onzeker of vrouwen na de eerste fase gebruik kunnen blijven maken van het aanbod van de vrouwenopvanginstelling, temeer omdat de vervolgoopvang meestal vol is. Vaker lijkt dit niet dan wel het geval. Zoeken naar een nieuwe opvangplek is dan onvermijdelijk, en de verantwoordelijkheid daarvoor wordt ook wel aan de vrouwen zelf gelaten. De vele (her)aanmeldingen die hieruit volgen, kunnen de in het instroomonderzoek reeds geconstateerde grote druk op de voordeur van de vrouwenopvang helpen verklaren. De onzekerheid over het vervolg geeft vrouwen, vanaf het moment dat zij na binnenkomst kennisnemen van het beleid, aanzienlijke extra stress.

De organisatie van de opvang heeft nog op andere wijze de nodige repercussies voor het primaire zorgproces. Wat er wanneer in de eerste fase aan hulp wordt geboden lijkt onbedoeld meer ingegeven door de verblijfslimiet dan door de vragen en behoeften van vrouwen en hun kinderen. Zaken worden niet opgepakt vanwege de onzekerheid over het verblijf. Dit beleid werkt zonder twijfel ook negatief uit op de werkrelatie.

Want welke betrokkenheid en inzet zijn er van beide kanten te verwachten als vrouwen na een paar weken moeten vertrekken? En welke boodschap geeft dit vrouwen die zoveel moeite hebben moeten doen om bij de opvang binnen te komen (Wolf e.a., 2003)? Draagt de vrouwenopvang zo niet onbedoeld bij aan extra breuken in de hulpverlening? De geringe door- en uitstroom bij de vervolgoopvang verdienen nader onderzoek, ook om te voorkomen dat de gekozen oplossing – bijvoorbeeld capaciteitsuitbreiding – straks onverhoopt niet past bij het probleem. Het probleem loopt namelijk uiteen van het niet beschikbaar zijn van woningen voor vrouwen, tot het meer dan voorheen in de opvang herbergen van vrouwen die door een gebrek aan competenties niet in staat zijn zich zelfstandig in de samenleving staande te houden, en tot bijvoorbeeld het langdurige verblijf van vrouwen zonder verblijfsvergunning. Voor de probleemaanpak zijn, voor zover dit onderzoek hierop zicht geeft, evenzeer bronnen nodig van binnen als van buiten de vrouwenopvang.

GESTAPELD LEED OP DE VIERKANTE METER

Beschrijvingen van de ook in deze studie geobserveerde bindende en schiftende krachten in de leefgroepen van de vrouwenopvang dateren van ruim twintig jaar geleden (Van Stolk & Wouters, 1983). Zonder twijfel vinden vrouwen in de leefgroepen herkenning en steun bij elkaar. Kennis van elkaars ervaringen en handelingsstrategieën – vaak met handen en voeten – kan vrouwen ook aanmoedigen om stappen te zetten uit de mishandelingssituatie. Het leven in groepen met zoveel opeengepakte getraumatiseerde vrouwen en kinderen is evenwel ook zeer stressvol. De ervaren druk en machteloosheid maken dat verschillen eerder worden uitvergroot dan overbrugd en dat pogingen tot betekenisgeving tot onderlinge afstand en uitsluiting leiden in plaats van tot onderling begrip en steun. Vrouwen wensen, mede daarom, niet heel verrassend vooral verbeteringen in de faciliteiten en inrichting van de opvangvoorzieningen. Het bereik van een steeds zwaardere groep, met meer psychische problemen en, naar het zich laat aanzien, ook relatief meer beperkingen in verstandelijke vermogens, brengt volgens werkers en directies steeds meer de grenzen in zicht van de leefgroepen en hun veronderstelde therapeutische werkzaamheid. Waar vrouwen zich voorheen nog aan elkaar konden optrekken, daar lijken zij elkaar nu eerder in een neerwaartse spiraal te versterken. Van belang is na te gaan welke opvangvormen meer recht kunnen doen aan de behoeften van vrouwen aan asiel, herstel en transitie, waarbij elementen van wederzijdse steun en gezamenlijk leren behouden blijven. Zijn dit ook de meest passende opvangvormen voor de meegebrachte kinderen?

Actiepunten

- Ontwikkelen van een gemeenschappelijk (kwaliteits-)beleid voor de opname en het verblijf van vrouwen, waartoe horen:
 - Geen vooraf vastgestelde verblijfsduur; vrouwen en kinderen blijven in de opvang zolang als nodig en wenselijk gezien de vragen en behoeften;
 - Bij onvoldoende plaats in de vervolgoopvang is de vrouwenopvang verantwoordelijk voor het zoeken van vervolgoopvang elders;

- Continuïteit in de hulpverlening aan vrouwen in de crisisopvang en de fase daarna; zo min mogelijk breuken in tijd, plaats en persoon.
- Onderzoek naar factoren die samenhangen met stagnaties in de door- en uitstroom in de vrouwenopvang en naar middelen en maatregelen om die stagnaties te helpen doorbreken (denk onder meer aan capaciteitsuitbreiding, aanpassing van de organisatie van de hulpverlening, competentieverhoging van werkers).
- Ontwikkelen van alternatieven voor de groepsopvang en de leefgroepen die meer recht doen aan de behoeften van vrouwen en hun kinderen.
- Verbeteren van de faciliteiten en inrichting van de opvangvoorzieningen, ook met het oog op de kinderen

8.7 Tot besluit

De resultaten van dit eerste landelijke onderzoek naar de vrouwenopvang sinds het bestaan van deze werksoort geven veel stof tot nadenken. Betrokkenen bij de vrouwenopvang – werkers en management – beamen dit en willen voortbouwend op dit onderzoek werken aan verbeteringen en vernieuwingen. Er bestaan hiervoor al de nodige aanzetten, denk maar aan het project ‘Drempels weg’ voor de verbetering van de toegankelijkheid van de vrouwenopvang, de ontwikkeling en start van de implementatie van een risicoscreening (Goderie & Woerds, 2006), de inspanning voor een eenduidige aanpak voor vrouwen met een onzekere verblijfstitel, en het initiatief om te komen tot een eenduidig basisaanbod huiselijk geweld in elke regio (Federatie Opvang, 2005).

Bij de verdere professionalisering van de vrouwenopvang geven wij op basis van dit onderzoek hierna nog enkele inhoudelijke overwegingen mee, in de wetenschap dat de effectiviteit van de hulpverlening sterk mede wordt bepaald door de aanwezigheid van een passende en ondersteunende infrastructuur.

DE KLEINTJES?!

In de zijlijn van dit onderzoek is enig zicht ontstaan op de situatie van de kinderen in de vrouwenopvang. Hun situatie is, mild uitgedrukt, weinig benijdenswaardig. Op basis van onder meer de observaties bij de voorzieningen bestaat de indruk dat, alle inspanningen en innovaties ten spijt, de vrouwenopvang nog niet voldoende tegemoet komt aan hun specifieke vragen en behoeften. Door getuige te zijn geweest van het geweld en soms ook door eigen geweldservaringen, zijn de kinderen niet zelden getraumatiseerd (Dijkstra, 2000; Panzer et al., 2000; Vetere & Cooper, 2003). Hoe zij er precies aan toe zijn, is niet bekend; er is naar de kinderen in de opvang in Nederland nooit systematisch onderzoek gedaan. In de leefgroepen trekken de kinderen meestal aan het kortste eind. Veelzeggend is ook, dat de inrichting van de voorzieningen niet altijd voldoende op de kinderen is toegesneden. Al veel langer staat onderzoek naar de kinderen en de afstemming van vraag en aanbod hierbij, hoog op de onderzoeksagenda

van de vrouwenopvang (Wolf, 2005). Een verdere professionalisering van de vrouwenopvang is onmogelijk zonder niet nadrukkelijk hierbij ook op de kleintjes te letten.

EFFECTIEF?

Dit onderzoek geeft zicht op de aan vrouwen geboden hulp in de vrouwenopvang, maar biedt geen beschrijvingen van de hier toegepaste interventies, waaronder bijvoorbeeld het toekomstgericht werken. Daarvoor is raadpleging nodig van andere publicaties, met dan de kanttekening dat dezelfde typen interventies in de vrouwenopvang uiteenlopend worden uitgevoerd (Transact, 2004; Koning & Guller, 2000). Omdat in Nederland vooralsnog evaluatieonderzoek ontbreekt naar toegepaste interventies, zijn geen onderbouwde uitspraken mogelijk over de effectiviteit ervan. Een door ons uitgevoerd internationaal literatuuronderzoek naar welke soorten hulp effectief zijn gebleken voor mishandelde vrouwen (publicatie in voorbereiding) maakt duidelijk dat er nog maar betrekkelijk weinig van dit soort effectonderzoek is verricht en de uitkomsten ervan niet eenduidig zijn. Dit wordt door anderen beaamd (Davidson et al., 2000). Met de nodige voorzichtigheid kan op basis van de review worden geconcludeerd dat positieve resultaten zijn te bereiken met het trainen van vrouwen in veiligheidsgedrag (vlucht- en veiligheidsplan), opvoedingsondersteuning, en met psychologische hulp voor de weerbaarheid en de psychische gezondheid van vrouwen. De hier beschreven stand van zaken betekent dat de vrouwenopvang bij de beoogde methodiekwontwikkeling relatief weinig kan terugvallen op aan de praktijk getoetste en effectief gebleken interventies. Dit constateerden wij eerder al bij het ontwerp van het kennisprogramma voor de vrouwenopvang. De ontwikkeling zal daarom vooral van onderop moeten komen, waarbij het gaat om *practice based evidence*, onder meer te genereren door gebruikmaking van de ervaringskennis van vrouwen en door reconstructies van het handelingsrepertoire van, in de ogen van vrouwen, effectieve werkers (Van der Laan, 2003).

Uit onderzoek is gebleken dat cognitieve gedragstherapie positieve effecten heeft bij, let wel, vrouwen met post traumatische stressstoornissen die in hun jeugd seksueel misbruikt zijn (Resick, 2004; Van Engen e.a., 2003). In de literatuur wordt aangegeven dat een substantieel deel van mishandelde vrouwen in hun jeugd seksueel misbruikt is. In onderhavig onderzoek is dit niet nagevraagd, maar we weten wel dat een derde van de geïnterviewde vrouwen melding maakt van recent seksueel geweld. Het is gegeven deze bevindingen van belang om in de vrouwenopvang bij mishandelde vrouwen met een post traumatische stressstoornis de effectiviteit te bepalen van cognitieve gedragstherapie (Kindt & Arntz, 2003), maar ook van andere effectief gebleken behandelingen, zoals de *Eye movement desensitization and reprocessing* (Ten Broeke & De Jongh, 2003; Nicolai, 2003). Temeer omdat de eerste bevindingen van cognitieve traumatherapie bij mishandelde vrouwen met een PTSS bemoedigend zijn (Kubany et al., 2003; 2004)

DIALOGO⁹

Een door ons uitgevoerde praktijkraadpleging laat er weinig twijfel over bestaan dat de vrouwenopvang nog niet veel cultuurspecifiek aanbod heeft. Een door Transact en het NIZW gedane inventarisatie naar methodieken bij huiselijk geweld bevestigt dit (2004). Een belangrijke vraag bij de verdere professionalisering van de vrouwenopvang is hoe nodig een cultuurspecifiek aanbod is. De enorme verscheidenheid aan vrouwen bij de vrouwenopvang maakt de ontwikkeling van een op de culturele herkomst van vrouwen toegespitst aanbod vrijwel ondoenlijk. Er zijn teveel verschillen – ook tussen vrouwen met een zelfde culturele achtergrond – om een standaardaanpak voor specifieke groepen te maken (Hoffer, 2002; Cense, 2002). Vanuit een dynamische cultuurvisie is een cultuurspecifiek aanbod ook geen vereiste. Cultuur is, zoals gezegd, in die visie niet statisch, maar context- en tijdgebonden en daarmee aan verandering onderhevig. De betekenis van iemands culturele herkomst wordt, evenals die van andere verklarende modellen (sekse, klasse, leeftijd, familierol et cetera), in deze visie in series van interacties en gebeurtenissen telkens opnieuw ge(re)construeerd (vergl. Giddens, in: Munters et al., 1985; Boomstra, 2001; Cense, 2002). De term ‘kruispuntdenken’ wil het gelijktijdig en in wisselwerking optreden van deze modellen benadrukken (Wekker & Lutz, 2001). Mensen putten uit die verklarende modellen om zichzelf en anderen te begrijpen en om zichzelf ten opzichte van die anderen te positioneren. Vanuit een dynamische cultuurvisie worden culturele en andere verschillen tussen vrouwen onderling en tussen vrouwen en werkers gesignaleerd, maar niet geproblematiseerd. Verschillen worden niet ontkend, maar bespreekbaar gemaakt. Overeenstemmende interpretatie- en verklarende modellen zijn geen noodzakelijke voorwaarden voor goede hulpverlening. Communicatieve vaardigheden vormen daarvoor wel de basis. Essentieel voor succesvolle hulpverlening is vooral de vaardigheid van werkers om in een dialoog te reflecteren op de door vrouwen benutte interpretatieschema's, die in verband te brengen met het eigen professionele kader, werkelijkheidsdefinities te bespreken en op basis van argumenten tot bij voorkeur gezamenlijk gedragen besluiten te komen over hoe te handelen (Van der Laan, 1990; Bartels, 2002; Boomstra, 2002; Cense, 2004).

WERK- EN COMMUNICATIEPRINCIPES

Het voorgaande betekent dat in de verdere professionalisering van de vrouwenopvang veel waarde en gewicht moeten worden toegekend aan de competentieontwikkeling van werkers. De ontwikkeling, toepassing en toetsing van effectieve werk- en communicatieprincipes (*what works*) in de vrouwenopvang is in dit stadium minstens zo belangrijk als het ontwerp van specifieke interventies of modellen. In dit proces kunnen ook de huidige methodische principes, geworteld in de jaren zeventig met accenten op eigen verantwoordelijkheid en zelfredzaamheid, tegen het licht worden gehouden. Temeer omdat de in het buitenland geboren vrouwen op grote achterstand staan, nog te weinig

⁹ Deze tekst is mede gebaseerd op een bijdrage van R. Boomstra, wetenschappelijk medewerker bij het Trimbos-instituut.

eigen bagage en bronnen hebben om die op eigen kracht in te lopen en bovendien minder geneigd zijn uit zichzelf initiatieven te nemen. In dit verband is de bevinding van Waldrop & Resick (2004) ook relevant, namelijk dat vrouwen met wat traditioneler opvattingen minder actieve en effectieve copingstrategieën gebruiken naarmate het geweld verergert. Bij de werkprincipes valt te denken aan die van responsiviteit, contextualiteit, continuïteit en professionaliteit. Het ontwikkelproces hoeft zeker niet bij nul te beginnen. Vergelijkbare principes hebben immers in de opvang al ingang gevonden (Vrouwenopvang Amsterdam, 2003; Wolf & Van der Laan, 2005). Bovendien kunnen hierbij de ervaringen en resultaten in andere sectoren en de reeds ontwikkelde theoretische onderbouwing van deze principes worden benut (Menger & Krechtig, 2004).

Literatuur

- Bartels, E. (2002). Interculturele hulpverlening: het concept cultuur. *Tijdschrift Sociale Interventie*. 11 (1), pp.14-21.
- Berry, J.W. (1992). *Acculturation an Adaption in a New Society*. International Migration, 30 (1), special issue Migration and health in the 1990's.
- Blascovich, J., Tomaka, J. (1991). Measures of self-esteem. In Robinson, J., Shaver, P., & Wrightsman L. (eds.). *Measures of Personality and Social Psychological Attitudes*. Academic Press. San Diego, CA, pp.115-160.
- Boomstra, R. (2001). *Versiering of vernieuwing? Visies op de interculturalisatie van de hulpverlening van De Meren*. NCB. Utrecht.
- Boomstra, R. (2002). Verschillende visies in het huidige culturalisatie-debat. *Migrant en gezondheid*. 1 (1), pp.2-7.
- Bosscher, R.J., Smit, J.H., Kempen, G.I.J.M. (1997). Kempen Algemene competentieverwachtingen bij ouderen: een onderzoek naar de psychometrische kenmerken van de Algemene Competentieschaal (ALCOS). *Nederlands tijdschrift voor de psychologie*. 52 (6), pp.239-248.
- Bosscher, R.J. & Baardman, I. (1989). Het meten van gepercipieerde competentie bij psychiatrische patiënten. *Bewegen & Hulpverlening*. 6, pp.312-322.
- Bouma, J., Ranchor, A.V.; Sanderman, R.; Sonderen, E. van (1995). Groningen: Noordelijk Centrum voor Gezondheidsvraagstukken (NCGv).
- Bracke, P. (1998). Sex differences in the course of depression: evidence from a longitudinal study of a representative sample of the Belgium population. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*. 33, pp. 420-429.
- Broeke, E. ten, Jongh, A. de (2003). Eye movement desensitization and reprocessing. In: Nicolai, N. (red) (2003). *Handboek psychotherapie na seksueel misbruik*. Utrecht: De Tijdstroom.
- Brom, D., Kleber, R.J. (1985). De Schok Verwerkings Lijst. *Nederlands Tijdschrift voor de Psychologie*. 40, pp.164-168.
- Brook, R.H., Chassin, M.R., Flink, A.A. (1986). A method for the detailed assesement of the appropriateness of medical technologies. *International Journal Technology Assessment Health Care*. 2, pp.53-63.
- Bruin, E., de (2006) Pijnlijke gevoelens. De pijn van het lichaam en de pijn van de geest overlappen. *NRC Handelsblad, Wetenschap & Onderwijs*. 27 augustus 2006.
- Campbell, R., Sullivan, C., Davidson, W. (1995). Women who use domestic violence shelters. Changes in Depression Over Time. *Psychology of Women Quarterly*. 19, pp. 237-255.
- CBS, Permanent onderzoek leefsituatie, gezondheid en welzijn (2003). Voorburg: Bureau voor de Statistiek.

- CBS, Webmagazine januari 2005. Stijging eenoudergezinnen. Voorburg: Bureau voor de Statistiek.
- CBS, Armoedemonitor.nl; Tabel Huishoudens rond de lage inkomensgrens en het sociaal minimum
- CBS, Bevolkingsstatistiek (2004). www.cbs.nl/statline.
- CBS, Webartikel Arbeidsparticipatie naar leeftijd en geslacht (2006). Voorburg: Centraal Bureau voor de Statistiek
- Cense, M. (2002). *Door nieuwe ogen: Betekenisgeving en hulp na seksueel geweld in cultureel perspectief*. Utrecht: Transact.
- Cense, M. (2004). *Mozaïek. Preventie en opvang huiselijk en seksueel geweld allochtone vrouwen*. Deel 1: Basisinformatie. Utrecht: Transact.
- Cense, M., Smeenk, W., Oudshoorn, S., Malsch, M. (2006). Geweld tegen vrouwen en meisjes. In: *SCP Sociale Atlas van vrouwen uit etnische minderheden*. Keuzenkamp, S., & Merens, A. . Den Haag: SCP
- Chemtob, C.M., Tomas, S., Law, W., et al (1997). Postdisaster psychological intervention: a field study of the impact of debriefing on psychological distress. *American Journal of Psychiatry*. 154, pp. 415 -417
- Croes, M., Huijts, G., Mastenbroek, S., Romkes, R. (1990). *Opvangvoorzieningen en mishandelde vrouwen. Een onderzoek naar vormen van begeleiding*. Utrecht: NIZW.
- Davidson, L., King, V., Garcia, J., Marchant, S. (2000). *Reducing domestic violence... what works?* Health services. Briefing note. A Publication of the Policing and Reducing Crime Unit. University of Oxford. Van website.
- Deug, F. (1990). *En dan ben je pas echt ver van huis. Turkse en Marokkaanse vrouwen en meisjes over seksueel geweld en de hulpverlening*. Utrecht: Stichting tegen seksueel geweld.
- De Wall, N. & Baumeister, R. (2006). Attitudes and social cognition – Alone but Feeling No Pain: Effects of Social Exclusion on Physical Pain Tolerance and Pain Threshold Affective Forecasting and Interpersonal Empathy. *Journal of Personality and Social Psychology*, 91 (1), page 1-14.
- Dijk, R. van (1989). Cultuur als excuus voor een falende hulpverlening. *Medische Antropologie*. 1(2), pp.131-143.
- Dijk, R. van, et.al. (2000). Een manifest. Interculturele geestelijke gezondheidszorg in de XXIe eeuw. *Maandblad Geestelijke volksgezondheid*. 2, pp.134-145.
- Dijk, T. van, Oppenhuis, E. (2002). *Huiselijk geweld onder Surinamers, Antillianen en Arubanen, Marokkanen en Turken in Nederland: Aard, omvang en hulpverlening*. Den Haag: Ministerie van Justitie.
- Dijkstra, S. (2000). *Hoe vrouwen en mannen betekenis geven aan geweldservaringen uit hun kindertijd*. Delft: Eburon Academic Publishers.
- Engen, van. A., Ensink, B., Honig, M., Vanwesenbeeck, I. (2003). Effectstudies. In: Nicolai, N. (red) (2003) *Handboek psychotherapie na seksueel misbruik*. Utrecht: De Tijdstroom.
- Ensel, W.M. (1986). Social class and depressive symptomatology. In N. Lin, A. Dean, & Ensel W. (Eds.), *Social support, life events, and depression* (pp. 249-266). Orlando, FL: Academic Press.

- Federatie Opvang. *Vrouwenopvang en aanpak van huiselijk geweld: een krachtige combinatie. Strategie van de vrouwenopvang in Nederland: 2006-2010*. Amersfoort: Federatie Opvang, oktober 2005.
- Fokkema, T. & Dykstra, P. (2001). Verschillen in depressie tussen gehuwde en gescheiden vrouwen in Nederland: op zoek naar een verklaring. *Sociale Wetenschappen*, 44 (2), pp.115-137.
- Frisch, M., Mackenzie, C. (1991). A Comparison of formerly and chronically battered women on cognitive and situational dimensions. *Psychotherapy*. 28, pp.339-344.
- Gijsberts, M., Dagevos, J. (2005). *Jaarrapport Integratie 2005*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Goderie, M., Woerds, S. ter (2006). *Instrument voor risicoscreening in de vrouwenopvang*. Utrecht: Verwey-Jonkerinstituut.
- Golding, J. (1999). Intimate Partner Violence as a Risk Factor for Mental Disorders: A Meta-Analysis. *Journal of Family Violence*. 14(2), pp.99-132.
- Goodman, L., Dutton, M., Vankos N., Winfurt, K. (2005). Women's Resources and Use of Strategies at Risk and Protective Factors for Reabuse Over Time. *Violence against women*. 11(3), pp.311-336.
- Grauerholz, L. (2000). An Ecological Approach to Understanding Sexual Revictimization: Linking Personal, Interpersonal, and Sociocultural Factors and Processes. *Child Maltreatment*. 5 (1), pp.5-17
- Groen, M. (2001). *Geweld en Schaaamte: Richtlijnen voor de eerstelijns hulplverlening bij relationeel geweld in gezinnen van migranten en vluchtelingen*. Utrecht: Vrouwenopvang Utrecht.
- Gurp, L. van (1997). *Geén privéproblemen! Knelpunten, analyses en aanbevelingen in de bestrijding van geweld tegen vrouwen in relaties*. Utrecht: Transact.
- Haj-Yahia, M. (2000). "Wife abuse and battering in the sociocultural context of Arab society", in *Family Process*. 39(2), pp.237-255.
- Ham-Rowbottom, K., Gordon, E., Jarvis, K., Novaco, R. (2005). Life Constraints and Psychological Well-being of Domestic Violence Shelter Graduates. *Journal of Family Violence*. 20(2), pp.109-121.
- Höing, M., Engen, A. van , Ensink, B., Vennix, P., Vanwesenbeeck, I. (2003). *Hulp aan slachtoffers van seksueel geweld: een inventarisatie en kwaliteitsevaluatie van de behandeling van slachtoffers van seksueel geweld in de GGZ en de vrouwenopvang in Nederland*. Rutgers Nisso Groep: Delft
- Horowitz, M.J., Wilner, N. & Alvarez, W. (1979). The Impact of Event Scale: a measure of subjective stress. *Psychosomatic Medicine*. 41, pp.209 -218.
- Humphreys, C., Joseph, S. (2004). Domestic violence and the politics of trauma. *Women's Studies International Forum*. Elsevier. 27, pp.559-570.
- Interdepartementaal Beleidsonderzoek 2003. *De opvang verstoppt: IBO Maatschappelijke Opvang*.
- Jehoel-Gijsbers, G. (2003). *Sociale uitsluiting. Een conceptuele en empirische verkenning*. Werkdocument 99. Den Haag: SCP.
- Jehoel-Gijsbers, G. (2004). *Sociale uitsluiting in Nederland*. Den Haag: SCP.

- Jones, L., Hughes M., Unterstaller, U. (2001). Post-traumatic Stress Disorder (PTSD) in Victims of Domestic Violence. A Review of the Research. *Trauma, Violence & Abuse*. 2 (2), pp.99-119.
- Kertzman, T., Kok, I. Wijngaarden, B. van (2003). *De GGZ-thermometer nader onderzocht. De evaluatie van een vragenlijst voor clientwaardering in de volwassenenzorg*. Utrecht: Trimbos-instituut.
- Kim, S, Kim, J. (2001). The Effects of Group Intervention for Battered Women in Korea. *Archives of Psychiatric Nursin*. XV (6), pp.257-264.
- Kindt, M., Arntz, A. (2003). Cognitieve gedragstherapie. In: Nicolai, N. (red) (2003) *Handboek psychotherapie na seksueel misbruik*. Utrecht: De Tijdstroom.
- Koning, A., Guller, P. (2000). *“Ik was ooit niemand, nu ben ik iemand”*: draaiboek voor een groep traumaverwerking binnen de intensieve vrouwenopvang. Amsterdam: Het Eliashuis.
- Kortmann, F. A.M.(1991). Culturen in de Geestelijke Gezondheidszorg: relationele en professionele onzekerheden in de hulpverlening aan migranten”. *Maandblad Geestelijke Volksgezondheid*. 46, pp.938-946
- Kortmann, F. (2001). *Opvattingen over de universaliteit en cultuurgebondenheid van psychiatrie en de consequenties daarvan voor de geestelijke gezondheidszorg binnen een multiculturele samenleving*. Universitair Medisch Centrum St Radboud, Academisch Ziekenhuis Nijmegen
- Krishnan, S., Hilbert, J., Mc Neil, K., Newman, I. (2004). From Respite to Transition: Women’s Use of Domestic Violence Shelters in Rural New Mexico. *Journal of Family Violence*. 19(3), pp.165-173.
- Kubany, E., Hill, E., Owens, J. (2003). Cognitive Trauma Therapy for Battered Women with PTSD: Preliminary Findings. *Journal of Traumatic Stress*, 16(1), pp.81-91.
- Kubany, E., Hill, E., Owens, J., Iannce-Spencer, C., McCaig, M., Tremayne, K. (2004). Cognitive Trauma Therapy for Battered Women with PTSD (CTT-BW). *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 72(1), pp. 3-18.
- Laan, G. van der (1990). *Legitimatieproblemen in het maatschappelijk werk*. Utrecht: SWP.
- Laan, G. van der (2003). De professional als expert in practice-based evidence. *Tijdschrift Sociale Interventie*.12(4), pp.5-16.
- Lalmahomed, B. (1995). *Schade, schande, schuld*: hulpverleners over seksueel misbruik en lichamelijke geweld onder Creolen en Hindoestanen. Utrecht: Uitgeverij Jan van Arkel.
- Lehman, A.F. (1983). The well-being of chronic mental patients: Assessing their quality of life. *Archives of General Psychiatry*. 40, pp.369-373.
- Lehman, A.F., Slaughter, M.S.P.H., Myers, C.P. (1992). Quality of Life in alternative residential settings. *Psychiatric Quarterly*. 62, pp.35-49.
- Lehman, A. (1995). *Toolkit on Evaluating Quality of Life for Persons with Severe Mental Illnes*, (PN-3), MD, MSPH.
- Levendosky, A., Bogat, G.A., Theran, S, Trotter, J., Eye, von. A., Davidson, W. (2004). The Social Networks of Women Experiencing Domestic Violence. *Amer. Journal of Community Psychology*. 34(1/2), pp.95-109.

- Ligeon, I. (1994). Vernieuwingen en obstakels binnen de vrouwenopvang. *Passage*, oktober, pp.107-111.
- Mastenbroek, S. (1995). *De illusie van veiligheid. Voortekenen en ontwikkeling van geweld tegen vrouwen in relaties*. Utrecht: Van Arkel.
- May, B., Limandra, B. (2004). Instrument Development of the Self-Efficacy Scale for abused women. *Research in Nursing & Health*. 27, pp.208-214.
- Meintser, N. (2000). Vrouwenopvang anno 2000: meer dan opvang alleen, in Nonja Meintser (2000), *Ontwikkelingen in de vrouwenhulpverlening*. Utrecht: Transact, pp.37-45.
- Menard, S. (1995). *Applied Logistic Regression Analysis*. Thousand Oaks: CA Sage Publications.
- Menger, A., Krechtig, L. (2006). *Het delict als maatstaf. Methodiek voor werken in gedwongen kader*. Amsterdam: SWP.
- Ministerie van Justitie (2002). *Privé geweld, publieke zaak: een nota over de gezamenlijke aanpak van huiselijk geweld*. Den Haag: Ministerie van Justitie.
- Ministerie van VWS (1993). Brief met Standpunt over de voorstellen uit het IBO-rapport. GVM/2433477
- Mooren, T.T.M., Jong, K. de, Kleber, R.J. & Ruvic, J. (2003). The efficacy of a mental health program in Bosnia-Herzegovina: Impact on coping and general health. *Journal of clinical psychology*.59 (1), pp.57-69.
- Munters, Q., Meijer, E., Mommaas, H., Poel, van der, H., Rosendal, R., Spaargaren, G. (1985). Anthony Giddens. *Een kennismaking met de structuratietheorie*. Wageningen Landbouwhogeschool.
- Nicolai, N. (red) (2003) *Handboek psychotherapie na seksueel misbruik*. Utrecht: De Tijdstroom.
- Nieuwenhuizen Chv. *Quality of Life of persons with severe mental illness: An instrument*. Amsterdam: Thesis Publishers, 1998.
- NIZW. (2002/2003 & 2004/2005). *Vademecum opvang*. Utrecht: NIZW.
- Nunnally, J.C. (1978). *Psychometric theory*. (2nd ed.) New York: McGraw-Hill.
- Orava, T., McLeod, P., Sharpe, D. (1996). Perceptions of Control, Depressive Symptomatology, and Self Esteem of Women in Transition from Abusive Relationships. *Journal of Family Violence*, 11(2), pp.167-186.
- Panzer, P., Philip, M., Hayward, R. (2000). Trends in Domestic Violence Service and Leadership: Implications for an Integrated Shelter Model. *Administration and Policy in Mental Health*. 27(5), pp.339-352.
- Pauli, T. (2004). *Een helpende hand of een blok aan je been?* Afstudeerscriptie, Universiteit van Utrecht.
- Ploeg, E. van der, Mooren, T.T.M., Kleber, R.J., Velden, P.G. van der & Brom, D. (2004). Internal validation of the Dutch version of the Impact of Event Scale. *Psychological Assessment*. 16, pp.16-26.
- Raad voor de Volksgezondheid en Zorg. (2000). *Interculturalisatie van de gezondheidszorg*. Zoetermeer: RVZ.
- Radloff, L.S. (1977). The CES-D Scale: a self-report depression scale for research in the general population. *Applied Psychol Measur*. 1, pp.385-401.

- Redmond, R. (1999). *Door vragen en door leren: een verkennend onderzoek naar de zorgbehoefte en hulpverlening aan zwarte- en migrantenvrouwen met geweldservaringen binnen relaties in Utrecht*. Utrecht: Vrouwenopvang Utrecht.
- Resick, P. (2004). A Suggested Research Agenda on Treatment-outcome Research for Female Victims of Violence. *Journal of interpersonal violence*. 19(11), pp.1290-1295.
- Richters, J.M. (1996). De ezel, de koekoek en de nachtegaal: Vrouw, depressie en cultuur. In: APZ Endegeest *Culturen binnen de psychiatriemuren*. Symposiumverslag depressieve stoornissen in transcultureel perspectief, pp.13-25.
- Romito, P., Molzan Turan, J., & De Marchi, M. (2005) The Impact of Current and Past Interpersonal Violence on women's mental health. *Social Science & Medicine*. 60, pp. 1717-1727.
- Römkes, R. (1989). *Onder ons gezegd en gezwegen. Geweld tegen vrouwen in man-vrouw relaties*. Uitgave van ministerie van WVC. Amsterdam: SUA
- Römkes, R. (1992). *Gewoon geweld? Omvang, aard en gevolgen en achtergronden van geweld tegen vrouwen in heteroseksuele relaties*. Academisch proefschrift. Amsterdam/Lisse: Swets & Zeitlinger.
- Römkes, R. (2005). *Schaduwkanten van juridisering. Enkele overdenkingen bij het tienjarig jubileum van Transact*. Lezing ter gelegenheid van tienjarig bestaan van Transact.
- Rosenberg, M. (1965) *Society and the adolescent self-image*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Rosenberg, M. (1981) The self-concept: Social product and social force. In M. Rosenberg & H. Turner (eds.) *Social psychology: Sociological perspective*, pp. 593-624. New York: Basic Books.
- Ruijter, A, de (2000). *De Multiculturele arena*. Faculteit sociale wetenschappen.Katholieke Universiteit Tilburg.
- Ruiter, C. de, Veen, V. (2005). *Geweld in het gezin*. Het Haarlemse project. Ervaringen van ketenpartners, medewerkers en cliënten. Utrecht: Trimbos-instituut.
- Shadid, W.A. (1998). *Grondslagen van interculturele communicatie. Studieveld en werkerrein*. Bohn Stafleu Van Loghum. Houten/Diegem 1998.
- Sherer, M., Maddux, J.E., Mercandante, B., Prentice-Dunn, S., Jacobs, B., & Rogers, R. W. (1982). The Self-efficacy Scale: construction and validation. *Psychological Reports*. 51,pp.663-671.
- Sieben, I. (2000). *Logistische regressieanalyse: een handleiding*. Vakgroep Sociologie. Radboud Universiteit Nijmegen.
- Swanborn, P.G. (1980). *Methoden van sociaal-wetenschappelijk onderzoek*. Meppel: Boom.
- Stith, A., Smith, D., Penn, C., Ward, D., Tritt, D. (2004). Intimate partner physical abuse perpetration and victimization risk factors: A meta-analytic review. *Aggression and Violent Behavior*. 10, pp.65-98.
- Stolk, B. van, Wouters, C. (1983). *Vrouwen in tweestrijd. Tussen thuis en tehuis*. Deventer: Van Loghum Slaterus.
- Sullivan, C., Rumpzt, M. (1994). Adjustment and needs of African-American women who utilized a domestic violence shelter, *Violence and Victims*, 9(3), pp.275-286.

- Sullivan, C., Cain, D. (2004) Ethical and safety considerations when obtaining information from or about battered women for research purposes. *Journal of interpersonal violence*. 19 (5), pp. 603-618.
- Sutherland, Ch., Bybee, D., Sullivan, C. (2002). Beyond Bruises and Broken Bones: The Joint Effects of Stress and Injuries on Battered Wome's Health. *Amer. Journal of Community Psychology*. 30(5), pp.609-636.
- Tan, C., Basta, J., Sullivan, C., Davidson, W. (1995). The Role of Social Support in the Lives of Women Exiting Domestic Violence Shelters. *Journal of Interpersonal Violence*. 10(4), pp.437-451.
- Terpstra, L. & Dijke van, A. (2001) *Terugblikken en vooruitzien. De vrouwenopvang: een verrassende partij!* Stichting Vrouwenopvang Nederland.
- TransAct, in samenwerking met NIZW Jeugd. (2004). *Inventarisatie Methodieken Huise-lijk Geweld*. (werkdocument). Utrecht: Transact.
- Tregunno, D., e.a. (2004). Competing Values of Emergency Department Performance: Balancing Multiple Stakeholder Perspectives. *Health Service Research*. 39, pp.771-792.
- Verkuyten, M. (1999). *Etnische identiteit*. Theoretische en empirische benaderingen. Het Spinhuis. Amsterdam.
- Vetere, A., Cooper, J. (2003). Setting Up a Domestic Violence Service. *Child and Adolescent Mental Health*. 8 (2), pp.61-67.
- Vollebergh, W., Graaf, R. de, Have, M. ten, Schoemaker, C., Dorselaer, S. van, Spijker, J. (2003). *Psychische stoornissen in Nederland: overzicht van de resultaten van NEMESIS*. Utrecht: Trimbos-instituut.
- Vrooman, C., Soede, A., Dirven, H., Trimp, R. (red.) (2005). *Armoedemonitor*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP).
- Vrouwenopvang Amsterdam. (December 2003). *Vrouwenopvang Amsterdam bereidt zich voor op de toekomst*. Interne notitie.
- Vrouwenopvang Amsterdam & Flevoland. (2005). *Vrouwenopvang Amsterdam en Flevoland*. Jaarverslag 2005. Verkorte publieksversie.
- Waldrop, A., Resick, P. (2004). Coping Among Adult Female Victims of Domestic Violence. *Journal of Family Violence*. 19(5), pp.291-302.
- Walpot, M., Koppenaar, B., Heineke, D. (2003). *Projectvoorstel Standaardiseren van het aanbod in de vrouwenopvang: een kwaliteitsontwikkelingstraject ter bevordering van de transparantie en vraaggerichtheid*. Utrecht: Federatie Opvang en NIZW.
- Wegelin, M. (2004). *Vrouwen binnen de Vrouwenopvang in Nederland: een clientenprofiel met psychiatrische grondslag*. Stichting Vrouwenopvang Nederland.
- Wekker, G., Lutz, H. (2001). *Een hoogvlakte met koude winden. De geschiedenis van het gender- en etniciteitsdenken in Nederland*. In: Botman, M. N. Jouwe en G. Wekker, red. *Caleidoscopische Visies. Zwarte, Migranten- en Vluchtelingen Vrouwenbeweging in Nederland*. Amsterdam: KIT.
- Wennink, J., Wijngaarden, B. van (2004) *Quality of Life and Care (QoLC)*. Kwaliteit van leven en vervulling zorgwensen. Utrecht: Trimbos-instituut.
- Wileman, R., Wileman, B. (1995). Towards Balancing Power in Domestic Violence Relationships. *A.N.Z. Journal of Family Therapy*. 16(4), pp.165-176.

- Wilkinson, D., Hamerschlag, S. (2005). Situational determinants in intimate partner violence. *Aggression and Violent Behavior*. 10, pp.333-361.
- Wilmink, M. (2003). *Verslag Netwerk bijeenkomst Mozaïek 13 mei 2003*. Utrecht: Transact.
- Wittebrood, K., Veldheer, V. (2005). Partnergeweld in Nederland. Een secundaire analyse van de Intomart-onderzoeken naar huiselijk geweld. *Tijdschrift voor Criminologie*. 47(1), pp.3-22.
- Wolf, J., Zwikker, M., Nicholas, S., Bakel, H. van, Reinking, D., Leiden, I. van (2002). *Op achterstand*. Een onderzoek naar mensen in de marge van Den Haag. Utrecht: Trimbos-instituut.
- Wolf, J., Greshof, D. , Jager, J. (2003). *Aan de voordeur van de vrouwenopvang: een onderzoek naar de instroom*. Utrecht: Trimbos-instituut.
- Wolf, J., Nicholas, S., Hulsbosch, L., Pas, S. te, Hoogenboezem, G., Oort, M. van (2003). *Monitor Maatschappelijke Opvang Jaarbericht 2003*. Utrecht: Trimbos-instituut.
- Wolf, J. (2005). *Wat de opvang wil weten*. Kennisprogramma Maatschappelijke Opvang & Vrouwenopvang. Amsterdam: SWP.
- Wolf, J., Laan, G. van der (2005). *De bitterzoete werkelijkheid. De relatie tussen methodiek en organisatie in een begeleid wonen-project voor zwerfjongeren*. Amsterdam: SWP.
- Woodruff, S.L. & Cashman, J.F. (1993). Task domain, and general self-efficacy: a reexamination of the self-efficacy scale. *Psychological Reports*. 72, pp.423-432.
- Woods Cox, J. & Stoltenberg, C.D. (1991). Evaluation of a treatment program for battered wives. *Journal of Family Violence*. 6 (4), pp.395-413.
- World Health Organization. (2004). *Handbook for the documentation of interpersonal violence prevention programmes*. Genève: WHO.

www.rivm.nl/vtv

www.cbs.nl/statline

www.armoedemonitor.nl

www.psychischenwerk.nl

Lijst met afkortingen

AA	Anonieme Alcoholisten
ALCOS	Algemene Competentie Schaal
AMK	Advies- & Meldpunt Kindermishandeling
AMW	Algemeen Maatschappelijk Werk
ANOVA	Analysis of Variance (Variantie-analyse)
CBS	Centraal Bureau voor Statistiek
CES-D	Center for Epidemiological Studies Depression Scale
CMO	Centrum voor Maatschappelijke Opvang
DSM-IV	Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders (een classificatie voor psychische stoornissen)
GEM	Gemiddelde
GGZ	Geestelijke Gezondheidszorg
GLAS	Groningen Longitudinal Aging Study
GSD	Gemeentelijke Sociale Dienst
HAVO	Hoger Algemeen Voortgezet Onderwijs
HBO	Hoger Beroepsonderwijs
HIV	Human immunodeficiency virus
IBO	Interdepartementale Beleidsonderzoeken
IND	Immigratie- en naturalisatiedienst

ISA	Index of Spouse Abuse (Index van typen geweld)
ISEL	Interpersonal Support Evaluation List (uitgebreide lijst van typen sociale steun)
KSA	Kerkelijke Sociale Arbeid
LASA	Longitudinal Aging Study Amsterdam
LinReg	Lineaire regressieanalyse
LogReg	Loglineaire regressieanalyse
M	Gemiddelde
MAVO	Middelbaar Algemeen Voortgezet Onderwijs
MBO	Middelbaar Beroepsonderwijs
MHI	Mental Health Inventory (voor het meten van psychische gezondheid)
MMO	Monitor Maatschappelijke Opvang
MO	Maatschappelijke Opvang
N	Aantal
NEMESIS	Netherlands Mental Health Survey an Incidence Study
NIZW	Nederlands Instituut voor Zorg en Welzijn
NS	Niet significant
N'land/ NL	Nederland
OGZ-fonds	Fonds Openbare Gezondheidszorg
PTSS	Post Traumatische Stress Stoornis
QOL	Quality of Life (Kwaliteit van Leven)
QOLC	Quality of Life and Care
RIAGG	Regionaal Instituut voor Ambulante Geestelijke Gezondheidszorg

RIVM	Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu
RSE	Rosenberg Self Esteem Scale (voor het meten van zelfvertrouwen/ het zelfbeeld)
SCL-90	Symptom Checklist-90-R (voor het meten van psychologische/psychopathologische klachten)
SCP	Sociaal en Cultureel Planbureau
SD	Standaarddeviatie (van een gemiddelde score)
SES	Self Efficacy Scale (voor het meten van capaciteiten/ competenties)
SMO	Stichting Maatschappelijke Opvang
SPSS	Statistisch pakket voor de sociale wetenschappen
STATA	Statistisch pakket voor professioneel onderzoek
STIVORO	Stichting Volksgezondheid en Roken
STV	Stichting Tegen Vrouwenhandel
SVL	Schok Verwerkingslijst
SWP	Sociaal Wetenschappelijke Pers
UMC	Universitair Medisch Centrum
VBO	Vorbereidend Beroepsonderwijs
VMBO	Vorbereidend Middelbaar Beroepsonderwijs
VNG	Vereniging Nederlandse Gemeenten
VO	Vrouwenopvang
VOC	Vrouwenopvangcentrum
VWO	Vorbereidend Wetenschappelijk Onderwijs
VWS	Volksgezondheid, Welzijn en Sport

WAO	Wet op de arbeidsongeschiktheidsverzekering
WHO	World Health Organization
WO	Wetenschappelijk Onderwijs
WRR	Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid
WW	Werkloosheidswet

A black and white photograph of a double helix staircase, viewed from above. The staircase is composed of two separate paths that spiral around each other without crossing. The railings are dark and feature a repeating diamond-shaped pattern. The central area of the image is a light gray, and the word "Bijlagen" is printed in white, bold, sans-serif font in the center of this area.

Bijlagen

1

Steekproefkader van onderzoek en deelname van instellingen/voorzieningen

In dit onderzoek zijn diverse onderzoeksactiviteiten bij de vrouwenopvang in Nederland uitgevoerd, waaronder:

- A Enquête onder werkers
- B Groepsinterviews met werkers
- C Observaties bij instellingen
- D Groepsinterviews met vrouwen
- E Interviews met vrouwen

In bijlage 2 volgt een toelichting op de activiteiten A tot en met D. Bijlage 3 t/m 5 beschrijft de opzet en uitvoering van de interviews met vrouwen (E) en de analyse van de hieruit verkregen gegevens. In deze eerste bijlage lichten wij het steekproefkader van dit onderzoek toe en geven wij een overzicht van aan dit onderzoek deelnemende vrouwenopvanginstellingen en -voorzieningen.

1.1 Steekproefkader van vrouwenopvanginstellingen

Het onderzoek startte in de zomer van 2004 met een inventarisatie van de vrouwenopvanginstellingen in Nederland, dat zijn instellingen (rechtspersonen) die zich specifiek richten op de opvang van mishandelde vrouwen. Hiervoor zijn geraadpleegd:

- De inventarisatie van vrouwenopvanginstellingen bij het instroomonderzoek (Wolf e.a., 2003)
- Het Vademecum opvang van het NIZW (2002/2003 & 2004/2005),
- Bestanden van de Federatie Opvang
- Internetsites

Er werden 39 instellingen geteld met circa 50 voorzieningen. Eén op de drie van deze instellingen is een Blijf van mijn Lijf huis, twee op de drie een andere vrouwenopvanginstelling. Uitgesloten werden:

- Voorzieningen voor crisisopvang in het algemeen en gemengde dak- en thuislozenopvang.
- Opvangvoorzieningen bedoeld voor specifieke doelgroepen zoals tienermeiden of tienermoeders, verslaafde vrouwen en prostituees.
- Opvangvoorzieningen voor begeleid wonen en woonbegeleiding.

De vrouwenopvanginstellingen werden geordend naar geografische ligging: Noord, Oost, Zuid en West. De volgorde van de instellingen binnen deze geografisch afgebakende gebieden werd op basis van toeval bepaald. Het steekproefkader bestond dus uit vier strata met hierin een willekeurige volgorde van opvanginstellingen. Dit steekproefkader vormde de basis voor de trekking van instellingen voor de interviews met vrouwen en, in een iets later stadium, voor de observaties bij instellingen. Per stratum werden instellingen in volgorde van voorkomen op de lijst benaderd voor deelname aan onderzoek (zie voor meer details over de steekproeftrekking bijlage 2 en 3).

1.2 Deelnemende instellingen en voorzieningen

Hierna volgt een overzicht van de vrouwenopvanginstellingen en -voorzieningen in Nederland en van de deelname van een selectie ervan aan het onderzoek.

PROVINCIE	<i>Individuele interviews vrouwen</i>	<i>Observaties + groeps-interview vrouwen</i>	<i>Observaties Kortverblijf</i>	<i>Deelname enquête werkers</i>	<i>Deelname werkers aan groeps-interview</i>
GRONINGEN <i>Stichting Toevluchtsoord</i> <ul style="list-style-type: none"> • Blijf van m'n Lijf Groningen • Vrouwenopvangcentrum Groningen 	X X		X	X X	
FRIESLAND <i>Vrouwenopvang Friesland</i> <ul style="list-style-type: none"> • Blijf van m'n Lijf Leeuwarden • Blijf van m'n Lijf ASJA opvanghuis 		X X	X	X X	
DRENTHE <i>Zorggroep Suydevelt</i> <ul style="list-style-type: none"> • Blijf van m'n Lijf Emmen 	X			X	
OVERIJSEL <i>Vrouwenopvang Overijssel</i> <i>Poortmanshekke (Enschede)</i> <ul style="list-style-type: none"> • Opvang op veilig adres • Woonbegeleiding • Steunpunt relationeel geweld • Voorlichting en preventie 	X			X	

PROVINCIE	<i>Individuele interviews vrouwen</i>	<i>Observaties + groeps-interview vrouwen</i>	<i>Observaties Kortverblijf</i>	<i>Deelname enquête werkers</i>	<i>Deelname werkers aan groeps-interview</i>
Instelling <ul style="list-style-type: none"> Voorziening 					
Instream (Zwolle) <ul style="list-style-type: none"> Opvang op geheim adres Noodopvang Nazorg Centraal Meldpunt Voorlichting en preventie 	X	X	X	X	X
Opvang op geheim adres <ul style="list-style-type: none"> Opvang op geheim adres Woonbegeleiding 	X			X	X
Woonbegeleiding <ul style="list-style-type: none"> Woonbegeleiding Woonbegeleiding tienermoeders 					
Zorgverlening <ul style="list-style-type: none"> Opvang tienermoeders Opvang veilig huis Nazorg 					
Arcuris/Hera-Hebe (Deventer) <ul style="list-style-type: none"> Woonbegeleiding voor vrouwen 					
FLEVOLAND					
Vrouwenopvang Flevoland <ul style="list-style-type: none"> Doorstroomproject Almere (begeleid wonen) Doorstroomproject Emmeloord (begeleid wonen) 					
GELDERLAND					
HERA vrouwenopvang					
Apeldoorn <ul style="list-style-type: none"> Blijf van m'n Lijf Nazorg (amb) begeleid wonen in Apeldoorn en Nijmegen 	X		X	X	
Nijmegen <ul style="list-style-type: none"> Blijf van m'n Lijf Nazorg (amb) begeleid wonen in Apeldoorn en Nijmegen 	X			X	

PROVINCIE	Individuele interviews vrouwen	Observaties + groeps-interview vrouwen	Observaties Kortverblijf	Deelname enquête werkers	Deelname werkers aan groeps-interview
Instelling <ul style="list-style-type: none"> • Voorziening 					
Oosterbeek <ul style="list-style-type: none"> • Vrouwenopvangcentrum • Nazorg (zie overige locaties) 	X	X		X	
Hera/De Griffi Time out Verslaafde prostituees <ul style="list-style-type: none"> • Vrouwenopvangcentrum 					
NOORD-HOLLAND					
Vrouwenopvang Amsterdam <ul style="list-style-type: none"> • Vrouwenopvang Amsterdam-locatie Eliashuis • Vrouwenopvangcentrum • fase 1 (leefgroep) • fase 2 (beg.wonen) doorstroomproject 				X	
Vrouwenopvang Amsterdam-Blijf van m'n Lijf <ul style="list-style-type: none"> • Vluchthuis • Doorstroomproject 				X	
HVO-Querido-Vrouwenopvangcentrum De Roggeveen <ul style="list-style-type: none"> • Vrouwenopvangcentrum 					
Goodwillcentrum LDH-Amsterdam <ul style="list-style-type: none"> • Vrouwenopvang het Jannahuis 				X	
Blijf van m'n Lijf Zaanstad	X			X	
Blijf van m'n Lijf Haarlem				X	
Stichting Opvangcentrum het Gooi (Hilversum)				X	
Blijf van m'n Lijf Den Helder				X	
Blijf van m'n Lijf IJmond (Beverwijk)				X	
Blijf van m'n Lijf Alkmaar <ul style="list-style-type: none"> • Blijf van m'n Lijf huis • Begeleid wonen 				X	

PROVINCIE	Individuele interviews vrouwen	Observaties + groeps-interview vrouwen	Observaties Kortverblijf	Deelname enquête werkers	Deelname werkers aan groeps-interview
Instelling • Voorziening					
UTRECHT					
Stichting IKS • Blijf van m'n Lijf Amersfoort		X		X	X
Vrouwenopvang Utrecht • Ventus, eerste opvang • Terra, vervolgovang	X X			X X	X X
Zusters Augustinessen • Meisjesstad (vrouwenopvangcentrum)					
ZUID-HOLLAND					
Vrouwenopvang Zuid-Holland Ricardis • Vrouwenopvangcentrum (Delft)					
Goodwillwerk LDH- Den Haag • Vrouwenopvang Elim				X	
Vrouwenopvang Pepita van Rijn (is nu St. Wende) • Blijf van m'n Lijf (Den Haag) • Fiomhuis (de Haven)		X		X X	X
Vrouwenopvang Zoetermeer (VOZ) • Vrouwenopvangcentrum • Project begeleid wonen • Nazorg	X		X	X	
Blijf van m'n Lijf Dordrecht • Blijf van m'n Lijf huis • Begeleid wonen • Voc 2e fase	X			X	
Rivas Zorggroep • Vrouwenopvangcentrum Gorcum	X				
Vrouwenopvangcentrum Midden-Holland • Vrouwenopvangcentrum (Gouda)				X	

PROVINCIE	Individuele interviews vrouwen	Observaties + groeps-interview vrouwen	Observaties Kortverblijf	Deelname enquête werkers	Deelname werkers aan groeps-interview
Instelling <ul style="list-style-type: none"> Voorziening 					
Vrouwenopvang Rosa Manus (Leiden) <ul style="list-style-type: none"> Voc locatie Haagweg Voc locatie Boerhavelaan Begeleid wonen 	X X	X		X X	
Stichting KSA-Somik (Rotterdam) <ul style="list-style-type: none"> Vrouwenopvangcentrum 				X	
Vrouwenopvang Rotterdam <ul style="list-style-type: none"> Vrouwenopvangcentrum Woonbegeleiding 				X	X
ZEELAND					
Blijf van m'n Lijf Zeeland (Vlissingen) <ul style="list-style-type: none"> Emergis (Vlissingen) 				X	
Maresaete Vrouwengroep (Vlissingen)					
Maatschappelijke Opvang Zeeland –CMO <ul style="list-style-type: none"> De Lage Flancken, crisis- en vrouwenopvang (Sas van Gent) 				X	
NOORD BRABANT					
Valkenhorst, opvang voor vrouwen en kinderen <ul style="list-style-type: none"> Voc (Breda) 	X			X	
Stichting HOEK, vrouwenopvang Den Bosch <ul style="list-style-type: none"> Voc 	X	X	X	X	
NEOS <ul style="list-style-type: none"> Blijf van m'n Lijf Eindhoven Ambulante woonbegeleiding 	X	X		X	
Stichting Huis in de Bocht <ul style="list-style-type: none"> De Bocht Fiomhuis (Goirle) De Poort vrouwenopvang-centrum (crisis-opvang voor vrouwen) (Tilburg) 	X X	X		X X	X X
SMO Helmond - Bona Dea Vrouwen en meidenopvang	X			X	

PROVINCIE	<i>Individuele interviews vrouwen</i>	<i>Observaties + groeps-interview vrouwen</i>	<i>Observaties Kortverblijf</i>	<i>Deelname enquête werkers</i>	<i>Deelname werkers aan groeps-interview</i>
<i>Instelling</i> <ul style="list-style-type: none"> Voorziening 					
LIMBURG					
<i>Blijf van m'n Lijf Heerlen</i> <i>Matrix-BJ (Xonar) vrouwenopvang en vrouwen-hulpverlening Maastricht</i>	X				
<ul style="list-style-type: none"> Fiomhuis Begeleid wonen 	X			X	
<i>Stichting 'T Wieckerhoes</i> <ul style="list-style-type: none"> VOC Maastricht 				X	
<i>Stichting Zorgcircuits</i> <ul style="list-style-type: none"> Blijf van m'n Lijf Venlo Tussenvoorziening 	X			X	

2

Uitvoering onderzoeksactiviteiten: enquête onder werkers, groepsinterviews en observaties

In deze tweede bijlage lichten wij toe: de enquête onder werkers, de groepsinterviews met werkers, de meerdaagse observaties bij instellingen en de groepsinterviews met vrouwen. Eerst beschrijven wij hier hoe wij met behulp van een expertpanel voor de vrouwenopvang de noodzakelijk geachte taken in de eerste fase en de vervolgfase vaststelden.

2.1 Bepaling noodzakelijke taken in de vrouwenopvang

Een expertpanel van deskundigen werd in het najaar van 2004 geraadpleegd om te komen tot een overzicht van noodzakelijke taken in de vrouwenopvang, uitgesplitst naar crisisopvang en vervolgoopvang. Het panel bestond uit managers en werkers van vrouwenopvanginstellingen, vertegenwoordigers van enkele gemeenten, het ministerie van VWS, de VNG en Transact. Bij de vaststelling van de taken pasten wij de zogenoemde Rand/UCLA Appropriateness methode toe omdat deze methode de besluitvorming systematiseert en controleerbaar maakt (Brook et al., 1986). De volgende stappen zijn gevolgd:

Op basis van praktijkpublicaties en literatuur is door de onderzoekers een conceptlijst van 127 taken opgesteld, geordend naar twaalf leefdomeinen.

- Panelleden is gevraagd om schriftelijk de conceptlijst met taken te becommentariëren (op overlap, lacunes, taalgebruik, et cetera) en eventueel met suggesties voor aanvullingen te komen.
- De herziene lijst van 83 taken werd daarna aan de panelleden voorgelegd met de vraag om definitieve instemming met de lijst.
- De definitieve lijst van 81 taken is vervolgens aan de panelleden voorgelegd met de vraag elke taak op relevantie voor de hulp aan vrouwen in de crisisopvang en de vervolgoopvang te scoren op een 9-puntsschaal (1=niet relevant en 9=zeer relevant).
- Per taak is een mediaanscore berekend en is de relevantie ervan vastgesteld. Hierbij zijn de scores geclusterd in drie groepen (1-3; 4-6 en 7-9). Bij een mediaanscore tussen de 7 en 9 wordt de taak relevant geacht, bij een mediaanscore tussen de 4 en 6 is de taak relevant noch niet relevant en bij een score tussen de 1 en 3 is er sprake van een niet relevante taak. Vervolgens is tussen de panelleden de overeenstemming vastgesteld over de relevantie van taken.

- In dit onderzoek is uitgegaan van de taken die een meerderheid van het panel (75% of meer) zeer relevant vond voor de vrouwenopvang (mediaanscore tussen 7-9). Het gaat hierbij om 59 taken. Al deze taken werden relevant gevonden voor de vervolgoopvang en 12 hiervan achtte het panel ook (zeer) belangrijk voor de crisisopvang.

2.2 Enquête onder werkers

De enquête onder werkers is ongeveer twee maanden voor de verspreiding ervan aangekondigd in een door de onderzoekers opgestelde nieuwsbrief over het onderzoek voor de vrouwenopvang (december, 2004). Aangegeven werd dat er was gestart met de individuele interviews met vrouwen over hun situatie, hun zorgbehoeften, de geboden hulp en hun tevredenheid daarmee en dat de enquête was bedoeld om de afstemming van vraag en aanbod vanuit het perspectief van uitvoerenden te onderzoeken om zo beide perspectieven met elkaar in samenhang te kunnen bestuderen.

De enquête was bedoeld voor werkers en voor leidinggevenden met uitvoerende taken die hulp boden aan vrouwen (kinderwerkers werden uitgesloten), en ging over de intramurale vrouwenopvang, en expliciet niet over begeleid wonen, woonbegeleiding of ambulante zorg.

De enquête was opgebouwd uit vijf onderdelen, namelijk:

A Instellings- en respondentgegevens:

Instelling, jaren dienstverband, omvang aanstelling, geslacht, leeftijd, geboorteland, ook van moeder en vader, hoogst voltooide opleiding, beroepsgroep, jaren werkervaring met mishandelde vrouwen.

B Functie van werker en cliëntcontact:

Soort functie, rol (intaker, groepswerkers et cetera), gemiddelde werkweek, cliëntcontacten (groepen, individuen, systemen) in eerste en vervolgfase.

C Hulp aan mishandelde vrouwen:

Werken met begeleidingsplannen en veiligheidsplannen, noodzakelijk geachte hulp op twaalf leefdomeinen in eerste fase en vervolgfase, samenwerking met instanties, ingeschatte verantwoordelijkheid in hulp aan mishandelde vrouwen van vrouwenopvang en van andere instanties.

D Taken in de opvang van werkers:

Intensiteit van de uitvoering van 59 taken door werkers te scoren op een 6-puntschaal: 0=nooit en 6=dagelijks.

E Mening over aanbod van vrouwenopvang:

Juistheid van de hulp in de voorziening van de werker op twaalf leefdomeinen te scoren op vierpuntsschaal: 1=onjuist, 2=beetje onjuist, 3=beetje juist, 4=juist.

Beoordeling van aspecten van de organisatie en inrichting van de instelling (beveiliging van gebouw, kinderopvang, privacy van vrouwen et cetera), te scoren op zevenpuntsschaal: 1=vreselijk tot 7=prima.

Beoordeling van uitspraken over de opvang (voorbeeld: het is hier voor vrouwen te druk en te hectisch, of: werkers nemen vrouwen en hun mening serieus) te scoren op vierpuntsschaal: 1=helemaal mee eens, 2=mee eens, 3=niet mee eens, 4=helemaal niet mee eens.

Aan het eind van de lijst konden de werkers hun oordeel over de hulpverlening in de opvang in eigen woorden weergeven.

Een conceptversie van de enquête is vooraf bij acht werkers getoetst op de volgende punten: begrijpelijkheid van de vraagstelling, de formulering en van het woordgebruik, volledigheid van de thema's en items, en lengte en duur. De enquête kon vrijwel ongewijzigd worden vastgesteld. De proef maakte duidelijk dat het invullen van de enquête gemiddeld 35 minuten duurde.

Per instelling (39 in totaal) werden in maart 2005 vijftien vragenlijsten gestuurd met het verzoek die te verspreiden onder werkers/leidinggevenden die contact hebben met en hulp bieden aan mishandelde vrouwen. Op verzoek werden extra vragenlijsten toegestuurd.

Van de 53 voorzieningen stuurden er 48 een ingevulde vragenlijst terug. Het gemiddeld aantal geretourneerde en compleet ingevulde vragenlijsten per instelling was zes (spreiding van 1 tot 22). In totaal werden in een periode van vijf weken 302 vragenlijsten ingevuld teruggestuurd. Hiervan werden er negen uitgesloten omdat de werkers geen contacten hadden met mishandelde vrouwen en of enkel administratieve taken uitvoerden. Gerapporteerd is over 293 enquêtes (dat is bij benadering ongeveer een vijfde van het aantal werknemers bij de vrouwenopvang, dat zijn, let wel, werkers en andere krachten; zie Wolf e.a., 2003 en Wolf, e.a., 2003). Het invullen van de lijst kostte werkers ongeveer een half uur. Werkers die een ingevulde vragenlijst retourneerden ontvingen een cadeaubon van 10 euro.

Het profiel van de werkers van deze enquête wijkt niet of nauwelijks af van het profiel van werkers (n=294) uit het onderzoek naar arbeidsomstandigheden in de vrouwenopvang (Wolf e.a., 2003).

2.3 Groepsinterviews met werkers

Er is twee keer bij het Trimbos-instituut een twee uur durend groepsinterview met werkers uit de vrouwenopvang gehouden. De werkers zijn hiervoor op verschillende manieren geworven, namelijk via sleutelpersonen in de opvang en via een verzoek gekoppeld aan de enquête (a-select werd bij dertig enquêtes voor werkers een briefje bijgevoegd met de vraag om deelname). In totaal retourneerden acht werkers het briefje: vijf werkers wilden niet meewerken en drie werkers wel.

Aan het eerste groepsinterview op 28 juni 2005, gericht op vooral de diversiteit in de opvang, namen zeven personen deel (vijf werkers en twee andere betrokkenen, waaronder een medewerker van Transact). Voorafgaand aan dit groepsinterview kregen alle deelnemers het conceptonderzoeksverslag over *Diversiteit in de vrouwenopvang* (rapportage voor Zon, programma Diversiteit, zomer 2005), een hierbij horende leeswijzer en een overzicht van thema's die tijdens het groeps gesprek behandeld zouden worden. Thema's waren de eventuele verschillen in behoeften bij vrouwen van uiteenlopende herkomst en sociaal-culturele achtergrond, de minder goede beheersing van de Nederlandse taal bij een substantieel deel van de vrouwen en de invloed hiervan op de communicatie en de aansluiting in de hulpverlening, de passendheid van de werkprincipes in dit licht, en het leven in groepen met vrouwen met zoveel verschillende achtergronden, en eventuele alternatieven hiervoor.

Het tweede interview op 12 januari 2006 over 'vraag en aanbod' in de vrouwenopvang werd met zeven werkers gehouden. Voor dit tweede groeps gesprek werd een interview-schema ontwikkeld. Werkers kregen ter voorbereiding geen stukken toegestuurd. In dit tweede groeps gesprek zijn met de werkers de onderzoeksresultaten besproken over de aansluiting van vraag en aanbod op de diverse leefdomeinen, en is werkers gevraagd of zij de resultaten herkenden en hoe zij de bevindingen interpreteerden. Aan de orde kwamen constatering zoals dat vrouwen in de opvang meer hulp bij hun veiligheid krijgen dan zij zelf nodig achten, de eerste opvang en de aansluiting op de vervolgoopvang, de hiaten in praktische hulp en bijvoorbeeld in de hulpverlening bij psychische problemen, en de relatief geringe samenwerking van de vrouwenopvang met externe instanties.

De deelnemers ontvingen voor hun deelname een boekenbon van 15 euro. Beide groepsinterviews zijn opgenomen op band en letterlijk uitgetypt. De informatie is vervolgens naar thema geordend. De verslagen zijn door twee onderzoekers, onafhankelijk van elkaar, geanalyseerd waarbij citaten en passages voor de rapportage werden geselecteerd.

Tijdens de, mede door het Trimbos-instituut georganiseerde, medewerkersdag op 26 mei 2005 is tijdens twee workshops over leefgroepen en diversiteit in de opvang gediscussieerd met werkers van diverse instellingen. Deze workshops zijn eveneens opgenomen op band en mochten met instemming van de werkers worden gebruikt voor het onderzoek.

2.4 Observaties

Voor de werkbezoeken en de meerdaagse observaties is een a-selecte steekproef van instellingen getrokken uit het vastgestelde steekproefkader (zie bijlage 1). Van de lijst van instellingen in de vier strata werden bij de start de eerste paar instellingen (zie ook bijlage 3) benaderd voor deelname aan de interviews met vrouwen en werden de daarop

volgende op de lijst gevraagd om te participeren aan de observaties en groepsinterviews (zie hierna voor een beschrijving van de groepsinterviews). Bij de opzet was het uit oogpunt van onderzoeksbelasting niet de bedoeling om dezelfde instelling te vragen aan meerdere onderzoeksonderdelen mee te doen. Echter, in de regio's Noord en Oost kon dit uitgangspunt niet worden gehandhaafd omdat hier slechts een paar grote vrouwenopvanginstellingen zijn. Wel werd indien mogelijk gekozen voor een andere voorziening van de instelling.

De observaties waren bedoeld om inzicht te krijgen in wat zich in de praktijk van de vrouwenopvang voordoet, met name in de dynamiek van alledaagse interacties en processen.

In de aanloop van de werkbezoeken en observaties is er door de onderzoekers meerdere malen contact gelegd met de vrouwenopvanginstelling. Om de vrouwen en werkers goed te informeren over het onderzoek en de komst van de onderzoekers zijn posters en flyers ontwikkeld die minimaal een week voor de observaties werden toegezonden. Medewerkers van de betreffende voorzieningen zorgden voor verspreiding van het materiaal. In het kort werd op de posters en flyers vermeld wat doel en vragen van het onderzoek waren, waarom er onderzoek gedaan werd, hoe dit werd uitgevoerd, wanneer de onderzoekers kwamen, hoe zij heetten, hoe een vrouw aan bijvoorbeeld het groeps gesprek kon deelnemen en werd er gewezen op de vertrouwelijkheid van de verkregen informatie.

Er zijn twee series werkbezoeken en meerdaagse observaties gedaan. Een observatie bij een instelling omvatte steeds zo'n drie dagen.

De eerste serie meerdaagse observaties is in de periode van medio oktober tot medio november 2004 uitgevoerd bij acht opvanginstellingen en de focus lag hierbij op de diversiteit en cultuursensitiviteit in de opvang. De volgende vragen stonden hierbij centraal:

1. Wat zijn eventueel specifieke zorgbehoeften van allochtone vrouwen?
2. Welke eventuele aanpassingen in werkwijze en organisatie van de vrouwenopvang zijn nodig voor een betere aansluiting van de hier geboden hulp op de achtergronden en maatschappelijke positie van allochtone vrouwen?

De tweede serie meerdaagse observaties is in de periode van medio april tot medio juni 2005 gehouden bij zes opvanginstellingen. Doel was om meer inzicht te krijgen in de crisisopvang en de redenen voor kortverblijf van vrouwen. Richtvragen hierbij waren:

1. Wat gebeurt er direct na binnenkomst van een vrouw en welke opvang krijgen vrouwen?
2. Wat zijn de redenen voor vrouwen om kort in de voorziening te (ver)blijven?

Opzet was om tijdens deze observaties ook korte gesprekken te voeren met vrouwen over hun ervaringen tijdens de eerste crisisopvang en redenen voor vrouwen om kort te blijven.

Voor de uitvoering van de observaties is in beide rondes een werkdocument en observatieschema ontwikkeld. Als vuistregel gold dat na een uur observeren de onderzoeker de tijd nam om de observatie uit te schrijven. In de verslaglegging moest bij voorkeur terugkomen:

- Een typering van de activiteit of context;
- De betrokkenen;
- De behoeften en vragen van de betrokken vrouw(en);
- Wat de dienstverlening is, wat geboden wordt;
- Hoe betrokkenen communiceren, hoe de onderlinge relaties zijn;
- Welke procedures of hulpmiddelen worden gebruikt en of er afspraken worden gemaakt;
- Of er met derden wordt samengewerkt en hoe de samenwerking verloopt.

Bij deze elementen waren in het observatieschema voorbeeldditens genoemd. Er was voor de onderzoeker ook ruimte voor het apart weergeven van eigen commentaar en inzichten. Afspraak was verder om na het observeren van situaties korte gesprekjes met werkers en vrouwen aan te gaan om aanvullende informatie te verzamelen (verdieping, verduidelijking) en hun visie op het gebeurde te horen.

De onderzoekers die de uitvoering van de observaties deden, namen deel aan door het Trimbos-instituut en het UMC St. Radboud georganiseerde instructie- en terugkombijeenkomsten die werden gehouden voor het verhogen van de consistentie in de uitvoering.

Indien de situatie dit toeliet werd betrokkenen toestemming gevraagd om gesprekken op de band op te nemen.

De observatieverslagen bevatten door de frequente momenten van verslaglegging veel gedetailleerde beschrijvingen, door gesprekken ook op de band op te nemen, veel letterlijke citaten van betrokkenen. Per thema is de informatie geordend en vervolgens is die van de verschillende opvanginstellingen onderling vergeleken. De verslagen zijn weer door twee onderzoekers, onafhankelijk van elkaar, op diverse momenten geanalyseerd.

2.4 Groepsinterviews met vrouwen

In de periode van medio oktober tot medio november 2004 zijn in totaal tien groepsinterviews met 81 vrouwen gehouden. De uitvoering gebeurde parallel aan de eerste serie werkbezoeken en meerdaagse observaties om de werkers en vrouwen zo min mogelijk met het onderzoek te belasten. Bijkomend voordeel was dat de vrouwen al enigszins

gewend waren aan de onderzoeker die de observaties deed. Voor het groepsgesprek voegde een tweede onderzoeker zich erbij. Maximaal konden tien vrouwen meedoen. Bij meer dan tien vrouwen, dat gebeurde een enkele keer, werd de groep gesplitst. De groepsgesprekken vonden bij de instellingen plaats om de veiligheid van de vrouwen optimaal te kunnen garanderen.

Doel van het groepsgesprek was zicht te krijgen op de aansluiting van de dienstverlening in de vrouwenopvang op de situatie en de behoeften en vragen van de vrouwen. Als start van het gesprek werd vrouwen gevraagd wat voor hulp zij nodig hadden van de vrouwenopvang. Op post-it briefjes vermeldden zij eerst voor zichzelf steeds één behoefte aan steun of hulp, waarna alle briefjes ter plekke werden geordend en besproken. Er was in het gesprek ook aandacht voor de herkomst en achtergrond van vrouwen en de eerste opvang bij binnenkomst. Verder kwam aan de orde wat vrouwen goed vonden aan de opvang en wat zij voor verbetering vatbaar vonden. Aan het begin van het gesprek werd uitdrukkelijk gewezen op de waarborging van de anonimiteit van vrouwen. Ook werd de vrouwen gevraagd respect voor elkaars mening te hebben en ook na afloop van het gesprek respectvol om te gaan met het besprokene tijdens het groepsinterview. Benadrukt werd verder dat er geen goede of foute uitspraken of meningen konden zijn; alles wat de vrouwen naar voren wilden brengen deed ertoe.

In de aanloop naar de groepsinterviews was er intensief contact met de betrokken instellingen. Er moest een rustige gespreksruimte zijn. En ook de kinderen van de vrouwen moesten kunnen worden opgevangen want die konden, net als overigens werkers, niet bij het gesprek aanwezig zijn. Daar waar er problemen waren met de Nederlandse taal werden er lieflijke tolken ingeschakeld. De groepsinterviews duurden ongeveer twee uur en de vrouwen kregen ieder 15 euro voor hun deelname aan het gesprek.

Tijdens de groepsinterviews maakte een onderzoeker aantekeningen. Bovendien werden de interviews, met toestemming van de vrouwen, opgenomen op band. Aan de hand van aantekeningen, de flap-overs met onder meer de post-it briefjes, en de opnamen kon van alle interviews een gedetailleerd verslag worden gemaakt. De informatie is per interview voor zover mogelijk ingedeeld naar thema's en ook naar de in dit onderzoek onderscheiden twaalf leefdomeinen.

3

Interviews met vrouwen

Deze bijlage beschrijft de opzet en uitvoering van de interviews met vrouwen in de vrouwenopvang.

3.1. Selectie van instellingen

De vier strata – Noord, Oost, Zuid en West – omvatten elk een in willekeurige volgorde samengestelde lijst van vrouwenopvanginstellingen. De opzet was om hieruit in totaal acht instellingen te selecteren, waarbij per instelling in totaal twintig interviews zouden worden gedaan. Omdat al snel bleek dat twintig interviews per instelling niet reëel was, is verdeeld over de strata bijna het dubbele aantal instellingen benaderd (startsteekproef). Alle benaderde instellingen zegden vrijwel direct hun medewerking toe aan dit onderzoeksdeel. Vanwege het achterblijven van interviews met vrouwen in de crisisopvang – de verhouding tussen interviews in de crisisopvang en in de vervolgoopvang was 1:3 – werd in januari 2005 met instemming van alle instellingen de interviewperiode verlengd. Eerder, begin december 2005, hadden de interviewers al de aanwijzing gekregen om de interviews bij de voorzieningen over een langere periode te spreiden om zo de kans op interviews met vrouwen in de eerste fase te verhogen. Eind januari werd besloten nog extra instellingen te benaderen, te selecteren uit de strata waar op basis van onze registraties van de gerealiseerde interviews in vergelijk met de beoogde interviews in de vier groepen, extra inspanningen nodig waren. In de regio Zuid (met overwegend kleine instellingen) die het meest op de planning achterliep, zijn nog drie instellingen benaderd die alle hun medewerking toezegden. In Oost konden geen extra instellingen meer worden benaderd (hier zijn uitsluitend twee grote instellingen), maar hier werd nog een andere voorziening extra geselecteerd. In Noord moest een instelling op de vraag afzien van deelname vanwege interne aangelegenheden (wisseling van management, reorganisatie). Dit was ook de enige instelling die van deelname bij dit onderzoeksdeel afzag. Eind februari werd, ook weer in nauw overleg met de opdrachtgever, de interviewperiode opnieuw verlengd, nu voor een periode van twee weken, om ook maximaal te kunnen profiteren van de inspanningen bij de extra geselecteerde instellingen. De definitieve steekproef bestaat uit achttien instellingen, dit is bijna de helft van het totaal aantal vrouwenopvanginstellingen in Nederland (zie overzicht op volgende pagina). Binnen deze instellingen werkten 27 voorzieningen mee aan het onderzoek: 7 Blijf van m'n Lijf huizen en 20 andere vrouwenopvangvoorzieningen.

Bij de trekking van de steekproef werd, zoals gezegd, gestreefd naar een evenwichtige spreiding van instellingen over het land (naar regio gestratificeerde steekproef). Er zijn geen afwijkingen gevonden tussen het aantal voorkomende instellingen in de vier strata en het aantal geselecteerde en meewerkende instellingen (in de start- en definitieve steekproef).

Regio	Totaal	Noord	Zuid	West	Oost	Chi kwadraat	P-waarde
Vademecum NIWZ/lijst	39 (100%)	3 (8%)	11 (28%)	21 (54%)	3 (8%)		
Steekproef start	8 (100%)	1 (13%)	2 (25%)	4 (50%)	1 (13%)		
Steekproef definitief	18 (100%)	2 (11%)	8 (44%)	6 (33%)	2 (11%)	6,7 df=3	0,082

3.2 Selectie en respons van vrouwen

Doelgroep en selectie

De doelgroep van dit onderzoek bestaat uit vrouwen boven de achttien jaar die vanwege mishandeling naar de vrouwenopvang komen.

De keuze om alleen volwassen vrouwen te includeren in de studie en geen tienermeiden is gebaseerd op de aanname dat tienermeiden specifieke problemen hebben, en vaak ook andere problemen dan de volwassen vrouwen. Om enigszins betrouwbare uitspraken over de groep tienermeiden te kunnen doen, zou deze van voldoende grootte moeten zijn. Omdat deze groep relatief mager is vertegenwoordigd in de vrouwenopvanginstellingen moesten veel extra inspanningen worden geleverd voor het verkrijgen van voldoende interviews met tienermeiden en hiervoor ontbraken de financiële middelen. De grens van achttien jaar is aangehouden omdat dit de juridische grens is voor meerderjarigheid.

Het onderzoek richtte zich specifiek op de zorgbehoeften van mishandelde vrouwen. We excludeerden vrouwen die om andere redenen dan mishandeling naar de vrouwenopvang kwamen, bijvoorbeeld vanwege plotselinge dakloosheid.

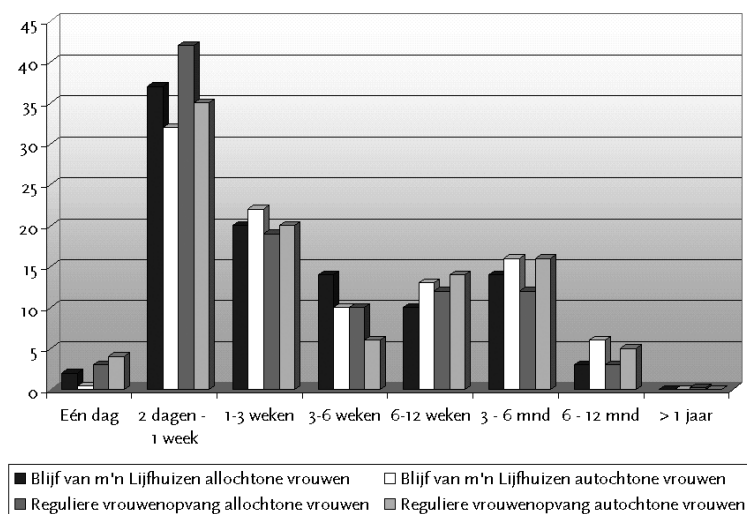
Bij de selectie van de vrouwen is rekening gehouden met de herkomst en met de fase van opvang, omdat verondersteld werd dat deze variabelen verschillen zouden geven in vraag en aanbod. Allochtoon werd in de onderzoeksopzet gedefinieerd conform de definitie van het CBS (2002). Dit was ook bij de start van de interviews het criterium op basis waarvan vrouwen mede werden geselecteerd. Na ongeveer drie weken interviews is dit selectiecriterium aangepast en is bij de selectie van vrouwen het onderscheid ge-

hanteerd tussen vrouwen die in Nederland zijn geboren (ongeacht het geboorteland van de ouders) en vrouwen die in het buitenland zijn geboren. Redenen voor deze aanpassing waren tweërlei: 1) de groep allochtone vrouwen (in de crisisopvang maar vooral in de vervolgoopvang) vulde zich bijzonder snel, terwijl de groepen autochtone vrouwen hierbij ver achterbleef en 2) vanuit de vrouwenopvang kwam de reactie dat de CBS-definitie van allochtoon veel te ruim was (in Nederland geboren met ouder(s) geboren in buitenland) en er daardoor een scheef beeld zou ontstaan van de onderzoeksgroep. 'Als jullie op deze manier registreren dan is ons hele koningshuis van allochtone afkomst!', zo was één van de opmerkingen.

Om zorgvraag en zorgaanbod te analyseren en hierbij statistisch significante uitspraken te kunnen doen over eventuele verschillen tussen beide groepen vrouwen (in Nederland geboren en in het buitenland geboren) en die tussen eerste opvang en vervolgoopvang moest de steekproef van deze vier groepen groot genoeg zijn. Het aantal beoogde interviews met vrouwen in de vier groepen - in Nederland geboren/eerste opvang, in Nederland geboren/vervolgoopvang, in het buitenland geboren/eerste opvang, in het buitenland geboren/vervolgoopvang – was 160.

Op basis van de beschikbare Klimop-registratiegegevens van de vrouwenopvang van het jaar 2000 is bij de start van het onderzoek nagegaan hoe de verdeling van de selectievariabelen was (zie figuur 1). De percentages vrouwen in de eerste opvang en in de vervolgoopvang bleken zeer vergelijkbaar te zijn voor Blijf van m'n Lijfhuizen en andere vrouwenopvanginstellingen, en ook ontliepen de percentages autochtone en allochtone vrouwen in beide fase in beide soorten voorzieningen elkaar niet veel (CBS definitie).

Figuur 1 Lengte van verblijf van mishandelde autochtone en allochtone vrouwen in Blijfhuizen en reguliere vrouwenopvanghuizen (2000), in percentages.

Op basis van deze cijfers werden geen al te grote problemen verwacht bij het krijgen van voldoende respondenten in de vier groepen. Tegelijkertijd was het – vanwege de vele dubbeltellingen in de registraties – tamelijk moeilijk te voorspellen wat zich in de praktijk zou voordoen.

Alle betrokkenen – management, werkers en vrouwen – werden vooraf via posters en informatiebladen over het onderzoek en de interviews geïnformeerd. In het informatieblad voor de vrouwen werden onder meer beschreven: doel en vragen van het onderzoek, wat deelname aan het interview inhield, de onderdelen van het interview, het gebruik van de gegevens en de waarborging van anonimiteit.

Bij de selectie en benadering van de vrouwen in de opvangvoorzieningen werden de volgende stappen gevolgd:

- Een (vooraf bepaalde) contactpersoon van de instelling en de bezoekende interviewer stelden een registratielijst op van op die dag aanwezige vrouwen. Dit gebeurde door notering van voornamen of bijvoorbeeld kamernummers of registratienummers. Dit duo ging vervolgens samen de lijst door waarbij werd genoteerd welke vrouwen een tolk nodig zouden hebben om het gesprek te kunnen voltooien.
- De hiervoor genoemde registratielijsten waren voorgedrukt en bevatten steeds andere, grijs gearceerde rijen (willekeurig vastgesteld, dus steeds op andere posities). De interviewer benaderde vrouwen voor een interview die op deze grijs gearceerde rijen van de ingevulde registratielijst voorkwamen.
- Bij elk bezoek werd deze procedure herhaald. Bij enkele heel grote voorzieningen is ervoor gekozen op de eerste interviewdag de eerste twintig vrouwen te registreren (op voornamen of bijvoorbeeld kamernummers of registratienummers), de keer daarop de volgende twintig vrouwen, enzovoorts. De selectieprocedure (grijs gearceerde rijen) was verder gelijk. De interviewers is gevraagd steeds het totaal aantal aanwezige vrouwen van de voorziening tijdens hun bezoek te noteren.

Indien de vrouw wilde meewerken aan het onderzoek – en niet eerder was geïnterviewd – werd door de interviewer meer informatie gegeven over de procedure van het onderzoek. Zo werd uitleg gegeven over de groep vrouwen die wij met het onderzoek wilden bereiken. Aan de hand van een screener stelde de interviewer ook vast of de vrouw aan de gestelde selectiecriteria voldeed (en in één van de vier onderscheiden groepen viel):

- Leeftijd: 18 jaar of ouder
- Geboorteland: in Nederland of in het buitenland
- Reden van verblijf: mishandeling
- Fase van verblijf: crisisopvang (eerste drie weken) of vervolgoopvang (langer dan drie weken)

Verteld werd dat de vrouw na het interview een zogenoemde toestemmingsverklaring vorgelegd zou krijgen en dat ondertekening daarvan betekende dat de vrouw toestemming gaf om de gegevens uit het interview voor het onderzoeksdoel te gebruiken, en

dat – zoals ook in de verklaring stond – deelname aan het onderzoek vrijwillig was en de vrouw ieder moment het interview kon afbreken.

Respons en non-respons

De interviews met vrouwen werden gehouden in de periode medio november 2004 tot medio maart 2005. Er werden 603 vrouwen benaderd voor een interview. Bijna 60% werd niet gescreend. Redenen voor niet-screening staan in onderstaand overzicht.

<i>Reden voor niet-screening van vrouwen:</i>	<i>n</i>	<i>%</i>
Al eerder geïnterviewd	106	30%
Al eerder geweigerd	3	1%
Geen zin/ geen interesse	62	18%
Geen tijd	12	3%
Ziek	7	2%
Geen tolk ¹	16	5%
Vrouw afwezig	100	28%
Kan geen oppas regelen	4	1%
Vrouw gaat weg	5	1%
Niet meer interviews nodig in deze groep (van de vier groepen) ²	22	6%
Anders	16	5%
Totaal	353	100%

¹ Geen tolk – Bij de start van de interviewperiode zijn geen gesprekken met tolken gedaan. Dit omdat uit de pilot de noodzaak van een verkorte vragenlijst (tolkenversie) bleek en die nog ontwikkeld moest worden. Omdat met de instellingen de startdatum van de interviews vastlag is besloten gedurende twee weken alleen vrouwen te spreken die de Nederlandse taal voldoende machtig waren. Na deze periode was de tolkenversie van de vragenlijst beschikbaar en konden de vrouwen die hulp van een tolk nodig hadden alsnog geïnterviewd worden.

² Deze reden is vooral aan het einde van de interviewperiode gescoord, toen de interviewers veelal nog interviews moesten doen met vrouwen uit een specifieke groep (crisisopvang), besluit obv informatie van contactpersoon bij voorziening.

Ook was er een kleine groep vrouwen (n=32) die na de screening niet is geïnterviewd. De redenen hiervoor worden hieronder weergegeven:

<i>Geen interview na screening vrouwen:</i>	<i>n</i>	<i>%</i>
Geen toestemming gegeven	3	9%
Geen mishandeling	4	13%
Eerder geïnterviewd	7	22%
Niet meer interviews nodig in deze groep (van de vier groepen)	13	41%
Missing van ingevulde vragenlijsten	5	16%
Totaal	32	100%

Onderstaand overzicht geeft aan – geordend naar regio - hoeveel vrouwen in dit onderzoek voor een interview zijn benaderd, bij hoeveel vrouwen geen screening is gedaan, op hoeveel screenings er geen interview volgde en hoeveel interviews er uiteindelijk zijn gedaan.

<i>Regio</i>	<i>Vrouwen benaderd voor interview</i>	<i>Aantal vrouwen niet gescreend</i>	<i>Aantal vrouwen gescreend en niet geïnterviewd</i>	<i>Aantal geïnterviewde vrouwen</i>
Noord	96	37 (39%)	9 (9%)	50 (52%)
Oost	246	176 (71%)	9 (4%)	61 (25%)
West	116	57 (49%)	4 (3%)	55 (48%)
Zuid	145	83 (57%)	10 (7%)	52 (36%)
Totaal	603	353 (59%)	32 (5%)	218 (36%)

Er zijn in totaal 218 interviews met vrouwen gehouden, dat zijn gemiddeld 17 interviews per instelling. De interviews duurden gemiddeld 1,9 uur. Voor een afgerond interview ontvingen vrouwen 15 euro. In volgend schema staat het beoogde en gerealiseerde aantal interviews in de vier onderscheiden groepen vermeld.

	Eerste opvang (1 dag tot 3 weken)		Vervolgopvang (> 3 weken)	
	Beoogd	Gerealiseerd	Beoogd	Gerealiseerd
In Nederland geboren	40	63	40	47
In het buitenland geboren	40	51	40	57

Representativiteit van de groep geïnterviewde vrouwen

Helaas zijn er geen actuele landelijke registratiegegevens van de vrouwenopvang beschikbaar, vanwege de invoering van een nieuw registratiesysteem, aan de hand waarvan de representativiteit is te bepalen van de geïnterviewde groep vrouwen in dit onderzoek. De oudere registratiegegevens zijn evenmin voor dit doel goed bruikbaar vanwege de vele dubbelstellingen en het ontbreken van de mogelijkheid op unieke personen te analyseren. Door de wijze van steekproeftrekking is de geïnterviewde groep zeer waarschijnlijk ook een goede afspiegeling van de totale bereikte groep bij de vrouwenopvang:

- De gegevens zijn beschikbaar van bijna de helft van het totaal aantal vrouwenopvanginstellingen in Nederland, verspreid over de verschillende regio's.
- De selectie op herkomst en fase, en de inschakeling van tolken, heeft bevorderd dat in het buitenland geboren vrouwen en vrouwen die het Nederlands onvoldoende beheersten in voldoende mate in de steekproef kwamen, en dat ook goed zicht kon ontstaan op vrouwen in beide fases.

Een hele grove vergelijking tussen het profiel van de bereikte groep vrouwen bij de vrouwenopvang op basis van registratiegegevens rond de eeuwwisseling (Wolf e.a., 2003; Wolf e.a., 2003) en het profiel op basis van de in dit onderzoek uitgevoerde interviews met vrouwen (kijk naar leeftijd, etnische herkomst/vertegenwoordiging van allochtone groepen, opleiding, inkomen) wijst – met alle voorbehoud – op een grote overeenkomst.

3.3 Voorbereiding en uitvoering van de interviews

Ontwikkeling van de vragenlijst

THEMA'S

Op basis van de literatuur werd een lijst met belangrijke thema's gemaakt. Deze lijst vormde een verdere uitwerking van wat met de opdrachtgever (het Ministerie van VWS) afgesproken was om minimaal te meten vanuit het perspectief van de vrouwen. Er werd gekozen voor gestructureerde interviews van anderhalf tot twee uur. Onder-

staand overzicht geeft de thema's uit de vragenlijst. De vragenlijst bestaat voornamelijk uit gesloten vragen. Een paar open vragen zijn toegevoegd om de vrouwen de gelegenheid te geven in eigen woorden hun mening over hun verblijf te geven.

Opbouw van de vragenlijst	
Thema's	Uitwerking
Sociaaldemografische kenmerken	<ul style="list-style-type: none"> • Burgerlijke staat • Nationaliteit • Verblijfsvergunning • Hoogst voltooide opleiding in Nederland • Hoogst voltooide opleiding in buitenland • Betaald, wit werk • Belangrijkste inkomstenbron
Woon- en leefsituatie	<ul style="list-style-type: none"> • Kinderen: aantal, leeftijd, geslacht, meegekomen of niet • Woonsituatie vóór komst naar Vrouwenopvang (VO): type woning, met wie samenwonend • Gemeente van herkomst • Bevolkingsregister • Elders opgevangen vóór komst naar VO • Verwachte hulp bij komst naar VO
Zorgbehoeften en ontvangen hulp per domein:	<p>Per leefdomein is gevraagd naar:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Ervaren kwaliteit/tevredenheid • Hulp gewenst • Hulp gekregen van externe instanties • Juiste hulp gekregen van externe instanties • Hulp gekregen van VO • Juiste hulp gekregen van VO • Gekregen hulp in VO op taakniveau (vergl. maatstaf/set van taken) • Situatie veranderd sinds komst bij VO
<ul style="list-style-type: none"> • Huisvesting • Financiën • Dagbesteding • Huishouding en zelfzorg • Relatie met pleger(s) • Sociale contacten • Relatie met kinderen • Psychische gezondheid • Lichamelijk gezondheid • Veiligheid • Weerbaarheid • Spirituele en culturele bronnen 	<p>Verdere vragen over de situatie van de vrouw:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Algemene ervaren kwaliteit van leven • Schulden • Huidig contact met partner • Meegemaakte typen geweld • VO met geheim adres of niet • Gebruik alcohol, drugs, medicijnen, roken • Religie (actief)

Opbouw van de vragenlijst	
Thema's	Uitwerking
Tevredenheid met opvang	<ul style="list-style-type: none"> • Tevredenheid met contact en omgang met werkers en met vrouwen onderling • Tevredenheid met structurering van en inspraak in begeleiding • Tevredenheid met inrichting en organisatie van de opvang • Ervaringen bij eventueel eerder verblijf in VO • Open vraag over tevredenheid met verblijf
Gezondheid	<ul style="list-style-type: none"> • Depressie • Trauma
Zelfbeeld en persoonlijke effectiviteit	<ul style="list-style-type: none"> • Zelfbeeld • Persoonlijke effectiviteit
(Ex-)partner	<ul style="list-style-type: none"> • Etniciteit en nationaliteit partner • Religie partner (actief) • Opleiding partner • Problemen partner • Uithuwelijking of niet • Duur van relatie, en duur van geweld • Verergering geweld door tijd heen of niet
Sociale contacten: reacties uit de omgeving	<ul style="list-style-type: none"> • Boosheid van mensen in omgeving • Angst voor eventueel geweld van mensen in omgeving • Steun van mensen in omgeving
Toekomstplannen	<ul style="list-style-type: none"> • Naar partner terug of niet • Hulp hierbij van VO

In de vragenlijst is per leefdomein een toelichting gegeven op wat kan worden verstaan onder de ervaren kwaliteit ervan en wat de hulp op het domein zou kunnen omvatten. Dit is gebeurd om vrouwen meer houvast te geven bij het antwoorden en voor het verhogen van de betrouwbaarheid van die antwoorden. Hieronder is de bedoelde informatie samengevat, temeer omdat die van belang is voor de interpretatie van de resultaten.

	Ervaren kwaliteit, bijvoorbeeld:	Hulp, bijvoorbeeld bij:
<i>Huisvesting</i>	Hoe u woonde, hoe groot en goed de woning is, de omgeving van de woning, of u moet (of wilt) verhuizen	Het zoeken naar een andere woning of woonruimte, het invullen van formulieren om een nieuwe woning te krijgen, het regelen van subsidies
<i>Financiën</i>	Omgaan met geld, hoeveelheid geld om uit te geven, invullen van formulieren, waaronder voor de belasting, regelen van zaken met sociale dienst, verzekering etc.	Aanvragen uitkering, beheren van geld, invullen papieren en formulieren, advies over hoe u met weinig geld rondkomt, hulp bij schulden
<i>Dagbesteding</i>	Verveling, cursussen en opleiding, vrijwilligerswerk, betaald werk, hobby's, vrije tijdsbesteding, uitgaan en uitstapjes, vakantie	Het zoeken naar een geschikte opleiding of cursus, advies voor ontspanning, advies over mogelijkheden voor werk, het kunnen praten over problemen op opleiding, werk, vrijwilligerswerk etc.
<i>Huishouding en zelfzorg</i>	Schoonhouden van uw woonruimten, de was doen, boodschappen doen, hoe u voor u zelf zorgt, de verzorging van de kinderen	Leren te koken, boodschappen te doen, te wassen, advies over hoe u het best uw kinderen kunt verzorgen
<i>Relatie met pleger(s)</i>	Veilig bij hem/haar/hen voelen, mee kunnen praten, geen ruzie over kinderen, elkaar vertrouwen, samen dingen doen elkaar tot steun zijn	Hulp bij het verbeteren van het contact met , advies over hoe hulp krijgt om zich te leren beheersen en geen geweld te gebruiken
<i>Sociale contacten: familie, vrienden, kennissen, burens, collega's</i>	Niet eenzaam voelen, bij elkaar op bezoek gaan, elkaar vertrouwen, samen dingen doen, elkaar tot steun zijn, uitgaan	Advies over mogelijkheden om mensen te leren kennen, advies over hoe problemen met anderen te bespreken, leren nee zeggen, leren steun te vragen
<i>Relatie met kinderen</i>	Hoe ze zich lichamelijk of emotioneel voelen, hoe ze naar u luisteren, of het goed gaat op school	Advies over mogelijkheden van hulp aan kinderen, doorverwijzing naar andere instanties, advies hoe om te gaan met kinderen, kinderen emotionele steun geven
<i>Psychische gezondheid</i>	De manier waarop u met problemen, verdriet en tegenslag omgaat, verslaving, uw stemming, psychische problemen	Ondersteunende gesprekken over dingen waar u zich zorgen over maakt, advies over welke hulp mogelijk is, doorverwijzing naar een psycholoog (praatdokter)

	Ervaren kwaliteit, bijvoorbeeld:	Hulp, bijvoorbeeld bij:
<i>Lichamelijke gezondheid</i>	Vermoeidheid, pijn, moeilijk lopen	Doorverwijzing naar arts of fysiotherapeut, advies voor ontspanningsoefeningen, eerste hulp bij letsel
<i>Veiligheid</i>	Veiligheid voor het geweld van, veiligheid bij seksualiteit en intimiteit, veiligheid op straat, als u hier de deur uit gaat, veiligheid in deze opvang	Advies over hoe u uw veiligheid kunt vergroten, een veilig adres, inschakelen van politie als dat nodig is, meegaan naar instanties/personen als dat nodig is, bewaking van de voordeur
<i>Weerbaarheid</i>	Voor jezelf opkomen, je sterk voelen, je eigen weg bepalen, zelfstandig worden	Nee leren zeggen als u nee bedoelt, informatie over wat er in relaties fout kan gaan en waarom, zelfverdedigingscursus
<i>Spirituele en culturele bronnen</i>	De manier waarop u zin en diepte geeft aan uw leven, bijvoorbeeld door een bepaalde religie of overtuiging, door tradities, gewoonten en gebruiken (bijvoorbeeld wat betreft eten, feestdagen, religieuze dagen), uw levensstijl	Praten over geloof, en hoe dat positief/negatief kan werken, mogelijkheden/ruimten in het opvanghuis voor gewoonten en gebruiken, aangepast eten

In de vragenlijst zijn enkele gestandaardiseerde instrumenten opgenomen. De procedure bij de vaststelling van de instrumenten was als volgt:

- Op basis van de literatuur zijn standaardinstrumenten verzameld, zoals op het gebied van kwaliteit van leven, sociale steun, geweld, gezondheid meer in het algemeen, traumatisering, depressie, zelfbeeld en persoonlijke effectiviteit.
- Informatie over de instrumenten is aan de klankbordgroep voorgelegd waaronder informatie over de psychometrische eigenschappen, frequentie van gebruik in het buitenland en in Nederland en de beschikbaarheid van een Nederlandse vertaling.
- In samenspraak met de klankbordgroep is vervolgens besloten om de volgende standaardinstrumenten mee te nemen in de uiteindelijke vragenlijst: *Center for Epidemiological Studies Depression scale* (CES-D), *SchokVerwerkingslijst* (SVL), *Rosenberg Self Esteem Scale* (RSE) en ALCOS schaal (persoonlijke effectiviteit).

Verder zijn onderdelen meegenomen van de zogenoemde cliëntthermometer die voor de GGZ is ontwikkeld, de verkorte kwaliteit van levenlijst van Lehman en het Quality of Life and Care instrument (Wennink & Van Wijngaarden, 2004).

Alle hier genoemde instrumenten worden beschreven in bijlage 4.

Standaardinstrumenten die uiteindelijk niet zijn meegenomen, onder meer vanwege de lengte van de lijsten en het minder toegesneden zijn op de doelgroep, zijn: de SCL-90 (gezondheid), de (gehele) verkorte kwaliteit van levenlijst van Lehman, de *Index of*

Spouse Abuse (ISA: Index van typen geweld) en de *Interpersonal Support Evaluation List* (ISEL: uitgebreide lijst van typen sociale steun). Deze lijsten zijn vervangen door kortere secties, simpelere vragen en de bovengenoemde depressie- en traumaschaal.

Proefinterviews

De begripelijkheid van de vragen en ook de lengte van de lijst werden getest door middel van pilot-interviews. Dit gebeurde in twee stappen waarbij ervoor gezorgd werd in ieder geval de lijst te testen bij:

- Vrouwen in de eerste opvang en in de vervolgoopvang;
- Zowel in Nederland als in het buitenland geboren vrouwen;
- Minstens één vrouw die onvoldoende Nederlands sprak, en waarbij inschakeling van een tolk noodzakelijk was;

Er werden drie proefinterviews gedaan. Na bijstelling zijn er nog twee interviews gedaan. Naar aanleiding van de pilot-interviews bleken aanpassingen nodig:

- De vragenlijst was te lang om af te nemen binnen anderhalf tot twee uur. In het interview met de tolk werd dit probleem uitvergroot. De lijst moest worden ingekort. Ook was de opbouw van de vragenlijst nog niet optimaal.
- Het taalgebruik was soms te ingewikkeld. De wat abstractere, en ook typisch Nederlandse termen, moesten toegelicht worden. Standaardisering door nadere definiëring en toelichting zorgt immers voor meer uniformiteit en komt uiteindelijk de betrouwbaarheid van de verkregen informatie ten goede.

Gewerkt werd daarom aan:

- Een algehele versimpeling van de gebruikte taal en toevoeging van voorbeeldjes bij moeilijke begrippen;
- Een vergemakkelijking van het beantwoorden van vragen door het gebruik van geplastificeerde kaarten met daarop groot de antwoordcategorieën die door de vrouwen tijdens de interviews waren mee te lezen;
- Het aanbrengen van duidelijke interviewinstructies voor de interviewer, de tolken en de vrouwen;
- Extra aandacht in de training van de interviewers voor de wat lastiger onderdelen van de vragenlijst.
- Een tolkenversie van de vragenlijst in geval een interview met een tolk nodig was.

Tolkenversie

De tolkenversie is gemaakt omdat het heen en weer vertalen van de vragen en antwoorden van de hele vragenlijst teveel tijd zou kunnen nemen met het risico dat er geen tijd over zou zijn voor essentiële onderdelen. De interviewers zijn vooraf geïnstrueerd in het gebruik van deze versie. De tolkenversie geeft aan in welke volgorde de vragenlijst moet worden afgenomen om ervoor te zorgen dat in ieder geval de meest essentiële informatie eerst wordt verzameld.

In deel 1 werden de meest essentiële onderdelen van de lijst doorgenomen:

1. Sociaaldemografische kenmerken;
2. Woon- en leefsituatie (waarbij de vragen naar de exacte slaapplaatsen gedurende de afgelopen maand eerst werden overgeslagen gezien de relatieve complexiteit en mogelijke tijdrovendheid van deze vragen);
3. Zorgbehoefte en aanbod: alle twaalf leefdomeinen, maar zonder de twee vragen over hulp van instanties buiten de opvang en zonder de meer specifieke vragenblokken over het aanbod in de opvang, mede gezien de ingeschatte complexiteit en tijdrovendheid ervan;
4. Tevredenheid met opvang, waarbij de meer specifieke vraag naar eerder verblijf in andere vrouwenopvanghuizen werd overgeslagen;
5. Kenmerken van (ex-)partner;
6. Toekomstperspectief: teruggaan of weggaan bij partner.

In deel 2 kwam het onderdeel ‘sociale contacten; reacties uit de omgeving’ aan bod dat in het eerste deel was overgeslagen. En daarnaast werden de overgeslagen vragen uit deel 1 behandeld.

Indien er nog tijd beschikbaar was, werden in deel 3 de twee lijsten van gezondheid (de depressie- en de traumaschalen) en de twee lijsten met vragen naar zelfbeeld en persoonlijke effectiviteit meegenomen. Deze standaardlijsten bevatten zo nu en dan gecompliceerde termen en relatief ingewikkelde (typisch Nederlandse) zinsconstructies zoals dubbele ontkenningen die moeilijk zijn te vertalen.

Van de in totaal 34 interviews met een tolkenversie is bij 56% alleen deel 1 gedaan, bij 18% was het mogelijk de delen 1 en 2 te doen en bij 26% werden alle delen doorgenomen.

Om het vertaalproces te vergemakkelijken werd er zoveel mogelijk gewerkt met dezelfde tolken. Tolken waarmee goede ervaring was opgedaan, ontvingen een kopie van de vragenlijst wat het vertalen verder vergemakkelijkte. De kaarten met de meerkeuzen-antwoorden zijn vertaald naar meerdere talen: Engels, Frans, Turks en Arabisch. Ook de toestemmingsverklaringen zijn in deze talen vertaald.

Interviewers

De interviewers volgden een vier dagdelen durende training in het gebruik van de vragenlijst. Voor het geven van de training werd een interne deskundige ingeschakeld. De onderzoekers waren tijdens de training aanwezig om, indien nodig, toelichting te geven. De groep van interviewers bestond aanvankelijk uit negen vrouwen en de samenstelling was divers. Verschillende nationaliteiten waren vertegenwoordigd (Nederlands, Afghaans, Marokkaans, Iraakees), en twee van de Nederlandse interviewers spraken Turks. De meeste interviewers hadden al meer ervaring in het afnemen van vragenlijsten, hadden een opleiding in het hoger onderwijs en waren vanwege onderwerp en

doel van het onderzoek zeer gemotiveerd om zich hiervoor in te zetten. Afgezien van de Marokkaanse interviewer, die zich na twee interviews terugtrok, hebben alle interviewers de gehele of bijna de gehele periode meegedaan.

In de interviewperiode is twee maal een terugkombijeenkomst van enkele uren op het Trimbos-instituut georganiseerd. Interviewers kregen de gelegenheid om ervaringen uit te wisselen. De onderzoekers gebruikten de bijeenkomst om bepaalde delen van de vragenlijst nog eens door te nemen en om thema's te bespreken. Ook is er een afsluitende bijeenkomst georganiseerd waarin de periode van dataverzameling is geëvalueerd.

3.4 Waarborging van veiligheid

Voor het waarborgen van de veiligheid van de vrouwen is in dit onderzoek een aantal veiligheidsmaatregelen genomen (vergl. Sullivan & Cain, 2004). Bij elke onderzoeksactiviteit zijn de mogelijke risico's in kaart gebracht en zijn maatregelen getroffen om die voor te zijn:

- Bij de training van de interviewers is veel aandacht besteed aan het zorgvuldig omgaan met de verzamelde gegevens. Op de interviewformulieren kwam enkel een code en niet de naam van de instelling of van de gemeente waar de instelling/voorziening was gevestigd. Ook werden er geen adresgegevens opgeschreven. Interviewers mochten geen eigennamen vermelden op de formulieren. Ingevulde vragenlijsten mochten in geen geval uit handen worden gegeven of worden ingezien door anderen dan de betrokkenen zelf. Vragenlijsten moesten per ommegaande per stuk worden teruggestuurd naar het Trimbos-instituut.
- Op de registratielijst, die werd gebruikt bij de selectie van de vrouwen, werden uitsluitend voornamen, kamernummers of registratienummers genoteerd. In het registratieboek dat als doel had dubbeltellingen te voorkomen, werden alleen de eerste drie letters van de achternaam en de geboortedatum van de vrouw opgeschreven. Er was geen koppeling te maken tussen de vrouw en de instelling waar zij verbleef. Deze boekjes waren in het bezit van de interviewers.
- Toestemmingsverklaringen en screeners (met summie geanonimiseerde gegevens van vrouwen) werden apart bewaard van de interviewformulieren en in gescheiden enveloppen naar het Trimbos-instituut verstuurd. Er was geen enkele koppeling van gegevens mogelijk in het geval de formulieren in verkeerde handen zouden vallen.
- De toestemmingsverklaringen werden op het Trimbos-instituut direct in een afgesloten kast bewaard. Computerbestanden zoals Access, waarin enkele summie gegevens werden opgeslagen over de achtergrond van de vrouwen waren uitsluitend toegankelijk voor de onderzoekers. Gemaakte printen werden direct na gebruik door de papierversnipperaer gedaan.
- Aan de financiële administratie van het Trimbos-instituut zijn (voor de verstrekking van de vergoedingen) veiligheidshalve geen naw-gegevens (naam, adres en woonplaats-gegevens) van de vrouwen doorgegeven.

- Daar waar gebruik werd gemaakt van tolken controleerden de interviewers of de tolk en de vrouw in kwestie elkaar kenden. Bij onzekerheid hierover moest de interviewer doorvragen. Tolken hebben een beroepsgeheim. Desondanks was de afspraak dat als tolk en vrouw elkaar herkenden het gesprek zou worden afgebroken en dit zou worden gemeld bij de leiding van de betreffende vrouwenopvanginstelling. Deze situatie heeft zich niet voorgedaan.
- Tenslotte zijn er afspraken gemaakt over de rapportages van de werkbezoeken. Er is voor gekozen in de uitwerking geen namen te gebruiken, ook geen voornamen. Daar waar meerdere vrouwen deelnamen aan een gesprek is ervoor gekozen de vrouwen te duiden met V₁, V₂, V₃ en hetzelfde is gedaan met werkers (W). Om toch enig zicht te geven op de achtergrond van vrouwen is achter het in het rapport opgenomen citaat aangegeven of vrouwen een westerse of niet-westerse achtergrond hebben, en is er voor gekozen om niet de exacte leeftijd van vrouwen weer te geven evenals de exacte duur van het verblijf in Nederland, maar hierin te categoriseren. Het exacte aantal kinderen is niet weergegeven, enkel of de vrouwen kinderen hebben of niet (in het laatste geval wordt niets in de tekst vermeld).

4

Instrumenten

In deze bijlage worden de gebruikte instrumenten besproken, namelijk:

- De Center for Epidemiological Studies Depression scale (CES-D)
- De SchokVerwerkingslijst (SVL)
- De ALCOS (persoonlijke effectiviteit)
- De Rosenberg Self Esteem Scale (RSE)
- GGZ-thermometer
- De verkorte kwaliteit van levenlijst van Lehman
- Het Quality of Life and Care instrument

CES-D

De Center for Epidemiological Studies Depression scale (CES-D) is een korte zelfbeoordelingvragenlijst die is gebaseerd op een aantal al langer in gebruik zijnde en gevalideerde depressieschalen. De CES-D is ontwikkeld met het doel om depressieve symptomen bij bevolkingsgroepen vast te kunnen stellen. Met de uitkomsten kunnen bijvoorbeeld risicogroepen getraceerd worden. De geselecteerde items worden geacht de belangrijkste componenten van depressieve gevoelens te dekken (depressieve stemming, schuldgevoelens en gevoelens van inferioriteit, gevoelens van hulpeloosheid en wanhoop, verlies van eetlust, slaapstoornissen en psycho-motore retardatie). Doordat gevraagd wordt naar de situatie in de afgelopen week meet de CES-D geen chronische depressie maar registreert de depressieve gevoelens die als gevolg van een bepaalde gebeurtenis kunnen ontstaan (reactieve depressie) (Bouma, e.a., 1995).

De oorspronkelijke lijst van Radloff (1977) is door Hanewald (1987) vertaald in het Nederlands. Er zijn twintig eenvoudig en bondig geformuleerde items met als antwoord-scores: zelden of nooit (minder dan 1 dag), soms of weinig (1-2 dagen), vaak (3-4 dagen) en (bijna) altijd (5-7 dagen). De vragen gaan over hoe de respondent zich in de afgelopen zeven dagen voelde. Een voorbeeld van de vraagstelling is: 'De laatste zeven dagen.... voelde ik me angstig.' Vier van de twintig items zijn positief geformuleerd. De positieve items moeten worden gespiegeld voordat tot somming van de antwoord-scores wordt overgegaan. De schaal heeft een range van 0 – 60. Hoe hoger de score hoe meer gevoelens van depressie aanwezig zijn. De mensen met een score van 16 of hoger worden beschouwd als 'possible cases' (Bouman, 1995). Mede vanwege de nog onvoldoende onderbouwing van de validiteit van dit cut-off point, wordt een score van 16 of hoger beschouwd als een ruwe indicator van het voorkomen van klinische de-

pressie in een (bevolkings)groep (Ensel, 1986). Een onderverdeling wordt gemaakt tussen een lichte depressie (scores 16-20,5), een matige depressie (scores 21-30,5) en een zware depressie (31 of hoger).

In onderzoek onder de algemene bevolking varieerde de interne consistentie (Cronbach's alfa) tussen 0,87 en 0,93 en dat wijst op een goede betrouwbaarheid (Radloff, 1977; Bracke, 1998; Fokkema & Dykstra, 2001). De in Amerikaans onderzoek vastgestelde gegevens over de validiteit zijn goed en de eerste validatiegegevens in Nederland zijn bemoedigend (Bouma et al., 1995). In dit onderzoek is de Cronbachs alfa 0,90.

SVL

De SchokVerwerkingslijst (SVL) (Brom & Kleber, 1985) is de Nederlandse versie van de Impact of Events Scale (Horowitz Wilner & Alvarez, 1979). Met het instrument kunnen (veranderingen in) reacties op ingrijpende gebeurtenissen worden gemeten. Bovendien kan de SVL gebruikt worden ter ondersteuning van de diagnostiek van een Post Traumatische Stress Stoornis (PTSS). De SVL meet twee belangrijke kenmerken van de verwerking van een ingrijpende gebeurtenis, namelijk herbeleving van de gebeurtenis en vermijding van onaangename gevoelens of herinneringen aan de gebeurtenis. De SVL bestaat uit 15 items, waarvan er zeven betrekking hebben op herbeleving en acht op vermijding van gedachten en gevoelens over de gebeurtenis. De respondent wordt gevraagd op een vierpuntsschaal aan te geven of het betreffende item aanwezig is (1=helemaal niet; 2=zelden; 3=soms; 4=vaak/heel vaak). Het gaat daarbij steeds om de gevoelens en gedachten gedurende de afgelopen zeven dagen. De respondent vult de lijst in met betrekking tot een specifieke gebeurtenis, bijvoorbeeld de gebeurtenis die de aanleiding vormde voor de hulpvraag. Deze "ankering" van de lijst kan en mag variëren. Schaa scores worden berekend door de scores op de items op te tellen. Een score van 26 of hoger op de totale SVL-schaal wijst op het bestaan van een Post Traumatische Stress Stoornis (PTSS). (Chemtob et al., 1997; Mooren et al., 2003). De psychometrische eigenschappen zijn door Van der Ploeg e.a (2004) onderzocht en uit dit onderzoek blijkt dat de SVL betrouwbaar en constructvalide is.

De interne consistentie van de SVL in dit onderzoek is goed. De Cronbach's alfa van de totale lijst is 0,85, die van de schaal herbeleving 0,83 en die van de schaal vermijding 0,75.

ALCOS

De Algemene Competentie Schaal (ALCOS) is gebruikt voor het meten van verwachtingen van mensen van hun competenties en handelingsvermogen. ALCOS is gebaseerd op de Self-Efficacy Scale (SES) van Sherer et al. (1982) en is in het Nederlands vertaald door Bosscher en Baardman (1989). De oorspronkelijke SES bestaat uit 23 items die

twee subschalen vormen, namelijk algemene competentieverwachtingen (17 items) en sociale competentieverwachtingen (6 items). Bosscher en anderen (1997) onderzochten enkele jaren later de factorstructuur, de betrouwbaarheid en de validiteit van de zogeheten ALCOS-16 en de ALCOS-12 aan de hand van data uit onderzoek onder ouderen van 55 jaar of ouder. Met die data vonden zij ondersteuning voor de drie-factoren structuur, zoals die ook door Woodruff en Cashman (1993) is vastgesteld. Dit resulteert bij zowel de ALCOS-16 als de ALCOS-12 in de subschalen:

- ‘Competentie’: dit geeft een basisidee van competentie weer (vergelijk Woodruff en Cashman’s algemene competentie ‘generality’);
- ‘Doorzetten bij tegenslag’: dit geeft het idee van competentie weer, ondanks tegenslagen (vergelijk Woodruff en Cashman’s algemene competentie ‘strength’);
- ‘Initiatief nemen’: dit geeft de competentieverwachting weer bij moeilijke taken (vergelijk Woodruff en Cashman’s algemene competentie ‘magnitude’).

De Cronbach’s alfa’s betrouwbaarheidscoëfficiënt van de totale ALCOS-16 en ALCOS-12 en de subschalen varieert tussen de 0,63 en 0,79. Dit is voldoende, gezien de 0,6 die Nunally (1978) als ondergrens stelt. Bosscher en Baardman (1989) onderzochten de eerste Nederlandse 17-item versie van de ALCOS en vonden een test-hertest betrouwbaarheid van 0,84 en een interne consistentie van 0,86. Zie voor meer informatie over de psychometrische eigenschappen van de ALCOS-12 Bosscher et al. (1997).

De interne consistentie van de ALCOS-12 in dit onderzoek is bevredigend (zie overzicht hierna), met uitzondering van die van de subschaal Competentie met een Cronbach’s alpha van 0,47.

	<i>Aantal items</i>	<i>Cronbach's Alpha</i>
ALCOS Totaal	12	0,72
ALCOS Competentie	5	0,47
ALCOS Doorzetten bij tegenslag	4	0,65
ALCOS Initiatief nemen	3	0,60

Normering

Aan de hand van een onderzoek verricht onder 321 inwoners van de stad Groningen zijn normen gemaakt. De normgroep is qua geslacht en leeftijd representatief voor de Nederlandse bevolking, maar qua opleidingsniveau niet. De normering van de totale ALCOS schaal loopt van 12-60. De normering van deze subschalen staat hieronder.

Normen van ALCOS-12 en de subschalen				
	<i>Alcos-12</i>	<i>Competentie</i>	<i>Doorzetten bij tegenslag</i>	<i>Initiatief nemen</i>
Hoog	55 – 60	20	24 - 25	15
Gemiddeld	39 – 54	12 – 19	16 - 23	8 - 14
Laag	12 – 38	4 – 11	5 - 15	3 – 7

Rosenberg Self Esteem Scale

Zelfvertrouwen is in dit onderzoek gemeten aan de hand van de Rosenberg Self Esteem Scale (RSE) (Rosenberg, 1965). Deze schaal bestaat uit 10 items en de score varieert van minimaal 10 tot maximaal 40 punten. Respondenten wordt gevraagd aan te geven in hoeverre zij het eens zijn met uitspraken, zoals ‘Over het geheel genomen ben ik tevreden met mezelf’, aan de hand van een vierpuntsschaal (van 1=helemaal mee eens tot 4=helemaal niet mee eens). Vijf van de 10 items zijn negatief geformuleerd en moeten voor analyse eerst worden gespiegeld. Personen met een hogere score op deze schaal hebben een positiever beeld van hun eigen identiteit. De schaal is in veel studies gebruikt, ook in studies naar mishandelde vrouwen, waarbij de validiteit en betrouwbaarheid voldoende tot goed bleken (Rosenberg, 1981; Blascovich & Tomaka, 1991; Woods Cox & Stoltenberg, 1991; Kim & Kim, 2001). De betrouwbaarheid ligt doorgaans bij de 0,80 en 0,90. Bij een steekproef van 268 lichamelijk en of seksueel mishandelde vrouwen was de interne consistentie 0,92 en bij een steekproef van vrouwen in afwachting van behandeling van PTSS was de test-hertest betrouwbaarheid 0,79 (Kubany et al., 2003; 2004). Bij een steekproef van mishandelde vrouwen was de Rosenberg schaal significant maar negatief gecorreleerd met PTSS (-.61), depressie (-.72) en schaamtegevoelens (-.62) (Kubany et al., 1996, in: Kubany et al., 2004).

In onderhavige studie was de interne consistentie goed (Cronbach’s Alpha 0.90).

De GGZ-thermometer

Voor het meten van de tevredenheid over de hulp in de opvang is gebruik gemaakt van de GGZ-Thermometer. De GGZ-thermometer is een vragenlijst die vooral binnen GGZ-instellingen wordt ingezet om na te gaan hoe cliënten de zorg waarderen. De vragen gaan over de ervaring van cliënten met de aangeboden informatie, de mate van inspraak en het resultaat van de behandeling. De GGZ-thermometer bestaat uit 16 items met ja/nee als antwoorden. De vragenlijst is voldoende betrouwbaar en valide (Kertzman, Kok & Van Wijngaarden, 2003).

Kwaliteit van levenlijst Lehman

Voor het vaststellen van de kwaliteit van leven van mishandelde vrouwen is gebruik gemaakt van de korte versie van de kwaliteit van levenlijst van Anthony Lehman¹

Op de volgende pagina volgt een overzicht van de gemiddelde scores van de totale groep geïnterviewde vrouwen in de vrouwenopvang en de correlaties tussen de algemene levenskwaliteit van vrouwen in dit onderzoek en hun subjectief ervaren kwaliteit van leven op de diverse leefdomeinen.

Quality of Life and Care

De Quality of Life and Care (QoLC) lijst is ontwikkeld door Wennink en Van Wijngaarden (2004, Trimbos-instituut) en heeft betrekking op kwaliteit van leven en vervulling van zorgwensen. De vragenlijst bestrijkt acht leefdomeinen: huishouding en zelfverzorging, sociale contacten, dagbesteding, financiën, psychisch functioneren, lichamelijk functioneren, veiligheid en woonsituatie. Van deze lijst hebben we de vraagstellingen overgenomen die betrekking hebben op de zorgbehoeften, namelijk:

Wilt u hulp bij? (ja/nee)

Krijgt u bij ? (ja/nee)

Krijgt u de juiste hulp hierbij? (ja/nee)

De QoLC is betrekkelijk nieuw en de psychometrische eigenschappen ervan worden onderzocht.

¹ Drie medewerkers van het Trimbos-instituut vertaalden de korte kwaliteit van levenlijst van Lehman van het Engels in het Nederlands. Er werd een bijeenkomst gehouden om te komen tot consensus over de verschillen in vertaling. De consensusversie werd in het Engels terugvertaald door een beëdigd vertaler en native speaker. Deze Engelse versie werd vergeleken met de originele Engelse versie van de kwaliteit van leven-lijst. In overleg met de vertaler werd besloten hoe om te gaan met de - overigens zeer kleine - verschillen in formulering. (Lehman, 1983; 1995; Lehman et al., 1992). De psychometrische eigenschappen zijn goed en ook in dit opzicht vergelijkbaar met die van de uitgebreide versie (zie Wolf e.a., 2002). Van deze lijst is de basisvraag gebruikt, namelijk hoe de persoon zijn of haar leven in het algemeen ervaart (algemene levenskwaliteit). Meegenomen zijn ook de vragen naar de subjectief ervaren kwaliteit op de leefdomeinen (Wat vindt u van?). De verkorte vragenlijst van Lehman onderscheidt de volgende acht leefdomeinen: woonsituatie, dagelijkse activiteiten en functioneren, familie, sociale relaties, financiën, werk & school, justitie en veiligheidskwesties en gezondheid. Bij de beantwoording van de basisvraag en de vragen naar subjectieve beleving wordt een zevenpuntsschaal gebruikt (1=vreselijk tot 7=prima). Wij hebben de drempelwaarde voor een lage kwaliteit van leven gesteld op 4 en lager, dat wil zeggen niet slecht/niet goed tot vreselijk (vergelijk Van Nieuwenhuizen, 1998).

	GEM	SD	N	Qs_gls	qs_d1a	qs_d1b	Qs_d2	Qs_d3	Qs_d4	qs_d5	qs_d6	qs_d7	qs_d8	qs_d9	qs_d10	qs_d11
1 Mijn leven in het algemeen vind ik...	4,0	1,7	216													
2 Hoe ik hier woon en leef vind ik...	4,7	1,6	205	0,15 *												
3 De woning waar ik woonde vond ik...	4,9	2,1	216	0,19 **	0,00											
4 Mijn financiële situatie op dit moment vind ik...	3,3	1,8	216	0,28 **	0,12	-0,08										
5 Mijn dagbesteding op dit moment vind ik...	4,2	1,7	217	0,20 **	0,38 *	0,06	0,16 *									
6 Mijn relatie met de geweldpleger op dit moment vind ik...	2,3	1,7	206	0,12	-0,03	-0,02	0,13	0,06								
7 Mijn sociale contacten op dit moment vind ik...	4,7	1,7	215	0,24 **	0,26 **	0,01	0,03	0,23 **	-0,05							
8 De manier waarop ik op dit moment mijn huishouding en zelfzorg	5,6	1,3	215	0,08	0,19 **	0,11	0,11	0,21 **	0,04	0,09						
9 Bent u tevreden met uw veiligheid hier in de vrouwenopvang	5,8	1,3	217	0,09	0,13	0,08	0,09	0,19 *	0,12	0,22 **	0,06					
10 Mijn lichamelijke gezondheid op dit moment vind ik...	4,4	1,7	215	0,21 **	0,12	0,10	0,02	0,16 *	0,05	0,13	0,16 *	0,05				
11 Hoe ik mij psychisch voel, is...	4	1,8	216	0,47 **	0,08	0,10	0,14 *	0,16 *	0,07	0,22 **	0,21 **	0,12	0,39 **			
12 Mijn weerbaarheid vind ik op dit moment...	4,8	1,6	215	0,23 **	0,07	0,08	0,04	0,11	0,02	0,15 *	0,16 *	0,17 *	0,26 **	0,41 **		
13 De manier waarop ik op dit moment zin en diepte geef aan	5,1	1,5	207	0,27 **	0,13	-0,08	0,17 *	0,25 *	0,00	0,20 **	0,12	0,03	0,18 *	0,19 **	0,26 **	
14 Hoe het op dit moment met mijn kinderen gaat vind ik...	5,1	1,6	132	-0,14 *	0,02	-0,17 *	0,02	-0,01	0,02	0,04	-0,12	0,11	-0,19 **	-0,20 **	-0,18 *	-0,13

*p<0,05; ** p<0,01

5

Data analyse, toetsgegevens en data van figuren

5.1 Data analyse

De statistische analyses in dit onderzoek zijn uitgevoerd met behulp van het statistische softwarepakket SPSS (versie 11.5) en of STATA (versie 9). Sommige gegevens waren niet steeds van alle respondenten bekend. Respondenten met ontbrekende waarden, zogenaamde *missing data* op een variabele, zijn niet in de analyse meegenomen. Indien het percentage *missing* relatief hoog is, wordt het in de tabellen vermeld. In de tabellen is steeds het aantal valide responsen weergegeven (N) en soms het bereik van de respons (N range), dat is het aantal minste en meeste respondenten.

In dit onderzoek is nagegaan of het verschil uitmaakt of vrouwen in de eerste of de vervolgpvang worden opgevangen (fase van verblijf), of zij in Nederland of in het buitenland zijn geboren (geboorteland), en of dat een combinatie van deze factoren meespeelt. Hierna volgt een toelichting op de gebruikte analysetechnieken bij het toetsen van genoemde verschillen.

Lineaire en Logistische regressie-analyse

Lineaire en logistische regressietechniek is gebruikt om te toetsen of er een samenhang bestaat tussen een zogenoemde afhankelijke, te verklaren variabele (denk aan algemene levenskwaliteit of het hebben van schulden) en andere variabelen, waaronder de fase van verblijf en of het geboorteland van vrouwen. Normale lineaire regressie analyse wordt toegepast als de afhankelijke variabele van intervalniveau is (b.v. leeftijd). Logistische regressie-analyse wordt gebruikt als de afhankelijke variabele dichotoom is (b.v. schulden ja of nee; ooit gehuwd versus nooit gehuwd).

In de lineaire en logistische regressie-analyse is gebruik gemaakt van twee zogenoemde 'dummie-variabelen'. Deze variabelen splitsen als het ware de gegevens van de vrouwen in twee groepen: vrouwen in de crisisopvang of niet en vrouwen in het buitenland geboren of niet. Deze variabelen zijn in het regressiemodel opgenomen als onafhankelijke variabelen. Met behulp van de zogenaamde 'backward' procedure is het volgende getoetst:

- Het hoofdeffect van de verblijffase, waarbij is getoetst of er verschillen zijn tussen vrouwen in de crisisopvang en vervolgpvang;

- Het hoofdeffect van geboorteland, waarbij is getoetst of er verschillen zijn tussen in het buitenland geboren vrouwen en in Nederland geboren vrouwen;
- Een interactie-effect tussen verblijffase en geboorteland, waarbij is getoetst of er verschillen zijn tussen de vier groepen namelijk in het buitenland geboren vrouwen in de crisisopvang, in het buitenland geboren vrouwen in de vervolgoopvang, in Nederland geboren vrouwen in de crisisopvang en in Nederland geboren vrouwen in de vervolgoopvang.

Bij lineaire regressie worden de uitkomsten aangegeven met t-waarden en bijbehorende p-waarden. Bij logistische regressie gebeurt dit met z-waarden en bijbehorende p-waarden (Wald test). Een postieve *z-waarde* of *t-waarde* betekent dat de gemiddelde scores of percentages bijvoorbeeld voor vrouwen in de crisisopvang hoger is dan voor vrouwen in de vervolgoopvang, idem voor vrouwen in buitenland geboren vergeleken met vrouwen in Nederland geboren, en vice versa bij een negatieve z- of t-waarde. Het significantieniveau in dit onderzoek wordt bij 10% (p-waarden lager dan 0.10) gehanteerd. Dit betekent dat indien de p-waarde kleiner is dan 0.10, het gevonden resultaat (verschil) niet op toeval berust en statistisch significant is. Aangenomen kan dan worden dat de verschillen in gevonden waarden (percentages of gemiddeldes) in de steekproef, met een betrouwbaarheid van 90% of meer ook werkelijk in de populatie worden aangetroffen.

Leeswijzer tabellen

Hier volgen aanwijzingen voor het lezen van de toetsresultaten in dit onderzoek, zoals vermeld bij de tabellen:

- In de tekst en in de tabellen worden uitsluitend de *significante toetsresultaten* vermeld.
- In de tabellen zijn, om de leesbaarheid ervan te vergroten, geen gegevens opgenomen over in Nederland en in het buitenland geboren vrouwen. Indien er tussen beide groepen sprake is van een significant verschil dan wordt dat in de tekst vermeld; de exacte gegevens worden vervolgens gepresenteerd in bijlage 5.
- De *z- en t-waarden* zijn uitsluitend bij de tabellen gepresenteerd bij significante verschillen in gemiddelde scores of percentages tussen fase van opvang of geboorteland (bovengrens p-waarde: <.10).
- *LinReg* met de t- waarde en p-waarde (Wald test) geeft de significante verschillen (in gemiddelde scores) op basis van de uitgevoerde lineaire regressie-analyse.
- *LogReg* met de z-waarde en p-waarde (Wald test) geeft de significante verschillen (in percentages) op basis van de loglineaire regressie-analyse, waarbij tevens de categorieën van de onderzochte afhankelijke variabelen met elkaar worden vergeleken, zoals schulden ja of nee; ooit gehuwd versus nooit gehuwd, etc.
- *Crisis* (dit is het hoofdeffect van de verblijffase) is de notatie die duidt op een significant verschil in gemiddelde scores of percentages tussen vrouwen in de crisisopvang en vrouwen in de vervolgoopvang.
- *In buitenland geboren* (dit is het hoofdeffect van het geboorteland) is de notatie die duidt op een significant verschil in gemiddelde scores of percentages tussen in het buitenland geboren vrouwen en in Nederland geboren vrouwen.

- *Crisis x Buitenland geboren* (dit is het zogenoemde interactie-effect) is de notatie die duidt op een significant verschil tussen in het buitenland geboren vrouwen in de crisisopvang en de overige drie groepen (respectievelijk in het buitenland geboren vrouwen in de vervolgoopvang, in Nederland geboren vrouwen in de crisisopvang en in Nederland geboren vrouwen in de vervolgoopvang).
- Een minteken (-) bij de notatie *Crisis* betekent dat vrouwen in de crisisopvang het betreffende kenmerk slechter of minder goed ervaren (negatief verschillen) dan vrouwen in de vervolgoopvang en vice versa.
- Een minteken (-) bij de notatie *Buitenland geboren* betekent dat in het buitenland geboren vrouwen het betreffende kenmerk slechter of minder goed ervaren (negatief verschillen) dan in Nederland geboren vrouwen en vice versa.

Hier volgt aan de hand van de notaties bij enkele tabellen van hoofdstuk 2 een nadere toelichting:

- *Hoofdeffect Crisis*: Tabel 2.4 toont dat vrouwen in de crisisopvang en vrouwen in de vervolgoopvang verschillen in hun algemeen ervaren levenskwaliteit (gemiddelde score 3.7 versus 4.3). De notatie *LinReg: Crisis* $t=-2.6$, $p=0.010$ betekent dat vrouwen in de crisisopvang hun levenskwaliteit significant slechter beoordelen dan vrouwen in de vervolgoopvang.
- *Hoofdeffect Buitenland geboren*: Tabel 2.3 geeft de inkomstenbronnen van vrouwen weer in de crisisopvang en vervolgoopvang en hieruit blijkt dat respectievelijk 58 en 63% schulden heeft. Hierbij is er geen significant verschil in fase van verblijf, wel is er een significant verschil tussen in het buitenland geboren vrouwen en in het Nederland geboren vrouwen. De notatie *LogReg: schulden ja versus nee, Buitenland geboren*, $z=-2.2$, $p=0.026$ betekent dat in het buitenland geboren vrouwen significant minder schulden hebben dan in Nederland geboren vrouwen in de vrouwenopvang.
- *Het interactie-effect van Crisis en Buitenland geboren*: De in tabel 2.4 vermelde notatie *Linreg: Crisis X Buitenland geboren* $t=2.0$, $p=0.050$ betekent dat de ervaren kwaliteit van de huisvesting door in het buitenland geboren vrouwen in de vervolgoopvang significant slechter wordt beoordeeld dan door de overige drie groepen.

Multinomiale logistische regressie-analyse

Multinomiale logistische regressie-analyse is een uitbreiding van logistische regressie-analyse (Sieben, 2000; Menard, 1995). Multinomiale regressie analyse is geschikt voor een afhankelijke variabele met drie categorieën, waarbij steeds twee dichotome categorieën met elkaar worden vergeleken. Met deze techniek wordt getracht om de waarde van de afhankelijke dichotome variabele te verklaren of te voorspellen uit meerdere onafhankelijke variabelen (factoren). In dit onderzoek is een multinomiale logistische regressie-analyse toegepast om ervaren baat, met drie antwoordcategorieën (1 verbeterd, 2 gelijk gebleven, 3 verslechterd), te verklaren. Hercodering vindt plaats naar twee categorieën: 1) verbetering versus gelijk gebleven en 2) verslechtering versus gelijk gebleven. Vervolgens is getoetst of onafhankelijke variabelen zoals leeftijd en bijvoorbeeld geformuleerde zorgbehoeften of ontvangen hulp, van invloed zijn op de mate waarin vrou-

wen op de leefdomeneinen baat hebben ervaren. De mate waarin de factoren (onafhankelijke variabelen) bijdragen aan een verklaring van de afhankelijke variabele (ervaren baat), rekening houdende met de invloed van de overige onafhankelijke variabelen, wordt door middel van de Odds-R-waarden in beeld gebracht. Deze waarde geeft een indruk van de netto bijdrage van de betreffende onafhankelijke variabele en varieert tussen -1 en $+1$, waarbij een positieve waarde duidt op een verhoogde kans op ervaren baat (dus een verbetering) en een negatieve waarde duidt op een verlaagde kans (dus een verslechtering) van de ervaren baat op de domeinen. Let wel, de ervaren baat op de diverse domeinen vraagt evenzovele analyses.

Het beoordelen van de gevonden effecten van de variabelen in het analysemodel gebeurt aan de hand van bij de regressiecoëfficiënten behorende standaardfouten en Wald-statistic (z-waarde). Op basis hiervan wordt de significantie bepaald.

Bij het bepalen van de ervaren baat (hoofdstuk 8) zijn de volgende onafhankelijke variabelen in de analysemodellen opgenomen:

- Fase (crisis- versus vervolgovang)
- Geboorteland (in Nederland versus in buitenland geboren)
- Leeftijd (jongere vrouwen versus oudere vrouwen)
- Geformuleerde zorgbehoefte (wel hulp versus geen hulp gewenst)
- Ontvangen hulp binnen VO (wel versus geen hulp ontvangen)
- Ontvangen hulp buiten de VO (hier externe hulp genoemd) (wel versus geen externe hulp ontvangen)
- Juistheid van de hulp binnen de VO (juiste versus onjuiste hulp)
- Juistheid van de hulp buiten de VO (juiste versus onjuiste hulp)

Deze onafhankelijke variabelen zijn door middel van de procedure 'stepwise forward' in het analysemodel getoetst. Het effect van elke variabele in het model wordt geschat onder controle van de effecten van de andere variabelen in het model, dat wil zeggen dat de variabelen één voor één in het model opgenomen worden om te kijken of er een significante relatie met de ervaren baat variabele is, waarbij de overige onafhankelijke variabelen onder controle worden gehouden. In het uiteindelijke *final model* worden alle significante variabelen in het analysemodel opgenomen. Hierdoor zijn uitspraken mogelijk over 'zuivere' effecten van de onafhankelijke variabele op de betreffende afhankelijke variabele, in dit geval, de ervaren baat op een domein. Dit betekent dat elke gebleken significante factor bepalend is voor de ervaren baat ongeacht de overige factoren. Bijvoorbeeld: vrouwen in de vervolgovang ervaren een significante verbetering van hun financiële situatie. Dit betekent dat de fase (vervolgovang) bepalend is voor de ervaren baat bij financiën los van de andere meegenomen factoren, zoals de gewenste en gekregen hulp, of de hulp al dan niet als juist is beoordeeld, en of vrouwen in het buitenland dan wel in Nederland geboren zijn.

In de tabel op de volgende pagina worden de resultaten weergegeven van de multinomiale logistische regressiemodellen van ervaren baat op de twaalf leefdomeneinen. De exacte coëfficiënten van de multinomiale regressie-analyses zijn op verzoek bij de auteurs van het rapport verkrijgbaar.

Tabel B5.1 Multinominale logistische regressie-analyse van ervaren baat op twaalf leefdomeninen, waarbij + is een significant verbetering ($p < .05$) en – is een significant ver-slechtering ($p < .05$).

	Fase van verblijf	Geboorteland	Leeftijd	Hulp Gewenst	Hulp Gekregen VO	Juist Hulp VO	Hulp Gekregen Buiten VO	Juist Hulp Buiten VO
Ervaren baat op domein	V=Vervolg C=Crisis	NL=Nederland, BL=Buitenland	O=Oudere Leeftijd J=Jongere Leeftijd	W=Wens NW=Geen Wens	H=Hulp NH=Geen Hulp	J=Hulp Juist OJ=Hulp Onjuist	H=Hulp N H=Geen Hulp	J=Hulp Juist OJ=Hulp Onjuist
Bestaansvoorwaarden								
Huisvesting	V+		J+					
Financiën	V+	BL+	O+					
Dagbesteding								
Huishouding en zelfzorg								
Sociale contacten								
Relatie met pleger(s)		NL+			H+			
Sociale contacten			O+	W+	H+			
Relatie met kinderen	V+	BL-						
Gezondheid								
Psychische gezondheid			O+	NW+	H+			
Lichamelijke gezondheid	V+ V-		O+	W-				
Eigen kracht								
Veiligheid *					H+			
Weerbaarheid			O+		H+			
Spirituele en culturele bronnen	V+		O+		H+			

* De ervaren baat bij veiligheid omvatte voor de categorie verslechtering versus gelijk gebleven slechts acht respondenten en bleef daarom in het analysemodel buiten beschouwing.

5.2 Toetsgegevens van in dit onderzoek gevonden significante verschillen tussen vier onderzochte groepen vrouwen

Hierna volgen de toetsgegevens van de in dit onderzoek gevonden significante verschillen tussen de onderscheiden vier groepen vrouwen.

Toetsgegevens hoofdstuk 2 Bestaansvoorwaarden en relaties

	Crisisopvang Nederland Geboren		Crisisopvang Buitenland Geboren		Crisisopvang Totaal		Vervolgopvang Nederland Geboren		Vervolgopvang Buitenland Geboren		Vervolgopvang Totaal		Toets voor groep
	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	
Tabel 2.1 Sociaal demografische gegevens Gemiddelde leeftijd	33,2	63	33,2	50	33,2	113	33,3	46	29,3	57	31,1	103	LinReg: Crisis x Buitenland geboren t=1.7, p=0.085
Nationaliteit Nederlandse	98%	62	57%	29	80%	91	96%	45	37%	21	63%	66	LogReg: Nederlandse vs anders, Buitenland geboren z=-6.0, p=0.001
Tabel 2.2 Hoogst voltooide opleiding Laag opgeleid	25%	16	67%	30	43%	46	28%	13	76%	42	54%	55	LogReg: Laag vs anders, Buitenland geboren z=6.2, p<0.001
Tabel 2.3 Inkomstenbronnen Uitkering	48%	30	20%	10	35%	40	74%	35	58%	33	65%	68	LogReg: Buitenland geboren, z=-3.4, p<0.001
Schulden ja	65%	41	46%	23	57%	64	68%	32	58%	33	63%	65	LogReg: ja vs nee, Buitenland geboren z=-2.2, p=0.026
Tabel 2.4 Ervaren kwaliteit van bestaansvoorwaarden Huisvesting	Gemid	n	Gemid	n	Gemid	n	Gemid	n	Gemid	n	Gemid	n	LinReg: Crisis x Buitenland geboren t=2.0, p=0.050
	5,1	63	5,2	49	5,1	112	5,2	47	4,2	57	4,6	104	

	Crisisopvang Nederland Geboren		Crisisopvang Buitenland Geboren		Crisisopvang Totaal		Vervolgopvang Nederland Geboren		Vervolgopvang Buitenland Geboren		Vervolgopvang Totaal		Toets voor groep
	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	
Tabel 2.5 Burgerlijke staat Nooit gehuwd geweest	40%	25	22%	11	32%	36	45%	21	30%	17	37%	38	LogReg: Ooit gehuwd versus nooit gehuwd Buitenland gebo- ren z=2.9, p=0.014
Uitgehuwelijk ja	2%	1	17%	7	8%	8	2%	1	19%	9	11%	10	LogReg: ja vs nee, Buitenland geboren z=2.7, p<0.007
Tabel 2.6 Vrouw heeft kinderen	89%	56	73%	37	82%	93	83%	39	79%	45	81%	84	LogReg: ja vs nee Buitenland geboren, z=-1.9, p=0.052
Gemiddelde leeftijd kinderen	7,6	56	9,1	37	8,2	93	9,0	39	5,7	45	7,2	84	LinReg: Crisis x Buitenland ge- boren t=2.2, p=0.026
Gemiddelde leeftijd van meege- brachte kinderen	4,0	39	7,0	30	5,2	69	5,1	28	4,0	38	4,5	66	LinReg: Crisis x Buitenland ge- boren t=4.1, p<0.001
Tabel 2.7 Etnische herkomst (ex-)partner Nederland	65%	37	27%	12	51%	49	60%	25	20%	10	41%	35	LogReg: Ned vs anders Buiten- land geboren, z=5.1, p<0.001
Status van (ex-)partner Autochtoon	66%	37	29%	12	51%	49	64%	27	22%	10	42%	37	LogReg: Autochtoon vs anders Buitenland geboren, z=5.5, p<0.001

	Crisisopvang Nederland Geboren		Crisisopvang Buitenland Geboren		Crisisopvang Totaal		Vervolgopvang Nederland Geboren		Vervolgopvang Buitenland Geboren		Vervolgopvang Totaal		Toets voor groep
	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	
Tabel 2.8 Hoogst voltioide opleiding (ex-) partners Laag Opgeleid	46%	22	58%	21	51%	43	27%	10	49%	19	38%	29	LogReg: Laag vs anders, Buitenland geboren $z=2.1$, $p<0.032$
Tabel 2.9 Gemiddelde duur van de relatie in jaren	8,9	56	9,6	41	9,2	97	10,3	42	7,0	46	8,6	88	LinReg: Crisis x Buitenland geboren $t=1.8$, $p=0.072$
Tabel 2.11 Type geweld meegemaakt Seksueel geweld ja	32%	20	44%	21	37%	41	23%	11	38%	21	31%	32	LogReg: ja vs nee, Buitenland geboren $z=2.0$, $p<0.047$
Tabel 2.12 Ervaren kwaliteit van relatie met pleger(s)	Gemid 2,2	61	Gemid 1,8	46	Gemid 2,0	107	Gemid 2,9	45	Gemid 2,4	54	Gemid 2,6	99	LinReg: Interactie crisis x Buitenland geboren $t=-1.9$, $p=0.055$
Ervaren kwaliteit van sociale contacten	4,0	63	5,0	49	4,5	112	5,0	47	4,9	56	4,9	103	LinReg: Crisis x Buitenland geboren $t=2.4$, $p=0.018$
Ervaren kwaliteit van relatie met kinderen	5,4	39	4,4	28	5,0	67	5,4	28	5,1	37	5,2	65	LinReg: Buitenland geboren $t=-2.4$, $p=0.018$

	Crisisopvang Nederland Geboren		Crisisopvang Buitenland Geboren		Crisisopvang Totaal		Vervolgopvang Nederland Geboren		Vervolgopvang Buitenland Geboren		Vervolgopvang Totaal		Toets voor groep
	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	
Paragraaf 2.9 Reacties uit de omgeving Boosheid (ex-)partner	64	29	79	26	53	55	29	10	44	14	29	24	LogReg: Crisis z=4.2, p<0.01 LogReg: Buitenland geboren z=1.9, p<0.06
Boosheid ouders	20	9	15	5	13	14	34	12	31	10	26	22	LogReg: Crisis z=2.1, p<0.040
Boosheid broers/zussen	18	8	12	4	12	12	31	11	28	9	24	20	LogReg: Crisis z=2.1, p<0.040
Boosheid schoonfamilie	40	18	33	11	28	29	40	14	59	19	39	33	LogReg: Buitenland geboren z=2.1, p<0.040
Angst voor mensen in de omgeving	63	39	71	30	66	69	51	23	56	22	54	45	LogReg: Crisis z=1.8, p=0.066
Steun ontvangen van ouders	40	23	21	8	30	31	57	24	38	12	43	36	LogReg: Crisis z=-2.0, p<0.040 LogReg: Buitenland geboren z=-2.8, p<0.005

Toetsgegevens hoofdstuk 3 Eigen kracht en gezondheid

	Crisisopvang Nederland Geboren		Crisisopvang Buitenland Geboren		Crisisopvang Totaal		Vervolgopvang Nederland Geboren		Vervolgopvang Buitenland Geboren		Vervolgopvang Totaal		Toets voor groep
	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	
Tabel 3.1 Religieuze achtergrond vrouw Geen	49	31	15	7	34	38	23	11	5	3	14	14	LogReg: Religieuze achtergrond vs geen Buitenland geboren z=-4,4, p<0.010
Religieuze achtergrond (ex-)partner Geen	50	27	23	9	39	36	37	14	13	6	24	20	LogReg: Religieuze achtergrond vs geen Buitenland geboren z=3,6, p<0.010
Actieve beoefening Niet actief vrouw	73	46	40	19	59	65	55	26	20	11	36	37	LogReg: Niet actief vs anders Buitenland geboren z=5,0, p=0.010
Tabel 3.3 Ervaren effectiviteit Initiatief nemen	Gemid 10,2	Gemid 60	Gemid 9,1	Gemid 35	Gemid 9,8	Gemid 95	Gemid 10,6	Gemid 45	Gemid 8,7	Gemid 32	Gemid 9,8	Gemid 77	LinReg: Buitenland geboren t=-2,6, p<0.01
Tabel 3.4 Ervaren kwaliteit van veiligheid	Gemid 5,7	Gemid 63	Gemid 6,0	Gemid 50	Gemid 5,8	Gemid 113	Gemid 6,1	Gemid 47	Gemid 5,5	Gemid 57	Gemid 5,8	Gemid 104	LinReg: interactie crisis x Buiten- land geboren t=2,8, p<0.010

	Crisisopvang Nederland Geboren		Crisisopvang Buitenland Geboren		Crisisopvang Totaal		Vervolgopvang Nederland Geboren		Vervolgopvang Buitenland Geboren		Vervolgopvang Totaal		Toets voor groep
	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	
Tabel 3.6 Depressieve klachten Geen depressie	22	13	17	6	20	19	47	21	24	9	36	30	LogReg: Geen vs wel depressie, Buitenland geboren z=2.0, p<0.04
CESD score gemiddelde	Gemid 25,1	59	Gemid 29,3	36	Gemid 26,7	95	Gemid 19,2	45	Gemid 25,5	38	Gemid 22,1	83	LinReg: Buitenland geboren t=3,1, p=0.01
Tabel 3.7 PTSS/Getraumatiseerd	82	45	9	32	87	77	71	32	97	28	81	61	LogReg: Buitenland geboren z=2.8, p<0.01
SVL totaal	Gemid 40,9	55	Gemid 49,1	34	Gemid 44,1	89	Gemid 37,9	45	Gemid 46,8	30	Gemid 41,4	75	LinReg: Buitenland geboren t=3,4, p<0.01, t=2.9, p<0.01, t=3.0, p<0.01
Vermijding	21,4	55	25,1	34	21,3	89	17,7	45	22,5	30	21,8	75	
Herbeleving	19,5	55	24,1	34	21,8	89	20,2	45	24,3	30	19,6	75	
Tabel 3.8 Middelengebruik Ja	6	4	10	5	8	9	11	5	2	1	6	6	LogReg: ja vs nee. Interactie- effect Buitenland geboren x crisis, z=1.8, p=0.010
Tabel 3.9 Gebruik rookwaren Ja	62	39	41	20	53	59	79	37	37	21	56	58	LogReg: Buitenland geboren, z=-4.5, p<0.001, Interactie-effect Buitenland x crisis, z=1.7, p=0.100

Toetsgegevens hoofdstuk 4 Aansluiting op de vraag

§ 4.2 Zorgbehoeften	Crisisopvang Nederland Geboren		Crisisopvang Buitenland Geboren		Crisisopvang Totaal		Vervolgopvang Nederland Geboren		Vervolgopvang Buitenland Geboren		Vervolgopvang Totaal		Toets voor groep
	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	
Huisvesting	92	58	92	45	92	103	85	40	93	53	89	93	ns
Financiën	83	52	92	46	87	98	70	33	88	50	80	83	LogReg: Crisis z=1.65, p<0.040 LogReg: Buitenland geboren z=2.6, p=0.010
Dagbesteding	51	32	72	36	60	68	45	21	65	37	56	58	LogReg: Buitenland geboren z=3.05, p<0.001
Huishouding en zelfzorg	14	9	6	3	11	12	6	3	21	12	14	15	LogReg: Crisis x Buitenland geboren z=-2.37, p=0.018
Relatie met pleger(s)	21	13	4	2	13	15	21	10	9	5	15	15	LogReg: Buitenland geboren z=-2.9, p<0.001
Sociale contacten	32	20	53	26	41	46	19	9	58	33	40	42	LogReg: Buitenland geboren z=4.33, p<0.001
Relatie met kinderen	46	21	40	17	43	38	42	15	45	22	44	37	ns
Psychische gezondheid	75	47	80	39	77	86	68	32	70	40	69	72	ns

§ 4.2 Zorgbehoeften	Crisisopvang Nederland Geboren		Crisisopvang Buitenland Geboren		Crisisopvang Totaal		Vervolgopvang Nederland Geboren		Vervolgopvang Buitenland Geboren		Vervolgopvang Totaal		Toets voor groep
	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	
Lichamelijke gezondheid	40	25	55	27	46	52	36	17	63	35	50	52	LogReg: Buitenland geboren, z=-2,99, p<0,001
Veiligheid	67	42	84	41	74	83	57	27	73	41	66	68	LogReg: Buitenland geboren, z=2,6, p=0,009
Weerbaarheid	68	43	63	31	66	74	66	31	69	38	68	69	ns
Spirituele en culturele bronnen	19	12	45	21	30	33	15	7	30	16	23	23	LogReg: Buitenland geboren, z=3,3, p<0,001

§ 4.3 Ontvangen hulp	Crisisopvang Nederland Geboren		Crisisopvang Buitenland Geboren		Crisisopvang Totaal		Vervolgopvang Nederland Geboren		Vervolgopvang Buitenland Geboren		Vervolgopvang Totaal		Toets voor groep
	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	
Huisvesting	54	34	45	22	50	56	89	42	67	38	77	80	LogReg: Crisis z=-4,26, p<0,001 Buitenland geboren z=-2,45, p=0,014
Financiën	59	37	66	33	62	70	72	34	72	41	72	75	ns
Dagbesteding	27	17	28	14	28	31	55	26	54	31	55	57	LogReg: Crisis z=-4,02, p<0,001

§ 4.3 Ontvangen hulp	Crisisopvang Nederland Geboren		Crisisopvang Buitenland Geboren		Crisisopvang Totaal		Vervolgopvang Nederland Geboren		Vervolgopvang Buitenland Geboren		Vervolgopvang Totaal		Toets voor groep
	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	
Huishouding en zelfzorg	13	8	8	4	11	12	17	8	9	5	13	13	ns
Relatie met pleger(s)	16	10	8	4	13	14	23	14	13	7	18	18	LogReg: Buitenland geboren z=-1,87, p=-0,061
Sociale contacten	16	10	18	9	17	19	34	16	46	26	41	42	LogReg: Buitenland geboren z=-3,61, p<0,001
Relatie met kinderen	52	24	33	14	43	14	58	21	47	7	52	44	ns
Psychische gezondheid	67	42	49	24	59	66	87	41	60	34	72	75	LogReg: Crisis z=-2,44, p=0,015 Buitenland geboren z=-3,43, p<0,001
Lichamelijke gezondheid	25	16	49	24	36	40	51	24	64	36	58	60	LogReg: Crisis z=-3,04, p<0,001 Buitenland geboren z=2,77, p=0,006
Veiligheid	86	54	92	45	88	99	91	43	84	47	87	90	Ns
Weerbaarheid	37	23	39	19	38	42	74	35	53	29	63	64	LogReg: Crisis z=-3,76, p<0,001 Crisis x buitenland z=1,82, p=0,069
Spirituele en culturele bronnen	10	6	11	5	10	11	21	10	13	7	17	17	ns

Toetsgegevens hoofdstuk 5 Hobbels in de hulp

	Crisisopvang Nederland Geboren		Crisisopvang Buitenland Geboren		Crisisopvang Totaal		Vervolgopvang Nederland Geboren		Vervolgopvang Buitenland Geboren		Vervolgopvang Totaal		Toets voor groep
	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	
§ 5.3.2 Medewerkers doen veel met de informatie die vrouwen geven	83	49	78	35	81	84	87	40	69	31	78	71	LogReg: Buitenland geboren z=-1,9, p<0.054
Medewerkers gaan zorgvuldig om met de afspraken die zij met vrouwen maken	89	54	91	41	90	95	82	37	96	46	89	83	LogReg: Buitenland geboren z=1,7, p=0.082
§ 5.4 Medewerkers nemen te veel taken en verantwoordelijkheden van vrouwen over	87	52	77	34	83	86	89	42	74	35	82	77	LogReg: Buitenland geboren z=-2,2, p<0.030

Toetsgegevens hoofdstuk 6 Inzet van werkers en ervaren baat

	Vervolgopvang Nederland Geboren		Vervolgopvang Buitenland Geboren		Vervolgopvang Totaal		Toets voor groep
	%	n	%	n	%	n	
§ 6.5.1 Begeleiden bij het vinden van huisvesting na vertrek (zelfstandig, semi-zelfstandig)	76	34	56	29	65	63	LogReg: Buitenland geboren z=-2,0, p<0.040

	Vervolgopvang Nederland Geboren		Vervolgopvang Buitenland Geboren		Vervolgopvang Totaal		Toets voor groep
	%	n	%	n	%	n	
§ 6.5.3 Bieden van onmiddellijke hulp bij een acute crisissituatie, ook 's nachts	68	32	37	19	52	51	LogReg: Buitenland geboren z=3.0, p=0.010
§ 6.5.3 Verstrekken van informatie over psychische problemen/ stoornissen, middelengebruik en (bij-)werkingen medicatie	46	21	27	14	36	35	LogReg: Buitenland geboren z=1.8, p<0.064
§ 6.5.3 Ondersteunen van vrouwen bij de psychische gevolgen van fysiek en/of seksueel geweld (trauma's, angst, stress, schaamte- en schuldgevoelens, problemen bij seksualiteit/ intimiteit)	59	27	39	20	48	47	LogReg: Buitenland geboren z=2.0, p<0.050
§ 6.5.4 Inventariseren van soort en ernst van geweld en van problemen in contact met (ex)partner en/of dader	61	37	79	34	68	71	LogReg: Buitenland geboren z=2.0, p<0.050
§ 6.5.4 Toeleiden naar veilig adres indien nodig	23	14	57	24	37	38	LogReg: Buitenland geboren z=3.4, p<0.020
§ 6.5.4 Maken van een veiligheidsplan tijdens verblijf in de opvang	54	33	72	31	62	64	LogReg: Buitenland geboren z=1.8, p<0.070
§ 6.5.4 Maken van een veiligheidsplan voor de periode na vertrek uit de opvang	7	4	20	9	12	13	LogReg: Buitenland geboren z=2.1, p<0.040
§ 6.5.4 Begeleiden bij het vergroten van fysieke en psychische weerbaarheid	66	29	40	19	52	48	LogReg: Buitenland geboren z=-2.5, p=0.013

	Vervolgopvang Nederland Geboren		Vervolgopvang Buitenland Geboren		Vervolgopvang Totaal		Toets voor groep
	%	n	%	n	%	n	
§ 6.5.4. Begeleiden bij het vergroten van zelfredzaamheid/ probleemoplossend vermogen	66	29	38	18	52	47	LogReg: Buitenland geboren z=-2.7, p=0.010
§ 6.5.4. Ondersteunen van vrouwen bij verkrijgen van inzicht in stereotype man-vrouw patronen/ partnerkeuze	52	23	23	11	37	34	LogReg: Buitenland geboren z=-2.9, p=0.020
§ 6.5.4. Ondersteunen van vrouwen bij het verkrijgen van inzicht in 'spiraal van geweld'	41	18	19	9	29	27	LogReg: Buitenland geboren z=-2.3, p=0.020
§ 6.5.4. Begeleiden bij het vergroten van uitdrukkingsvaardigheid (expressie van gevoelens ondermeer t.a.v. het geweld, doorbreken van taboes)	61	27	38	18	50	45	LogReg: Buitenland geboren z=-2.2, p=0.029
§ 6.5.4. Bemiddelen in contact met instellingen op het gebied van politie en justitie (politie, rechtbank, raadslieden, kindbescherming, vreemdelingendienst etc.)	32	14	51	24	41	38	LogReg: Buitenland geboren z=1.9, p=0.500

1 Toets voor de crisisopvang: In Nederland geboren: 49% en in buitenland geboren: 26%; Logreg: Buitenland geboren z=-2.4, p=0.020

Toetsgegevens hoofdstuk 7 Leven in de opvang

	Crisisopvang Nederland Geboren		Crisisopvang Buitenland Geboren		Crisisopvang Totaal		Vervolgopvang Nederland Geboren		Vervolgopvang Buitenland Geboren		Vervolgopvang Totaal		Toets voor groep
	Gemid.	n	Gemid.	n	Gemid.	n	Gemid.	n	Gemid.	n	Gemid.	n	
§ 7.2 De kwaliteit van de ruimten	5,4	62	5,2	46	5,3	108	4,9	46	4,7	47	4,8	93	LinReg: Fase Crisis t=2,2, p<0.026
§ 7.3 De privacy van vrouwen in de voorziening, de gelegenheid om zich terug te trekken	5,3	62	5,2	46	5,3	108	4,5	47	5,1	47	4,8	94	LinReg: Fase Crisis t=2,1, p=0.037 LinReg: Buitenland geboren t=1,8, p<0.109
§ 7.4 Vrouwen kunnen hier hun problemen delen met andere vrouwen	6,8	43	8,3	38	7,4	81	7,4	34	5,8	28	6,6	62	LogReg: interactie crisis x Buitenland z=2,3, p=0.021
§ 7.6 Het aantal huisregels	5,3	62	5,5	46	5,4	108	5,4	47	5,1	47	5,3	94	LinReg: Fase Crisis t=1,9, p<0.065
§ 7.6 De sfeer in de voorziening	5,2	62	5,3	46	5,3	108	5	47	4,7	47	4,9	94	LinReg: Fase Crisis t=1,9, p<0.065
§ 7.8 De opvang van de kinderen	5,5	35	5,6	26	5,5	61	4,9	26	5,1	29	5	55	LinReg: Fase Crisis t=1,8, p=0.071
§ 7.10 Medewerkers houden voldoende toezicht op wat er in de voorziening gebeurt	6,6	41	8,7	40	7,5	81	6,2	29	8,0	39	7,1	68	Logreg: Buitenland geboren z=2,3, p<0.021

5.3 Data van de figuren in de hoofdstukken

Figuur 2.1 en 2.2 *Behoeften aan hulp volgens vrouwen en ingeschatte noodzaak van hulp volgens werkers in de crisisopvang en vervolgovang*

	Noodzaak tot hulp door werkers in de crisisopvang		Zorgbehoefte bij vrouwen in de crisisopvang		Noodzaak tot hulp door werkers in de vervolgovang		Zorgbehoefte bij vrouwen in de vervolgovang	
	%	n	%	n	%	n	%	n
Huisvesting	48	106	92	103	98	245	89	93
Financiën	89	216	87	98	97	236	80	83
Dagbesteding	41	97	60	68	93	232	56	58
Huishouding en zelfzorg	81	201	11	12	93	221	14	15
Relatie met pleger(s)	61	144	13	15	90	219	15	15
Sociale contacten	72	169	41	46	94	232	40	42
Relatie met kinderen	96	239	43	38	98	238	44	37

Figuren 3.1 en 3.2 *Behoeften aan hulp volgens vrouwen en ingeschatte noodzaak van hulp volgens werkers in de crisisopvang en vervolgovang*

	Noodzaak tot hulp door werkers in de crisisopvang		Zorgbehoefte bij vrouwen in de crisisopvang		Noodzaak tot hulp door werkers in de vervolgovang		Zorgbehoefte bij vrouwen in de vervolgovang	
	%	n	%	n	%	n	%	n
Psychische gezondheid	91	226	77	86	97	236	69	72
Lichamelijke gezondheid	82	204	46	52	87	210	50	52
Veiligheid	97	244	74	83	94	225	66	68
Weerbaarheid	52	115	66	74	98	241	68	69
Spirituele en culturele bronnen	52	121	30	33	88	201	23	23

Figuur 4.1 Vraag-aanbod configuraties

	Crisisopvang Nederland geboren		Crisisopvang Buitenland geboren		Crisisopvang Totaal		Vervolgopvang Nederland geboren		Vervolgopvang Buitenland geboren		Vervolgopvang Totaal		Toets voor groep
	Gemid.	n	Gemid.	n	Gemid.	n	Gemid.	n	Gemid.	n	Gemid.	n	
Figuur 4.1													
Aantal leefdoelmeinen waarbij er geen behoefte aan hulp is en geen hulp ontvangen is: 'positieve match'	5,0	63	4,3	51	4,6	114	4,6	47	3,8	57	4,1	104	LinReg: Fase Crisis t=1,8, p=.082 Buitenland geboren t=-2,9, p<0.001
Aantal leefdoelmeinen waarbij er geen behoefte aan hulp is én hulp is ontvangen 'ongevraagd bemoeienis'	1,1	63	0,7	51	0,9	114	2,2	47	1,4	57	1,8	104	LinReg: Fase Crisis t=-4,7, p<0.001 Linreg: Buitenland geboren t=-3,2, p<0.010
Aantal leefdoelmeinen waarbij er behoefte aan hulp is, maar geen hulp is ontvangen: 'onvervulde zorgbehoeften'	2,6	63	3,0	51	2,7	114	0,8	47	2,4	57	1,7	104	LinReg: Fase Crisis t=4,2, p<0.001 LinReg: Buitenland geboren t=3,5, p<0.010 Crisis x buitenland t=1,9, p=0.056
Aantal leefdoelmeinen waarbij er behoefte aan hulp is en hulp ontvangen is: 'positieve match'	3,4	63	3,5	51	3,5	114	4,4	47	4,3	57	4,4	104	LinReg: Fase Crisis t=3,4, p=0.01

Figuren: Afstemming behoefte aan hulp en ontvangen hulp bij 72 leefdoelmeinen in crisis- en vervolgpvang

	Geen behoefte, geen hulp		Ongevraagde bemoeienis		Onvervulde zorgbehoeften		Wel behoefte, wel hulp	
	%	n	%	n	%	n	%	n
Figuur 4.2								
Huisvesting crisis	5	6	3	3	45	50	47	53
Huisvesting vervolg	4	4	7	7	19	20	70	73
Financiën crisis	10	11	4	4	28	32	58	66
Financiën vervolg	9	9	12	12	19	20	61	63
Dagbesteding crisis	33	37	7	8	40	45	20	23
Dagbesteding vervolg	23	25	21	22	22	23	34	35
Huishouding en zelfzorg crisis	82	92	7	8	7	8	4	4
Huishouding en zelfzorg vervolg	78	81	8	8	10	10	5	5
Figuur 4.3								
Relatie met pleger(s) crisis	81	91	5	6	6	7	7	8
Relatie met pleger(s) vervolg	79	81	7	7	4	4	11	11
Sociale contacten crisis	50	56	9	10	33	37	8	9
Sociale contacten vervolg	40	41	21	20	20	21	20	21

	Geen behoefte, geen hulp		Ongevraagde bemoeienis		Onvervulde zorgbehoeften		Wel behoefte, wel hulp	
	%	n	%	n	%	n	%	n
Figuur 4.3 (vervolg)								
Relatie met kinderen crisis	57	64	9	10	9	10	25	28
Relatie met kinderen vervolg	52	54	12	12	5	5	31	32
Figuur 4.4								
Psychische gezondheid crisis	15	17	8	9	26	29	51	57
Psychische gezondheid vervolg	13	13	18	19	15	16	54	56
Lichamelijke gezondheid crisis	45	50	9	10	20	22	27	30
Lichamelijke gezondheid vervolg	29	30	20	21	13	13	38	39
Figuur 4.5								
Veiligheid crisis	5	6	21	23	6	7	68	76
Veiligheid vervolg	6	6	28	29	7	7	59	61
Weerbaarheid crisis	28	31	6	7	35	39	31	35
Weerbaarheid vervolg	20	20	13	14	18	18	50	51
Spirituele en culturele bronnen crisis	64	70	6	7	26	29	4	4
Spirituele en culturele bronnen vervolg	66	66	11	11	17	17	6	6

Figuur 4.6 Hulp intern en extern in de crisis- en vervolgopvang op 12 leefdoeinen

	Intern VO crisisopvang		Extern VO crisisopvang		Intern VO vervolgopvang		Extern VO vervolgopvang	
	%	n	%	n	%	n	%	n
Huisvesting	41	46	24	27	71	25	35	35
Financiën	53	60	31	34	66	69	37	36
Dagbesteding	22	25	9	10	52	54	14	14
Huishouding en zelfzorg	9	10	4	4	12	12	2	2
Relatie met pleger(s)	6	6	12	13	16	14	12	11
Sociale contacten	13	14	7	8	38	40	8	8
Relatie met kinderen	54	36	20	13	66	43	23	14
Psychische gezondheid	51	57	27	30	64	67	33	34
Lichamelijke gezondheid	29	33	20	22	38	39	42	42
Veiligheid	81	91	56	60	84	87	35	33
Weerbaarheid	36	40	6	7	62	63	14	13
Spirituele en culturele bronnen	10	11	0	0	16	16	5	5

Figuur 4.7 Intensiteit van de samenwerking van werkers in de vrouwenopvang met externe instanties

	niet/nauwelijks		regelmatig/vaak		heel vaak/altijd	
	%	n	%	n	%	n
Rechtshulp	86	236	12	32	2	5
Schuldhulpverlening	80	220	17	46	3	8
Andere vrouwenopvang	62	174	22	63	16	44
Politie/Vreemdelingenpolitie	64	181	27	78	9	26
Jeugdhulpverlening	70	194	26	72	5	13
GGZ	75	208	22	62	3	7
St. tegen vrouwenhandel	89	243	10	27	1	4
GSD	47	131	31	86	23	63
Woningcorporatie	78	218	20	55	2	6
AMW	69	191	23	63	9	24
Huisarts/gezondheidszorg	48	136	40	113	13	36

Figuur 6.1 *Ervaren baat in de crisisopvang sindskomst naar de vrouwenopvang*

	Verbeterd		Gelijk		Verslechterd	
	%	n	%	n	%	n
Huisvesting	39	42	33	36	28	31
Financiën	21	23	43	47	36	40
Dagbesteding	47	53	10	11	43	48
Huishouding en zelfzorg	29	32	48	53	23	25
Relatie met pleger(s)	24	23	45	44	31	30
Sociale contacten	40	44	33	37	27	33
Relatie met kinderen	51	33	30	19	19	13
Psychische gezondheid	53	59	24	27	23	25
Lichamelijke gezondheid	41	44	36	39	23	25
Veiligheid	86	96	10	11	4	5
Weerbaarheid	59	66	27	30	14	16
Spirituele en culturele bronnen	32	34	50	53	18	19

Figuur 6.2 *Ervaren baat in de vervolgoopvang sindskomst naar de VO*

	Verbeterd		Gelijk		Verslechterd	
	%	n	%	n	%	n
Huisvesting	63	63	18	18	19	19
Financiën	48	48	23	23	30	30
Dagbesteding	68	67	11	11	21	21
Huishouding en zelfzorg	46	47	42	43	12	12
Relatie met pleger(s)	30	26	37	32	33	28
Sociale contacten	56	58	28	29	16	16
Relatie met kinderen	67	40	12	7	22	13
Psychische gezondheid	65	66	20	20	16	16
Lichamelijke gezondheid	54	55	18	18	28	28
Veiligheid	81	83	16	16	3	3
Weerbaarheid	76	76	20	20	4	4
Spirituele en culturele bronnen	48	48	42	42	11	11

6

Klankbordgroep en team van onderzoekers en interviewers

SAMENSTELLING VAN DE KLANKBORDGROEP

Mevr. C. Bajema	Gemeente Leeuwarden
Mevr. I. van Beek	Transact
Mevr. A. van den Brink	Vrouwenopvang Amsterdam
Dhr. J. Gortworst	Federatie Opvang; tot mei 2005
Mevr. K. van Brunschot	Federatie Opvang; vanaf mei 2005
Mevr. J. Dingemanse	Blijf van m'n Lijf Haarlem; tot maart 2006
Dhr. R. de Paus	Gemeente Zwolle; tot mei 2005
Mevr. R. Kok	Toevluchtsoord Groningen, vanaf augustus 2006
Mevr. P. Koks	Ministerie van VWS; tot november 2005
Mevr. M. Pollmann	Ministerie van VWS; vanaf november 2005
Mevr. E. Teunissen	Vereniging Nederlandse Gemeenten; tot juni 2005, geen vervanging

TEAM VAN ONDERZOEKERS

Judith Wolf (projectleider)	Trimbos-instituut/ UMC St. Radboud Nijmegen
Irene Jonker	Trimbos-instituut
Sarala Nicholas	Trimbos-instituut
Vivian Meertens	UMC St. Radboud
Sanne te Pas	Trimbos-instituut: tot maart 2005

Tevens hebben meegewerkt aan de observaties en groepsinterviews:

Marianne Cense	Transact
Tessel Pauli	Transact
Connie Mensink	UMC St. Radboud

TEAM VAN INTERVIEWERS:

Maike Denissen	Regio Noord
Anke Hafkamp	Regio Noord
Wietske van der Hoeven	Regio Oost
Inge van der Lugt	Regio Oost
Saskia Noach	Regio Zuid
Enas Putriss	Regio West
Farhat Younis	Regio West
Helen Koning	Regio West, regio Zuid

Colofon

Maat en baat van de vrouwenopvang
Onderzoek naar vraag en aanbod
Judith Wolf, Irene Jonker, Sarala Nicholas, Vivian Meertens, Sanne te Pas

ISBN-10: 90 6665 809 6
ISBN-13: 978 90 6665 809 7
NUR 895

Oprachtgever: Ministerie van VWS

Financiering: Ministerie van VWS, ZonMw programma Diversiteit, OGZ-fonds

FONDS OGZ
STICHTING STIMULERINGSFONDS
OPENBARE GEZONDHEIDSZORG

Projectleiding en -uitvoering: Mw. Prof. dr. J. Wolf

Projectuitvoering: Drs. I. Jonker, Drs. S. Nicolas, Dr. V. Meertens, Drs. S. te Pas (tot maart 2005).

Eindredactie: Mw. Prof. dr. J. Wolf

Vormgeving en foto omslag: Merel van Dam (Uitgeverij SWP)

Vormgeving binnenwerk: FITO Prepublishing

Uitgever: Paul Roosenstein

Voor informatie over overige uitgaven van Uitgeverij SWP:

Postbus 257, 1000 AG Amsterdam

Telefoon: (020) 330 72 00

Fax: (020) 330 80 40

E-mail: swp@swpbook.com

Internet: www.swpbook.com